

การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิ
ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.)
จังหวัดสุพรรณบุรี

AN APPLICATION OF SUFFICIENCY ECONOMY PHILOSOPHY ACCORDING
TO SAMMADITTHI IN THERAVADA BUDDHISM : A CASE STUDY OF
KHOAKWAN FOUNDATION (KKF.) SUPHANBURI PROVINCE

พระณรงค์ จันทรมโน (อ่วมรัมย์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิ
ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.)
จังหวัดสุพรรณบุรี

พระณรงค์ จันทมโม (อ่วมรัมย์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Application of Sufficiency Economy Philosophy according to
Sammaditthi In Theravada Buddhism : A Case Study of Khoakwan
Foundation (kkf.) Suphanburi Province

Phra Narong Chandadhammo (Oumram)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E.2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท :
ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ (มมข.) จังหวัดสุพรรณบุรี” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

ประธานกรรมการ

(พระสุธีรัตนบัณฑิต, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.อภิวัฒน์ โพธิ์सान)

กรรมการ

(รศ.วิเชียร ชาบุดรบุญทริก)

กรรมการ

(ดร.วรเวช ศิริประเสริฐศรี)

กรรมการ

(รศ.ดร.เอกฉันท จารุเมธีชน)

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

ดร.วรเวช ศิริประเสริฐศรี

ประธานกรรมการ

รศ.ดร.เอกฉันท จารุเมธีชน

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระณรงค์ จันทธมโม)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิ : ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี : มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัด สุพรรณบุรี
ผู้วิจัย	: พระณรงค์ จนทอมโม (อ่วมรัมย์)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: ดร. วรเวช ศิริประเสริฐศรี ศศ.บ (รัฐประศาสนศาสตร์), รบ.ม. (รัฐประศาสนศาสตร์), พธ.ด.(พุทธศาสนา) รศ.ดร. เอกฉันท จารุเมธีชน กศ.บ.(ภาษาไทย-ประวัติศาสตร์),อ.ม.(บาลี- สันสกฤต) Ph.D.(EasternLanguage-Sanskrit)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๐

บทคัดย่อ

งานวิจัย เรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณีมูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” นี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ และสัมมาทิฐิหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท มี วัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ (๓) ศึกษาการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขว.) จังหวัดสุพรรณบุรี

ผลวิจัยพบว่า :

สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบ ซึ่งเป็นองค์ธรรมเบื้องต้นของมรรค ๘ ประการ เป็นทางสายกลาง เป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของเรา และนอกจากนี้ยังมีหลักสันตुฐิ เป็นหลักธรรมแห่งความสันโดษ ความยินดีในสิ่งที่ตนมีอยู่ หากเรามีความเข้าใจแล้วนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ย่อมทำให้ทุกคนมีแต่ความสุข ความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงาน

นอกจากนี้ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตแบบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นโครงการในพระราชดำริที่พระองค์พระราชทานให้แก่พสกนิกรชาวไทย ได้น้อมนำไปปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาในยุคที่เศรษฐกิจตกต่ำ ทำให้สภาพเศรษฐกิจดีขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะมูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ยึดเป็นแนวทางในการทำงาน จนประสบความสำเร็จ ความพอเพียง ที่มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี นำมาเป็นแนวทางปฏิบัติกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนได้ ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

ดังนั้น ในการแก้ไขปัญหาศรษฐกิจตกต่ำของประเทศ ควรนำเอาหลักสัมมาทิฐิและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต ก็จะทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น และเกิดความเจริญรุ่งเรืองสืบไป

Thesis Title : An Application of Sufficiency-Economy Philosophy according to Sammaditthi in Theravada Buddhism : A Case Study of KhaoKhwan Foundation (KKF.) Suphanburi Province

Researcher : Phra Narong Candadhammo (Oumram)

Degree : Master of Arts (Buddhism)

Supervisor : Dr.Voravech Siriprasertsri, B.A.(Public Administration), M.A.(Public Administration), Ph.D.(Buddhism)
Associate Prof. Dr. Ekkachat Jarumetheechon, B.A. (Thai Language-History), M.A.(Pali-Sanskrit), Ph.D. (Eastern Language-Sanskrit)

Date of Graduation : November 1, 2017

Abstract

This thesis “An Application of Sufficiency-Economy Philosophy According to Sammaditthi in Theravada Buddhism : A Case Study of KhaoKhwan Foundation (KKF.) Suphanburi Province” studies by focusing on Sufficiency-Economy Philosophy of the King Bhumiphol Adulayadech or 9th Rama, the Great and Sammaditthi which is the doctrine in Theravada Buddhism. There are three objective namely : 1) to study of Sammaditthi in Theravada Buddhism, 2) to study of Sufficiency-Economy of Bhumiphol Adulayadech, 3) to study of applying Sufficiency-Economy Philosophy according to Sammaditthi of Khao Khwan Foundation, Suphanburi Province

The results found that :

Sammaditthi means right view which is the first of the Eightfold Noble Truth or the Middle Way (Majjhima-Patipatha). It is doctrine of Theravada Buddhism which is very importance for our daily life. Otherwise, there is Santutthi which is contentment, satisfaction with whatever is one’s own. If we understand it and bring it in practice in daily life, everybody shall got happiness, and to success in works and duty.

In the other hand, Sufficiency-Economy Philosophy of King Bhumiphol Adulayadech is the contentment way of life and it is project in the King’s concept which is given by him to Thai people. The people bring this philosophy to solve the problem in the time which economics down, it bring to growing of economics visibly. Especially, KhaoKhwan Foundation, Suphanburi Province holds this philosophy to be the way of working until it bring to succession. Sufficiency Economiic was practiced by KhaoKhwan Foundation, Suphanburi Province can solve the poverty problem of people, it bring to the good quality of life of people clearly.

Therefore, the solution of economic problem of country should apply Sammaditthi and Sufficiency-Economic Philosophy of King Bhumiphol Adulayadech for practice in daily life. It causes growing of economics and the higher development of our country

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอขอบพระคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ที่ให้ความช่วยเหลือในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

กราบขอบพระคุณ พระราชปริยัติกวี ศ. ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระเมธาวิเชียร ฌศ.ดร., พระศรีปริยัติธาดา ป.ธ. ๙ ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ พระครูวินัยธรอำนาจ พลปญโญ ดร., ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ดร.วรเวช ศิริประเสริฐศรี ประธานกรรมการวิทยานิพนธ์ รศ.ดร. เอกฉัต จารุเมธีชน กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหาพจน์ สุวโจ, ดร., พระปลัดกิตติยุตติโร, ดร., ดร. บรรพต แดใสสง ที่ให้คำปรึกษาและเอาใจใส่ในการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ นายมงคล สอนไธสง นางสาวอรุณรัตน์ แก้วอรสาน เจ้าหน้าที่ศูนย์บัณฑิตศึกษาวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ประจำห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ทุกท่าน ที่อำนวยความสะดวกด้านการค้นคว้าข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณ นายเดชา ศิริภัทร ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญจังหวัดสุพรรณบุรี นางอณัญญา หงษา ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ นายชัยพร พรหมพันธ์ และนายทองเหมาะ แจ่มแจ้ง เกษตรกรสาขาการทำนาดีเด่น และกลุ่มเกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษ อำเภอบัวทอง ในโครงการของมูลนิธิข้าวขวัญ ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม

คุณงามความดีที่เกิดจากการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาคุณครูอุปฌาย์ อาจารย์ทั้งในอดีตและปัจจุบัน และบูชาคุณโยมพ่อเกตุ คุณแม่เล็ก อ่วมรัมย์ ที่อบรมสั่งสอน ขอขอบคุณนางสาวสมลักษณ์ อ่วมรัมย์ ที่ให้การสนับสนุนถวายปัจจัยในการศึกษา และขอขอบคุณนางสาวธาดา สระโถมทอง ที่ให้กำลังใจมาตลอด จึงทำให้ผู้วิจัยมีกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์จนสำเร็จ

พระณรงค์ จันทมโม (อ่วมรัมย์)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ณ
 บทที่ ๑ บทนำ	 ๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๗ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๕
 บทที่ ๒ สัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท	 ๑๖
๒.๑ ความหมายของคำว่า “สัมมา” และ “ทิฐิ” ในคำว่าสัมมาทิฐิ	๑๖
๒.๒ ความหมายของสัมมาทิฐิ	๑๘
๒.๓ ความสำคัญของสัมมาทิฐิ	๒๑
๒.๔ ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ	๒๕
๒.๕ ความมุ่งหมายของสัมมาทิฐิ	๓๐
๒.๖ การพัฒนาสัมมาทิฐิ	๓๒
๒.๗ ประเภทของสัมมาทิฐิ	๓๓
๒.๘ ระดับขั้นของสัมมาทิฐิ	๓๖
๒.๙ ความสัมพันธ์ระหว่างสัมมาทิฐิกับสัมมาอาชีวะ	๓๙
๒.๑๐ สัมมาทิฐิในฐานะเป็นแกนนำกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิต	๔๒
๒.๑๑ สัมมาทิฐิในฐานะที่เป็นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๔๕
๒.๑๒ ทศนะของนักปราชญ์ที่มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจพอเพียง	๔๗
๒.๑๓ สรุป	๕๕

บทที่ ๓ เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางพระราชดำริ	๕๗
๓.๑ ประวัติความเป็นมาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๕๗
๓.๑.๑ ความเป็นมาของปัญหา	๖๒
๓.๑.๒ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ	๖๔
๓.๑.๓ หลักการทรงงาน	๖๖
๓.๒ ความหมายและกรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	๖๘
๓.๒.๑ ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๖๘
๓.๒.๒ กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง	๖๙
๓.๒.๓ ปฐมพระราชดำรัสว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียง	๗๒
๓.๒.๔ ระดับของเศรษฐกิจพอเพียงเศรษฐกิจพอเพียง	๗๕
๓.๒.๕ เศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่	๗๗
๓.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีใหม่กับเศรษฐกิจพอเพียง	๘๐
๓.๔ เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาประเทศ	๘๘
๓.๕ เศรษฐกิจพอเพียงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	๙๐
๓.๖ ประโยชน์สุขจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๙๕
๓.๗ หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๙๗
๓.๘ สรุปหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๑๐๓

บทที่ ๔ การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิของ มูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.)	๑๐๘
๔.๑ ประวัติความเป็นมาของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.)	๑๐๘
๔.๒ มูลนิธิข้าวขวัญกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ	๑๐๙
๔.๓ มูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.) กับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงตามแนวสัมมาทิฐิ	๑๑๔
๔.๔ มูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.) กับบทบาทการส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงตามแนวสัมมาทิฐิ	๑๑๖
๔.๕ มูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.) กับกระบวนการพัฒนาเกษตรกรรมตามแนว ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	๑๑๘
๔.๖ มูลนิธิข้าวขวัญกับการสนับสนุนคุณภาพชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง	๑๒๗
๔.๗ ปรากฏการณ์ของแผ่นดินพินิตมิตรร่วมของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.) ในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวสัมมาทิฐิ	๑๓๑
๔.๘ สรุป	๑๓๓

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๓๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๕
๕.๑.๑ หลักสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๓๕
๕.๑.๒ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริในหลวงรัชกาลที่ ๙.	๑๓๖
๕.๑.๓ การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.)	๑๔๐
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๔๑
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายของภาครัฐ	๑๔๑
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะต่อภาคประชาชน	๑๔๑
๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการศึกษาวิจัย	๑๔๑
บรรณานุกรม	๑๔๒
ภาคผนวก	๑๔๙
ประวัติผู้วิจัย	๑๘๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์ต่าง ๆ ได้จัดทำตามที่อ้างในพระไตรปิฎกภาษาบาลี ภาษาไทย อรรถกถา ฎีกาและประกรณ์วิเสส ภาษาบาลี ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเพื่อเป็นเอกสารประกอบการเรียนรายวิชาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉพาะที่ต้องการอ้างหลายฉบับจะใส่อักษรย่อของฉบับนั้น ๆ ไว้คัมภีร์ภาษา บางคัมภีร์มิได้ใช้อักษรย่อไว้ ให้พิมพ์รายละเอียดแบบเชิงอรรถทั่วไป อักษรย่อเรียงตามลำดับคัมภีร์ดังนี้

พระวินยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๔-๕	วิ.ม. (ไทย)	วินยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑๒	ม.มู	ตตนตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
๑๒	ม มู (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
๑๔	ม.อุ (ไทย)	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส. (ไทย)	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม (ไทย)	สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อ.ทก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทกนิกาย	(ภาษาไทย)
๒๐	อ.ตีก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิกาย	(ภาษาไทย)
๒๔	อ.ทสก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิกาย	(ภาษาไทย)
๒๔	อ.เอกาทสก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิกาย	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ข (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทปาติ	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
๒๕	ขุ.ธ (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ัมมบท	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.อิตติ (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิตติวุตตะกะ	(ภาษาไทย)
๒๗	ขุ.ชา (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก	(ภาษาไทย)
เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๒๗	ขุ.ชา ทสก. (บาลี)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทสกนิปาตชาดกปาติ	(ภาษาบาลี)
๒๗	ขุ.ชา ทสก. (ไทย)	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ทสกนิปาตชาดก	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ถือว่าเป็นบทเรียนที่ดีในการวางแผนการพัฒนาประเทศ โดยทำให้เห็นความสำคัญของการพัฒนาที่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย ที่เน้นความพอเพียงเป็นพื้นฐานก่อน^๑ ภายหลังจากที่การพัฒนาประเทศตามแนวทางเศรษฐกิจกระแสหลัก (Main Stream Economy) ซึ่งเป็นระบบทุนนิยมเข้ามาสุดขีดมาเกือบ ๕๐ ปี ได้ประสบกับภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่แตก เป็นผลนำมาสู่ความวิกฤตและหายนะของประเทศครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง นับตั้งแต่ปี ๒๕๔๐ มาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งรัฐบาลก็ยอมรับถึงปัญหาด้านการพัฒนาและผิดพลาดในหลายประเด็นและจำเป็นต้องเปลี่ยนทิศทางการพัฒนาใหม่ โดยการนำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นแนวคิดหลัก^๒ ในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ ภายหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว พระองค์ได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขการพัฒนาประเทศเพื่อให้รอดพ้นจากวิกฤต และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

จากแนวทางการพัฒนาของโลกที่ว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) มาจนถึงแนวทางการพัฒนาของโลกที่ว่าเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ล้วนแต่มีความเห็นคล้ายกันว่า ในการวางแผนพัฒนาใด ๆ ก็ตาม การมีรากฐานทางความคิดที่มั่นคงเป็นองค์รวมอันประกอบไปด้วยการพิจารณาทุก ๆ ด้านในเวลาเดียวกัน^๓ สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศในระยะของแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ.๒๕๕๕-๒๕๕๙) ซึ่งมีแนวคิดที่มีความต่อเนื่องจากแนวคิดแผน ฯ ฉบับที่ ๘-๑๐ โดยยังคงยึดหลัก “เศรษฐกิจพอเพียง” และ “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” รวมทั้ง “สร้างดุลยภาพของการพัฒนา” ในทุกมิติ และขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในทุกระดับ เพื่อให้การพัฒนาและบริหารประเทศ มีการเชื่อมโยงทุกมิติของการพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งมิติคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง^๔ ที่สำคัญคือ ไม่ให้น้ำหนักทางด้านการเงินแต่เพียงฝ่ายเดียว และการสร้างรากฐานทางสังคมที่เข้มแข็งที่สามารถนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว นับว่าเป็นสุดยอดปรารถนาของ

^๑คิม ไชยแสนสุข, “ศก.พอเพียงหลักชัยแก้ไข..ชาติ” รัมปริทรรศน์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทโบเนส จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

^๒มโนญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

^๓ฉันทา จิตต์สงวน, “แนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน”, ภาควิชาเศรษฐศาสตร์และทรัพยากร (๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^๔พระศากยวงศ์วิสุทธิ์ (อนิลมาน ธมฺมสากิโย), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านจิตวิญญาณ” ตื่นเสขยธรรม, ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๔ (๖๘) (สิงหาคม-พฤศจิกายน ๒๕๕๖), หน้า ๔๐.

เป้าหมายตามแนวทางการพัฒนาทั้งหลายที่ควรเป็น เพียงแต่ว่าวิถีทางหรือกระบวนการในการปฏิบัติ เพื่อให้ได้มาซึ่งเป้าหมายตามแนวทางดังกล่าวนั้นต้องมีการวิเคราะห์อย่างมี “เหตุผล” และใช้หลัก “ความพอประมาณ” ให้เกิดความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคนในชาติ มีการเตรียม “ระบบภูมิคุ้มกัน” ด้วยการบริหารจัดการความเสี่ยงให้เพียงพอ พร้อมรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายนอกและภายในประเทศ

แนวคิดของหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งคุณลักษณะและองค์ประกอบที่สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง จำแนกไว้เป็น ๓ ลักษณะสำคัญได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน รวมถึงเงื่อนไขที่จำเป็นด้านความรู้คู่คุณธรรม^๕ มีลักษณะร่วมกับพุทธศาสนาและสอดคล้องแนวทางปฏิบัติตามแนวทางสายกลางในการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นหนทางนำไปสู่การดับทุกข์ ในกระบวนการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นปัจจัยข้อแรกทำหน้าที่เป็นสาเหตุให้การกระทำหรือพฤติกรรมในทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างถูกต้องและดีงามนับว่าสำคัญยิ่ง^๖ ซึ่งจะต้องทำความเข้าใจ หรือความเชื่อที่ถูกต้องเสียก่อน จึงเริ่มประพฤติปฏิบัติให้ถูกทาง การปฏิบัติจึงต้องอาศัยพื้นฐานความเข้าใจเป็นทุนเดิม^๗ หลักธรรมทางพุทธศาสนาดังกล่าวนั้น ใช้ได้ทั้งทางธรรมและทางโลก โดยทางธรรมนั้นเน้นการหลุดพ้น ส่วนหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตเน้นทางโลกเป็นหลัก^๘ ซึ่งแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครัวเรือน ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกในยุคโลกาภิวัตน์

ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้ให้ข้อคิดตอนหนึ่งว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐาน “จิตใจ” ของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ^๙ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากภายนอกเป็นอย่างดี เมื่อวิเคราะห์แล้วจะเห็นว่าทรงเป็นห่วงผู้ที่จะนำเอาใช้ในทางปฏิบัติต้องมีความรู้

^๕พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔.

^๖พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, การใช้การสร้างตัวชี้วัดเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์, หน้า ๖๕..

^๗พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม (ฉบับเดิม), พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๕.

^๘มานิต กิตติงจित, เศรษฐกิจพอเพียงวิถีชีวิตแห่งความสมดุล, (กรุงเทพมหานคร : หจก.แสงจันทร์ การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑.

^๙มานิต กิตติงจित, เศรษฐกิจพอเพียงวิถีชีวิตแห่งความสมดุล, หน้า ๑๖.

ความเข้าใจพื้นฐานที่เป็นความเชื่อตามเหตุผลเป็นทุนเดิมซึ่งเรียกว่าสัมมาทิฐิ เมื่อพูดโดยรวมก็กล่าวได้ว่า ต้องเริ่มด้วยตัวปัญญาหรือกระบวนการทางปัญญาเสียก่อน

มูลนิธิข้าวขวัญเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ดำเนินงานด้านการพัฒนาเทคโนโลยีเกษตรที่เหมาะสมกับท้องถิ่น พัฒนาพันธุ์กรรมข้าว และพืชพื้นบ้าน วิจัยและพัฒนาผลกระทบของสารเคมีทางการเกษตร ตลอดจนค้นหาทางเลือกร่วมกับเกษตรกรในการทำเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๗ มูลนิธิข้าวขวัญได้เริ่มต้นจากโครงการเลี้ยงปลาในนาข้าว และการส่งเสริมเกษตรกรรมแบบผสมผสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งขณะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม (ATA) ภายหลังเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้แยกตัวจากสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม มาก่อตั้งองค์กรใหม่ขึ้นมาในนามศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม (Technology for Rural and Ecological Enrichment: TREE)

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิข้าวขวัญ โดยมีสำนักงานและพื้นที่ปฏิบัติงานภาคสนามในเขตจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นแหล่งสำคัญของการผลิตอาหารที่มีมาแต่อดีต พื้นที่เหล่านี้ตั้งอยู่ในเขตเกษตรก้าวหน้า ที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากการเกษตรแบบปฏิวัติเขียว (Green Revolution) ซึ่งต้องพึ่งพาเทคโนโลยี และปัจจัยการผลิตจากภายนอก จนเป็นต้นเหตุของปัญหาเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และปัญหาสุขภาพของทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค

ปัจจุบันมูลนิธิข้าวขวัญ ตั้งอยู่บนเนื้อที่ ๗ ไร่ครึ่ง ในเขตเทศบาลท่าเสา ต.สระแก้ว อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี โดยมีพื้นที่ปฏิบัติงานในเขตจังหวัด สุพรรณบุรี ๔ อำเภอ ได้แก่ อ.เมือง อ.บางปลาม้า อ.อุทอง และ อ.ดอนเจดีย์ รวมทั้งเครือข่ายทั่วประเทศกว่า ๓๖ เครือข่าย โดยมีกิจกรรมสำคัญหลายด้านคือการพัฒนาการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกร โดยมี ๓ หลักสูตรการเรียนรู้คือ หลักสูตรที่ (๑) การบริหารจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี หลักสูตรที่ (๒) การปรับปรุงบำรุงดินโดยชีววิธี และหลักสูตรที่ (๓) การพัฒนาพันธุ์ข้าว มูลนิธิข้าวขวัญนั้นเป็นเพียงพื้นที่หนึ่งที่อาสาเข้ามาช่วยขับเคลื่อนให้กระบวนการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนเกิดขึ้นได้จริงอย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้การจัดการความรู้ แต่จะมีศักยภาพและยั่งยืนได้มากขึ้น ถ้าแนวคิดของการพัฒนาระบบเกษตรแบบพึ่งตนเอง ตามที่มูลนิธิข้าวขวัญได้ดำเนินการอยู่ โดยนำการจัดการความรู้แบบใหม่มาประยุกต์ใช้อย่างสอดคล้องกับแนวทางสัมมาทิฐิในพุทธศาสนา ซึ่งจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบวิธีคิดและนำไปสู่การลงมือปฏิบัติทางด้านเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีความชัดเจนยิ่งขึ้น

ผู้วิจัยตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) แบบพุทธ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องตามหลักสัมมาทิฐิ อย่างแยกแยะเพราะมีปัจจัยทางด้าน กัลยาณมิตร เพื่อหาแนวทางออก ทั้งจาก “องค์กรต้นแบบ” และ “บุคคลต้นแบบ” ที่ประสบผลสำเร็จจากการลงมือปฏิบัติและเกิดมรรคผลจากการปฏิบัติจริง จนสามารถสร้างความชัดเจนในเรื่องแนวคิดและแง่มุมของการนำไปสู่การปฏิบัติในชีวิต แต่อย่างไรก็ตาม แนวทางดังกล่าวไม่ใช่สิ่งที่เข้าใจโดยง่าย จึงต้องมีกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งเป็นระบบแบบแผนตามทางแห่งเหตุผล เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกและเกิดปัญญาเป็นการแก้ปัญหาและการจัดการเรียนรู้กับการดำเนินชีวิตคุณภาพ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาในเรื่องนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิ ของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.) จังหวัดสุพรรณบุรี

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ เพื่อต้องการทราบสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นอย่างไร ?
- ๑.๓.๒ เพื่อต้องการทราบแนวคิดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เป็นอย่างไร ?
- ๑.๓.๓ เพื่อต้องการทราบการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.) จังหวัดสุพรรณบุรี ว่าเป็นอย่างไร ?

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นหลัก ได้แก่

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

เพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ และศึกษาการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.) จังหวัดสุพรรณบุรี

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านข้อมูลเอกสาร

๑.๔.๒.๑ ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

๑.๔.๒.๒ ข้อมูลเอกสารชั้นทุติยภูมิ เช่น คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์ วิเสส ตำรา หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ แนวคิด ทฤษฎี ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในเรื่องดังต่อไปนี้ วิธีการเรียนรู้การดำเนินชีวิต การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประกอบใช้อย่างสัมพันธ์และความสอดคล้องตามแนวทาง “สัมมาทิฐิ” ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรในการสัมภาษณ์ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๕ ท่าน ประกอบด้วย

- ๑.๔.๓.๑ ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญ ๑ คน
- ๑.๔.๓.๒ ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ ๑ คน
- ๑.๔.๓.๓ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภาคสนามจำนวน ๔ คน
- ๑.๔.๓.๔ เจ้าหน้าที่ฝึกอบรม ๑ คน
- ๑.๔.๓.๕ เกษตรกรสาขาการทำนาดีเด่นจำนวน ๒ คน

๑.๔.๓.๖ เกษตรกรในโครงการนักเรียนชาวนาจำนวน ๖ คน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

โรงเรียนชาวนา ภายใต้การดำเนินงานของมูลนิธิข้าวขวัญ อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมีสำนักงาน บนเนื้อที่ ๗ ไร่ครึ่ง ในเขตเทศบาลท่าเสด็จ ต.สระแก้ว อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี โดยมีพื้นที่ปฏิบัติงานในเขตจังหวัด สุพรรณบุรี ๔ อำเภอ ได้แก่ อ.เมือง อ.บางปลาม้า อ.อุทัย และ อ.ดอนเจดีย์ รวมทั้งเครือข่ายทั่วประเทศกว่า ๓๖ เครือข่าย

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้านเอกสาร ประกอบการลงพื้นที่ภาคสนาม ที่จังหวัดสุพรรณบุรี โดยมุ่งเน้นศึกษาการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งได้ ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑.๕.๑ ขั้นการรวบรวมข้อมูล

ชั้นปฐมภูมิจากพระไตรปิฎก

ชั้นทุติยภูมิจาก วรรณคดี ฎีกา ปกรณ์ วิเสส หนังสือ ตำรา เอกสาร งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๒ ขั้นนำข้อมูลที่ได้นำมา วิเคราะห์ สังเคราะห์ เป็นแนวคิดในการวิจัย

๑.๕.๓ ขั้นนำเสนอข้อมูล ขอคำแนะนำ ปรีक्षा ความเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ และ คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ เพื่อนำมาเขียนเป็นรายงานการวิจัยหรือวิทยานิพนธ์สืบต่อไป

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๖.๑ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่เน้นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสาย โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ การมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำหลักวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และในขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจ ในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสมดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

๑.๖.๒ สัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ดำเนินตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา เห็นชอบด้วยปัญญาทางธรรมตามทำนองคลองธรรม เห็นชอบตามหลักธรรมชาติ เห็นชอบตามความเป็นจริงในสังคม ในครอบครัว ในชุมชน เห็นชอบในการผลิตและการบริโภค เพื่อนำไปสู่การลงมือปฏิบัติให้เกิดเป็นผลได้จริง

๑.๖.๓. มุลนิธิข้าวขวัญ หมายถึง องค์การพัฒนาเอกชน ที่ดำเนินงานด้านการพัฒนา เทคโนโลยีเกษตรที่เหมาะสมกับท้องถิ่น พัฒนาพันธุ์กรรมข้าว และพืชพื้นบ้าน วิจัยและพัฒนา ผลกระทบของสารเคมีทางการเกษตร ตลอดจนค้นหาทางเลือกร่วมกับเกษตรกรในการทำเกษตรที่ไม่ ใช้สารเคมี โดยมี อ.เดชา ศิริภัทร เป็นผู้อำนวยการ ก่อตั้งเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ โดยแยกตัวจากสมาคม เทคโนโลยีที่เหมาะสม ในนามศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม (Technology for Rural and Ecological Enrichment : TREE) ได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิข้าวขวัญเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ โดยมีสำนักงาน บนเนื้อ ที่ ๗ ไร่ครึ่ง ในเขตเทศบาลท่าเสด็จ ต.สระแก้ว อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี โดยมีพื้นที่ปฏิบัติงานในเขต จังหวัด สุพรรณบุรี ๔ อำเภอ ได้แก่ อ.เมือง อ.บางปลาม้า อ.อุทัย และ อ.ดอนเจดีย์ รวมทั้ง เครือข่ายทั่วประเทศกว่า ๓๖ เครือข่าย

๑.๗ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำวิจัยเรื่อง ศึกษาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิ ใน พระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนเอกสาร ตำราวิชาการ และรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการทำงานวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์ ว่าพุทธศาสตร์เป็นจริยธรรมที่มีความสัมพันธ์ต่อเศรษฐกิจ เพราะเป็นคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรม ที่จะ ดำเนินกิจกรรมทางการผลิต ให้เรามีความขยัน ซื่อสัตย์ รักงาน ตรงต่อเวลา เพื่อให้มีคุณภาพในการ ผลิตและดำรงชีวิตอย่างผาสุก เวลาบริโภคให้ได้ผลตามความมุ่งหมายแล้วความพอดีหรือทางสาย กลาง อยู่ที่คุณภาพชีวิตคือสิ่งที่ต้องการบริโภคและบริโภคแล้วได้รับความพึงพอใจที่ได้คุณภาพชีวิต นั้น เป็นอันว่า กิจกรรมในทางเศรษฐกิจนี้เป็น Means คือมรรคา แต่เป็นมรรคาที่เป็นฐานสนับสนุน กระบวนการพัฒนาตนของมนุษย์ เพื่อชีวิตที่ดีงามยิ่งขึ้น^{๑๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า สัมมาทิฐิ เป็นจุดเริ่มต้นหรือเป็นตัวนำใน การดำเนินตามมรรคาแห่งมัชฌิมาปฏิปทา และเป็นตัวยืนที่มีบทบาทอยู่ตลอดเวลาทุกขั้นตอนของการ ปฏิบัติ อย่างไรก็ดี ระหว่างการดำเนินมรรคาลดตลอดสายนี้ สัมมาทิฐิ มิใช่เพียงเป็นที่อาศัย หรือเป็น ตัวสนับสนุนองค์มรรคาข้ออื่นๆ ฝ่ายเดียวนั้นแต่ตัวสัมมาทิฐิเอง ก็ได้รับการสนับสนุนจากมรรคาข้อ อื่นๆ ด้วย ยิ่งเจริญตามมรรคาก้าวหน้าไปเท่าใด สัมมาทิฐิก็ยิ่งอบรมบ่มตัวให้แข็งแกร่งชัดเจนมีกำลัง บริสุทธิ์มากขึ้นเพียงนั้น และในที่สุดก็กลายเป็นตัวการสำคัญที่นำเข้าถึงจุดปลายทางของมรรคา จน กล่าวได้ว่า สัมมาทิฐิเป็นจุดเริ่มต้นและปลายทางของมรรคา^{๑๑}

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า มรรคในทางพุทธศาสนานี้ใช้ได้กว้าง กับเรื่องทางโลกก็ใช้ได้ เรื่องทางธรรมก็ใช้ได้สัมมาทิฐิ ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจถูกต้องที่เป็นโลกิยะนั้น มีแนวอยู่ว่า เขามีความเชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บิดามารดา มีครูบาอาจารย์ มีนรกสวรรค์มี สัตว์เป็นอุปาทิกะ มี อย่างนี้เป็นต้น ถ้าเชื่ออย่างนี้ เห็นอย่างนี้ เข้าใจอย่างนี้ก็เรียกว่ามีสัมมาทิฐิแล้วหากแต่ว่าเป็น

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : หจก เอ็ม เทรดิง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๐.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม (ฉบับเดิม), หน้า ๒๓๐.

โลกียะ ที่ว่ามีดี มีชั่ว มีบุญ มีบาป นั้น หมายความว่า เขาเชื่อว่า ทำดี ดี ทำชั่ว ชั่ว เพราะพอทำดีมันก็ดีตั้งแต่เมื่อทำ เพราะเราบัญญัติการกระทำนั้นว่าดี ในการทำความชั่วก็เหมือนกัน พอทำชั่วลงไป ก็ชั่วตั้งแต่เริ่มทำ เพราะเราบัญญัติที่ตัวการกระทำนั้นว่าชั่ว การเข้าใจถูกต้องอย่างนี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ ในเรื่องดีเรื่องชั่วเรื่องบุญเรื่องบาปที่นี่ สัมมาทิฐิประเภทโลกุตตระที่สูงขึ้นไป ก็คือรู้เรื่องอริยสัจได้แก่การรู้ว่าทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร นิพพานคือทุกข์ดับสนิทนั้นเป็นอย่างไร มรรคคือปฏิบัติเพื่อนิพพานนั้นเป็นอย่างไร นี่แหละมันสูง หรือกว้างจนครอบคลุมความทุกข์ ทุกชนิดไว้รู้อย่างนี้แล้วก็สามารถดับทุกข์สิ้นเชิง ทั้งหมดนี้เรียกว่า “โลกุตตรสัมมาทิฐิ” คือความเห็นชอบขั้นที่เป็นไปเพื่อโลกุตระ ทำให้อยู่เหนือวิสัยโลก^{๑๒}

แสง จันทรงาม ได้กล่าวไว้ในหนังสือพระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์ ตอนหนึ่งว่า วันหนึ่ง กสิการทวาทพราหมณ์กำลังเตรียมไถนา พระพุทธองค์เสด็จไปปิ่นทบาทพราหมณ์เห็นแล้วกล่าวขึ้นว่า เขาเองไถนาและหว่านแล้วจึงบริโภคน้ำและขอให้พระองค์ไถและหว่านแล้วบริโภคน้ำเช่นเดียวกัน พระพุทธองค์ตรัสว่าเราก็คไถและหว่านแล้วบริโภคน้ำเหมือนกัน พราหมณ์จึงกล่าวว่า พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นชาวนา แต่เขาไม่เห็นไถของพระองค์เลย พุทธดำรัสตอบ “ศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ ใจเป็นเชือก สติของเราเป็นผลและประดัก เรามีกายคัมภีร์แล้ว มีวาจาคุมครองแล้ว เป็นผู้สำรวมแล้วในการบริโภคน้ำ เราทำการตายหมู่ด้วยคำสัตย์ ไส้รังจะของเราเป็นเครื่องให้แล้วในการเสร็จงาน ความเพียรของเราเป็นเครื่องธรรมาไปให้สมหวัง นำไปสู่ความเกษมจากโยคะ ไปไม่ถอยหลัง ยิ่งที่ซึ่งไปแล้วไม่โศกเศร้า นี่คือการไถ เราไถอย่างนี้แล้ว ย่อมเป็นอมฤตเป็นผล ครั้นไถอย่างนี้แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้^{๑๓}

อี.เอฟ. ชูเมกเกอร์ ได้กล่าวไว้ว่า สำหรับการค้นคว้าและพัฒนาเทคโนโลยีแบบใหม่ อาจไม่เป็นที่สบบารมณย์ของทุกคน ความดีทั้งหมดของมันที่เราสามารถกล่าวได้ก็คือ มันอาจเกิดขึ้นจากการทำงานจริง ๆ มิใช่เกิดจากการสร้างทฤษฎีอย่างง่าย ๆ ประสบการณ์ชี้ให้เห็นว่าเมื่อใดก็ตามที่ท่านสามารถบรรลุถึงความจิ๋ว (smallness) ความเรียบง่าย (simplicity) การมีราคาถูกของทุน (capital cheapness) และความไม่รุนแรง (nonviolence) หรือที่จริงแล้วจะเพียงอย่างเดียวหนึ่งในบรรดาวัตถุประสงค์เหล่านี้แล้ว ผู้คนก็สามารถสร้างความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ได้มากมาย โดยส่วนตัวหรือส่วนรวมก็ได้ เพื่อที่จะช่วยเหลือตนเอง และรูปแบบที่เกิดจากเทคโนโลยีดังกล่าวจะมีลักษณะของมนุษยธรรมมากกว่า มีลักษณะทางนิเวศวิทยาดีกว่า ฟังพาอาศัยน้ำมันน้อยลง และใกล้เคียงกับความต้องการอันแท้จริงของมวลมนุษย์มากกว่าความต้องการรูปแบบ (หรือวิถีชีวิต) ที่ถูกสร้างขึ้นโดยเทคโนโลยีที่มุ่งสู่ความใหญ่โตมโหฬาร ความซับซ้อน ต้องใช้ทุนมากและมีความรุนแรงเป็นหน้าที่ของผู้ที่ปฏิเสธหลักเกณฑ์หรือลู่ทางเหล่านี้จะใช้หลักเกณฑ์หรือลู่ทางอีกชุดหนึ่ง เพราะว่าตราบใดที่ไม่มีลู่ทางเลย การแสวงหาทางเลือกก็ไม่สามารถเริ่มต้นได้^{๑๔}

^{๑๒}พุทธทาสภิกขุ, *ทางสายเดียวที่ทุกคนต้องเดิน*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๑-๑๕๘.

^{๑๓}แสง จันทรงาม, *พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อมรรการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๓๒.

^{๑๔}อี.เอฟ. ชูเมกเกอร์, *งานที่ดี Good Work*, แปลโดย สมบูรณ์ ศุภศิลป์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมิต, ๒๕๕๗), หน้า ๘๓.

ปิ่น มุกขนัตต์ ได้กล่าวไว้ใน มงคลชีวิต ว่าเป็นที่ทราบกันในวงคนไทยเราแล้ว สันตภูมิจึงหรือสันโดษนั้นแปลว่า ยินดีกับของตน เราจำเอาไว้ง่าย ๆ ว่า ยินดีในของที่มี ยินดีในของที่ได้ ยินดีในของที่ควร ยินดีตามที่มี หมายความว่า ยินดีกับของที่ตนมีอยู่แล้ว ยินดีตามที่ได้ หมายถึง ยินดีในส่วนที่ได้ จะช่วยคุ้มครองใจในส่วนที่เราได้ ยินดีตามควร หมายความว่า ยินดีตามควรเป็นการกรองความสันโดษให้ประณีตเข้าอีกขั้นหนึ่งคือยินดีเท่าที่ควรแม้ว่าของที่ได้มาแล้วหรือจะได้อยู่ก็ตามหากเห็นว่าไม่สมควรก็ไม่ยินดี ถึงขั้นเป็นยอดของความสันโดษทีเดียว จึงสรุปไว้อย่างย่อ ๆ เพียงว่า ๑). สันโดษทำให้คนมีความสุข ๒). สันโดษทำให้คนมีความเจริญ ทั้งสองอย่างนี้เหตุผลก็แจ่มแจ้งอยู่แล้วทั้งนั้น ในทางด้านความสุขก็เป็นที่ยอมรับกันอยู่แล้วว่า คนที่จะมีความสุขได้มันต้องมีความพอ ที่นี้ “ความพอ” นั้นมันจะมีอยู่ที่อื่นไม่ได้นอกจากใจ...สันโดษคือความพอใจ เป็นคุณธรรมที่ประหลาดมากทำให้คนอึ้งใจ ทำให้คนมีทรัพย์สินมีตำแหน่งน้อยคนกลายเป็นคนมีโชค และทำคนเป็นคนที่ร่ำรวยเป็นเศรษฐีอยู่แล้วเป็นเศรษฐีโดยสมบูรณ์ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “สันตภูมิจึง ปรมิ ธน” ความสันโดษเป็นยอดทรัพย์สิน^{๑๕}

ฟูโกะ ได้กล่าวไว้ใน “ปฏิวัติยุคสมัยด้วยฟางเส้นเดียว” และ “เกษตรกรรมธรรมชาติ” ซึ่งมีความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นต้นกำเนิดและเป็นจุดสิ้นสุดนี้เอง ที่มีความเป็นมนุษย์และความเมตตา กรุณาในทุกหนทุกแห่ง มนุษย์จะทำงานได้ดีที่สุดเมื่อเขาทำเพื่อความดีงามของมนุษย์ไม่ใช่เพื่อ “ผลผลิตที่สูงขึ้น” หรือเพื่อ “เพิ่มประสิทธิภาพ” ซึ่งเป็นเป้าหมายในการดำเนินงานของเกษตรกรรมแบบอุตสาหกรรม ...“เป้าหมายสูงสุดของเกษตรกรรมไม่ใช่การเพาะปลูกพืชผล แต่คือการบ่มเพาะความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์” เขาได้กล่าวถึงเกษตรกรรมในฐานะที่เป็นมรรควิถีว่า “การอยู่ที่นี่ดูแลทุ่งนาเล็กๆ ด้วยความรู้สึกที่เป็นอิสระในแต่ละวันทุกๆ วันนี่คือวิถีดั้งเดิมของเกษตรกรรม” งานเกษตรกรรมซึ่งมีความสมบูรณ์เป็นหนึ่งเดียวจะหล่อเลี้ยงบุคคลทั้งร่างกายและวิญญาณ เรามีได้มีชีวิตอยู่ด้วยอาหารเพียงอย่างเดียว^{๑๖}

อภิชัย พันธเสน ได้ให้ความหมายของ “พุทธเศรษฐศาสตร์” ไว้ว่า หมายถึง คำสอนของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์เข้ากับแนวคิดในวิชาเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตก ทั้งนี้เพราะเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากตะวันตกนั้น เป็นวิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ ที่ทำให้ปัจเจกบุคคลได้รับความพึงพอใจสูงสุดภายใต้ทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดและสามารถทำให้สังคมได้บรรลุสวัสดิการทางสังคมภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน ในขณะที่พุทธศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยการดำเนินชีวิตและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมบรรลุซึ่งสันติสุขจากการมีชีวิตอยู่ในโลกของวัตถุภายใต้เงื่อนไขที่มีจำกัดและอีกประเด็นหนึ่ง ได้ให้ความหมายของ เศรษฐกิจแนวพุทธเพื่อปัญหาความจากจน ไว้ว่า โภชนะ มัตตัญญูตา การบริโภคแต่พอประมาณหรือแต่พอดี หมายถึงการมีวัตถุเพื่อการบริโภคแต่พอดี ความสำคัญในที่นี้ก็คือ ต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น ซึ่งหมายความว่า ของที่ใช้ในการบริโภคมาจากน้ำพักน้ำแรงของตนเอง ซึ่งจะต้องหมายความว่าต่อไปถึงการ ชื่อสัตย์สุจริต การไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น การมีเหตุผล ในลักษณะดังกล่าวคือการมีเหตุผลตาม

^{๑๕}ปิ่น มุกขนัตต์, **มงคลชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๘๒-๑๐๕.

^{๑๖}Masanobu Fukuoka, **The One Straw Revolution**, แปลโดย รสนา โสสิตตระกูล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทมส์คอมมูนิตี้, ๒๕๓๐), หน้า คำนำ.

แนวพุทธธรรม นั่นก็คือ ถ้าหากทุกคนบริโภคแต่พอประมาณ ตามสถานภาพแห่งตนโดยที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น สังคมทั้งหมดก็จะอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อสังคมอยู่เย็นเป็นสุข บุคคลแต่ละคนซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมดังกล่าวก็ย่อมจะมีความสุขไปด้วย มีความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันตามหลักคิดในพุทธธรรม นั่นก็คือผลของทุกสิ่งทุกอย่างเกิดจากเหตุปัจจัย^{๑๗}

ระพี สาคริก ได้กล่าวไว้ว่า ประเทศไทยหากมองที่ถิ่นฐานทางธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ถือเป็นสังคมทั้งในด้านสิ่งมีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นที่ตั้งที่จัดได้ว่าตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่มีความเหมาะสมในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม อันน่าจะถือได้ว่ามีความสำคัญที่สุด โดยเฉพาะมนุษย์ทั้งทางจิตใจและร่างกายที่รวมเป็นอันหนึ่งเดียวกัน จากความหมายนี้เอง น่าจะช่วยให้แต่ละคนตระหนักชัดว่าการเกษตรกรรมถือเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งมีความหมายลึกซึ้งกว่าการมองเป็นอาชีพเท่านั้นดังที่นำมากล่าวแล้วย้ำอีกในปัจจุบัน^{๑๘} เกษตรในทางปฏิบัติน่าจะเข้าใจว่าเป็น “กรรม” ลักษณะหนึ่งซึ่งปรากฏอยู่ในภาพรวมของสังคมไทย อันมีมนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานธรรมชาติ ดังคำกล่าวที่ว่า “เกษตรกรรม” และการเกษตรในระดับที่เป็นพื้นฐานแนวคิดที่มุ่งสู่ประโยชน์แก่มนุษย์เพื่อการเรียนรู้คือศาสตร์สาขาหนึ่ง ดังเช่นนี้ที่นำมากล่าวกันในภาคการจัดการการศึกษาว่า “เกษตรศาสตร์”^{๑๙}

วัชร งามจิตรเจริญ ได้กล่าวไว้ว่า เนื่องจากแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจเป็นอันมาก อีกทั้งยังมีความใกล้เคียงกับพุทธศาสนาจนมีผู้เห็นว่าเป็นเศรษฐกิจศาสตร์แนวพุทธ ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่าอย่างน้อยแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงน่าจะได้รับอิทธิพลจากพุทธธรรมไม่มากนักอย่างน้อยอย่างแนบแน่น ดังนั้น จึงสมควรนำแนวคิดเศรษฐกิจมาอภิปรายโดยสังเขป เพื่อชี้ให้เห็นความคล้ายคลึงและช่วยแสดงให้เห็นว่า แนวคิดทางเศรษฐกิจทางพุทธศาสนาเป็นอย่างไร และเมื่อแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้มีการนำไปใช้อย่างกว้างขวางในปัจจุบัน ดังจะเห็นได้จากการที่นักธุรกิจจำนวนมากยืนยันว่าตนเองได้ปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง และการที่เกษตรกรจำนวนมากได้นำทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นทฤษฎีที่มาจากการประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในด้านเกษตรกรรมไปใช้งานประสบความสำเร็จ จึงเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญประการหนึ่งที่ชี้พิสูจน์ว่า พุทธศาสนาสามารถนำไปใช้ในการดำเนินการทางเศรษฐกิจในสังคมทุนนิยมซึ่งเป็นทุนนิยมแบบผสมได้จริง^{๒๐}

มนูญ มุกข์ประดิษฐ์ ได้กล่าวไว้คำว่า “พอเพียง” มีความหมายกว้างกว่าการพึ่งตนเอง ความสามารถในการพึ่งตนเอง หรือ ความสามารถในการยืนอยู่บนขาของตนเอง เพราะความพอเพียงหมายถึงการที่มีความพอ หรือมีความโลภน้อย เมื่อความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณ ซื่อตรงไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อาจจะมั่งคั่ง อาจจะมั่งคั่งของหรรษาบ้างก็ได้ แต่ต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความในพระราชดำรัสนี้

^{๑๗} อภิชาติ พันธเสน, เศรษฐธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ openbooks, ๒๕๕๓), หน้า ๖๕.

^{๑๘} ระพี สาคริก, เกษตรกรที่รัก, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท แพลนพรีนซ์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๘.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

^{๒๐} วัชร งามจิตรเจริญ, “แนวในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๙๗.

ชี้ให้เห็นขอบข่ายในบริบท ของเศรษฐกิจพอเพียงที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรมที่ว่าด้วยหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง เห็นได้ชัดว่าความพอเพียงนั้นกินความทั้ง ทางด้านกายภายนอก และจิตใจภายใน เช่น ให้บุคคลหลีกเลี่ยงการเสี่ยงแห่งความโลภในการทุ่มเทลงทุนเพราะเห็นแก่ได้ ดังที่เคยกล่าวไว้ว่า “รอบคอบ” และอย่า “ตาโต” เกินไป ให้ทำโดยไม่เสี่ยงและเริ่มจากเล็กไปหาใหญ่^{๒๑}

มานิต กิตติจุจจิต ได้กล่าวไว้ว่า ก่อนอื่นต้องทำความเข้าใจก่อนว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สังคมนิยม หรือคอมมิวนิสต์ ฯลฯ แต่ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจเรื่องปากท้องของคน เมื่อเป็นแนวทางทางในการดำเนินชีวิต จึงเกี่ยวข้องเรื่องจิตใจด้วย เช่น ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตอนหนึ่งกล่าวว่า “จะต้องส่งเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับชั้นให้มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติและความรอบคอบ” ซึ่งจะเห็นว่าพระองค์ทรงเน้นในเรื่อง “จิตใจ”^{๒๒}

วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ ได้กล่าวไว้ว่า เกษตรกรรมทางเลือก : ทิศทางใหม่ของเกษตรของโลก เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทยให้ความสนใจและหันมาสนับสนุนแนวทางการเกษตรกรรมเช่นนี้ เนื่องจากปัญหาความล้มเหลวของการพัฒนาการเกษตรตามแนวทางปฏิวัติเขียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความยากจนของเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งไม่เคยได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังจากรัฐบาลหลายยุคหลายสมัย และดูเหมือนว่ายิ่งรัฐบาลเสนอแผนงานที่จะสร้าง “ความเจริญ” ให้กับภาคเกษตรมากเท่าไร ชาวนาไทยก็ยิ่งจะมีหนี้สินและเผชิญหน้ากับความยากจนยากมากขึ้นเท่านั้น^{๒๓}

ป๊วย อึ้งภากรณ์ ได้กล่าวไว้ในสันติประชาธรรม เนื่องในโอกาสที่บัณฑิตคิดคณะเศรษฐศาสตร์สำเร็จการศึกษาว่าทางใดเล่าจะเป็นทางเจริญของเศรษฐศาสตร์บัณฑิตทั้งรุ่นนี้ รุ่นก่อนๆ และรุ่นต่อ ๆ ไป สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงพระสัจการเพื่ออุดหนุนกำลังใจของผู้ปฏิบัติไว้ดังนี้ ปัญญาพละ กำลังคือปัญญาหนึ่ง วิริยพละ กำลังคือความเพียรหนึ่ง อนวัชชพละ กำลังคือกิจการที่ไม่เป็นโทษหนึ่ง สังคหพละ กำลังคือความสงเคราะห์หนึ่ง เมื่อสัตบุรุษมีพละทั้งสี่นี้แล้ว ท่านว่าจะพ้นภัยห่าอย่างคือ อาชีวกภัย ภัยคือความกลัวเรื่องการเลี้ยงชีพหนึ่ง อสัทธิภัย ภัยความกลัวครหาตีเตียนหนึ่ง ปริสสารชชภัย ภัยคือความกลัวต่อความบริภาษ (การใส่ความ) หนึ่ง มรณภัย ภัยคือความกลัวตายหนึ่ง ทุกคติภัย ภัยคือความกลัวทุกคติหนึ่ง เศรษฐศาสตร์บัณฑิตที่รักทั้งหลาย จงเจริญด้วยพละทั้งสี่เถิด คือจะมีปัญญาความรอบรู้ จงมีความเพียรมานะอุตสาหะในการทำงาน จงมีสติยังคิด ประพฤติตนแต่ในทางที่ชอบ หลีกเลี่ยงทางแห่งความย่ำแย่ในลาภยศถาบรรดาศักดิ์ ซึ่งไม่ชอบด้วย

^{๒๑} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๙๙.

^{๒๒} มานิต กิตติจุจจิต, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงวิถีชีวิตแห่งความสมดุล, (กรุงเทพมหานคร : หจก.แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖.

^{๒๓} วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, ไปให้พ้นยุคปฏิวัติเขียวเบื้องหลังปัญหาการเกษตรและการแสวงหาทางเลือกใหม่, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทงานดี, ๒๕๓๕), หน้า ๙๕.

ทำนองคลองธรรมและจงก่อปรด้วยเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้ที่ยากเข็ญอ่อนแอ และแม้แต่ผู้ที่ท่านคิดว่าเป็นศัตรูของท่าน ในการประพาศติประพาศติชอบเช่นนี้ บัณฑิตจะต้องทรงไว้ซึ่งความกล้าหาญเข้มแข็ง เฉพาะอย่างยิ่ง ในกาลเทศะปัจจุบัน ซึ่งเต็มไปด้วยความลุ่มหลงเห็นผิดเป็นชอบทั่วไป บัณฑิตทั้งหลายจงรักษาความดีไว้ให้มั่น เสมือนเกลือกษาความเค็มไว้ได้^{๒๔}

ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์ ได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนพึ่งตนเอง จะพึ่งตนเองได้อย่างจริงจังก็ต่อเมื่อสมาชิกทั้งหมดยึดถืออุดมการณ์แห่งการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย ซึ่งเป็นวิถีที่ไม่เน้นเรื่องการแสวงหาการครอบครองวัตถุ ทรัพย์สินหรือเงินทอง ชุมชนพึ่งตนเองไม่ต้องการความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างไรชอบเขต สิ่งที่สำคัญกว่าก็คือการสร้างคุณภาพของการดำรงชีวิตและการพัฒนาสังคมอย่างมีความหมาย ในชุมชนนี้ทุกคนจะมีหลักประกันเกี่ยวกับความมั่นคงทางสังคม นั่นคือทุกคนได้รับการตอบสนองทางด้านความต้องการพื้นฐาน (ที่อยู่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค การศึกษา และการทำงาน) เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ก็เป็นการง่ายที่ทุกคนจะมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย เท่าเทียมกันหมดไม่มีใครต้องการไขว่คว้าแสวงหาส่วนเกินและความร่ำรวย แบบจำลองชุมชนพึ่งตนเองเปิดโอกาสให้ปัจเจกชนสามารถใช้ศักยภาพอย่างเต็มที่ในการพัฒนาตนเอง แต่ในขณะเดียวกันก็เน้นเรื่องความรับผิดชอบต่อชุมชน สมาชิกของชุมชนจะมีส่วนร่วมทางสังคมอย่างคึกคัก การมีส่วนร่วมนี้ต้องถือว่าเป็นกลไกสำคัญชนิดหนึ่งที่สมาชิกสังคมจะช่วยกันสร้างสรรค์และปรับปรุงให้ชุมชนสามารถสนองความต้องการของสมาชิกในวิถีทางที่สอดคล้องกับธรรมชาติได้ มองในแง่นี้ชุมชนพึ่งตนเองคือสถาบันทางการเมืองที่ส่งเสริมการยกระดับจิตสำนึกและการศึกษาทางการเมืองแนววินวินตนเอง^{๒๕} ยุทธศาสตร์ว่าเรื่องของ “การพัฒนาที่ยั่งยืนยาวนาน” (sustainable development) ซึ่งมีเนื้อหาที่กว้างกว่าเรื่องของเศรษฐกิจและธุรกิจโดยจะครอบคลุมไปถึงมิติของสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และชีวิตของมวลชนผู้ยากไร้ ในขณะเดียวกัน ยุทธศาสตร์ใหม่นี้จะเน้นว่า การตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนาใด ๆ ก็ตามในช่วงแห่งปัจจุบันจะต้องไม่ทำลายลู่ทางการยกระดับคุณภาพชีวิตในอนาคต^{๒๖}

สุเมธ ตันติเวชกุล ได้กล่าวถึง เศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานไว้ในหนังสือได้เบื้องพระยุคลบาทว่า พระเจ้าอยู่หัวได้รับสั่งเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและประโยคหนึ่งที่ทรงอธิบายว่าหัวใจคำว่า เศรษฐกิจพอเพียงก็คือคำว่า “พอ” คุณจะมีชีวิตที่ตั้งอยู่บนมาตรฐานความพอได้อย่างไรความพอก็คือความพอประมาณ พระองค์ทรงขยายความต่อไปอีกไม่ใช่ผมพูดนะครับ พอประมาณก็คือพอแต่จำเพาะตัวเองที่หากินได้อย่างมีเหตุผลด้วยความซื่อสัตย์สุจริต จึงไม่ต้องเบียดเบียนคนอื่นเขาอันนั้นแหละครับคือเศรษฐกิจพอเพียงแน่นอนมาตรฐานแต่ละคนก็ไม่เหมือนกัน ไม่ใช่ทุกคนจะให้จนเหมือนกันหมด นั่นก็ไม่ใช่ชีวิตจริง บางคนมาตรฐานมีสมบัติเก๋ากินอะไรก็โชคดีดีไปมาตรฐานก็อยู่แค่นี้ อีกคนกินแต่เงินเดือนจริงมาตรฐานก็อยู่แค่นี้แต่ทุกคนต้องมีมาตรฐานเส้นระดับพอดีของตัวเอง คือต้องสร้างขึ้นมาให้ได้แล้วยึดตรึงนั้นเป็นหลักซึ่งภาษาทางพุทธ

^{๒๔} ปวีย อิงการณ, สันติประชาธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๒๘), หน้า ๒๑๘-๒๑๙.

^{๒๕} ปรีชา เปี่ยมพงษ์สานต์, เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘๗-๘๘.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๗.

เราก็สอนอยู่แล้วว่าเส้นทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทาคือทางสายกลางคือไม่หย่อนไม่ตึงเกินไป
เหมาะสมสำหรับแต่ละคน^{๒๗}

เอกวิทย์ ฌ กลาง ได้กล่าวไว้ว่า ปัจจุบันได้มีผู้นำนโยบายแนวทางการดำเนินชีวิตทาง
พุทธศาสนา มาปรับใช้กับการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ใหม่ของกลุ่ม
Cultural Creative คือ คิดเพื่อที่จะละเลิกความโลภ โกรธ หลง และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ อัน
นำมาซึ่งการถนอมรักษามรดกชาติที่หล่อเลี้ยงชีวิตเราอยู่ในฐานะที่ประเทศไทยเป็นเมืองพุทธ มีผู้ที่หัน
มาใช้ชีวิตมีผู้ที่หันมาใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายโดยอยู่กินด้วยความพอเพียง เพียงอาศัยปัจจัยสี่ซึ่งเป็น
ความจำเป็นขั้นพื้นฐานแล้วก็พบความสุขมากขึ้นมาตามลำดับ คนเหล่านี้ใช้ชีวิตอย่างสมถะ
เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ และถนอมรักษามรดกชาติ ณ.จุดนี้ที่อยากนำเสนอคือเราต้องคิดและเลือกที่จะใช้
ชีวิตอย่างไร อยากจะรวบรัดสั้นๆหรือมีชีวิตอยู่อย่างพอเพียง ซึ่งอย่างหลังนี้สามารถประยุกต์ได้ในหลาย
รูปแบบทั้งในเมืองและในชนบท^{๒๘}

อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน ได้กล่าวไว้ว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธมีลักษณะมุ่งผลิตโดยชอบ
ธรรมและการเก็บรักษาโดยมีจุดเน้น (สำคัญ) อยู่ในส่วนที่เหลือจากการเก็บ นำไปเอื้อเพื่อ แบ่งปันเพื่อ
ช่วยเหลือคนอื่น และเพื่อสร้างสิ่งที่ดีงามให้แก่ตน และเป็นหลักเศรษฐศาสตร์แบบมัชฌิมาปฏิปทา
(ทางสายกลาง) คือมุ่งความเป็นกลาง พอเพียง หรือพอดี โดยหลีกเลี่ยงความมุ่งหมายสุดโต่งในด้านใด
ด้านหนึ่งเฉพาะอย่าง (คือไม่ตึงเกินไปหรือด้านย่อหย่อนเกินไป)^{๒๙}

เพียงขวัญ อ่ำพันธ์เปรม ได้กล่าวไว้ว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาชี้ถึงการดำรง
อยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐในการ
บริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง เฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุค
โลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นต้องมี
ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและ
ภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัย ความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง
ๆ มาวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคน
ในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรมความ
ซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร ความมีสติ
ปัญญาและความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและ
กว้างขวางทั้งด้วยวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี^{๓๐}

^{๒๗} สุเมธ ตันติเวชกุล, **ใต้เบื้องพระยุคลบาท**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔), หน้า ๓๐๓.

^{๒๘} เอกวิทย์ ฌ กลาง, **สานความรู้สู่เกษตรกรยั่งยืน**, (นนทบุรี : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจ แอนด์ เจ กราฟฟิคดีไซน์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔.

^{๒๙} อภิญวัฒน์ โพธิ์สาน, **ศึกษาชีวิต สืบแนวคิด สะท้อนปัญญา**, (มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๕.

^{๓๐} เพียงขวัญ อ่ำพันธ์เปรม, “สมาธิกับคุณค่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”, **ในพระพุทธศาสนากับจริยศาสตร์**, รวบรวมจัดพิมพ์โดยพระสุธีธรรมมานูวัตรและคณะ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), ๙๖.

สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา ได้กล่าวไว้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ การพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางสายกลาง และความไม่ประมาท ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนการใช้ความรู้ ความรอบคอบ คุณธรรม ประกอบการวางแผนในการตัดสินใจและการกระทำ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักในการพิจารณาอยู่ ๕ ส่วน คือ

๑. แนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตและปฏิบัติตนได้ในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤตเพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

๒. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับโดยเน้นทางสายกลางและการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

๓. ค่านิยม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย ๓ คุณลักษณะพร้อม ๆ กันดังนี้

๓.๑ ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่มากเกินไปไม่น้อยเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและบริโภคที่อยู่ในระดับที่พอประมาณ

๓.๒ ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลโดยการพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

๓.๓ การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

๔. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐานกล่าวคือ

๔. ๑ เงื่อนไขทางด้านความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ

๔. ๒ เงื่อนไขทางด้านคุณธรรม ที่จะต้องสร้างเสริมประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต ไม่โลภและไม่ตระหนี่^{๓๑}

๑.๗.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาจุลศักดิ์ จิรวฑฒโน (รณน้อย) ได้ศึกษาเรื่อง “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน” สรุปความได้ว่า พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลรู้จักการแก้ปัญหาทุกอย่างที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง รู้จักต่อสู้ เผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยปัญญาอันชาญฉลาด เพราะปัญหาบางอย่างบุคคลอื่นก็ไม่สามารถช่วยเหลือเราได้ เราเท่านั้นที่จะรู้และแก้ไขด้วยตนเอง ด้วยสติ ดังนั้น พุทธศาสนาจึงสอนให้บุคคลรู้จักพึ่งตนเอง (อิตตา หิ อิตต โน นาโถ) รู้ฐานะของ

^{๓๑} สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม กรมการศาสนา, **คู่มือโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน (การเรียนการสอน)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์เกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๙.

ตนเอง รู้จักพอประมาณในการดำเนินชีวิต (มัตตัญญูตา) โดยได้นำเสนอหลักธรรมไว้เป็นแนวทางไว้ให้บุคคลปฏิบัติตามดังคำว่า “ตัวอย่างที่ดี มีค่ามากกว่าคำสอน”^{๓๒}

ประเด่น แบนปิง ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาพฤติกรรมการดำเนินชีวิตของเกษตรกรชาวพุทธ ในจังหวัดลำพูน” สรุปความได้ว่า พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญาและการปฏิบัติ มีหลักพุทธธรรมหรือหลักธรรมที่สามารถใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ของบุคคลสาขาอาชีพ หลักพุทธธรรมเป็นเรื่องของการปฏิบัติ ซึ่งเข้าไปเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาให้กับการดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ พระพุทธศาสนานั้นสอนแต่สิ่งที่เป็นความจริงที่เป็นประโยชน์ คำสั่งสอนเฉพาะสิ่งที่นำมาปฏิบัติให้เป็นประโยชน์ในชีวิตจริงได้ อาชีพเกษตรกรก็ถือว่าเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่สำคัญของคนไทย เพราะคนไทยส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมพื้นฐานของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นคือการพัฒนาคนให้เป็นคนที่มีคุณภาพ มีความสามารถในการประกอบสัมมาชีพ และการทำเกษตรกรรมนั้นก็คือการที่มีชีวิตและความสามารถเป็นอยู่ที่ดำเนินควบคู่ไปกับธรรมชาติเป็นส่วนช่วยในการทำการเกษตร มีความเป็นอยู่ที่ต้องอาศัยการช่วยเหลือและการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน คนที่ทำการเกษตรได้ก็ต้องเป็นคนที่มีคุณภาพ ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ไม่มีความเห็นแก่ตัวในการทำการเกษตรกรรม คำนึงถึงหลักคุณธรรมในการผลิตสินค้าทางการเกษตรเป็นสำคัญ^{๓๓}

พระอภิรักษ์ กิตติปัญญา (บุญเจียม) และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง “เปรียบเทียบเศรษฐกิจแนวพุทธกับเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ” สรุปความได้ว่า พระพุทธศาสนาแม้จะมีเป้าหมายสูงสุดคือมุ่งพระนิพพานก็จริง แต่หลักคำสอนของพระองค์นั้นก็มิได้มองข้ามเศรษฐกิจและวิกฤตของประชาชนเลย พระพุทธองค์มีพระมหากรุณาธิคุณ และทรงเห็นอกเห็นใจในความทุกข์ยากของบุคคลอื่นเสมอ ดังนั้นพระองค์จึงได้วางหลักคำสอน ของพระองค์ไว้ให้ทุกคนศึกษา แล้วนำไปแก้ไขทางสังคมที่ตนเป็นอยู่ และเป็นคำสอนที่สมบูรณ์ทุกด้าน พร้อมด้วยเหตุและผล ทนต่อการพิสูจน์ด้านวิทยาศาสตร์ และด้านปัญหาทางสังคมถ้าหากทุกคนสามารถปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์แล้ว ย่อมเป็นผลเป็นสุขแก่ผู้ปฏิบัติตาม^{๓๔}

พระครูสิริปริยัติธำรง ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบหลักโภควิภาค ๔ กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” สรุปความได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงได้แก่ เศรษฐกิจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพออยู่ พอกิน พอใช้ เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับที่ตนเองอยู่ได้ โดยที่ไม่ต้องเดือดร้อน อยู่ได้โดยไม่ต้องสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของตนเองให้เสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังที่จะสร้างความเจริญ ยกฐานะเศรษฐกิจของตนให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างฐานะความก้าวหน้าสูงขึ้นไปได้

^{๓๒} พระมหาจุลศักดิ์ จิรวทมน (รณน้อย), “แนวคิดและวิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑.

^{๓๓} ประเด่น แบนปิง, “การศึกษาพฤติกรรมการดำเนินชีวิตของเกษตรกรชาวพุทธ ในจังหวัดลำพูน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑.

^{๓๔} พระอภิรักษ์ กิตติปัญญา (บุญเจียม) และคณะ, “เปรียบเทียบเศรษฐกิจแนวพุทธกับเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๙.

ตามลำดับ หลักเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องแนวคิดกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท กล่าวคือ ต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการลงมือปฏิบัติการทำงาน การประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนตนให้มีความชำนาญ รุ่งเรือง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่ดีที่เหมาะสมจัดการ และดำเนินการให้ได้ผลดี รู้จักคุ้มครองทรัพย์ รักษาโภคทรัพย์ และผลงานที่ตนได้ทำงานไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วยความชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย คบหาคนดีที่เป็นมิตร ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักนำไปในทางที่ไม่ดี^{๓๕}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่า เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินการทางเศรษฐกิจหรือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านการผลิต การบริโภค และการตลาดหรือการกระจาย ต้องดำเนินในลักษณะหลักมัชฌิมาปฏิปทา โดยเริ่มจากสัมมาทิฐิมีความเห็นที่ถูกต้องเป็นตัวเริ่มต้นดำเนินการ การปรับเปลี่ยนเป้าหมายจากการผลิตเพื่อแสวงหาผลกำไรให้ได้มากที่สุดมาเป็นปรับเปลี่ยนเป้าหมายการผลิตเพื่อการสร้างคุณภาพชีวิต คุณค่าทางด้านจิตใจ และความสุขที่เกิดจากการอยู่ร่วมกันทางสังคม การให้ความสำคัญทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ อีกทั้งไม่ทำอะไรสุดโต่งเกินความเหมาะสม เน้นความพอดีและพอเพียงเพื่อความยั่งยืนของเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมโดยต้องใช้องค์ธรรมและข้อปฏิบัติหลายประการ มีเหตุผล มีความพอประมาณ มีภูมิคุ้มกันเป็นต้นเป็นเครื่องมือ ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีความเพียร มีสติ ปัญญาและความรอบคอบ ซึ่งจากลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้เศรษฐกิจพอเพียงมีลักษณะบูรณาการที่นำหลักการและวิธีการที่เกี่ยวข้องกับวัตถุและจิตใจมาประสานทำงานร่วมกัน เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีความเป็นธรรมสูง คำนึงถึงประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวมอย่างเป็นธรรมเป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นองค์รวมไม่มองแบบแยกส่วน

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๘.๑ ทำให้ทราบหลักคำสอนเรื่องสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๘.๒ ทำให้ทราบหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙
- ๑.๘.๓ ทำให้ทราบการประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขว.) จังหวัดสุพรรณบุรี
- ๑.๘.๔ ทำให้สามารถนำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและประชาชนทั่วไปได้

^{๓๕} พระครูสิริปริยัติธำรง, “ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโกควิภาค ๔ กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๙.

บทที่ ๒

สัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาปัญญาในธรรม หรือที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งประกอบด้วย ความหมายของคำว่า สัมมา ความหมายของคำว่า ทิฐิ ความหมายของคำว่า สัมมาทิฐิ ความสำคัญของสัมมาทิฐิ ปัจจัยที่เกิดสัมมาทิฐิ ความมุ่งหมายของสัมมาทิฐิ การพัฒนาสัมมาทิฐิ ประเภทของสัมมาทิฐิ ระดับขั้นของสัมมาทิฐิ ในชั้นของการนำไปปฏิบัตินั้น ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสัมมาทิฐิกับสัมมาอาชีวะ สัมมาทิฐิในฐานะเป็นแกนนำกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิต สัมมาทิฐิในฐานะที่เป็นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทศนะของนักปราชญ์ที่มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจพอเพียง ด้วยประการเช่นนี้

๒.๑ ความหมายของคำว่า “สัมมา” และ “ทิฐิ” ในคำว่าสัมมาทิฐิ

๒.๑.๑ ความหมายของคำว่า “สัมมา”

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ให้ความหมายของสัมมาทิฐิในฐานะความเห็นตามครรลองครองธรรม การเห็นชอบตามหลักการธรรมชาติ เห็นชอบตามความเป็นจริงของสังคม ในครอบครัว ในชุมชน เห็นในการผลิตและการบริโภคโดยทางสายนี้ประกอบไปด้วยความถูกต้อง ๘ ประการ อาทิ สัมมาทิฐิ (ความเห็นถูกต้อง) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (ทำการทำงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจไว้ชอบ) ซึ่งจะเห็นได้ว่ามรรคทั้ง ๘ มีคำว่า “สัมมา” ซึ่งแปลว่า “ถูกต้อง” นำอยู่เสมอหรือ “กฎเกณฑ์” ของธรรมชาติในเรื่องนั้น ๆ เป็นสำคัญ หากไม่รู้เรื่องเหล่านี้แล้ว ก็เป็นอันว่าไม่สามารถดำเนินไปทางสายกลางได้เลย

ภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฐิเป็นอย่างไรเล่า ? ภิกษุทั้งหลาย ความรู้อันใด เป็นความรู้ในทุกข์ เป็นความรู้ในเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นความรู้ในความดับทุกข์ เป็นความรู้ในทางดำเนินให้ถึงความดับแห่งทุกข์. ภิกษุทั้งหลาย อันนี้เราเรียกว่าสัมมาทิฐิ

เนื่องจากองค์ประกอบของอริยมรรคมีองค์ ๘ จะมีคำว่า “สัมมา” หรือ สัมมา (กิริยาวิเศษ) กำกับไว้ข้างหน้าเสมอเรามักจะแปลคำนี้โดยทั่วไปว่า “โดยชอบ”^๑ และแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า “Right” (ถูก)^๒ แล้วก็ได้ไม่ได้ให้รายละเอียดต่อไปว่าที่บอกว่าชอบหรือถูกนั้น

^๑ แปลก สนธิรักษ์, พจนานุกรม บาลี-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๓๓๔.

^๒ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ, (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดคิพร ๗๔, ๒๕๑๓), หน้า ๖๒๖.

หมายความว่าอย่างไร? มีขอบเขตแค่ไหน? อย่างไร? เป็นต้น ดังนั้น การทำความเข้าใจความหมายของคำว่า “สัมมา” ให้ชัดเจนก่อน จึงเป็นวิธีทางหนึ่งที่จะช่วยทำให้เข้าใจความหมายของสัมมาทิฐิได้ง่ายขึ้น

การใช้คำว่า “สัมมา” มานำหน้าคำว่า “ทิฐิ” รวมทั้งองค์ประกอบของมรรคข้ออื่นๆ เป็นการชี้ให้เห็นถึงจุดยืนแบบสายกลางของพระพุทธเจ้า คือ ความเป็นกลางระหว่างการยึดมั่นในทิฐิอย่างงมงาย (dogmatic view) ว่าเป็นความเป็นจริงสูงสุดกับการปล่อยปลະละเลยโดยไม่ทิฐิ (อทิฐิ) อะไรเลย ด้วยเหตุนี้เอง สัมมาทิฐิจึงมีความยืดหยุ่นสูงสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกขอบเขตแห่งประสบการณ์ ความรู้ และความเข้าใจมนุษย์จากทัศนะต่าง ๆ ที่ยกมา แสดงให้เห็นว่าคำว่า “สัมมา” ไม่ได้มีความหมายผิวเผินเพียงแค่ “ชอบ” หรือ “ถูก” อย่างที่เข้าใจโดยสามัญทั่วไป หากแต่หมายถึงความสมบูรณ์และความสมดุลในแง่มุมทุกมุมของการพัฒนาชีวิต และคำว่า “สมบูรณ์” ในที่นี้ก็มี ความหมาย ๒ ลักษณะ คือ ความหมายในแง่ที่เป็นความสมบูรณ์สูงสุด ได้แก่ ความสมบูรณ์ของท่านที่บรรลุอรหัตต์แล้ว และความหมายในแง่ที่เป็นความสมบูรณ์เชิงพลวัต ได้แก่ ความสมบูรณ์ที่กำลังเพิ่มพูนขึ้นโดยลำดับตลอดเวลาแห่งการพัฒนาตนตามหลักอริยมรรค นอกจากนั้น คำว่า “สัมมา” ยังเป็นตัวกำกับให้องค์ประกอบของมรรคแต่ละองค์ ความเป็นสายกลางในตนเอง ไม่เอียงสุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง เช่น ไม่ยึดมั่นถือมั่นในทิฐิอย่างงมงายจนกลายเป็นกำแพงปิดกั้นตัวเอง และไม่ปล่อยตนเองจนกลายเป็นคนไร้จุดยืน เมื่อบูรณาการองค์มรรคทั้ง ๘ ที่มี ความเป็นกลางในตัวเองเข้าด้วยกัน ก็จะทำให้เกิดระบบจริยธรรมแบบองค์รวม ที่มี ความเป็นสายกลางและสมดุลครบทุกด้าน กระบวนการทางธรรมชาติที่ดำเนินการของมันเป็นไปอย่างนั้น ทำให้จิตมีความหลุดพ้นไปไม่ให้เกิดทุกข์ก็คือภาวะที่ไร้ทุกข์ด้วยปัญญา^๓

๒.๑ ๒ ความหมายของคำว่า “ทิฐิ”

คำว่า “ทิฐิ”^๔ ในที่นี้หมายถึง ลัทธิ คือคติความหรือความคิดเห็น ท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^๕ ได้กล่าวว่า “ทิฐิ” หมายถึง ความเชื่อ ค่านิยม ลัทธิ ทฤษฎี ความรู้ ความเข้าใจตามนัยเหตุผล ข้อที่เข้ากับใจของตน หลักการที่เห็นสม ข้อที่ถูกใจ ข้อที่เชิดชูเอาไว้ ความใฝ่ฝัน หรือที่ปัจจุบันเรียกกันว่าค่านิยม รวมไปถึงอุดมการณ์ แนวทัศนะในการมองโลกและชีวิต ที่เรียกกันว่าโลกทัศน์และชีวทัศน์ ตลอดจนทัศนคติพื้นฐานที่สืบเนื่องมาจากความเข้าใจ ถ้าเป็นความรู้ความเข้าใจ ความเห็น ทัศนคติ ค่านิยม ที่ไม่ถูกต้องมีโทษ ก็เรียกว่า มิจฉาทิฐิ ถ้าเป็นฝ่ายที่ดีงาม ถูกต้องเป็นประโยชน์ ก็เรียกว่า สัมมาทิฐิ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ทิฐิ (ทฤษฎี หลักการ ความเข้าใจธรรม) ที่บริสุทธิ์ถึงอย่างหนึ่ง ผุดผ่องถึงอย่างหนึ่ง ถ้าเธอทั้งหลายยังยึดติด เริงใจระหุ้มอยู่ เฝ้าถนอมอยู่ยึดถือว่าเป็นของเราอยู่ เธอทั้งหลายจะพึงรู้ถึงธรรม อันมีอุปมาเหมือนแพที่เราแสดงแล้วเพื่อมุ่งใช้ข้ามไป มิใช่เพื่อให้ยึดถือเอาไว้”^๖

^๓บรรจง อมรชีวิน, *พุทธวิธีคิดวิเคราะห์ด้วยโยนิโสมนสิการ*, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๔.

^๔อง.ติ.อ. (ไทย) ๒/๖๖/๒๐๒.

^๕พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๓), หน้า ๖๙๐.

^๖ม.ม.อ (ไทย) ๑๒/๔๔๕/๔๗๙.

กล่าวโดยสรุป พุทธศาสนาใช้คำว่า “ทัญญู” ในความหมายและขอบเขตที่กว้างขวางมาก ครอบคลุมทั้งในความหมายที่เป็นกลาง ๆ โดยไม่ชี้ชัดลงไปว่าเป็นความเห็นความเชื่อที่ถูกหรือผิด ทั้งในแง่ความเห็นความเชื่อที่ถูกต้องหรือเป็นสัมมาทัญญู และในแง่ความเห็นความเชื่อที่ผิดหรือเป็น มิจฉาทัญญู นอกจากนั้น เมื่อมองในแง่ที่ปรากฏออกมาเป็นวิถีชีวิตและวิถีสังคมของมนุษย์ ความหมาย และขอบเขตของทัญญูจะครอบคลุมไปถึงวัฒนธรรมประเพณีนามธรรม (non-material culture) หรือ วัฒนธรรมทางด้านจิตใจในสังคมมนุษย์ทั้งหมด เช่น วัฒนธรรมความเชื่อ ค่านิยมทางสังคม ท่าทีหรือ ทักษะชีวิต โลกทัศน์ และอุดมการณ์ เป็นต้น

๒.๒ ความหมายของสัมมาทัญญู

สัมมาทัญญู แปลว่า ความเห็นชอบ หรือความเห็นถูกต้อง ถ้าให้ความหมายแนวโลกีย์ก็ว่า เห็นถูกต้องตามคลองธรรม ถ้าให้ความหมายแนวโลกุตระ ก็ว่าถูกต้องตามความเป็นจริง^๗ เป็นธรรม ที่ควรเสพ ในที่นี้หมายถึงการหนีหน่วง รู้เห็น พิจารณา อธิษฐานจิต น้อมใจเชื่อ ประคองความเพียร ตั้งสติไว้ ตั้งใจไว้ กำหนดรู้ด้วยปัญญา รู้ยิ่งธรรมที่ควรรู้ กำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้ ละธรรมที่ควร ละ เจริญธรรมที่ควรเจริญ ทำให้แจ้งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง^๘ ในที่นี้ไม่ใช่เห็นด้วยตาเนื้อ แต่หมายถึง ตาในคือ ปัญญาที่เห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริงของมัน ถูกต้อง รู้ตามความเป็นจริงด้วยปัญญาญาณ ไม่ใช่รู้ด้วยสัญญาหรือความจำจากผัสสะที่ได้สัมผัสมา เห็นรู้ตามอริยสัจ ๔ คือ รู้ทุกข์ รู้เหตุแห่งทุกข์ รู้ ความดับทุกข์และรู้ทางของการดับทุกข์ หรือรู้ไตรลักษณ์ คือความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลงของ สรรพสิ่งทั้งหลาย ความทุกข์ของการเปลี่ยนแปลงสรรพสิ่งทั้งหลาย ความไม่มีแก่นไม่มีแก่นในสรรพสิ่งนั้น ๆ เป็นต้น ชื่อว่า เห็นชอบหรือรู้ชอบ เห็นอย่างอื่นรู้อย่างอื่นที่ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด ไม่ เป็นไปเพื่อความดับทุกข์ ไม่ชื่อว่าเห็นชอบหรือรู้ชอบ^๙ บุคคลที่ต้องชวนชวนปฏิบัติเพื่อก้าวหน้านั้น ย่อมต้องการฝึกฝนอย่างจริงจัง

ผู้วิจัยได้ให้ความหมายของสัมมาทัญญูเป็น ๒ หัวข้อ คือ (๑) ความหมายในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท และ (๒) ความหมายตามทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ดังนี้

๒.๒.๑ ความหมายของสัมมาทัญญูในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ความหมายของคำว่า “สัมมาทัญญู” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทรวมถึงในชั้นนอรธ กถาและฎีกาต่างๆ ซึ่งได้ประมวลมาจากคัมภีร์ ดังนี้

คัมภีร์สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก พระสารีบุตร ได้อธิบายความหมายของคำ ว่า “สัมมาทัญญู” ในสัมมาทัญญูสูตร ว่า สัมมาทัญญูคือ ความเห็นชอบ ได้แก่ รู้จักอกุศล รู้จักอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ รู้จักกุศล รู้จักกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ รู้จักอาหารทั้ง ๔ อันได้แก่ รู้จักว่าอาหาร คือคำข้าวซึ่งเป็นของหยาบ เป็นอาหารของกาย รู้จักว่าผัสสะ เป็นอาหารของเวทนา

^๗พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๑๓.

^๘อง เอกก.อ (ไทย) ๑/๕๓/๖๒.

^๙ประยงค์ แสนบุราณ, *พุทธศาสนาเถรวาท*, (ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๘), หน้า ๒๓๐.

รู้จักมนัสเจตนา คือความจงใจว่าเป็นอาหารของกรรม และรู้จักวิญญาณว่าเป็นอาหารของนามรูป^{๑๐}

คัมภีร์วิมุตติมรรค พระอุปติสสะได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ว่า “สัมมาทิฐิ ได้แก่ ความรู้แจ้งอริยสัจ ๔ อีกประการหนึ่ง บุคคลดำเนินตามอริยมรรค เขาย่อมรู้แจ้งในนิพพานนี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ เธอเป็นผู้ตื่นในนิพพานเท่านั้น”^{๑๑}

คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ว่า “สัมมาทิฐิ” แท้จริง โดยสังเขป ปัญญาจักขุอันมีพระนิพพานเป็นอารมณ์ ถอนอวิชชาเสียขึ้นได้แห่งพระโยคีผู้ปฏิบัติ เพื่อแทงตลอดซึ่งสัจจะ ๔ ชื่อ สัมมาทิฐินั้น มีความชอบเห็นเป็นลักษณะมีอันประกาศแท้จริงเป็นกิจ มีการทำลายความมืดคือ อวิชชาเสียได้เป็นผล^{๑๒}

ดังนั้น สรุปได้ว่า คำว่า “สัมมาทิฐิ” ความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง ความเห็นชอบ ความเห็นถูก ความเห็นชอบ ได้แก่ รู้จักอกุศล รู้จักอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ รู้จักกุศล รู้จักกุศลมูล ทำลายอวิชชาเสียได้ มีความรู้แจ้งอริยสัจ ๔ บุคคลดำเนินตามอริยมรรค เขาย่อมรู้แจ้งในนิพพานนี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ

๒.๒.๒ ความหมายของสัมมาทิฐิตามทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

ความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ตามความหมายของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา ทั้งไทยและต่างประเทศ มีดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมาย “สัมมาทิฐิ” ไว้ว่า สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ คือเห็นอริยสัจ ๔ เห็นชอบตามคลองธรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว มารดา บิดามี (คือมีคุณความดี ควรแก่ฐานะหนึ่งที่เรียกว่า มารดา บิดา) ฯลฯ เห็นถูกต้องตามที่เป็นจริงว่า ชันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นต้น (ข้อ ๑ ในมรรค)^{๑๓}

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ไว้ว่า สัมมาทิฐิ คือความเห็นชอบ หมายถึง ความเห็นชอบหรือความเห็นถูกต้อง คำว่า “เห็น” ในที่นี้ไม่ใช่เห็นด้วยตา แต่เห็นด้วยใจ เรียกว่าความเข้าใจที่ถูกต้อง ความรู้ที่ถูกต้อง ความเชื่อที่ถูกต้องหรือความรู้สึกนึกคิดที่ถูกต้องนั่นเอง^{๑๔}

พระพรหมมุนี ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” เป็นเบื้องต้นในมรรคมงคล ๘ จักแสดงมรรคข้อที่ ๑ คือ สัมมาทิฐิเป็นอันดับต้น สัมมาทิฐิ ปัญญาเห็นชอบ ตามนิเทศในมคควิภังคสูตรแสดงว่า ๑.ทุกข์ ๒.สมุทัย ๓.นิโรธ และ ๔ มรรค เรียกสัมมาทิฐิ ได้แก่ อริยสัจทั้ง ๔

^{๑๐}ม.มู.อ. (บาลี) ๑/๘๙/๒๐๙.

^{๑๑}พระอุปติสสะเถระ, คัมภีร์วิมุตติมรรค, แปลโดย พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๒๓.

^{๑๒}พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาสาจารย์ (อาจ อาสภะเถระ) และคณะ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๗๓.

^{๑๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๙๓.

^{๑๔}พินิจ รักทองหล่อ, ธรรมมานุกรมธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๙๓.

ประการ คือรู้เห็นที่ตัวเราว่า เป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ทุกข์จะตั้งอยู่ได้ก็เพราะสมุทัยเป็นเหตุ คือรู้จักตัวและตน เป็นสัตว์เป็นบุคคล เป็นเราเป็นเขาขึ้น”^{๑๕}

พระพุทธวิงศมุนี ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ไว้ว่า สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ เช่นเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วหรือเห็นว่าทุกข์เป็น ผลเกิดแต่เหตุ ความดิ้นรนทางจิตเป็นเหตุก่อให้เกิดทุกข์ ความดับแห่งความดิ้นรนของจิต เป็นเหตุให้ถึงความดับทุกข์ ความดำเนินปฏิบัติให้เป็นไปโดยชอบ เป็นทางให้ถึงความดับทุกข์^{๑๖}

ศิกฤทธิ ปราโมช ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ไว้ว่า สัมมาทิฐินั้น มีทฤษฎี หรือ ทิฐิตรงกับอริยสัจ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และสั่งสอนไว้ มีทิฐิว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ การพลัดพรากจากของเป็นที่รักเป็นทุกข์ การที่ต้องอยู่ร่วมกับของที่ไม่รักเป็นทุกข์ ไม่ได้สิ่งใดสมดังปรารถนาเป็นทุกข์ สรุปแล้วก็คือ อุปาทานชั้นทั้ง ๕ เป็นทุกข์ นี่คือสัมมาทิฐิ และต้องมีทฤษฎีต่อไปว่า ต้นเหตุแห่งทุกข์คือตัณหา การดับตัณหาคือการดับเหตุแห่งทุกข์ นอกจากทฤษฎีที่กล่าวแล้ว ถือว่าเป็นมิจฉาทิฐิทั้งนั้น^{๑๗}

วศิน อินทสระ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ไว้ เบื้องต่ำ ความเห็นชอบ คือความเห็นถูกต้อง เห็นและเชื่อว่า บุคคลทำดีย่อมได้ผลดี ทำชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว บาปบุญมีจริง นรกสวรรค์ในโลกอื่นมีจริง มารดาบิดา เห็นถูกเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตประจำวัน เบื้องสูง หมายถึง ความรู้หรือญาณในอริยสัจ ๔ คือเห็นทุกข์ในชีวิตตามที่เป็นอย่างจริงทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ก็มีอยู่ เรียกว่ามรรคหรืออริยมรรคประกอบด้วย ๘^{๑๘}

โยคาวจร ราชูล (Yogavacara Rahula) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ว่าสัมมาทิฐิสงนันั้นประกอบด้วยความเข้าใจไม่แน่นอน และการปรุงแต่งของจิต วิญญาณ สัญญา สังขาร ไม่เที่ยง เป็นความเห็นถูกต้อง เห็นชอบทั้งหมดทั้งมวล เพราะความเห็นในสรรพสิ่งที่จริงแท้ นำไปสู่ความสงบ ความสุขและความมั่นคงในชีวิต เป็นความเข้าใจถูกต้องต่ออริยสัจ ๔ ประการที่พระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า ได้ทรงประกาศสั่งสอนไว้ ผู้ฉลาดย่อมไม่พึงตำหนิตติเตียน ไม่พึงโต้แย้ง ไม่พึงข้ามผ่าน นี่คือ ความเห็นชอบ^{๑๙}

เดวิด เจ กลูปหานะ (David J. Kalupahana) ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ไว้ว่า “สัมมา” แปลกันโดยทั่วไปว่า “ถูก” (Right) การใช้คำว่า “สัมมา” มานำหน้าคำว่า “ทิฐิ” รวมทั้งองค์ประกอบของมรรคข้ออื่นๆเป็นการชี้ให้เห็นถึงจุดยืนแบบสายกลางของพระพุทธเจ้า คือ ความเป็นกลางระหว่างการยึดมั่นในทิฐิอย่างงมงาย (dogmatic view) ว่าเป็น

^{๑๕} พระพรหมมุนี (ปู่ สุจินโณ ป.ธ.๙), *ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระพรหมมุนี*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๒.

^{๑๖} พระพุทธวิงศมุนี (บุญมา ที่ปธมมเถร), *ทีปธรรมเทศนา โอวาท คติธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕), หน้า ๖.

^{๑๗} ปถมพร ตะละภักุ , “การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑.

^{๑๘} วศิน อินทสระ, *แก่นพุทธศาสนา (อริสัจ ๔)*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๘-๓๔.

^{๑๙} ปถมพร ตะละภักุ, “การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย”, หน้า ๒๑.

ความเป็นจริงสูงสุดกับการปล่อยปละละเลยโดยไม่ทักท้วง (อหิภิกขุ) อะไรเลย ด้วยเหตุนี้เอง สัมมาทิฐิจึงมีความยืดหยุ่นสูงสามารถที่จะนำไปประยุกต์ใช้ได้ในทุกขอบเขตแห่งประสบการณ์ ความรู้ และความเข้าใจมนุษย์^{๒๐}

ท่านลามะฮอนาการิก โควินทะ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ไว้ว่า สัมมาทิฐิ การเห็นสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ทุกแง่ทุกมุม ไม่ใช่เห็นเพียงมุมใดมุมหนึ่ง หรือเห็นจากจุดยืนที่ยึดตัวตนเป็นศูนย์กลางโดยนัยนี้สัมมาทิฐิจึงไม่ใช่เพียงแค่รู้หลักอริยสัจ ๔ อย่างผิวเผินเท่านั้น หากแต่หมายถึงความรู้ความเข้าใจอันเกิดจากการเอาชีวิตเข้าไปสัมผัสหรือเข้าไปมีประสบการณ์โดยตรง^{๒๑}

เซอร์เบิร์ต วี กุนเธอร์ ได้อธิบายความหมายของคำว่า “สัมมาทิฐิ” ไว้ว่า “ต้องขออย่าอีกว่า สัมมาทิฐิที่ได้มาจากการใคร่ครวญพิจารณาอย่างต่อเนื่องและมีประสบการณ์ตรง”^{๒๒}

ดังนั้น สรุปได้ว่า คำว่า สัมมาทิฐิ ตามทัศนะของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาชาวไทยมีความสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันคือ สัมมาทิฐิ เป็นปัญญาอันเห็นชอบ คือเห็นอริยสัจ ๔ เห็นชอบตามครรลองคลองธรรมทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว รู้เห็นที่ตัวเราว่าเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ ทุกข์จะตั้งอยู่ได้ก็เพราะสมุทัยเป็นเหตุ เห็นด้วยใจมีความเข้าใจที่ถูกต้อง ความรู้สึกนึกคิดที่ถูกต้อง ความตื่นรนของจิตเป็นเหตุก่อให้เกิดทุกข์ โดยใช้ปัญญาพิจารณาเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น คือ นิพพาน

ตามทัศนะของนักวิชาการต่างชาติ ก็มีความเห็นสอดคล้องไปในทางเดียวกันกับทัศนะนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาชาวไทยโดยเห็นว่า สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นที่ถูกต้องตามหลักไตรลักษณ์ความเข้าใจถูกต้องในความไม่แน่นอนและการปรุงแต่งของจิตตามเบญจขันธ์ คือ วิญญาณ สัญญา สังขาร ความไม่เที่ยงเป็นความเห็นถูกต้อง เห็นชอบด้วยประการทั้งหมดทั้งหลายที่มีความยืดหยุ่นสูงเป็นลักษณะสำคัญของสัมมาทิฐิ จากการพิจารณาอย่างถี่ถ้วนและมีความต่อเนื่องอย่างสัมพันธ์กันเราสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ตามความรู้ความเข้าใจที่เกิดจากการบ่มเพาะมาจากประสบการณ์ที่นำพาชีวิตเข้าไปสัมผัสโดยตรงเพราะความเข้าใจที่ถูกต้องต่ออริยสัจ ๔ โดยเห็นในความเป็นจริงของสรรพสิ่งจะนำไปสู่ความสงบสุขและความมั่นคงของชีวิต

๒.๓. ความสำคัญของสัมมาทิฐิ

บุคคลจำนวนมากต้องมาสร้างความเข้าใจกันใหม่ให้ถูกต้องในเรื่องความสำคัญของสัมมาทิฐิทั้งในทางโลกและการดำเนินชีวิตให้เป็นไปอย่างถูกต้อง ไม่ว่าจะเป็น วิธีคิด การแสดงออกทางวาจา หรือการได้ลงมือปฏิบัติให้ออกมาในทางที่ถูกที่ควร ถึงแม้ว่าเราจะมี ความเข้าใจในทางวิชาการทางโลกก็ยังไม่ถือว่าเป็นสัมมาทิฐิทั้งหมด แต่เมื่อใดก็ตามที่เรามีความเข้าใจทั้งทางโลกและเรื่องชีวิตอย่างแยกกายแล้วก็ตาม เมื่อนั้นจึงจะจัดว่าเรามีการดำเนินชีวิตอย่างมีสัมมาทิฐิหรือความเห็นชอบความเห็นที่ดีงาม ตามพระไตรปิฎกนั้นมีการกล่าวถึงความสำคัญของสัมมาทิฐิไว้หลายประการเช่นกัน ในที่นี้จะนำเสนอความสำคัญของสัมมาทิฐิไว้ ๖ ประการ เช่นนี้คือ

๒.๓.๑ สัมมาทิฐิในฐานะเป็นแสงสว่างนำไปสู่ทางเกิดกุศลกรรม^{๒๓}

^{๒๐} ปถมพร ทะละภัก, “การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย”, หน้า ๒๑.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

แสงสว่างที่เป็นบุญนิมิตเป็นเหตุปัจจัยในทางนำไปสู่สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงความดีที่กำลังจะเกิดขึ้นแก่ตัวบุคคลและหมู่คณะในกายภาคน้ำและในปัจจุบันกุศลธรรมอื่นๆ ได้เกิดขึ้น สัมมาทิฐิยังเป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นถึงกุศลธรรมความดีที่กำลังจะเกิดขึ้นในกายภาคน้ำอีกด้วย เมื่อบุคคลมีสัมมาทิฐิเกิดขึ้นในใจแล้ว ย่อมเป็นไปในทางให้เกิดบุญกุศลทั้งหลายได้เกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น^{๒๔} ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมื่อดวงอาทิตย์เริ่มเจิดจรัสแสงขึ้นมา นั้นย่อมบ่งบอกหรือสามารถพยากรณ์ได้ล่วงหน้าว่ารุ่งอรุณย่อมมาถึงสิ่งที่มาก่อน นั้นเป็นการบ่งบอกพยากรณ์ล่วงหน้า กล่าวคือ รุ่งอรุณ ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้ก็ฉนั้นนั้น นั้นเป็นสิ่งที่มาก่อน นั้นเป็นสิ่งสามารถบ่งบอกหรือแสดงนิมิตล่วงหน้า แห่งกุศลธรรมทั้งหลาย สิ่งนั้นก็คือสัมมาทิฐิ ภิกษุทั้งหลาย”^{๒๕}

สัมมาสังกัปปะ	ย่อมมีอย่างเต็มที่	แก่ผู้มีสัมมาทิฐิ
สัมมาวาจา	ย่อมมีอย่างเต็มที่	แก่ผู้มีสัมมาสังกัปปะ
สัมมากัมมันตะ	ย่อมมีอย่างเต็มที่	แก่ผู้มีสัมมาวาจา
สัมมาอาชีวะ	ย่อมมีอย่างเต็มที่	แก่ผู้มีสัมมากัมมันตะ
สัมมาวายามะ	ย่อมมีอย่างเต็มที่	แก่ผู้มีสัมมาอาชีวะ
สัมมาสติ	ย่อมมีอย่างเต็มที่	แก่ผู้มีสัมมาวายามะ
สัมมาสมาธิ	ย่อมมีอย่างเต็มที่	แก่ผู้มีสัมมาสติ
สัมมาญาณะ	ย่อมมีอย่างเต็มที่	แก่ผู้มีสัมมาสมาธิ
สัมมาวิมุตติ	ย่อมมีอย่างเต็มที่	แก่ผู้มีสัมมาญาณะ

๒.๓.๒ สัมมาทิฐิเป็นแสงนำไปสู่แห่งการรู้ริยสัจสี่^{๒๖}

พระพุทธศาสนามีหลักในการเปรียบเทียบให้เห็นความสำคัญของสัมมาทิฐิในฐานะที่เป็นแสงนำไปสู่การเข้าถึงอริยสัจ ๔ หมายถึงเป็นเครื่องบ่งชี้หรือพยากรณ์ล่วงหน้าว่ากำลังมีเหตุการณ์บางสิ่งบางอย่างจะเกิดโดยมีสัมมาทิฐิเป็นตัวนำในกระบวนการพัฒนาชีวิต เป็นเครื่องบ่งชี้พยากรณ์บอกให้รู้ล่วงหน้าว่าเมื่อความมืดมนคืออวิชชา (ความเขลา) ถูกกำจัดออกไปด้วยแสงสว่างแห่งปัญญาแล้ว จะทำให้ได้ตรัสรู้ริยสัจ ๔ ในไม่ช้า ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์สว่างไสวขึ้นมา (อุทัย) ขึ้นมา นั้นเป็นสิ่งที่มาก่อนนั้นเป็นเครื่องบ่งชี้พยากรณ์ (นิมิต) ล่วงหน้า กล่าวคือแสดงถึงความรุ่งอรุณ ภิกษุทั้งหลายข้อนี้ก็เช่นฉนั้น นั้นเป็นสิ่งทีเกิดขึ้นมาก่อน นั้นเป็นเครื่องบ่งชี้หรือนิมิตล่วงหน้า เพื่อการรู้พร้อมตามความที่เป็นจริงซึ่งอริยสัจสี่ของภิกษุ สิ่งเหล่านั้นก็คือสัมมาทิฐิ ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทีพึงหวังได้สำหรับภิกษุผู้ที่มีสัมมาทิฐินั้น คือเธอจักรู้ชัดตามความเป็นจริงแห่งอริยสัจว่านี่คือทุกข์ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่านี่เป็น

^{๒๓} พุทธทาสภิกขุ, อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคปลาย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตฤตาฯ
พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๘๘๗.

^{๒๔} ปถมพร ตะละภัก, “การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย”, หน้า ๑๓.

^{๒๕} อัง ทสก อ .(ไทย) ๒๔/๒๕๔/๑๒๑.

^{๒๖} พุทธทาสภิกขุ, อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคปลาย หน้า ๘๘๗.

เหตุให้เกิดทุกข์ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่านี่ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่านี่ ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ดังนี้”^{๒๗}

๒.๓.๓ สัมมาทิฐิในฐานะที่เป็นแกนนำ^{๒๘}

ในการเข้าถึง ความรู้แห่งทุกข์ ความรู้แห่งเหตุเกิดของทุกข์ และความรู้แห่งทางนำไปสู่การดับทุกข์ สัมมาทิฐิในฐานะที่เป็นแกนนำเป็นต้นเค้ารู้กุศลและเหตุแห่งกุศล กับอกุศลและเหตุผลแห่งอกุศล สัมมาทิฐิในฐานะที่เป็นแกนนำในการเห็นขั้น ๕ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในสิ่งปรุงแต่งของกองสังขารทั้งหลายในความไม่แน่นอนเป็นทุกข์ และเป็นอนัตตาความไม่มีตัวตนและเป็นปัจจัยสำคัญของกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิตในการเห็นตามความเป็นจริงเพื่อให้จิตหลุดพ้นได้อย่างอิสระ พระพุทธศาสนาเปรียบเทียบกับให้เห็น การแสดงบทบาทของสัมมาทิฐิในฐานะเป็นแกนนำในการเกิดและรู้จักทิฐิทางด้านอื่น ๆ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บรรดาองค์มรรคเหล่านั้น สัมมาทิฐิเป็นตัวนำ สัมมาทิฐิเป็นตัวนำอย่างไร (ด้วยสัมมาทิฐิ) จึงรู้จักมิจฉาทิฐิว่าเป็นมิจฉาทิฐิ รู้จักสัมมาทิฐิว่าเป็นสัมมาทิฐิ รู้จักมิจฉาสังกัปปะ ว่าเป็นมิจฉาสังกัปปะ รู้จักสัมมาสังกัปปะว่าเป็นสัมมาสังกัปปะ รู้จักสัมมาวาจา... สัมมาวาจา. มิจฉากัมมันตะ..สัมมากัมมันตะ ฯลฯ”^{๒๙}

ข้อที่ภิกษุจักทำลายอวิชชา ยังวิชาให้เกิด ทำให้แจ้งซึ่งนิพพานได้ด้วยทิฐิที่ตั้งไว้ชอบ ด้วยมรรคาวนาที่ตั้งไว้ชอบ นี่เป็นสิ่งที่เป็นไปได้นั่นเป็นเพราะเหตุใด ? ก็เพราะตั้งทิฐิไว้ชอบ เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้สักอย่าง ซึ่งจะเป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น หรืออกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นไปเพื่อเพิ่มความเพิ่มพูนไพบูลย์เหมือนอย่างสัมมาทิฐินี้เลย^{๓๐}

๒.๓.๔ สัมมาทิฐิในฐานะเป็นหัวหน้า^{๓๑}

โดยประเภทแห่งธรรมทั้งหลายที่อยู่ภายใน (คือนับเข้าในอริยสัจ) ดังข้อความข้างต้นนี้ว่า เว้นตัณหาและอนาสวธรรมทั้งหลายในทางโลกิยะ ธรรมที่เหลือทั้งปวงจัดเข้าในเป็นทุกข์ในอริยสัจ ตัณหาวิจริต ๓๖ จัดเข้าในอยู่ในสมุทัย นิโรธการดับทุกข์ไม่เจือปนกับอะไร พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นบทบาทของสัมมาทิฐิในฐานะที่เป็นหัวหน้าของมรรคองค์อื่น ๆ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“สัมมาทิฐิในฐานะที่เป็นหัวหน้าอย่างไร ? เมื่อมีสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจาจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาวายามะ สัมมาสติจึงพอเหมาะได้ เมื่อมีสัมมาสติ สัมมาสมาธิจึงพอเหมาะได้ โดยนัยดังนี้แล พระเสขะผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ จึงกลายเป็นพระอรหันต์ผู้ประกอบด้วยองค์ ๘”^{๓๒}

^{๒๗} ส. ม.อ.(ไทย) ๑๙/๕๕๒/๑๗๒๐.

^{๒๘} พระปิฎกโกศล, พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน ศิวพร จำกัด, ๒๕๑๕), หน้า ๑๑๙.

^{๒๙} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๔-๒๘๐/๑๘๐-๑๘๗.

^{๓๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๔-๒๕๐/๑๘๐-๑๘๗.

^{๓๑} พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิมุตติมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรพงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๘๓๐.

^{๓๒} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๒๗๙/๑๘๗.

๒.๓.๕ สัมมาทิฐิในฐานะเป็นนายสารถิ^{๓๓}

สัมมาทิฐิอาจกล่าวได้ว่าเป็นได้ทั้งฐานะจุดตั้งต้นเส้นทางและจุดสิ้นสุดปลายทางสิ้นสุดปัจจัยที่สร้างให้สัมมาทิฐิให้มีความสำคัญในฐานะเป็นจุดตั้งต้นเส้นทางปรากฏในพระสูตรดังนี้คือการได้รับฟังจากผู้อื่น จากโฆษณาชักชวน จากการสั่งสอน จากการเรียนรู้ร่วมกับบุคคลอื่น รวมเรียกว่า ปรโตโฆสะกับโยนิโสมนสิการ คือการทำใจโดยแยบคาย การพิจารณาสืบสวนถึงมูลเหตุ การคิดอย่างมีระเบียบ การวิเคราะห์แยกแยะสิ่งต่าง ๆ ตามภาวะโดยไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลแห่งตัณหาอุปาทาน ดังพระพุทธศาสนาเปรียบการดำเนินชีวิตของมนุษย์เหมือนกับรถที่กำลังแล่นไปโดยขึ้นส่วนต่าง ๆ ที่นำมาประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ เข้าเป็นตัวถ่วงรถ เป็นเพียงสิ่งที่ช่วยทำให้เป็นรถมีโครงสร้างที่สมบูรณ์เท่านั้น แต่รถคันนั้นจะไม่มีประโยชน์หากจอดทิ้งไว้เฉย ๆ หรือวิ่งไปสู่จุดหมายปลายทางเองไม่ได้ ถ้าไม่มีคนขับที่ชาญฉลาด ดังนั้นในทางพุทธศาสนาจึงเปรียบสัมมาทิฐิเป็นเสมือนนายสารถิบังคับรถหรือผู้ที่ชำนาญเส้นทางเป็นอย่างดี ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ทางนั้นชื่อว่าทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าไม่มีภัย รถชื่อว่าไม่มีเสียงดังประกอบด้วยล้อ คือธรรมมีหิริเป็นฝา มีสติเป็นเกราะกั้น ธรรมรถนั้นเราบอกให้สัมมาทิฐินำหน้าเป็นนายสารถิ”^{๓๔}

๒.๓.๖ สัมมาทิฐิในฐานะเป็นทางสายกลาง

พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.^{๓๕} ได้กล่าวไว้ว่า คนส่วนใหญ่มักคิดว่าเมื่อพูดถึงทางสายกลาง มักจะนึกถึงแต่เพียงว่าเส้นทางหรือการแสดงจุดยืนมีอยู่กลางระหว่างคู่ขนานของความขัดแย้งทั้งสองฝ่ายโดยการสร้างเครื่องมือชี้วัดคุณภาพจากจุดปลายทางด้านหนึ่งไปยังจุดหมายปลายทางอีกด้านหนึ่งโดยตัวบุคคลคิดว่าการรักษาสมดุลของธรรมชาติการแสดงความคิดเห็นคือการยืนตรงกลางโดยไม่พยายามเอนเอียงไปในทิศทางหนึ่งทิศทางใดถ้าเข้าข้างใดข้างหนึ่งก็ถือว่าขาดความเป็นกลาง หรือในอีกทัศนะหนึ่งการแสดงความเป็นกลางคือ การที่คู่กรณีซึ่งแสดงความขัดแย้งทั้งสองฝ่ายไม่แสดงความแค้นแค้นในจุดยืนของตนเองออกมาอย่างชัดเจน ยังยอมโอนอ่อนผ่อนตามยอมประนีประนอมเพื่อให้คู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายยังพอยู่ร่วมกันได้ ในสังคมปัจจุบันนี้ความเป็นกลางในลักษณะนี้จะเห็นได้ชัดในกรณี เช่น ความคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน(human rights) และแนวคิดเรื่องการประนีประนอม(compromise) ของตะวันตกเป็นต้น^{๓๖} แนวคิดเหล่านี้มีรากฐานมาจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิตามธรรมชาติอย่างสมบูรณ์ (natural rights) เมื่อเข้ามาอยู่ในสังคมการเมือง (political society) ทุกคนต้องยอมประนีประนอม ยอมลดหย่อนผ่อนปรนสิทธิตามธรรมชาติของตนเพื่อให้สังคมอยู่ได้ สังคมการเมืองจึงมีกำเนิดมาจากการที่มนุษย์ตกลงทำสัญญาประชาคม (social contract) เพื่อให้ทุกคนใช้สิทธิตามธรรมชาติของตนไม่ละเมิดสิทธิของบุคคลอื่น ดังนั้นความเป็นกลางตามแนวคิดนี้ จึงอยู่ที่การโอนอ่อนผ่อนปรนเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งจึงกล่าวได้ว่าความเป็น

^{๓๓} พระปิฎกโกศล, พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๑๙.

^{๓๔} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๔๔/๔๕.

^{๓๕} พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร. ทิฐิ : ความเห็น ความเชื่อที่ชี้นำชีวิตและสังคม,[ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.mcu.ac.th/site/articleconter. [๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

^{๓๖} พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร,ดร. ทิฐิ : ความเห็น ความเชื่อที่ชี้นำชีวิตและสังคม,[ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.mcu.ac.th/site/articleconter. [๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

กลางตามแนวคิดนี้มีรากฐานมาจากมโนทัศน์เรื่องความขัดแย้ง^{๓๗} ทางสายกลางในทัศนะนี้เป็นทางสายกลางตามโลกียะไม่ได้ขัดแย้งกับหลักพุทธศาสนาในทางโลกุตรธรรมซึ่งแสดงถึงหนทางที่เป็นอิสระในตัวเอง ไม่จำเป็นต้องรอให้มีคู่ขัดแย้งเกิดขึ้นก่อนจึงจะเกิดขึ้นได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย มัชฌิมาปฏิปทาไม่เอียงเข้าใกล้ที่สุด ๒ อย่างนั้น ตถาคตได้ตรัสรู้อันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน”^{๓๘}

ดังนั้น สรุปได้ว่า ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงบทบาทความสำคัญของสัมมาทิฐิ คือเป็นในฐานะที่ประดุจแกนนำแสงสว่างมาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ในฐานะที่เป็นหัวหน้าในเส้นทางแห่งมรรคคือการตั้งตนเห็นชอบด้วยปัญญาตามความเป็นจริงในหลักอริยสัจ สัมมาทิฐิในฐานะเป็นนายสารถิคือพระพุทธองค์ทรงเปรียบชีวิตมนุษย์เหมือนกับรถที่กำลังแล่นไปด้วยชิ้นส่วนต่าง ๆ ที่นำมาประกอบเข้าเป็นตัวรถก็เพียงที่มองออกว่าเป็นตัวรถที่สมบูรณ์แต่รถคันนั้นจะไม่มีประโยชน์อะไรเลยหากจอดเอาไว้เฉย ๆ หรือเอาไปวิ่งสู่จุดหมายปลายทางโดยปราศจากคนขับที่ชาญฉลาด สัมมาทิฐิจึงเปรียบดั่งนายสารถิดด้วยประการเช่นนี้ สัมมาทิฐิเป็นแสงสว่างเริ่มต้นหรือบัพนิมิตแห่งการรู้แจ้งเข้าถึงอริยสัจคือเปรียบได้ดั่งว่าเมื่อดวงอาทิตย์ฉายแสงขึ้นย่อมเป็นสัญญาณบอกล่วงหน้าว่าเป็นเวลาแห่งรุ่งอรุณในการพัฒนาชีวิต สัมมาทิฐิในฐานะที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกุศลธรรมในด้านอื่นๆ ได้เกิดขึ้นตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มี ทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น สัมมาทิฐิในฐานะเป็นทางสายกลาง เพราะความเห็นเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่อาจนำวิถีและสังคมมนุษย์ไปสู่ความดี ความเจริญ หรือไปสู่ความเสื่อมก็ได้ ดังนั้นการได้ศึกษาความสำคัญของสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้นจึงช่วยให้เกิดความเข้าใจไปตามลำดับเป็นพื้นฐานต่อไป

๒.๔ ปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ

ในฐานะที่สัมมาทิฐิเป็นองค์ประกอบเริ่มต้นที่มีความสำคัญในบรรดามรรคมีองค์ ๘ หรือเป็นขั้นตอนแรกเริ่มในกระบวนการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อการพัฒนาตนเองให้เกิดความกระจ่างชัดในการปฏิบัติและแสวงหาโมกขธรรมที่นำพาตนเองไปสู่ความบริสุทธิ์และความเป็นอิสระมากยิ่งขึ้นจนพัฒนาไปสู่การเห็นสภาวะธรรมตามความเป็นจริงด้วยปัญญาอย่างท่องแท้ไปเป็นตามลำดับดังได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้านี้ ดังนั้น เราควรที่จะทราบถึงปัจจัยสำคัญที่เสริมสร้างให้เกิดสัมมาทิฐิ คือทางเกิดแห่งแนวคิดที่ถูกต้อง ต้นทางของความดีงามทั้งปวง ในพระไตรปิฎกได้แสดงหลักการเสริมสร้างสัมมาทิฐิไว้ดังนี้^{๓๙} พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างนี้ว่า “เทวเม ภิกขเว ปัจจยา สมมาทิฐิยา อุปปาทย. กตเม เทว ? ปโรโต จ โฆโส โยนิโส จ มนสิกาโร”^{๔๐} แปลว่า “ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ มี ๒ อย่างเหล่านี้ ๒ อย่างอะไรบ้าง ? “ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัย

^{๓๗} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), *พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑* (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๖), หน้า ๔๙-๕๓.

^{๓๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, หน้า ๖๒๑.

^{๔๐} สัมมา (ไทย) ๑๙/๕๑๒/.

เพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ มี ๒ ประการดังนี้ คือ ปรัตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ”^{๔๑} คนเราจะคิดเป็น คิดชอบ คิดดี เห็นชอบได้ก็ต้องอาศัยปัจจัยที่ก่อให้เกิดขึ้น ซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัย ๒ อย่างเหล่านี้ เพื่อเกิดขึ้นแห่งมิจฉาทิฐิ สองอย่างเหล่าไหนเล่า ? สองอย่างคือ การโฆษณาของคนเหล่าอื่น (ปรัต โฆโส) การกระทำใจโดยไม่แยบคาย (อโยนิโส มนสิกาโร) ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยสองอย่างเหล่านี้ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งมิจฉาทิฐิ

ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัย ๒ อย่างเหล่านี้ เพื่อเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ สองอย่างเหล่าไหนเล่า ? สองอย่างคือ การโฆษณาของคนเหล่าอื่น (ปรัต โฆโส) การกระทำใจโดยแยบคาย (โยนิโส มนสิกาโร) ภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยสองอย่างเหล่านี้ เพื่อความเกิดขึ้นแห่งสัมมาทิฐิ^{๔๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)^{๔๓} ได้ให้ความเห็นไว้ว่า ความเห็นที่ผิดเรียกว่า มิจฉาทิฐิ ความเห็นที่ถูกต้องเรียกว่า สัมมาทิฐิ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดมิจฉาทิฐิ ได้แก่ ปรัตโฆสะที่ไม่ดีงาม สภาพแวดล้อมทางสังคมที่ชั่วร้าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่มีมิตรที่นำบาปหรือชักนำไปสู่ทางที่ไม่ดีงาม ที่เรียกว่าอกุศลกรรม และอโยนิโสมนสิการ คือการกระทำใจโดยไม่แยบคาย ไม่รู้จักคิด คิดไม่เป็น คิดไม่ถูกวิธี ส่วนปัจจัยของสัมมาทิฐิ ได้แก่ ปรัตโฆสะที่ดีงาม การหล่อหลอมกลมเกลียวในทางที่ถูกต้องจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดี เฉพาะอย่างยิ่งกัลยามิตร หรือการสนทนากับบุคคลที่เป็นสัตบุรุษหรือสนทนากับผู้ที่นำสิ่งที่ทำให้โชคดีหรือนำธรรมซึ่งนำความสุขความเจริญอันเป็นอุดมมงคลมาให้ และโยนิโสมนสิการคือการกระทำใจโดยแยบคาย รู้จักคิด คิดเป็นหรือคิดอย่างถูกวิธี

ดังนั้น จะเห็น ได้ว่ากระบวนการทางการศึกษาที่จะนำพาและพัฒนาตนเองไปสู่ความสุขความเจริญอันเป็นอุดมมงคลแก่ชีวิตนั้น จะเกิดขึ้นได้ เมื่อมีเงื่อนไขและองค์ประกอบเบื้องต้น ๗ อย่าง ท่านเรียกว่าบุพภาคของการศึกษา เราลองมาทำความเข้าใจเพื่อนำมาฝึกฝนให้ตนได้พบอิสระบุพภาคภาคของการศึกษาทั้ง ๗ อย่างดังนี้คือ ^{๔๔}

๑) กัลยาณมิตรตตา คือการได้อยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมที่ดี มีพ่อแม่ที่ดี ครูบาอาจารย์ที่ดี และมีเพื่อนที่ดีเป็นผู้ที่คอยชี้แนะเพื่อให้เกิดกระบวนการศึกษาทางการพัฒนาตนเองที่ถูกต้อง

๒) สีสัมปทา คือการทำให้เกิดความถึงพร้อมทางศีล รู้จักจัดระเบียบในการดำเนินชีวิตของตนเองให้เป็นอย่างความราบรื่นและการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี ให้ความเคารพในสิทธิของมนุษย์และทรัพย์สินของผู้อื่น และสัตว์อื่น

๓) ฉันทสัมปทา คือความยินดี ความพึงพอใจในการศึกษาเพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น เป็นเครื่องมือในการสร้างการสร้างสรรค์แรงจูงใจ แรงบันดาลใจให้รักการใฝ่รู้ ใฝ่ทำ ใฝ่ดี

^{๔๑} อก.ทุก (ไทย) ๒๐/๓๗๑/๑๑๐.

^{๔๒} ทก.อ. (ไทย) ๒๐/๑๐๙-๑๑๐/๓๗๐-๓๗๑.

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธัมม์, ๒๕๕๓), หน้า ๖๙๑.

^{๔๔} พระครูปิยสีลาจารย์ (พระอาจารย์ไชยา อภิโชโต), **ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท แอ็ดวานซ์ อินเตอร์ พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐-๑๑.

๔) อัตตสัมปทา คือการทำตนให้สมบูรณ์ตามศักยภาพของตนให้ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่ เชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง เชื่อว่าเราก็เป็นคนหนึ่งที่สามารถ ฝึกได้ รู้ได้ เห็นได้ ตามสถานะแห่งธรรมตามความเป็นจริง

๕) ทิฐิสัมปทา คือการทำความเห็นให้ถึงพร้อม รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ปรับค่านิยมทัศนคติให้ถูกต้องสอดคล้องกับความเป็นจริง ทำให้ยอมรับความเป็นธรรมดาของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (ธรรมนิยาม)

๖) อัปมาทสัมปทา คือตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ไม่ประมาทในที่นี้ รวมถึงไม่ประมาทกาลเวลา อายุ อาชีพ การงาน เตรียมพร้อมเพื่อการยอมรับความเปลี่ยนแปลงในกายภาพหน้าอย่างมีสติ มีความตื่นตัว ระมัดระวัง อย่าให้ความผิดพลาดเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าซ้ำ ๆ กันไป จงรีบแก้ไข รู้จักให้อภัย ให้โอกาส ให้ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เตือนตนให้กระตือรือร้นเร่งชวนช่วยในกิจอันเร่งทำ

๗) โยนิโสมนสิการสัมปทา คือการรู้จักคิด คิดเป็น คิดถูก คิดให้สอดคล้องกับหลักความเป็นจริง รู้จักพิจารณาหาเหตุผล จนเกิดความเยือกเย็นทางปัญญาอย่างแจ่มแจ้ง หายสงสัย การฝึกใจตั้งมั่น ทำให้ยอมรับความเป็นจริง รู้จริง เห็นจริง ในเหตุปัจจัยทั้งการเกิด การดับของสิ่งทั้งหลาย

บุพภาคการศึกษา เราเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า “บุพนิมิต” ท่านเปรียบไว้ว่าเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นจะมีแสงเงินแสงทองขึ้นก่อนฉันใด ก่อนที่เราจะเข้าสู่ริยมรรคก็ต้องมีนิมิตขึ้นก่อนด้วยก่อนเช่นเดียวกันก่อนที่เราจะเข้าสู่ริยมรรคก็ต้องมีนิมิตเครื่องหมาย ทั้ง ๗ อย่างนี้ปรากฏขึ้นก่อนก็ฉันนั้น ในบุพนิมิตทั้ง ๗ ข้อนี้มี ๒ ข้อที่ท่านถือว่ามีความสำคัญมากเป็นหลักในการเข้าสู่การศึกษาและได้ชื่อว่าพิเศษอีกอย่างหนึ่งว่า ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ข้อที่ท่านนี้คือ ^{๔๕}

ปัจจัยด้านที่ ๑ ประโตโฆสะ ^{๔๖} เสียงสะท้อนจากผู้อื่นที่มีความเป็นกัลยาณมิตร คือการได้รับคำแนะนำสั่งสอน การสนทนาซักถามหรือคำบอกเล่าชักจูงจากผู้อื่นซึ่งเป็นปัจจัยจากภายนอกสอดคล้องกับแนวคิดของพระครูปิยสีลาจารย์ ^{๔๗} ที่ได้กล่าวไว้ว่า กัลยาณมิตรเป็นปัจจัยทางสัมมาทิฐิที่บ่งชี้ถึงสภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี ทำหน้าที่ให้เกิดความรู้ สร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง ก่อให้เกิดกำลังใจ ก่อให้เกิดแรงจูงใจ และสร้างแรงบันดาลใจ ทำให้เกิดหมวดธรรม ข้ออื่น ๆ เกิดขึ้นตามมาด้วย เช่นถ้าเราอยู่ใกล้เพื่อนที่ดี ครูอาจารย์ที่ดี เราก็จะมีกำลังใจในการทำดี มีศรัทธาที่จะรักษาศีล มีสติระมัดระวังกาย วาจา ใจของตนไม่ให้ไปกระทบกระเทือน เบียดเบียนผู้อื่น สัตว์อื่น หันเข้ามาศึกษาตนเอง มองตนเอง แก่ใจตนเอง จิตใจก็จะสงบร่มเย็นมากขึ้น มองเห็นความก้าวหน้า มองเห็นการพัฒนาตนเอง เกิดฉันทะความพอใจในการปฏิบัติฝึกหัดขัดเกลา เกิดความมั่นใจในตนเอง ทำให้ยอมรับความจริง ยอมรับความเปลี่ยนแปลงได้มากขึ้น เกิดความไม่ประมาทในชีวิตและทรัพย์สิน

โดยเฉพาะชาวบ้านทั่วไปมีหลักธรรมและพุทธภาษิตที่ย้ำถึงความสำคัญของการคบหาและการสนทนาคณดีเพิ่มจากนี้อีกมากมาย เช่น การมีกัลยาณมิตรเป็นข้อธรรมอย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อ

^{๔๕} พระครูปิยสีลาจารย์ (พระอาจารย์ไชยา อภิโชโต), ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท แอ็ดวานซ์ อินเตอร์ พรินต์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑.

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส อาร์ พรินต์ แมส โปรดักส์ จำกัด ๒๕๔๘), หน้า ๓๕.

^{๔๗} พระครูปิยสีลาจารย์ (พระอาจารย์ไชยา อภิโชโต), ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๒.

บรรลุนิติฐานะมิกัตตะ (ประโยชน์โลกนี้) ละเว้นการคบคนชั่วที่นำตนไปสู่ความชิบหายเป็นหนทางที่นำตนเองไปสู่อบายมุข การเลือกคบมิตรและปฏิบัติอย่างถูกต้องต่อมิตรเป็นหลักธรรมอย่างหนึ่งในคำสอนเรื่องทศ ๖ เป็นหลักธรรมหนึ่งในวุฒิชธรรม ๔ และโศดาปัตตียังคะ ๔ ความมีกัลยาณมิตรเป็นที่ธรรมให้คนพึ่งตนเองได้ ๑๐ ประการ พบในชาดกซึ่งเป็นคำสอนสำหรับคนทุกชั้นทุกประเภท โดยเฉพาะผู้ครองเรือนอย่างคฤหัสถ์ ก็มีเรื่องและสุภาษิตแนะนำเกี่ยวกับการเลือกคบหาหรือการเจรจาที่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีธรรมภาษิตเกี่ยวกับเรื่องนี้กระจายอยู่ทั่ว ๆ ไปในพระสุตตันตปิฎก ขอยกตัวอย่างเช่น

“การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต และการบูชาคนที่ควรบูชา นี่เป็นมงคล”^{๔๘}

“คบคนเช่นใด ก็เป็นคนเช่นนั้น”^{๔๙}

“ผู้ใด แม้มิได้ทำความชั่ว แต่เกลือกกลั้วกับคนผู้ทำบาป, ผู้นั้นย่อมพลอยถูกระวางในกรรมชั่ว และเสื่อมเสียชื่อเสียงยิ่ง ๆ ขึ้น”^{๕๐}

“ปราชญ์ย่อมแนะนำ ไม่ชวนทำสิ่งที่ไม่เป็นเรื่อง”^{๕๑}

“พึงมองคนที่มีปัญญา ที่ชอบชี้โทษ พูดจาขมขี เสมือนเป็นผู้บอกขุมทรัพย์ คนเช่นนั้นเป็นบัณฑิตควรคบได้ คบคนเช่นนั้น มีแต่ดีขึ้นไม่มีเลวลง”^{๕๒}

“พึงแนะนำตักเตือนเถิด พึงพราสอนเถิด พึงห้ามปรามความชั่วเถิด, คนที่ทำเช่นนั้นย่อมเป็นที่รักของสัตตบุรุษ ไม่เป็นที่รักของอสัตตบุรุษ”^{๕๓}

“ถ้าได้สหายผู้มีปัญญาปกครองตน พึงพอใจมีสติเที่ยวไปกับเขา, ถ้าไม่ได้สหายที่มีปัญญาปกครองตนพึงเที่ยวไปคนเดียว และไม่พึงทำความชั่ว”^{๕๔}

ควรคบมิตรที่เป็นพหูสูต ผู้ทรงธรรม ผู้โอฬารด้วยความดี มีปฏิภาณ, ครั้นรู้จักประโยชน์ที่มุ่งหมายกำจัดความสงสัยได้แล้ว จึงควรเที่ยวไปผู้เดียว เหมือนนอแรด”^{๕๕}

สุภาษิตทำนองนี้ แม้ไม่ต้องยกมาแสดงมาก ก็พอให้ข้อสังเกตเชิงเปรียบเทียบได้ว่า พุทธพจน์เกี่ยวกับการเสวนาที่ตรัสแก่พระภิกษุ โดยมากมีจุดมุ่งหมายตรงต่อปรมัตถ์ และประสงค์จะเสริมสร้างสัมมาทิฐิในแนวที่เป็นโลกุตรอย่างเด่นชัด ส่วนที่แสดงสำหรับคนทั่วไปเหนือชาวบ้านเน้นประโยชน์ในขั้นที่ภุชฌมิกัตตะ เชื่อมกับสัมปรายิกัตตะ มุ่งการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชีวิตประจำวัน กลมกลืนไปกับการชักจูงสัมมาทิฐิในระดับโลกุตรระคือความเชื่อเรื่องกรรม ความสำนึกรับผิดชอบเกี่ยวกับความดีความชั่วยังไม่เน้นสัมมาทิฐิแนวที่เป็นโลกุตรระคือการมองโลกและชีวิตตามสภาวะการ

^{๔๘} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๖/๓.

^{๔๙} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๕๔/๒๘๓.

^{๕๐} พุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๕๔/๒๘๓.

^{๕๑} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๘๑๙/๓๕๕.

^{๕๒} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๒๕.

^{๕๓} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๒๕.

^{๕๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๗๔/๒๓.

^{๕๕} พุ.ส. (ไทย) ๒๕/๒๕๖/๓๓๖.

เป็นทำนองปล่อยให้แผงอยู่และสอนสอดแทรกไปตามโอกาส อย่างที่เรียกว่าค่อย ๆ ปูพื้นฐานจิตใจให้พร้อมขึ้นไปเรื่อย ๆ เพราะคนทั่วไปมีหลายระดับ^{๕๖}

คุณลักษณะของกัลยาณมิตรที่พึงประสงค์มี ๗ ประการคือ^{๕๗}

๑) ปิโย เป็นที่รัก คือทำตนให้เป็นที่รักและฝึกรักคนอื่นให้เป็น ฝึกลมองให้เห็นข้อดีของคนอื่นหมั่นตั้งความหวังดีความปรารถนาดีต่อผู้อื่นอยู่บ่อย ๆ

๒) ครุ เป็นที่เคารพ จะวางตนให้เป็นที่เคารพ เคารพในเหตุผล นอบน้อมกาย วาจา ใจ พร้อมที่จะรับคำแนะนำที่พร่ำสอนให้ดีขึ้น

๓) ภาวนีโย เป็นที่น่าเจริญใจ น่าภาคภูมิใจ ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ มีการภาวนาคือการพัฒนาทั้งทางด้านสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ และความประพฤติ

๔) วัตตา คือการรู้จักพูดให้ได้ผลสนใจให้คำปรึกษาที่ดีมีความจริงใจให้คำตักเตือนที่เหมาะสม

๕) วณัณขโม คือ อดทนต่อถ้อยคำการซักถาม การวิพากษ์วิจารณ์

๖) คัมภีรญจะ กะถัง กัตตา คือสามารถแถลงชี้แจงเรื่องที่ลึกล้ำได้ ทำให้เรื่องยากเป็นเรื่องที่สามารถเข้าใจได้ง่าย

๗) โน จัญญาเน นิโยชะเย ไม่ชักนำในทางที่เสื่อมไม่ชักจูงไปในทางที่เหลวไหล ไร้สาระเหมือนพ่อแม่ ครูอาจารย์ที่ทำหน้าที่ต่อลูก ต่อศิษย์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๕๘} ได้ให้ความเห็นไว้ว่า ความเห็นที่ผิดจากครรลองครองธรรมเรียกว่ามิจฉาทิฐิ ส่วนความเห็นที่ถูกต้องตามหลักครองครองธรรมเรียกว่า สัมมาทิฐิ ปัจจัยที่นำพาก่อให้เกิดมิจฉาทิฐิ ได้แก่ ความเห็นชอบในทางที่ไม่ถูกต้องแม้จะไม่ทั้งหมดแต่ก็เป็นส่วนใหญ่หรือในทางที่ไม่ดีไม่งามหรืออาจพูดได้ว่าเห็นผิดเป็นชอบเนื่องมาจากอยู่ในสภาพแวดล้อมหรือลักษณะทางสังคมที่ชั่วร้ายไม่เอื้ออำนวยให้เกิดกุศลโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีมิตรที่ชักนำไปสู่ที่เป็นอกุศลซึ่งเรียกว่า อปรโตโมสะ ส่วนการเข้าใจโดยวางวิธีคิดไปในทางที่ไม่ถูก คิดไม่เป็น คิดไม่ถูกวิธีวางใจโดยไม่แยบคายเราเรียกว่า โยนิโสมนสิการ ส่วนปัจจัยทางด้านอื่น ๆ ที่หนุนเสริมให้เกิดความคิดที่ต้งามในทางที่ถูกต้องทั้งที่เกิดจากสภาพแวดล้อมและสังคมที่ต้งามที่มีส่วนในการหล่อหลอมขัดเกลาในทางที่ถูกต้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้กัลยาณมิตร หรือการได้สนทนากับท่านที่เป็นพหูสูตคอยชักนำไปสู่ความเจริญ เราเรียกซึ่งสิ่งนี้ว่า ปรโตโมสะ และการวางใจพิจารณาอย่างแยบคาย รู้จักคิด คิดเป็น คิดอย่างถูกวิธีนั้นท่านเรียกว่า โยนิโสมนสิการ

ปัจจัยข้อที่ ๒ โยนิโสมนสิการ (คำอ่าน: โยนิโสมะนะสิกัน) หมายถึง การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี การทำใจให้แยบคาย กล่าวคือ การพิจารณาอย่างรอบคอบถี่ถ้วน มองสิ่งทั้งหลายทั้งปวงด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สืบหาเหตุผลจนตลอดทั้งสาย แยกแยะออกพิจารณาเหตุด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบหรือปัญญานั้น ๆ ตามสภาวะและตามปัจจัยตามสัมพันธ์แห่งเหตุปัญญา

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๗.

^{๕๗} พระครูปิยสีลาจารย์ (พระอาจารย์ไชยา อภิโชโต), ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท แอ็ดวานซ์ อินเตอร์ พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

^{๕๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, หน้า ๖๙๑.

ทางพุทธศาสนาถือว่ามีความค่าเท่ากับความไม่ประมาทหรือ "อัปมาท" (ความไม่ประมาท) วิริยารัมภะ (การปรารถนาความเพียร, ทำความเพียรมุ่งมั่น) อัปปิจฉตา (ความมักน้อย ความไม่เห็นแก่ได้) สันตุญฐี (ความสันโดษ) ซึ่งเป็นแหล่งรวมแห่งธรรมฝ่ายดีหรือ "กุศลธรรม"^{๕๙} การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ ทำในใจโดยแยบคาย การใช้ความคิดถูกวิธี คือ การกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สวหาเหตุผลจนตลอดสายแยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดย อุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสถานะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย^{๖๐}

เงื่อนไขภายในที่ชี้ขาดสิ่งที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งความรู้ความเข้าใจ ความคิด และความเห็นดังพุทธพจน์ที่ยกไว้หลายแห่งเช่นว่า “เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นสักอย่างที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ ที่เป็นไปเพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญไม่อันตรายแห่งสัทธรรมเหมือนโยนิโสมนสิการเลย”^{๖๑} ยังมีอีกหลายแห่งที่ยังไม่ได้นำมากล่าวเท่านั้นก็พอให้เห็นถึงความสำคัญของโยนิโสมนสิการ” ขอให้เข้าใจเรื่องกัลยาณมิตรฝึกความเป็นกัลยาณมิตรฝึกคิด ให้เป็น คิดให้ถูกวิธี คิดให้สอดคล้องกับความเป็นจริง ให้ความจริงอยู่กับใจ จริงใจและจริงจัง

เพื่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาจากกระบวนการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมที่ติดามที่เกิดจากการที่มีบุคคลคอยชักนำไปสู่ทางที่เป็นอุดมมงคลหรือปรโตโมสะในการสั่งสอน ถ่ายทอด บอกเล่า เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถคิดได้เพื่อนำไปสู่โยนิโสมนสิการ ทำให้คนรู้จักคิด หรือคิดเองเป็นอันจุดเริ่มของการศึกษา จึงจะเสนอวิธีคิดที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำไว้สัก ๑๐ วิธีเป็นวิถีทางเบื้องต้นแห่งปัญญาและสัมมาทิฐิ ทำให้แก้ปัญหาดับความทุกข์ได้แม้จะยังทำไม่ได้สมบูรณ์ ก็ยังพอเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุล และได้มีทางออกในยามที่ถูกความคิดตามแนวนิสัยเดิมชักนำไปสู่ความอับจน ความทุกข์ และปัญหาบีบคั้นต่างๆ ในที่นี้จะยังไม่แยกกลุ่มไว้ จะยกมาแสดงทีละอย่างตามลำดับที่เห็นสมควร และชี้แจงประโยชน์เป็นข้อๆไปหรือให้ผู้อ่านพิจารณาตนเอง ซึ่งก็จะแยกได้โดยไมยาก

๒.๕ ความมุ่งหมายของสัมมาทิฐิ

การปฏิบัติที่ถูกต้องในการเสพ การบริโภค เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการกำหนดหรือการปรุงแต่งชีวิตทุกข์สุขของมนุษย์ ดังนั้น การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ผลดี ก็คือรู้จักเสพ รู้จักบริโภค ถ้าเป็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางสังคม ก็หมายถึงการรู้จักคบหา รู้จักเสวนา เรียกง่าย ๆ ว่า กินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น เสวนาเป็น คบคนเป็น^{๖๒} เมื่อมีความเข้าใจได้ถูกต้องก็สามารถปฏิบัติได้ถูกต้อง และเมื่อพิจารณาตามหลักการสงเคราะห์มรรคมีองค์ ๘ ลงในสิกขา ๓ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ รวมเรียกว่า “ปัญญา” สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ เรียกว่า “ศีล”

^{๕๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธิ์ ปยุตโต) *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, หน้า ๕๗-๕๘.

^{๖๐} พระครูปิยสีลาจารย์ (พระอาจารย์ไชยา อภิโชโต), *ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท แอ็ดวานซ์ อินเตอร์ พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๒.

^{๖๑} พระครูปิยสีลาจารย์ (พระอาจารย์ไชยา อภิโชโต), *ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๑๒.

^{๖๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *โยนิโสมนสิการ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, พิมพ์แยกเล่ม เฉพาะบท ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร: ปัญญาประดิษฐ์ฐาน, ๒๕๕๖), หน้า ๒.

สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ เรียกว่า “สมาธิ” บางท่านอาจว่าสงสัยตามที่กล่าวมาพระพุทธองค์ทรงสอนจากง่ายไปหายาก จากสิ่งที่มองเห็นไปหาสิ่งที่มองไม่เห็น แต่เมื่อเป็นเช่นนั้นทำไม มรรคมีองค์ ๘ จึงเริ่มต้นด้วย สัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นขั้นปัญญาก่อน ปัญญาจัดว่าเป็นขั้นสูงสุดของการปฏิบัติความจริงควรจะเริ่มจากศีลก่อนจึงจะเรียกว่าสอนจากง่ายไปหายาก ความรู้อันเป็นความรู้ในทุกข์ เป็นความรู้ในทางที่ทำให้เกิดทุกข์ เป็นความรู้ในทางความดับทุกข์ เป็นความรู้ในทางดำเนินให้ถึงความดับทุกข์ อันนี้เรียกว่า สัมมาทิฐิ^{๖๓} ลักษณะของการวางลำดับจากเรื่องที่ยากไปสู่เรื่องที่ง่าย หรือจากเรื่องที่ไม่ซับซ้อนไปสู่เรื่องที่ไม่ซับซ้อนมากหรืออาจกล่าวได้ว่าเริ่มต้นจากการฝึกกาย (ทำได้ง่าย) ไปสู่การฝึกจิตใจ (ที่ยากขึ้นยากมาอีก) และท้ายที่สุดก็คือการพัฒนาปัญญา (ซึ่งต้องถือว่าเป็นเรื่องที่ทำไดยาก) พูดโดยย่อได้ว่าเมื่อคนประพฤติอย่างมีศีล ย่อมทำให้ใจนั้นมีสมาธิ และเมื่อใจมีสมาธิก็ย่อมทำให้เกิดการคิดอย่างมีปัญญา^{๖๔} เรื่องดังกล่าวนี้ควรทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้งว่าการปฏิบัติตามมรรค เป็นการเริ่มขยายด้วยปัญญาแล้วก็จบลงด้วยปัญญา ปัญญาในขั้นต้นเรียกว่า สัมมาทิฐิ เป็นเพียงความรู้ความเข้าใจ ที่ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการปฏิบัติ หรือให้เชื่อตามหลักเหตุผลก่อน แล้วความเข้าใจนี้ค่อยสูงขึ้น หรือเจริญขึ้นจนเป็นปัญญาขั้นสมบูรณ์ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติอย่างแท้จริง^{๖๕}

ปถมพร ตะละภฏ^{๖๖} ได้ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย ค้นพบว่าความมุ่งหมายของสัมมาทิฐินั้นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงถึงความร่วมมือเป็นสุขของประชาชนไว้ในที่หลาย ๆ แห่งและจะต้องยกวัตถุประสงค์ของสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้นทุกครั้ง ดังพุทธพจน์ที่ว่า

บุคคลผู้เป็นเอก เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอกคือใคร คือ บุคคลผู้เป็นสัมมาทิฐิ มีความไม่เป็นวิปริต บุคคลนั้นทำให้คนหมู่มากออกจากอสังขารธรรม ให้ตั้งอยู่ในสังขารธรรม บุคคลผู้เป็นเอกนั้นแล เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๖๗}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)^{๖๘} ได้กล่าวไว้ว่า ทางพุทธถือเอาลักษณะที่ไร้โทษไร้ทุกข์ และเหมาะสมที่จะให้ถึงจุดมุ่งหมายเป็นสำคัญจึงใช้คำว่า “พอดิ” เป็นคำหลัก การดำเนินชีวิตพอดิที่จะให้บรรลุเป้าหมายแห่งการเป็นอยู่อย่างไร้โทษไร้ทุกข์เป็นความสุขที่แท้จริง หมายความว่าคนที่มีความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้องดีงาม เกื้อกูลแก่ชีวิตและ

^{๖๓} พุทธทาสภิกขุ, อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคปลาย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตถตาพับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๘๗๐.

^{๖๔} บรรจง อมรชีวิน, พุทธวิธีคิดวิเคราะห์ด้วยโยนิโสมนสิการ, (นนทบุรี: หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๓๕.

^{๖๕} พระปิฎกโกศล, พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน ศิวพร จำกัด, ๒๕๑๕), หน้า ๑๑๔.

^{๖๖} ปถมพร ตะละภฏ, “การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๓.

^{๖๗} อัง เอกก.,(ไทย) ๒๐/๓๐๙/๔๐.

^{๖๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับขยาย, หน้า ๖๐.

สังคม โดยมองสิ่งต่าง ๆ อย่างเป็นจริง เพราะหากว่าเราพอเข้าใจได้ถูกต้องแล้วก็จะนำพาไปสู่การปฏิบัติที่ดีงาม ดังที่พุทธพจน์ที่ว่า

ดังนั้น สรุปได้ว่า ความมุ่งหมายแห่งสัมมาทิฐิ คือ เพื่อประโยชน์แก่มหาชน กล่าวคือ บุคคลผู้มีสัมมาทิฐิย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน เพื่อแก้กมล เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่อประโยชน์แก้กมลแก่มนุษย์และเทพยดา ตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับพระนิพพาน

๒.๖ การพัฒนาสัมมาทิฐิ

ปัจจุบันนี้มีปัญหาที่เรามักพูดกันเสมอคือเรื่องของความคิด แม้การศึกษาในสาขาวิชาการต่าง ๆ ก็พยายามเน้นหนักไปด้านการส่งเสริมให้มีการพัฒนาในด้านการคิด คือให้สามารถ คิดได้ คิดเป็น คิดชอบ เนื่องจากคนเราคิดก่อนจึงทำ คิดก่อนจึงพูด พฤติกรรมทั้งหลายในชีวิตของคนจึงอยู่ที่การสะท้อนของความคิด แม้ผลิตรกรรมต่าง ๆ ในโลกนี้ ก็เป็นผลมาจากความคิดต่อจากนั้น จึงนำไปสู่การปฏิบัติในด้านต่าง ๆ ^{๖๙} การปฏิบัติในประเด็นนี้ หมายถึงเอาการปฏิบัติมนกรรมเป็นหลัก ซึ่งมีกายกรรมและวจีกรรมเป็นฐานรองรับ โดยเฉพาะสัมมาทิฐิซึ่งเป็นหนึ่งในมโนกรรม ๓ นั้นเป็นประเด็นสำคัญในการพัฒนา เพราะเมื่อพัฒนาสัมมาทิฐิตั้งแต่ระดับโลกียะจนสัมมาทิฐิระดับโลกุตระแล้วก็จะกลายเป็นองค์ปัญญาในมรรค ๘ คือสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ดูก่อนพราหมณ์และคฤปิทั้งหลาย ถ้าบุคคลผู้ประพจน์เรียบบร้อย คือประพจน์ธรรมหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะเพราะสิ้นอาสวะด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว เข้าถึงอยู่ในชาตินี้เกิด”^{๗๐}

การพัฒนาสัมมาทิฐิ ซึ่งเป็นแกนนำในกระบวนการพัฒนาของการศึกษาก็คือสาระสำคัญของการพัฒนาปัญญาที่เป็นแกนกลางของกระบวนการพัฒนาคน ที่เรียกว่าการ “ศึกษา” นั่นเอง การรู้จักคิด หรือคิดเป็นนั้นประกอบด้วยวิธีคิดหลาย ๆ อย่าง การฝึกฝนพัฒนาความรู้จักคิดหรือคิดเป็นก็คือการฝึกฝนพัฒนาตนหรือการฝึกฝนพัฒนาบุคคล^{๗๑} การพัฒนาไปสู่การการมีปัญญาที่บริสุทธิ์ไปสู่ความรู้แจ้งโดยเห็นแจ้งถึงสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงและการที่จะเห็นแจ้งได้ก็ด้วยการทำจิตให้เป็นสมาธิ เพื่อช่วยให้การพัฒนาสิ่งต่าง ๆ จนกว่าความเห็นแจ้งจะเกิดขึ้นและความเห็นแจ้งนี้จะไปทำลายอวิชชาที่มีอยู่ (อันเป็นกามกิเลส) ให้หมดสิ้นไปต่อจากนั้นศีลและสมาธิก็จะอยู่ในตัวอย่างเป็นปกติและเด็ดขาดความเห็นแจ้งนี้จะล้าลึกเข้าไปในส่วนลึกที่สุดของจิตที่คอยกำจัดกิเลสออกไป^{๗๒} ดังพุทธภาษิต

^{๖๙} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), **สำคัญที่ความเห็นชอบ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทแปดสิบเจ็ด (๒๕๔๕) จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

^{๗๐} ประยงค์ แสนบุราณ, **พระพุทธศาสนาเถรวาท**, (ขอนแก่น: หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๙), หน้า ๔๒๑.

^{๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **โยนิโสมนสิการ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**, พิมพ์แยกเล่มเฉพาะบท ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร: ปัญญาประดิษฐ์ฐาน, ๒๕๕๖), หน้า ๔.

^{๗๒} บรรจง อมรชีวิน, **พุทธวิธีคิดวิเคราะห์ด้วยโยนิโสมนสิการ**, (นนทบุรี: หจก. ภาพพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๓๑.

ที่ว่า “ปัญญา สุตวิจณนี” ปัญญาเป็นเครื่องวินิจฉัยสิ่งที่ได้เล่าเรียน^{๗๓} คือรู้ว่า ความเห็นชอบ ก็คือ รู้จักกุศลมูลว่าเป็นมูลเหตุของกุศลจริง เป็นปัญญาคือความรู้ถึงเป็นไปตามลำดับขั้นตอนสำหรับทุกคนในโลก แต่ว่าจะได้สัมมาทิฐิหรือความเห็นชอบนั้นได้นั้น ก็ต้องอาศัยความรู้ที่เป็นพื้นฐานก่อนซึ่งประกอบไปด้วย การฟังการเรียนที่เรียกรวมว่า “สุตะ” การคิดพิจารณาที่เรียกรวมกันเรียกว่า “จินตา” และ ด้วยการปฏิบัติอบรมต่าง ๆ ในข้อที่ฟังปฏิบัติอบรมนั้น ๆ ที่เรียกว่า “ภาวนา”

เมื่อได้ปฏิบัติ อบรมปัญญา เพิ่มพูนปัญญาในทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ ก็ย่อมจะได้ปัญญา ที่เป็นปัญญาถูกต้อง ที่เรียกว่า สัมมปัญญา^{๗๔}

๒.๗ ประเภทของสัมมาทิฐิ

หลักความคิดเรื่องทางสายกลางในทางพระพุทธศาสนานั้นเกิดจากการที่พระพุทธเจ้าปฏิเสธความคิดอย่างสุดโต่ง ๒ ด้านคือ กามสุขัลลิกานุโยค หรือการพัวพันกับความสะดวกสบายและอัตตคิลมณานุโยคหรือการประกอบตนให้ลำบากเกินไป ความหมายของสัมมาทิฐิดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นเพียงความหมายแบบกลาง ๆ ที่ครอบคลุมความหมายสัมมาทิฐิทุกระดับ และเป็นการให้ความหมายในแง่ของการตีความตามรูปศัพท์เท่านั้น ยังมีความหมายอีกแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นความหมายตามประเภทของสัมมาทิฐิ ซึ่งสัมมาทิฐิคือ ความเห็นถูกในทางพระพุทธศาสนานั้นถือ เป็นคำที่เป็นฝ่ายกุศลคือ ดีงามหรือทางบวก หมายถึง ความเห็นดีที่ถูกต้อง โดยมุ่งเอาทิฐิ ๒ อย่าง คือ ความเห็นที่ยังนับเนื่องอยู่ในโลก (โลกียะ) และความเห็นชอบที่พ้นจากโลก (โลกุตระ)

โดยไม่ได้ล่าเอียงไปเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งหรือเพื่อรักษามิตรภาพกับทั้งสองฝ่ายเอาไว้ ในทางตรงข้ามทางสายกลางของพุทธศาสนาเกิดมาจากการปฏิเสธและการไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับแวกกับคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายอย่างสิ้นเชิงแล้วจึงจัดแนวทางของตัวเองขึ้นมาใหม่^{๗๕} ดังนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาและพบว่าแบ่งประเภทของสัมมาทิฐิเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๒.๗.๑ โลกียสัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบระดับโลกีย์ ที่เนื่องอยู่ในกระแสโลกเป็นพวกที่เชื่อหรือรับรู้ในการกระทำและผลของการกระทำของตน โดยเป็นไปตามครรลองคลองธรรมอันดีงามในสังคม และสอดคล้องกับหลักศีลธรรมมีสำนึกในความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนทั้งนี้ ทักษะ ความคิดเห็น แนวความคิด ทฤษฎีความเชื่อ ความนิยม ค่านิยม อยู่ในระดับเห็นชอบตามคลองธรรมที่จำเป็นต้องมีในระดับพื้นฐาน เรียกว่า “สัมมาทิฐิฝ่ายภาษาคน” หมายถึง ความเห็นชอบที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักแห่งเหตุและผล หรือกฎแห่งกรรมที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับตัวตน เรื่องบาป เรื่องโลภนี้โลภนั้น และเรื่องนรกสวรรค์ เป็นต้น ดังพุทธพจน์ที่ว่า สัมมาทิฐิที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ เป็นอย่างไร คือความเห็นว่า ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเช่นสรวงแล้วมีผล วิบากแห่งกรรมที่ทำดีและทำชั่วมี โลกนี้มี โลกหน้ามี

^{๗๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธศาสนสุภาษิตอมฤตพจนานา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนา:ธรรมสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๕๓.

^{๗๔} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **สัมมาทิฐิ : ตามพระเถรานุเถระของท่านพระสารีบุตรเถระ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพรส ครีเอชั่น จำกัด, ๒๕๕๔) หน้า ๔.

^{๗๕} พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร,ดร. ทิฐิ : ความเห็นความเชื่อที่ชี้นำชีวิตและสังคม,[ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.mcu.ac.th/site/articleconter. [๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

มารดา มีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้ และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็มีอยู่ในโลก แม้สัมมาทิฏฐิระดับโลกียะนี้จะยังท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ ไม่สามารถนำไปสู่ความหลุดพ้นจากกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง แต่พุทธศาสนาที่ยอมรับว่าเป็นความเชื่อระดับพื้นฐานที่จำเป็นกล่าวคือ เป็นเครื่องจูงใจให้คนตั้งอยู่ในศีลธรรม รู้จักละอายชั่วกลัวบาป และทำสังคมให้ร่มเย็นเป็นสุข สัมมาทิฏฐิระดับนี้ ก็เป็นที่ยอมรับมีความสำคัญ ทำให้ทุกคนกลัวบาปเพราะเขาเชื่อว่า เพราะพอทำดี มันก็ได้ดีแล้วตั้งแต่เมื่อทำ เพราะเราบัญญัติการทำกระนั้นว่าดี ตรงกันหมดในการทำชั่วก็เหมือนกัน พอทำชั่วลงไปก็ชั่วแล้วตั้งแต่เริ่มทำ เพราะเราบัญญัติที่ตัวการกระทำนั้นว่าชั่ว และทำลงไปแล้วมันก็ชั่วแล้ว ทำให้ทุกคนรู้จักบุญกุศล...จึงเป็นผู้มีความสุขความเจริญในโลกนี้ แม้จะต้องเวียนว่ายไปในทางบุญทางกุศล ไม่มีความลำบากในนรก มีแต่ความสุขที่เรียกว่า สுகติ หรือสวรรค์เป็นเบื้องหน้าสืบไป มีการแบ่งขอบเขตตามที่พระพุทธโฆสาจารย์ ได้นิยามไว้ในคัมภีร์ปัญจสุทนี อรรถกถาขณิกนิคาย เป็น ๒ ระดับคือ ๑) กัมมัสสกตาญาณ และ ๒) สัจจนุโลมิกญาณ ดังนี้

๑. กัมมัสสกตาญาณ^{๗๖} ญาณที่เชื่อความที่เป็นสัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของจะต้องรับเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน หมายถึง สัมมาทิฏฐิ ๑๐ ความรู้ที่ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของจะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน หรือรู้ว่าชีวิตเป็นไปตามกฎแห่งกรรมในฐานะที่เป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง กล่าวคือ รู้หรือเชื่อว่าพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์เป็นไปตามกฎธรรมชาติของความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย เป็นความรู้จักแยกแยะ ว่าอันใดเป็นกรรมตนหรือไม่ เป็นความรู้ระดับที่ทำให้รู้จักรับผิดชอบการกระทำของตนที่ชาวพุทธ มักเรียกกันว่า กัมมัสสกตาศรัทธา (Kammassakata- saddha: belief in the individual ownership of action) เป็นสัมมาทิฏฐิระดับธรรมจริยาหรือกุศลกรรมบถ เป็นประโยชน์หรือจุดหมายชีวิตระดับทิฏฐิธัมมิกัตถะ^{๗๗} หรือธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันซึ่งประกอบไปด้วยความขยันหมั่นเพียร การรู้จักคุ้มครองในการเก็บรักษา การรู้จักคบมิตร และการรู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายในการเลี้ยงชีพแต่พอดีและหลักสัมปรายิกัตถสังวัตตนิคธรรม^{๗๘} ซึ่งเป็นธรรมที่เกื้อกูลอำนวยให้เกิดประโยชน์ในขั้นที่ในภายภาคหน้าที่สูงเป็นพื้นที่เข้าใกล้ของปรมาตมต่อไปประกอบไปด้วยความถึงพร้อมด้วยศรัทธา การถึงความด้วยศีล การถึงความด้วยการบริจาค และการถึงความด้วยปัญญา

สัมมาทิฏฐิระดับความเชื่อกฎแห่งกรรมนี้ ถือว่าเป็นความเชื่อระดับค่านิยมพื้นฐานที่สำคัญเป็นความรับผิดชอบและความใฝ่ผลสำเร็จที่เกิดจากการกระทำจากความเพียรพยายามความสามารถ และสติปัญญาของตน สัมมาทิฏฐิระดับนี้ ไม่ได้จำกัดกรอบอยู่เฉพาะในหมู่ของชาวพุทธเท่านั้น แม้ความเชื่อของคนนอกศาสนา (พหิรกรชน) หรือระบบคุณค่าใด ๆ ก็ตามที่มีอยู่ในสังคม ถ้าเป็นความเชื่อว่าชีวิตเป็นไปตามกฎของกรรม ก็ถือว่าเป็นสัมมาทิฏฐิเหมือนกันจะเห็นได้ว่า ถ้ายึด

^{๗๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖.

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

เกณฑ์นี้เป็นมาตรฐานก็แสดงว่า ความเห็นความเชื่อที่เป็นสัมมาทิฐิไม่ได้ผูกขาดเฉพาะในพุทธศาสนาเท่านั้น อาจจะมีอยู่ในกลุ่มชนทั่วทุกมุมโลกก็ได้แม้ว่าเขาเหล่านั้นจะไม่เคยรู้จักพุทธศาสนาเลยก็ตาม อย่างไรก็ตาม สัมมาทิฐิระดับกัมมัสสกตาญาณก็เป็นมาตรฐานชีวิตความเป็นชาวพุทธว่าหากมนุษย์มีความรู้ทางวิชาการอย่างสูง แต่ไม่รู้จัก บาป บุญ คุณ โทษ ก็ยังไม่เป็นสัมมาทิฐิเป็นเพียงปัญญาระดับสุดตมยปัญญา

“เมื่อขัดหลักกรรมซึ่งเป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ก็ถือว่าหลุดจากพระศาสนาและสูญเสียความเป็นชาวพุทธ ดังนั้นชาวพุทธทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้ที่คิดจะเข้าถึงจุดหมายสูงสุด หรือยังไม่คิดก็ตาม ย่อมไม่ควรหยุดเพียงสัมมาทิฐิระดับนี้ ควรพยายามฝึกฝนอบรมและพัฒนาปัญญาเพื่อก้าวสู่สัจจानุโลมิกญาณ เพราะจะช่วยให้บรรเทาความโลภ โกรธ หลง ให้เบาบางลง ทำให้จิตผ่องใส รู้จักวางท่าทีต่อโลกและชีวิตดีขึ้น มีความสุขมากขึ้นเป็นวิถีชีวิตระดับการเบียดเบียนแย่งชิงและความทุกข์ความเดือดร้อนของโลกที่ได้ผลยิ่งกว่าระดับศีลธรรม ทั้งเป็นผลดีแก่ตนเองและสังคมอย่างยิ่งอีกด้วย

๒. สัจจानุโลมิกญาณ^{๗๙} ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้หรือริยสัจจ์ คือเมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งปวง ไม่มีความพะวงและญาณนั้นคล้อยต่อการตรัสรู้หรือริยสัจจ์ย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ อันเคลื่อนไปสู่การการรู้แจ้งเห็นจริงตามหลักอริยสัจจ์ ๔ เป็นญาณที่ยังอยู่ในระดับโลกียะซึ่งเป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ การที่ท่านใช้คำว่า “อนุโลม” เป็นการบ่งบอกว่าเป็นความรู้ที่ยังเข้าไม่ถึงตัวสัจธรรมที่แท้จริง เป็นแต่เพียงความโน้มเอียงหรือความรู้ที่อยู่ในครรลองแห่งสังขารเท่านั้นบางครั้งเรียก “วิปัสสนาสัมมาทิฐิ” โดยถือเอาโลกียสัมมาทิฐิระดับสูงใช้สำหรับชีวิตความรู้ความเข้าใจของผู้ที่อยู่ระหว่างเจริญวิปัสสนาญาณ ถ้าเป็นความรู้ที่อนุโลมต่อการที่จะรู้ความจริงตามหลักอริยสัจจ์ ๔ หรือมุ่งตรงต่อหลักปรมัตถ์ จึงได้ชื่อว่าเป็นสัมมาทิฐิ คัมภีร์อรรถกถาย้ำว่า “สัจจानุโลมิกญาณ” มีเฉพาะผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนาเท่านั้น

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้แสดงทัศนะของโลกียสัมมาทิฐิว่ามีความยึดหยุ่นสูงมาก ทำให้จริยธรรมไม่หยุดนิ่ง สามารถเข้าได้กับทุกสภาพแวดล้อมทางสังคมและกาลสมัย ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า โลกียสัมมาทิฐิ ในพระพุทธศาสนามีความยึดหยุ่นสูงมาก...ทำให้มีโลกทัศน์ที่เปิดกว้างไม่ผูกตัวเองอยู่กับคำสอนของศาสนาแต่เพียงอย่างเดียว พร้อมทั้งเปิดรับแนวคิดคำสอนใด ๆ ก็ได้ ที่เห็นว่าไม่ขัดแย้งกับหลักการของพุทธศาสนาไม่ว่า จะเป็นคำสอนของนักปราชญ์ ผู้รู้หรือศาสนาองค์อื่น ๆ ตลอดถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงาม ที่สังคมจัดวางขึ้น^{๘๐}

๒.๗.๒ โลกุตตรสัมมาทิฐิ^{๘๑}

โลกุตตรสัมมาทิฐิ หมายถึง ธรรมอันที่มีชีวิตชีวาของโลก สภาวะที่พ้นจากทางโลก ความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตามอย่างที่เป็น หรือความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริงตามสภาวะของธรรมชาติ ซึ่งเป็นความรู้ในระดับที่เหนือกระแสโลกเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สัมมาทิฐิอันเป็นอริยะ” หรือ “สัมมาทิฐิที่ไม่มีอาสวะความรู้ความเข้าใจใน สัจธรรมที่

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๗.

^{๘๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม (ฉบับขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓๗.

^{๘๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๖๔.

แน่นอนตายตัวอยู่เหนือกาลเวลาและสถานที่ระดับนี้ถือเป็นระดับสูง ที่มองอะไรอย่างที่มีนัยสำคัญ เห็นสิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย สอดคล้องกับความเป็นจริงแห่งธรรมตา รู้เรื่องอริยสัจ ได้แก่การรู้อย่างถูกต้องว่า ทุกข์เป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร นิพพานคือทุกข์ดับสนิทนั้นเป็นอย่างไร มรรคคือมรรค คือการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานนั้นเป็นอย่างไร นี่แหละมันสูงหรือกว้างจนถึงกับครอบคลุมความทุกข์ ทุกชนิดไว้รู้อย่างนี้แล้ว สามารถจะดับทุกข์สิ้นเชิง โลกุตตระนี้เอง ที่ปฏิบัติแล้วทำให้จิตเข้าถึงความหลุดพ้นจากความยึดมั่น ทานพุทธทาสภิกขุเรียกว่า “สัมมาทิฐิฝ่ายภาษาธรรม” หรือ “ฝ่ายปรมัตถธรรม”

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๘๒} ได้กล่าวว่า “โลกุตระสัมมาทิฐิไม่มีความเกี่ยวข้องกับทิฐิหรือที่เรียกว่าเป็น หลักการ กฎเกณฑ์ ข้อที่ยึดถือเอามาเป็นบัญญัติหรือที่ได้รับการปรุงแต่งเพิ่มขึ้นมาจากกฎธรรมชาติที่ยังไม่ขึ้นต่ออิทธิพลของสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นเรื่องราวของกฎธรรมชาติโดยแท้ ซึ่งมีสภาวะและธรรมดาเหมือนกันทุกถิ่นฐาน ทุกกาลสมัย โดยนัยนี้สัมมาทิฐิระดับนี้จึงลักษณะเป็นโลกุตระ” ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายว่า (สำเร็จได้) แก่ผู้รู้ผู้เห็น มิใช่แก่ผู้ที่ไม่รู้ มิใช่แก่ผู้ที่ไม่เห็น เมื่อรู้เมื่อเห็นอยู่ เมื่อรู้อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงจะสิ้นความไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ? เมื่อรู้เห็น (วิธีทำให้เกิดและทำไมให้เกิด) โยนิโสมนสิการ และอโยนิโสมนสิการ เมื่อมนสิการโดยไม่แยบคายอาสวะที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอาสวะที่เกิดขึ้นแล้วย่อมเจริญเพิ่มพูน เมื่อมนสิการโดยแยบคาย อาสวะที่ยังไม่เกิด ย่อมไม่เกิดขึ้นและอาสวะที่เกิดขึ้นแล้วย่อมละได้”^{๘๓}

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายเหล่านี้หนึ่งเหล่าใดเป็นก็ตามที่เป็นกุศลอยู่ในภาคกุศลในฝ่ายกุศล ธรรมเหล่านั้นทั้งหมดมีโยนิโสมนสิการเป็นมูลราก ประชุมลงในโยนิโสมนสิการ โยนิโสมนสิการเรียกว่าเป็นยอดของธรรมเหล่านั้น”^{๘๔}

สัมมาทิฐิอันเป็นอริยะที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตระเป็นองค์แห่งมรรคเป็นอย่างไรคือองค์แห่งมรรค ข้อสัมมาทิฐิที่เป็นตัวปัญญาพละ ฉมมวิจยสัมโพชฌงค์ของภิกษุผู้มีจิตไกลจากข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้เพียบพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญองค์มรรคอยู่นี้เป็นสัมมาทิฐิ เป็นโลกุตระสัมมาทิฐิ ซึ่งได้แก่ มีความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างถูกต้องตามอย่างที่มีนัยสำคัญ หรือความรู้ความเข้าใจชีวิตถูกต้องตามความเป็นจริง ซึ่งเป็นความรู้ในระดับที่เหนือกระแสโลก เหนือการแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่ายว่าดี-ชั่ว บุญ-บาป นรก-สวรรค์ พ้นไปจากสังสารวัฏและปราศจากตัวตน ทานพุทธทาสภิกขุ เรียกว่า “สัมมาทิฐิฝ่ายภาษาธรรม” หรือ “ฝ่ายปรมัตถธรรม”

๒.๘ ระดับขั้นของสัมมาทิฐิ

เป้าหมายสำคัญของการคิดในทางพุทธศาสนาคือการทำให้เกิดปัญญา อย่างไรก็ตามการเห็นเช่นนี้ ย่อมช่วยลดความเห็นแก่ตัวลงเป็นการง่ายที่จะปฏิบัติโลกียธรรมต่อกัน สามารถอดกลั้นอดทนและให้อภัยกันละกันได้ ทำให้เมตตา คือรักและปรารถนาดี พร้อมกรุณา คือเอ็นดูเข้าช่วยเหลือ

^{๘๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับขยายความ), หน้า ๖๙๒.

^{๘๓} ม.ม., (ไทย) ๑๒/๑๑/๑๒.

^{๘๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๖๕/๑๒.

เจริญขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านไป ตามธรรมชาติของจิตที่ไม่สามารถเที่ยงคงทนอยู่ได้เหมือนเดิมตลอดไป^{๔๕}

ท่ามกลางธรรมชาติที่เกื้อกูลบ้าง ไม่เกื้อกูลกันบ้างนั้น ชีวิตมนุษย์ไม่มีความมั่นคง มนุษย์ต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอด แสวงหาเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต หลีกหนีและกำจัดสิ่งที่เป็นปฏิกิริยา เมื่อไม่รู้สภาวะที่แท้จริงของธรรมชาติ ก็ยึดมั่นต่อสิ่งที่ตนเฝ้ามองเพื่อความยากหุ้มเทคุณค่าให้แก่สิ่งเหล่านั้นมองเห็นโลกเป็นแดนที่จะทะยานแสวงหาสิ่งเสเพลสวย เป็นที่ให้ความสุขและทุกสิ่งปรารถนามองเห็นตนในฐานะของผู้ครอบครองเสเพลโลก มองเห็นผู้อื่นเป็นตัวขัดขวางหรือผู้แย่งชิง ทำให้เกิดความหวงแหนความชิงชัง ความเกลียดกลัว การเหยียดหยามดูถูก การแข่งขันแย่งชิง การเบียดเบียน และการครอบงำกันระหว่างมนุษย์ ยิ่งกว่านั้นเมื่อการไม่เป็นไปตามปรารถนา หรือเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นภายหลัง ก็เกิดความทุกข์อย่างแรง ครั้นมีกัลยามิตรช่วยชักจูง ฝึกให้เห็นคุณค่าของเมตตาธรรม ทำดีต่อเพื่อนมนุษย์และต่อธรรมชาติที่ดีขึ้น แต่นั่นก็ยังเป็นเพียงสัมมาทิฐิระดับโลกีย์ ถ้าจะให้ลึกซึ้งและมั่นคงแน่นแฟ้นแท้จริง ก็ต้องฝึกให้เกิดสัมมาทิฐิแนวโลกุตระด้วย โดยให้เข้าใจสภาวะที่แท้จริงของโลกและชีวิตว่าล้วนเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย โลกธรรมทั้งหลายไม่เที่ยงแท้ถาวร ไม่มีแก่นสารที่เป็นของตนเอง และที่จะให้ดำรงอยู่ได้โดยตัวของมันเอง ไม่อาจครอบครองอะไรเอาไว้ได้ จริตจึงชีวิตก็เป็นไปตามกฎธรรมดาอย่างเดียวกัน มนุษย์สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งสิ้น ต่างรักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกัน และชีวิตของเราทั้งหลายที่เป็นอยู่ได้ ก็ต้องสัมพันธ์พึ่งอาศัยกันด้วย ความรู้ความเข้าใจถึงสภาวะเช่นนี้ จะต้องเป็นพื้นฐานไว้บ้างแม้แต่ในเด็ก ๆ เพื่อให้รู้จักวางใจ วางท่าที่ต่อโลกต่อชีวิตและต่อเพื่อนได้ถูกต้อง ทำให้จัดระบบการตีค่าในทางความคิดใหม่ โดยเปลี่ยนจากตัณหา หันมาใช้ปัญญาเป็นเครื่องวัดค่า รู้ว่าอะไรเป็นคุณค่าแท้จริงสำหรับชีวิตที่ควรแก่ฉันท์ะ รู้จักทำจิตใจให้เป็นอิสระเบิกบาน ผ่อนคลายหายทุกข์ที่แบบคายขึ้น และวิธีบรรเทาความโลภ โกรธ หลง ลดการแย่งชิงเบียดเบียนและลดปัญหาศีลธรรม ชนิดที่มีความมั่นคงอยู่ภายใน และเมื่อเกิดปัญหาแล้วเป้าหมายสุดท้ายคือการทำให้เกิดสัมมาทิฐิ

อย่างไรก็ตาม สัมมาทิฐิทั้งสองระดับนั้นหาได้ขัดแย้งกันไม่ นอกจากไม่ขัดแย้งกันแล้วยังไม่สนับสนุนกันอีกด้วย เนื่องจากระบบจริยธรรมทางพุทธศาสนาเป็นระบบที่มีการฝึกฝนและพัฒนาไปเป็นลำดับ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ในธรรมวินัยนี้ มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการบำเพ็ญไปตามลำดับ มีการปฏิบัติตามลำดับ ไม่ใช่การบรรลุผลโดยทันที เหมือนมหาสมุทรต่ำไปโดยลำดับ ลึกลงโดยลำดับ ไม่ตั้งชันไปทันที” ดังจะเห็นได้จากการแบ่งระบบ จริยธรรมของพุทธศาสนาออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับที่สอนให้คนอยู่กับความจริงอย่างโลก ๆ หรืออยู่กับบัญญัติของโลก (สมมติสังขะ) ได้อย่างดี มีสุข และระดับที่สอนให้คนพัฒนาตัวให้เข้าถึงความจริงตามกฎของธรรมชาติ (ปรมาตตสังขะ) ที่มีอยู่เหนือสมมติของโลก นอกจากนั้น ความสุขที่สัมพันธ์กับระบบจริยธรรมก็มี ๒ อย่างเช่นเดียวกัน คือ “โลกียะสุข” กับ “โลกุตระสุข” ซึ่งก็สอดคล้องกับการแบ่งประโยชน์ (อัตตะ) หรือจุดหมายของชีวิตออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. สัมมาทิฐิขั้นต้น เป็นการเห็นความถูกต้องในระดับพื้นฐานและไม่ตกอยู่ภายใต้มิจฉาทิฐิ ในขั้นนี้จะมีศีลเป็นตัวควบคุม เป็นการเห็นชอบในแบบตัวตนที่ดี เห็นว่าสรรพสิ่งทั้งหลาย

^{๔๕} พระมหาประสิทธิ์ อดตมจิตโต, *ตริกตรองธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาจัดพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓๙.

ล้วนตกอยู่ในกองทุกข์ด้วยกันทั้งสิ้นไม่ว่าตัวเราหรือผู้ใด ไม่ทำร้ายเบียดเบียนกัน มีความเห็นอกเห็นใจ การให้ดีกว่าการคิดแต่อยากจะได้ เอาให้เอื้อเพื่อมีไมตรีต่อกัน ทุกคนก็มีความสุขทางด้านวัตถุกันได้ เผลอได้กับทุกสิ่งโดยไม่มีความทุกข์แล้วเมื่อนั้นแหละเธอจะมีความสุขทางวัตถุมาใส่อีกก็ไม่ว่า แล้วการมีชีวิตเรียบง่ายดีกว่าฟุ้งเฟ้อ จิตที่ปราศจากกิเลสดีกว่าที่มีกิเลส ดังนั้นการปฏิบัติได้ดังกล่าวเป็นการดับทุกข์ เล็งเห็นประโยชน์ในปัจจุบันหรือประโยชน์ในชีวิตนี้ เป็นจุดหมายขั้นต้นหรือจุดหมายเฉพาะหน้า เช่น การได้ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ ทรัพย์สิน ฐานะ เกียรติ และคุ้มครองที่เป็นสุข เป็นต้น เรียกว่า ภูมิธรรมมีกัตตะ

๒. สัมมาทิฐิขั้นกลาง เป็นการเห็นแจ้งในอริยสัจ ขั้นนี้เราเข้าถึงได้ด้วยสมาธิ หรือการพัฒนาจิต คือเห็นซึ่งทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และแนวทางที่ใช้ในการดับทุกข์นั้น การเห็นทุกข์ที่เกิดขึ้นจากสภาวะภายในจิตใจของเราที่ครอบงำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ และภยาคติ การขาดธรรมะจึงอาจกลายเป็นเรื่องที่เราไม่อาจควบคุมจิตใจของเราอย่างเหมาะสมแห่งจิตไม่ได้ท่านสอนว่าเธอจะต้องแก้ปัญหาให้มันเสร็จสิ้นไปในปัจจุบันเฉพาะหน้าเลย จะมีความสุขทางประสาททั้งห้ามาเสริมก็ได้ ความสุขนั้นเต็มสภาพของมันอย่างสมบูรณ์ และทั้งไม่มีพิษภัยแก่ใครด้วย การเห็นสาเหตุแห่งทุกข์ทำให้เรารู้ว่าทุกข์นั้นเกิดจากอะไร เหตุจากใจของเราไม่เป็นสมาธิ มีความยึดถือมากเกินไปด้วยตัณหา อุปาทาน การเห็นความดับทุกข์เมื่อได้แก้ปัญหาจากสาเหตุนั้นได้แล้ว และสุดท้ายคือเห็นถึงหนทาง การดับทุกข์ คือการเจริญด้วย ศีล สมาธิ ปัญญาให้มากขึ้น ประโยชน์ขั้นกลาง ได้แก่ ประโยชน์เบื้องต้น หรือประโยชน์ที่ลึกยิ่งกว่าที่มองเห็นได้ด้วยตา เป็นเรื่องคุณค่าด้านในของชีวิต เช่น ความเจริญองกามทางด้านจิตใจ มีคุณธรรมและศีลธรรม เป็นต้น รวมถึงประโยชน์ในชาติเบื้องต้น เช่น การได้เป็นเทวดา และพรหมเป็นต้นเรียกว่า สัมปรายิกัตตะ

๓. สัมมาทิฐิขั้นสูง เป็นการบรรลุในขั้นที่ลึกซึ่งเพราะว่าเห็นกฎของธรรมชาติ ตามความเป็นจริงที่เรียกว่า ยถาภูตญาณทัศนะ การเห็นในขั้นนี้จะกลายเป็นผู้ปราศจากการถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ ปลดปล่อยทิฐิเป็นไปตามธรรมชาติ เป็นขั้นที่เข้าถึงได้ด้วยปัญญา จนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรมชาติ เช่น เห็นปฏิจลสมุปบาทอย่างแจ่มแจ้ง ไม่มีความเป็นตัวตนเข้าไปปรุงแต่ง แต่เห็นสิ่งต่าง ๆ เป็นเพียงกระบวนการทางธรรมชาติที่ดำเนินการของมันเป็นไปอย่างนั้น ทำให้จิตมีความหลุดพ้นไปไม่ให้เกิดทุกข์ก็คือภาวะที่ไร้ทุกข์ด้วยปัญญา^{๔๖} ประโยชน์ขั้นสูง ได้แก่ ประโยชน์อย่างยิ่งยวดหรือประโยชน์ ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ได้แก่ การรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงจนหลุดพ้นจากเครื่องผูกมัดทั้งปวง หรือการได้บรรลุนิพพานนั่นเอง เรียกว่า “ปรมาตตะ”

อรรถหรือประโยชน์ ทั้ง ๓ ระดับนี้ แสดงให้เห็นหลักการพัฒนาชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างโลกียสัมมาทิฐิกับโลกุตระสัมมาทิฐิตามหลักพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน ประโยชน์ในขั้นต้นต้องเป็นฐานให้แก่ประโยชน์ขั้นกลาง ในขณะที่เดียวกันประโยชน์ขั้นกลางก็ต้องเป็นฐานให้แก่ประโยชน์ขั้นสูงสุด หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งว่า โลกียสัมมาทิฐิต้องเป็นพื้นฐานให้แก่โลกุตระสัมมาทิฐิก็ได้ เพราะการแบ่งประโยชน์ออกเป็น ๓ ขั้นนี้ เป็นเพียงการแบ่งในเชิงคุณภาพเท่านั้น ถ้าแบ่งโดยเอา

^{๔๖}บรรจง อมรชีวิน, พุทธวิธีคิดวิเคราะห์ด้วยโยนิโสมนสิการ, (กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๔.

เกณฑ์โลกียะกับโลกุตระเข้ามาจับ ก็จัดเป็น ๒ ระดับ คือประโยชน์ขั้นต้นและขั้นกลางเป็นระดับโลกียะ ส่วนขั้นประโยชน์สูงสุดเป็นระดับโลกุตระ^{๘๗}

เมื่อสัมมาทิฐิเกิดขึ้นแล้ว ก็จะเจริญเข้าสู่จุดหมายด้วยการอุดหนุนขององค์ประกอบต่าง ๆ อย่างพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัมมาทิฐิอันองค์ประกอบ ๕ อย่างคอยหนุน (อนุเคราะห์) ย่อมมี เจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ เป็นผลานิสงส์ องค์ประกอบ ๕ อย่างนั้นคือ

- ๑) ศील (ความประพฤติดีงาม)
- ๒) สุตะ (ความรู้จากการสดับ เล่าเรียน อ่านตำรา การแนะนำสั่งสอนเพิ่มเติม)
- ๓) สากัจฉา (การสนทนา ถกเถียง อภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น สอบค้นความรู้)
- ๔) สมถะ (ความสงบ การทำให้สงบ การไม่มีความฟุ้งซ่านวุ่นวายใจ)
- ๕) วิปัสสนา (การใช้ปัญญาพิจารณาเห็นสิ่งที่ตรงตามสภาวะ คือ ตามที่มันเป็นจริง)

โดยสรุป สัมมาทิฐิ ก็คือความเห็นที่ตรงตามสภาวะ คือ เห็นตามที่สิ่งทั้งหลายเป็นจริง การที่สัมมาทิฐิจะเจริญขึ้น ย่อมต้องอาศัยโยนิโสมนสิการเรื่อยไป เพราะโยนิโสมนสิการช่วยทำให้ไม่มองสิ่งต่าง ๆ อย่างผิวเผิน หรือมองเห็นเฉพาะผลรวมที่ปรากฏ แต่ช่วยให้มองแบบสืบค้นแยกแยะ ทั้งในแง่การวิเคราะห์ส่วนประกอบที่มาประชุมกันเข้าและในแง่การสืบทอดเหตุปัจจัย ทำให้ไม่ถูกหลง ไม่กลายเป็นหุ่นที่ถูกยั่วยุ ปลุกปั่นและเชิด ด้วยปรากฏการณ์ทางรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และคติ นิยมต่าง ๆ จนเกิดปัญหาทั้งแก่ตนและผู้อื่น แต่ทำให้มีสติสัมปชัญญะ เป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง คิดตัดสินใจและกระทำการต่าง ๆ ด้วยปัญญา^{๘๘}

๒.๙ ความสัมพันธ์ระหว่างสัมมาทิฐิและสัมมาอาชีวะ

ความสัมพันธ์ระหว่างสัมมาทิฐิและสัมมาอาชีวะเป็นไปอย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยมีสัมมาทิฐิเป็นแกนนำในการสร้างความคิดเห็นที่ถูกต้อง เห็นชอบตามครรลองคลองธรรม งดเว้นจากการเลี้ยวซีกในทางที่ไม่สมควรที่เรียกว่า มิจฉาฉนชา^{๘๙} คือเลี้ยวซีกในทางที่ผิดซึ่งประกอบไปด้วยการค้าขายอาวุธ การค้ามนุษย์ การค้าเนื้อสัตว์การค้าขายของเมาและค้าขายยาพิษ เพราะเป็นการส่งเสริมการเบียดเบียนและทำลายชีวิต การเลี้ยวซีกชอบทางใจเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นแกนนำในการดำเนินชีวิตทำให้เป็นดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปตามแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม

มนุญ มุกข์ประดิษฐ์^{๙๐} ได้กล่าวว่า แม้ว่าสัมมาทิฐิในทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงในพุทธธรรมจะมีอยู่ ๒ ระดับทั้งในทางที่ลุ่มลึกเป็นโลกุตระและสัมมาทิฐิในทางโลกียะ

^{๘๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๓๘, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์พลีธรรม, ๒๕๔๖), หน้า ๖๙๑.

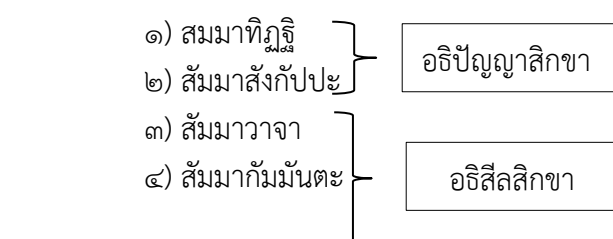
^{๘๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๗-๓๔๘.

^{๘๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๓๔.

^{๙๐} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๗.

ระดับจริยธรรมก็ตาม แต่สัมมาทิฐิในระดับทางโลกที่ยังเกี่ยวเนื่องในโลกขึ้นต่อโลกก็ยังคงเป็นความรู้ความเข้าใจที่มีต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้องตามหลักความดีงามเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือระบบคิดที่มีพื้นฐานมาจากสัมมาทิฐิที่พยายามชี้ให้เห็นคุณค่าแท้คุณค่าเทียมของอัตถประโยชน์ สอดคล้องกับความเห็นของ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์^{๙๑} ที่ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์จะต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต เปลี่ยนค่านิยม อุดมการณ์และเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจสังคมโดยให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แบบ “จำลองชุมชนพึ่งตนเอง” ได้เสนอหลักการใหม่ ๆ เพื่อการเปลี่ยนแปลงนี้ ชีวิตมนุษย์จะอยู่รอดปลอดภัยได้ก็ด้วยปัญญาคุ้มครอง พระราชนิพนธ์ตอนหนึ่งของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาปริณายก^{๙๒} ได้ตรัสไว้ตอนหนึ่งของพระนิพนธ์ไว้ว่า จิตที่เป็นสัมมาทิฐิได้ต้องอาศัยวิชาความรู้แต่ในการสร้างกุศลกรรมนั้น ย่อมเกิดขึ้นอยู่แก่จิตใจเป็นประการสำคัญ คือจะต้องมีจิตใจประกอบด้วย “สัมมาทิฐิ” คือความเห็นชอบ ตั้งต้นตั้งแต่เห็นว่าอะไรเป็นบาป อกุศล อะไรเป็นบุญ กุศล ตลอดจนเห็นในเหตุผลแห่งทุกข์และความดับทุกข์ตามความเป็นจริงความเห็นชอบดังนี้จะขึ้นก็ต้องอาศัยวิชาที่แปลว่าความรู้

ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้กรอบแนวคิดตามแนวทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทาตามกระบวนการของธรรมชาติที่ดำเนินไปตามวิถีแห่งมรรค พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต^{๙๓} ได้กล่าวว่า มรรค นั้น เริ่มต้นด้วยปัญญาและจบลงด้วยปัญญา โดยเริ่มต้นที่สัมมาทิฐิเป็นองค์ธรรมที่สำคัญที่สุดและเป็นสะพานเชื่อมไปสู่พัฒนาการด้านอื่น ๆ ในระบบการพัฒนางค์ธรรมที่เทียบได้กับไตรสิกขา หรือแบ่งออกเป็นการศึกษา ๓ ส่วน คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เทียบกับมรรคได้ดังนี้

^{๙๑} ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๙๔.

^{๙๒} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาปริณายก, พอ หลักธรรมแห่งความพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๙), หน้า ๖.

^{๙๓} มนุญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๑๒.

๕) สัมมาอาชีวะ

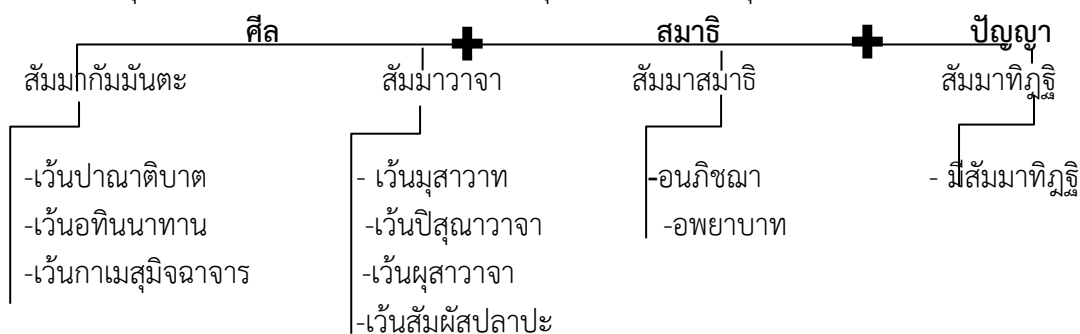
๖) สัมมาวายามะ

๗) สัมมาสติ

๘) สัมมาสมาธิ

อริจิตตสิกขา

ส่วนในระดับการดำเนินชีวิตของบุคคลสามัญชนทั่วไปหลักธรรมที่คุ้นกันมาก ซึ่งเป็นตัวอย่างของการนำเอามรรคออกมามาจัดใช้ในทางปฏิบัติ ได้แก่ ธรรมจริยา ๑๐ ประการ^{๙๔} ที่รู้จักกันดีในชื่อว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ (ทางทำความดีหรือกุศลที่เป็นทางแห่งสุด)^{๙๕} ได้แก่ ธรรมจริยา

มณู มุกข์ประดิษฐ์^{๙๖} ได้กล่าวไว้เบื้องต้นว่า องค์ธรรมนี้เริ่มต้นด้วย “ปัญญาและจบลงที่ปัญญา” ดังนั้นปัญญาหรือความรู้ความเข้าใจและความเชื่อตามหลักเหตุผล คือ สัมมาทิฐิ นั้นจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญที่สุดในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและพัฒนาประเทศ สำหรับบุคคลทั่วไป พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)^{๙๗} ได้กล่าวไว้ว่า สามารถที่จะผ่อนลงมาเหมือนเอาศีลพื้นฐานให้มีความตั้งมั่นมีความสำคัญอย่างยิ่งมาเป็นข้อกำหนดอย่างต่ำสุดในทางประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ เท่าที่พอจะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความปกติสุข

ชีวิตที่ดีงาม (สัมมาอาชีวะ) จึงต้องสร้างความเห็นความเข้าใจในทางที่ชอบตามครรลองครองธรรมที่ถูกต้องให้ได้เสียก่อน เพราะเมื่อมีความเห็นที่ถูกต้องแล้วการปฏิบัติในมรรคข้ออื่นที่ตามมา ก็จะเป็นไปตามกระบวนการและมีเหตุปัจจัยอื่น ๆ เกื้อหนุนกันให้เกิดขึ้น เมื่อพิจารณาถึงจุดเริ่มต้นของการเลี้ยงชีพชอบตามครรลองครองธรรมตามแนวทางแห่งพระพุทธศาสนา พอพัฒนาคนสัมมาอาชีวะ มีสัมมาทิฐิ เป็นที่ตั้ง ซึ่งเกิดจากระดับจิตใจของผู้คนที่ได้รับการพัฒนาถึงขั้น ปัญญา ในสังคมแห่งสัมมาอาชีวะ จึงขาดการพัฒนาในระดับจิตใจผู้คนอย่างต่อเนื่องไม่ได้ สังคมมิได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวต้องเชื่อมต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่น สังคมแห่งปัญญา

ตัวอย่างได้ก่อให้เกิดรูปธรรมของ สัมมาอาชีวะ ที่เห็นได้ง่ายๆ และชัดเจน สร้างให้คนมีกินมีใช้ มีรายได้ เกิดเป็นความรู้ มีคุณธรรมแห่งการพึ่งตนเองเป็นหลักยึด จิตที่ “พอ” จึงก่อเกิดมิตร

^{๙๔}ม.ม. (ไทย). ๑๒/๔๘๕/๕๒๓.

^{๙๕}อง.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๖๘/๒๙๖.

^{๙๖}มณู มุกข์ประดิษฐ์, **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๑๒.

^{๙๗}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) , **พุทธธรรมฉบับขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่, ๓๑ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลธัมม์ , ๒๕๕๓), หน้า ๗๒๓.

ไม่ตรีต่อกัน ในสังคมระดับกว้างที่ผู้คนที่พึ่งพาอาศัยกันและอยู่อย่างสงบสุข ยังต้องอาศัยยุทธวิธี อีก ๒ พอ เพื่อสร้างความสมดุล และเพื่อความยั่งยืนให้กับฐานของสัมมาอาชีวะที่มีอยู่แล้วในสังคม

จะเห็นได้ว่าในหลักพุทธนั้นมีการเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบหรือมีปัญญานั้นเอง ผู้ที่จะมองเห็นความสุจริตในการประกอบอาชีพได้ต้องเริ่มต้นจากการที่ทำความเข้าใจให้ถูกต้องเสียก่อน ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก เจริญอยู่ด้วยความเจริญ ๑๐ อย่าง ชื่อว่าย่อมเจริญด้วยความเจริญของพระอริยเจ้าด้วย และเป็นผู้ที่ถือเอาแก่นสารและความเจริญทางฝ่ายกาย (วัตถุ) ได้ด้วย ๑๐ อย่าง อย่างไรเล่า ๑๐ อย่าง คือ

๑) ย่อมเจริญด้วยนาและสวน ๒) ย่อมเจริญด้วยทรัพย์และข้าวเปลือก ๓) ย่อมเจริญด้วยบุตรและภรรยา ๔) ย่อมเจริญด้วยทาสและกรรมกรที่เต็มขนาดแห่งบุรุษ ๕) ย่อมเจริญด้วยสัตว์สี่เท้า ๖) ย่อมเจริญด้วยสัทธา ๗) ย่อมเจริญด้วยศีล ๘) ย่อมเจริญด้วยสุตะ ๙) ย่อมเจริญด้วยจาคะ ๑๐) ย่อมเจริญด้วยปัญญา

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก เจริญอยู่ด้วยความเจริญ ๑๐ อย่างเหล่านี้แล ชื่อว่าย่อมเจริญด้วยความเจริญของพระอริยเจ้าด้วย และเป็นผู้ที่ถือเอาแก่นสารและความเจริญทางฝ่ายกาย(วัตถุ) ได้ด้วย

บุคคลใดในโลกนี้ ย่อมเจริญด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก บุตร ภรรยา และสัตว์สี่เท้า บุคคลนั้นย่อมเป็นผู้มีโชค มียศ เป็นที่บูชาของญาติมิตรและแม่ของพระราชา

บุคคลใดในโลกนี้ ย่อมเจริญด้วยสัทธา ศีล ปัญญา จาคะ สุตะ อันเป็นความเจริญทั้งสองฝ่าย บุคคลนั้น เป็นสัทบุรุษ มีปัญญาเห็นโดยประจักษ์ ย่อมเจริญด้วยความเจริญทั้งสองฝ่าย ในทิวณธรรมนี้ ดังนี้แล^{๔๘}

กล่าวโดยสรุป ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จได้เพราะใจการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะก็เช่นกันเมื่อเกิดกระบวนการปรับเปลี่ยนวิธีคิดโดยมีความเห็นที่ถูกต้องตามคลองธรรมแล้วย่อมนำความสุขมาสู่ผู้ประกอบอาชีพนั้น ๆ อย่างร่มเย็นเนื่องจากมีปัญญาเป็นตัวกำกับ การดำเนินชีวิตโดยไม่มีความละโลภอยากได้ทรัพย์ของบุคคลอื่นที่ไม่ใช่เกิดจากความเพียรพยายามของตนเองในทางที่ถูก การไม่เบียดเบียนคนอื่นในการเลี้ยงชีพโดยที่ส่งผลทำให้ผู้อื่นต้องเกิดความเดือดร้อนและการไม่เอารัดเอาเปรียบแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นเพื่อการเลี้ยงชีพของตนเองนี้แสดงถึงสัมมาทิฐิเป็นตัวหนุนเสริมก่อให้เกิดสัมมาอาชีวะอย่างแท้จริง

๒.๑๐ สัมมาทิฐิในฐานะเป็นแกนนำกระบวนการพัฒนาคุณภาพชีวิต

พระพุทธศาสนาได้ทัศนะว่า พลังอำนาจที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์และสังคมของมนุษย์คือ พลังแห่งเจตจำนงหรือพลังแห่งกรรมนั่นเอง (กมฺมฺนา วตฺตตี โลโก) ซึ่งกรรมในที่นี้ตรงไปที่ตัวแท้หรือต้นตอของกรรมจริง ๆ ได้แก่ เจตนา ความจงใจ หรือการเลือกตัดสินใจที่กระทำอย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเอง เจตนาหรือเจตจำนงนี้ เป็นตัวชี้้นำ และกำหนดทิศทางแห่งการกระทำทั้งหมดของมนุษย์^{๔๙} คือปฏิบัติอย่างไรก็มาจากความคิดในอย่างอย่างนั้นการคิดอาจตั้งหลักอยู่บนกุศลธรรมหรือ

^{๔๘} อง หสท ก. (ไทย) ๒๔/๑๔๖/๓๔.

^{๔๙} พระมหาสมปยุต วุฑฒิกโร, “บทบาทของทิฐิในการชี้นำชีวิตและสังคม”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒, (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๘), หน้า ๔.

ฝ่ายดีและอกุศลธรรมหรือธรรมฝ่ายชั่ว การที่จะคิดไปในทางใดย่อมมาจากพื้นฐานของจิตของบุคคลผู้นั้น^{๑๐๐} ถ้าเรามีจิตใจที่รู้เท่าทันความจริงของสิ่งทั้งหลาย รู้ตระหนักในกฎของธรรมชาติว่ามันเป็นธรรมดาอย่างนั้น ๆ แล้ว เราทำจิตของเราให้เป็นอิสระได้ และมันเป็นอิสระจนถึงขั้นที่ว่า ความเปลี่ยนแปลงเป็นไปของสิ่งทั้งหลายตามกฎของธรรมชาตินั้นมันเป็นเรื่องของธรรมชาติไป มันไม่มามีผลกระทบต่อจิตของเราใจของเราก็ออยู่อย่างนั้น แม้ว่าสิ่งทั้งหลายจะเปลี่ยนแปลงไป เป็นทุกข์เป็นไป เหตุปัจจัยแต่ใจของเราก็เป็นอิสระอยู่เป็นตัวของเราตามเดิมเช่นเมื่อเรากระทบกับความกระทบกับความไม่เที่ยงเป็นอนิจจัง สิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไป เรารู้เท่าทันว่ามันจะต้องเป็นอย่างนั้นตามเหตุปัจจัย แล้วก็ดำรงใจเป็นอิสระอยู่ได้ หรือว่าเมื่อเรารู้ตระหนักตามที่มันเป็นว่าสิ่งทั้งหลายเป็นทุกข์คือคงทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เรารู้เท่าทันแล้วความทุกข์นั้นก็ทุกข์ของสิ่งเหล่านั้นอยู่ตามธรรมชาติมันเอง ไม่เข้ามาเป็นความทุกข์ในใจของเรา^{๑๐๑} ปัญหาของของมนุษย์นั้นเกิดจากการที่ไม่รู้เท่าทันความจริงแล้วก็วางใจต่อสิ่งทั้งหลายไม่ถูกต้อง อะไรทำนองนี้ มันก็ฝืนใจเรา บีบคั้นเรา พร้อมทั้งเป็นตัวการหรือเป็นแกนนำในการริเริ่ม ประชด่าง สร้างสรรค์ทุกอย่าง ด้วยเหตุนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นตัวแห่งกรรม

ชีวิตของทุกคนเกี่ยวข้องกับกรรม ทั้งที่เป็นกรรมเก่า ทั้งที่เป็นกรรมใหม่ จะกล่าวว่าชีวิตเป็นผลของกรรมก็ได้ ความมีชีวิตดีหรือชีวิตช่วยยอขึ้นอยู่แก่กรรมที่ทำนี้แล้ว กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าความขึ้นหรือลงแห่งชีวิตย่อมแล้วแต่กรรม แต่ก็อาจอาจจะกล่าวว่าแล้วแต่ตัวบุคคลด้วย เพราะบุคคลเป็นผู้กำหนดกรรมเป็นเจ้าของกรรมสามารถที่จะละอกุศลกรรมด้วยกุศลกรรมได้คือสร้างกุศลกรรมให้มีขึ้นอยู่เสมอหรือเมื่ออกุศลกรรมมีกำลังแรงกว่า อกุศลกรรมจะตามไม่ทัน^{๑๐๒} อยู่ที่ไหนเจตนาดังพุทธพจน์ที่ว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลจงใจแล้ว จึงทำกรรม ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ” อย่างไรก็ตาม เราต้องยอมรับอย่างหนึ่งว่าเจตนาของปุชชนผู้ยังมีกิเลสนั้นไม่ได้ทำงานอย่างบริสุทธิ์ หากแต่ประด่งประดังสร้างสรรคบนพื้นฐานของกรอบความคิดความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ ยิ่งถ้าทฤษฎีใดเป็นกระแสหลักของสังคมด้วยแล้ว ระบบวิธีคิดหรือเจตนาโดยรวมของคนในสังคมก็มักถูกตีกรอบให้เป็นไปในทางเดียวกัน แล้วแสดงผลออกมาในรูปพฤติกรรมร่วมทางสังคม หรือในรูปของการจัดระบบสังคมทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ในที่สุดก็ผลักดันให้สังคมทั้งหมดดำเนินไปในทิศทางขึ้นๆของทฤษฎีนั้น ๆ นี่คือนั่นที่เราเรียกว่า “กรรมร่วมทางสังคม” (social collective action)^{๑๐๓}

กรรมที่มนุษย์แสดงออกต่อโลกภายนอก มี ๓ ทางคือ กายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม กรรมที่ถือว่ามโนกรรมสำคัญที่สุด คือมโนกรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ตปัสสี บรรดากรรมทั้ง ๓ ประการ

^{๑๐๐}บรรจง อมรชีวิน, พุทธวิธีคิดวิเคราะห์ด้วยโยนิโสมนสิการ, (กรุงเทพมหานคร: หจก.ภาพพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๓.

^{๑๐๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ชีวิต งาน และสังคมที่สมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร : ชมรมพุทธศาสน์ กฟผ, ๒๕๓๘), หน้า ๖๐-๖๑.

^{๑๐๒}สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, พอหลักธรรมแห่งความพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๙), หน้า ๕-๖.

^{๑๐๓}พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, “บทบาทของทฤษฎีในการชี้นำชีวิตและสังคม”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒, (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๘), หน้า ๔.

ที่จำแนกอย่างนี้ เราบัญญัติมโนกรรมว่ามีโทษมากกว่า ในการทำความชั่ว มิใช่กายกรรมหรือวจีกรรม” ที่บอกว่ามโนกรรมเป็นกรรมที่สำคัญที่สุด^{๑๐๔} มองอีกแง่หนึ่งการดำเนินชีวิตของเรา ก็คือการประกอบกิจกรรมหรือกระทำการต่าง ๆ โดยเคลื่อนไหวแสดงออก เป็นพฤติกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ถ้าไม่แสดงออกมาภายนอกก็ทำอยู่ภายใน เป็นพฤติกรรมของจิตใจ พุตรวมง่าย ๆ ว่า ทำ พุท คิด หรือใช้ศัพท์รวมว่า กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม ที่มีชื่อรวมเรียกว่ากรรมทางไตรทวาร

ในแง่การดำเนินชีวิต ก็คือ การทำความทั้ง ๓ ประการ ผู้ที่ทำความ ๓ อย่างนี้ได้ถูกต้องก็ย่อมดำเนินชีวิตไปได้ด้วยดี ดังนั้น การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ผลดี ก็คือ การรู้จักทำ รู้จักพูด รู้จักคิด เรียกว่า คิดเป็น พุทเป็น (หรือสื่อสารเป็น) ทำเป็น (รวมทั้งผลดีเป็น)^{๑๐๕} ก็เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของกายกรรมและวจีกรรม หรือเหตุเพราะว่ากายกรรมและวจีกรรมถูกบงการด้วยมโนกรรมนั่นเอง ดังทัศนะของท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่ว่า “มโนกรรมมีผลรุนแรงกว้างขวางที่สุด ก็เพราะว่า มโนกรรม รวมถึงความเชื่อถือ ความเห็น ทฤษฎี แนวความคิด และค่านิยมต่าง ๆ ที่เรียกว่า ทัศนคติ ทัศนคติเป็นตัวกำหนดความเป็นไปในชีวิตของมนุษย์และคติของสังคมทั้งหมด เมื่อเชื่อ เมื่อเห็น หรือนิยามอย่างไร ก็คิดการ พุทจาสั่งสอน ชักชวนกัน และทำการต่าง ๆ ไปตามที่เชื่อที่เห็นที่นิยามอย่างนั้น”^{๑๐๖}

จะเห็นได้ว่าการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องได้ผลดีนั้น ครอบคลุมถึงการปฏิบัติถูกต้องที่เป็นส่วนย่อยของการดำเนินชีวิต มากมายหลายแง่หลายด้านด้วยกัน กล่าวโดยสรุป คือ ๑) ในแง่ของการล่วงพ้นปัญหา ได้แก่ แก้ปัญหาเป็น ๒) ในแง่ของการทำความดี ได้แก่ คิดเป็น พุทเป็นหรือสื่อสารเป็น ทำเป็น ๓) ในแง่การรับรู้ ได้แก่ ดูเป็น ฟังเป็น ดมเป็น ลิ้มเป็น สัมผัสเป็น คิดเป็น ๔) ในแง่ของการเสพหรือการบริโภค ได้แก่ กินเป็น ใช้เป็น บริโภคเป็น เสวนา-คบหาเป็น^{๑๐๗}

พุทธศาสนาได้เน้นเรื่องของความคิดไว้มากและถือว่าความคิดผิดหรือถูกนี้เองเป็นปัจจัยสำคัญต่อความเสื่อมหรือความเจริญในชีวิตของคน เหตุนี้ทางพุทธศาสนาจึงแสดงว่า วิตรกความคิด วิจารการพิจารณา เป็นวชิสังขาร คือสิ่งที่ปรุงแต่งวาจาและบงการวิถีชีวิตของคน ให้ประสบผลในสิ่งที่ เป็นสาระหรือว่าไม่เป็นสาระดังพุทธพจน์ที่ว่า คนที่คิดผิดย่อมมีความรู้ในสิ่งที่ เป็นสาระว่าไม่เป็น สาระ ในสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระ คนเหล่านั้นย่อมประสบสิ่งที่ไม่เป็นสาระ คนที่มีความคิดชอบ ย่อมรู้สิ่งที่ เป็นสาระว่าเป็นสาระ สิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าไม่เป็นสาระ เขาเหล่านั้นย่อมเข้าถึงสิ่งที่ เป็นสาระ ถ้าจะถามว่าในชีวิตของคนเรานั้น ต้องการสิ่งที่ เป็นสาระหรือไม่เป็นสาระเล่า

คำตอบคือ ทุกคนต้องการสิ่งที่ เป็นสาระทั้งนั้น แต่ในแง่ของความเป็นจริงแล้ว คนทุกคน หาได้ประสบสิ่งที่ เป็นสาระเหมือนกันหรือเท่าเทียมกันไม่ ทั้งนี้เป็นเพราะอะไร เพราะคนเราแม้จะเป็น

^{๑๐๔} พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร, “บทบาทของทฤษฎีในการชี้นำชีวิตและสังคม”, หน้า ๔.

^{๑๐๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), โยนิโสมนสิการ, พิมพ์แยกเล่มเฉพาะบท ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร: ญาณประดิษฐ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

^{๑๐๖} พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร, “บทบาทของทฤษฎีในการชี้นำชีวิตและสังคม”, หน้า ๔.

^{๑๐๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), โยนิโสมนสิการ, พิมพ์แยกเล่มเฉพาะบท ครั้งที่ ๒๔, (เรื่องเดียวกัน), หน้า ๒.

คนเหมือนกัน แต่ก็มีความคิดไม่เหมือนกัน พอเริ่มที่คิดไม่เหมือนกัน การกระทำ การพูด แม้แต่ความเห็นของคนก็แตกต่างกันออกไป และจะเป็นเช่นนี้อยู่ตลอดไป ไม่ว่าในกาลใด ๆ ก็ตาม^{๑๐๘}

อย่างไรก็ตาม มีพุทธพจน์บางแห่งได้ยกจิตเป็นตัวชี้แนะโลกและชีวิตทั้งหมด เช่น “โลกถูกจิตนำไป ถูกจิตผลักดันไป จิตเป็นธรรม อย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ” และ “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จเป็นใจ ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะถูกหรือทำชั่วตามไปด้วย” พึงสังเกตว่าในที่นี้ในที่นี้แม้ยกจิตเป็นตัวนำและเป็นตัวขับเคลื่อนแต่ก็ไม่ขัดกับข้อความที่กล่าวมาแล้ว เพราะจิตเป็นจิตเป็นตัวนำและเป็นตัวขับเคลื่อน แต่ก็ไม่ได้ขัดกับข้อความที่กล่าวมาแล้วเพราะจิตเป็นตัวนำได้นั้น จิตจะต้องตั้งเจตจำนง หรือแสดงบทบาทได้อย่างใดอย่างหนึ่งออกมา การแสดงบทบาทของจิตนี้เองเรียกว่า “มโนกรรม” หรือเรียกตามหลักปฏิจจสมุปบาทว่า “สังขาร” (mental formations) และบทบาทที่จิตแสดงออกมานั้น ก็ไม่ใช่กระบวนการที่เป็นไปอย่างอิสระหากแต่ถูกกำกับขึ้นด้วยทิวฏฐิ อย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนยึดถือเอาไว้ ซึ่งสอดคล้องกับท่านพุทธทาสที่ว่า “ใครจะพูดว่าตนไม่มีปัญหาอะไรเกี่ยวกับทิวฏฐินี้เป็นไปไม่ได้ เพราะโดยแท้จริงแล้วคนเราที่เป็นอยู่นี้ล้วนแล้วแต่ด้วยทิวฏฐิด้วยกันทั้งนั้น” ดังนั้นเมื่อพูดถึงพลังในการขับเคลื่อนหรือชี้นำชีวิตและสังคม แม้เราจะพูดว่า “จิต” “เจตนา” “กรรม” หรือ “สังขาร” เป็นตัวชี้แนะก็เท่ากับเป็นการพูดว่าถึงทิวฏฐิโดยปริยายนั่นเอง เพราะว่ากระบวนการคิดการปรุงแต่งสร้างสรรค์หรือตั้งเจตจำนงล้วนทำงานบนรากฐานของระบบความคิดความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ^{๑๐๙}

๒.๑๑ สัมมาทิวฏฐิในฐานะที่เป็นฐานของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงมีรากฐานมาจากเศรษฐกิจแนวพุทธ ซึ่งเป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม และมีกระบวนการของไตรสิกขาอยู่ในฐานะที่เป็นปทัสถานให้เกิดดุลยภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสังคม และกายกับจิต อันเป็นบริบทวิถีชีวิตแบบพุทธที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพอดี พออยู่ พอกินและพอใช้ โดยยึดหลักมัชฌิมาปฏิปทาในการดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพ และดำเนินชีวิตแบบสัมมาอาชีวะก่อนเป็นเบื้องต้น จากนั้นจึงพัฒนาชีวิตและสังคมไปสู่ความยั่งยืนด้วยการรู้จักตัวเองด้วยการพึ่งตนเอง มีความพอประมาณ ไม่โลภ มีเหตุผลในการดำเนินชีวิต และสร้างภูมิคุ้มกันในตนด้วยความไม่ประมาทตามหลักธรรมที่มีปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะหลักธรรมคำสอนทางสายกลางของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับความพอดีและพอเพียงในเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งแนวคิดนี้ยังนำไปสู่การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและปัญหาต่าง ๆ ของสังคมได้ เพราะเป็นการแก้ปัญหาและป้องกันปัญหาก่อนที่จะเกิดด้วยการให้ความเข้าใจต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง โดยต้องเริ่มที่ใจศรัทธาหรือมีสัมมาทิฐิก่อนจากนั้นจึงนำไปสู่การปฏิบัติบนหลักการของความพอประมาณ มีเหตุผล และพึ่งตนเองได้ ซึ่งทุกคนสามารถทำตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงนี้ได้โดยไม่จำเป็นต้องเป็นเกษตรกรดังที่รูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทวิถีชีวิตแบบพุทธตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอันเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน จะเป็นผลมาจากความศรัทธาที่เป็นกำลังในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา โดยเริ่มจาก

^{๑๐๘} พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), *สำคัญที่ความเห็นชอบ*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท แปดสิบเจ็ด (๒๕๔๕) จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๖-๗.

^{๑๐๙} พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, “บทบาทของทิวฏฐิในการชี้นำชีวิตและสังคม”, หน้า ๖.

สัมมาทิฐิซึ่งประกอบด้วยเหตุผล และทำให้เกิดปัญญานำไปสู่สัมมาอาชีวะได้นั้น เพราะมีหลักพุทธธรรมที่สนับสนุนอยู่ ๓ ประการ คือ

๑. ศีล เป็นวิธีการพัฒนาที่สมดุล เป็นการปฏิบัติตนที่แสดงออกทางกาย ในเรื่องความความพอประมาณด้วยสันโดษ

๒. สมภาติ เป็นวิธีการกำกับที่ยั่งยืน เป็นการปฏิบัติตนที่แสดงออกทางใจ ในเรื่องความมีเหตุผลด้วยโยนิโสมนสิการ

๓. ปัญญา เป็นวิธีการสนับสนุนที่มั่นคง เป็นการปฏิบัติตนที่แสดงออกทางปัญญา ในเรื่องการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตนด้วยอัปมาทธรรม จึงกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า ๔๐ ปี ตั้งแต่ก่อนที่จะเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ประชาชนคนไทยส่วนใหญ่ นำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิต ในการจัดการการศึกษา และเห็นด้วยกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงว่าสามารถนำไปสู่การพัฒนาคน สังคม และประเทศชาติได้อย่างยั่งยืนและมั่นคง เพราะเป็นการพึ่งพาตนเอง และสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนไทย ซึ่งผู้บริหารและสมาชิกเห็นว่าควรนำหลักธรรมในเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการจัดการศึกษา เพื่อเป็นการเสริมสร้างพื้นฐาน

แต่สิ่งสำคัญที่สุดในการปฏิบัติตนตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือต้องรู้จักคำว่า “พอ” หมายถึงต้องสร้างความพอใจที่สมเหตุสมผลให้กับตัวเองให้ได้ และหลังจากนั้นจึงจะได้พบกับความสุขอย่างแท้จริง เพราะว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือพระราชดำรัสที่แนะนำให้ประชาชนดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง โดยมีธรรมะเป็นเครื่องกำกับ และมีใจตนเป็นสำคัญ ให้รู้จักคำว่า “พอ” ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือ “เศรษฐกิจพอเพียงในบริบทวิถีชีวิตแบบพุทธ ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” นั่นเอง

โดยเฉพาะการรับรู้ ความเข้าใจ และการนำไปใช้เพื่อพัฒนาด้านหลักเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทวิถีชีวิตแบบพุทธนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกันไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยเริ่มต้นมาจากจิตที่พอใจในการรับรู้ความรู้ด้วยศรัทธาความเชื่อตามบริบทวิถีชีวิตของตนเอง จากนั้นศรัทธาจึงสร้างความเข้าใจอันเป็นเหตุเป็นผลสู่การรับรู้ ซึ่งเป็นการแสวงหาความรู้ที่เป็นสิ่งจำเป็นของมนุษย์ เป็นความจริงที่เป็นไปเพื่อความอยู่รอด และพัฒนาไปเป็นปัญญาความสามารถในการนำไปใช้ ฉะนั้นการรับรู้จึงเป็นไปเพื่อการค้นหาความจริงนั่นเอง เพราะเหตุมาจากตัวมนุษย์ได้กำหนดความต้องการ วางแผน ดำเนินกิจกรรมตามความต้องการ และเกิดผลสำเร็จตามความต้องการ ทำให้เกิดวัฏจักรของความต้องการสิ่งใหม่ขึ้นมาเรื่อยๆ อย่างไม่หยุดยั้ง และในขณะเดียวกันที่บุคคลมีการรับรู้ในสิ่งที่ถูกต้อง ย่อมทำให้เกิดความเข้าใจที่ดีตามธรรมชาติ อันเป็นส่วนสำคัญของการเกิดปัญญาที่ทำให้มนุษย์มีการนำไปใช้เพื่อดำเนินชีวิตและพัฒนาในทุกๆ ด้านได้พร้อมกันและเกิดการรับรู้ใหม่ขึ้นได้ในขณะเดียวกัน ผู้วิจัยจึงกล่าวโดยสรุปได้ว่าการรับรู้เป็นการบันทึกและเก็บรวบรวมข้อมูล ความเข้าใจเป็นกระบวนการสะสมความรู้ให้เท่าทันสภาวะธรรมชาติ และการนำไปใช้เป็นกระบวนการทางปัญญาซึ่งเกิดจากการคิดโดยการใชเหตุผลตามสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ โดยอาศัยกระบวนการรับรู้และความเข้าใจในสิ่งนั้นๆ ฉะนั้นปัญญาจึงเป็นผลที่เกิดมาจากการรับรู้และความเข้าใจ อีกทั้งยังเป็นเหตุที่ทำให้เกิดการคิดต่อไปอีกอย่างไม่สิ้นสุด

จากวัฏจักรที่แสดงนี้จะเห็นได้ว่าเป็นวิธีการแห่งปัญญา เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญญา โดยมีศรัทธาหรือความเชื่อซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อนอยู่ในสิ่งนั้น ดังนั้นศรัทธาจึงเป็นวิธีการของปัญญาที่มีอยู่ในตัวเอง เพื่อที่มนุษย์จะได้อาศัยพลังความเชื่อนี้เป็นหนทางในการเพิ่มพูนปัญญา ทำให้เกิดการคิดมากขึ้น ซึ่งเมื่อจิตมีกระบวนการคิดย่อย ๆ มากขึ้น ก็จะทำให้เกิดความคล่องแคล่วและมีพัฒนาการมากขึ้น ซึ่งขั้นตอนเหล่านี้ที่ทำให้บุคคลเกิดความคิดที่เป็นระบบ มีระเบียบ เหตุผล วิธีการและขั้นตอนที่ถูกต้องตามสัมมาปฏิบัติ ทำให้มีสติและสัมปชัญญะที่สามารถควบคุมตนเองได้ตลอดเวลา จึงกล่าวได้ว่าเป็นความพอประมาณ มีเหตุผล และสร้างภูมิคุ้มกันในตัวเองที่ดีตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทวิถีชีวิตแบบพุทธตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยมีรากฐานสำคัญที่รองรับให้เกิดกระบวนการขับเคลื่อนทางปัญญานี้คือ หลักไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เนื่องเพราะพระพุทธศาสนายึดหลักไตรสิกขาเป็นหลักการที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาตนเองให้มีชีวิตที่ถูกต้องสมบูรณ์ และไม่ตกอยู่ในความประมาท แต่มนุษย์จะอย่างไรในเมื่อยังไม่มีความรู้ อะไรที่จะเป็นตัวนำพาพฤติกรรม

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์ มีตา หู ลิ้น กาย ที่เรียกว่า อายตนะหรืออินทรียัตติ ตัวยามาตั้งแต่เกิดซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวนำทางชีวิตมนุษย์ อายตนะเหล่านี้เป็นทางรับรู้ของประสบการณ์หรือเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลของวิถีชีวิตและความเชื่อต่างๆ โดยเฉพาะบุคคลที่มองประโยชน์ของอายตนะหรืออินทรียัตติในแง่ของความรู้สึก ย่อมจะใช้ในการเสพส เป็นเครื่องมือหาเสพลีต่าง ๆ หรือสิ่งบำเรอเพื่อมาสนองตัณหาของตนอยู่ตลอดเวลา จึงเป็นการให้ตัณหาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของตน และถ้ามนุษย์มีการรับรู้พร้อมกับรู้ว่าต้องการอะไร ระดับไหน สิ่งใดเป็นคุณค่าที่แท้จริงต่อชีวิตของตนแล้ว และทำตามความรู้ที่เกิดขึ้นนั้น นั่นหมายถึงการที่บุคคลใช้ความรู้มาเป็นตัวนำพาพฤติกรรม เช่น การบริโภคอาหารไม่ใช่เอาแต่ความอร่อยของรสชาติที่เป็นสุขเวทนาแต่ต้องบริโภคอาหารนั้นด้วยความรู้ในคุณค่าของอาหารนั้นๆ ตรงนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่จะเข้ามาสู่การพัฒนาคน เพราะเมื่อมีปัญญาทำให้รู้ถึงคุณค่าที่แท้จริง ที่ต้องการ และจำเป็นต่อการดำรงชีวิตแล้ว ก็จะเกิดคุณสมบัติใหม่ขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งซึ่งคู่กับปัญญา เป็นความอยากที่อาศัยความรู้คือปัญญาเป็นฐาน และเป็นกุศลเกื้อกูลต่อชีวิต เรียกว่า “ฉันทะ” คือความพอใจ

๒.๑๒ ทศนะของนักปราชญ์ที่มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงนี้ไม่มีในตำรา ไม่ยึดติดตำรา ไม่ผูกมัดกับวิชาการ ทฤษฎีและเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของคนไทยและสังคมไทยโดยมุ่งเน้นการพัฒนาที่สอดคล้องกับสภาพวิถีชีวิตสภาพธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น ได้มีแนวคิดในด้านเศรษฐกิจทางเลือกในประเทศไทยนั้นมีมานานมากแล้ว เช่น เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ เศรษฐศาสตร์สีเขียว เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจชุมชน ที่ตั้งอยู่บนหลักการของการพึ่งตนเอง รวมถึงการมีอาชีพที่อยู่นอกกระแสการค้าอย่างเกษตรยั่งยืน เกษตรผสมผสาน ผศ.ดร.ธัญญา จิตต์สงวนและคณะ^{๑๑๐}

^{๑๑๐}ธัญญา จิตต์สงวน, “แนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน” ภาควิชา เศรษฐศาสตร์และทรัพยากร (๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๔), หน้า ๑.

ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืนกล่าวว่า จากแนวทางการพัฒนาของโลกที่ด้วย การพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development) ถึงกระบวนการพัฒนาที่นำไปสู่ความยั่งยืนนั้น พระองค์ท่านเป็นผู้คิดค้นและปฏิบัติมาประเทศมาก่อนหน้านี้แล้วนับตั้งแต่ขึ้นครองราชย์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓ โดยเป็นกระบวนการพัฒนาเพื่อไปสู่ความเป็นไท ด้วยรูปแบบของการพัฒนาที่ไม่ได้มีการนำเข้าให้ ประชาชนคอยแต่รับแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการพัฒนาที่สามารถช่วยให้ประชาชนพึ่งตนเองได้ มาจนถึงแนวทางการพัฒนาของไทยที่ว่าด้วย เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ในปัจจุบันล้วนแต่ชี้ให้เห็นว่าการวางแผนใด ๆ ก็ตามการมีรากฐานความคิดที่มั่นคงเป็นองค์รวมอันประกอบไปด้วยการพิจารณาทางสายกลางจากทุก ๆ ด้านในเวลาเดียวกันเป็นสำคัญ

ผลพวงของวิกฤตเศรษฐกิจพองสบู่ ทำให้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและ “แนวคิดเศรษฐกิจ” พอเพียง ได้รับความสนใจและนำมาพิจารณาวิเคราะห์กันอย่างจริงจังมากขึ้น เนื่องจากมีข้อสรุปตรงกันเป็นส่วนใหญ่จากนักคิด นักวางแผน นักพัฒนา ฯลฯ ว่าการพัฒนาเก่าที่ผ่านมานั้นยังไม่ประสบความสำเร็จและคงจะดำเนินการอย่างที่เคยปฏิบัติมาอีกไม่ได้ต่อไปแล้ว จึงน่าจะมี “ทางเลือก” ที่มั่นคงกว่าเหมาะสมกว่าและปลอดภัยกว่าสำหรับอนาคตของประเทศชาติและทุกคนในชาติมีส่วนร่วมใน “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (Sustainable Development) และ “เศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency Economy) ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงเป็นสดมภ์หลักของการพัฒนาประเทศเป็นต้นมา แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้ทรงใช้หลักการนี้ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินานเกือบเท่ากับเวลาของการพัฒนาประเทศเลยทีเดียวนัก แม้แต่ในระดับโลกในการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development : UNCED) ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้จัดทำแผนปฏิบัติการ ๒๑ ว่าด้วยความยั่งยืน ซึ่งเป็นแผนแม่บทของโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ระบุถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า “จำเป็นต้องสร้างความร่วมมือของทุกภาคส่วนในการตระหนักถึงการพัฒนายั่งยืนทั้งในระดับโลกและระดับท้องถิ่น โดยนำภูมิปัญญาขององค์ความรู้ในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับองค์ความรู้ในระดับต่างประเทศและระดับโลกเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนร่วมกัน” หากกล่าวโดยสรุปการดำเนินงานตามแนวพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือ การยึดเอาคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา มาโดยตลอดทั้งในเรื่องพออยู่พอกิน การพึ่งตนเอง และการมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นลำดับ เป็นขั้นตอนและรอบด้านซึ่งเป็นรากฐานของการพัฒนาที่มั่นคงและนำไปสู่ความยั่งยืนอย่างแท้จริง

๒.๑๒.๑ ทศนะของนักปราชญ์ไทย

ภายหลังคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” เริ่มเป็นคำที่ใช้กันในวงการอย่างกว้างขวางและแพร่หลายมากยิ่งขึ้นแต่ทั้งนี้และทั้งนั้นผู้พูดแต่ละคนก็ได้ให้ความหมายและตีความที่แตกต่างกันเอาเอง ให้ความหมายเศรษฐกิจพอเพียงของแต่ละคน อาจจะแตกต่างกันมาก มีหลายท่าน ทั้งที่เป็นผู้รู้และผู้ไม่รู้ ได้วิพากษ์วิจารณ์กันไปต่าง ๆ นานา จนเกิดความเข้าใจหรือมีความเข้าใจผิดก็มี แต่มีท่านผู้รู้ระดับนักปราชญ์และผู้วิจัยด้านเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ให้ความหมายของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ไว้อย่างลึกซึ้ง ดังนี้

๑. ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล อดีตเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการพิเศษ เพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) ปัจจุบันท่านเป็นเลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนา ผู้สนองงานรับใช้พระเจ้าอยู่หัวมานาน ได้ให้ความหมายของ “เศรษฐกิจพอเพียง” ไว้ ดังนี้ “เศรษฐกิจพอเพียง” หมายความว่า เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเอง (Relative –Self-Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องร่อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้พอกินพอใช้ ไม่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้”

๒. ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ให้ความหมายของ “เศรษฐกิจพอเพียง” โดยมีมโนทัศน์ว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นวัฒนธรรมทางด้านการเกษตร ไม่ใช่เทคนิคเกษตร และมีความหมายกว้างกว่านั้นมากทั้งนี้ประกอบด้วยเหตุผล ๔ ประการที่จะกล่าวถึงคือ ๑) อุดมการณ์ความเชื่อบางอย่าง ๒) โลกทัศน์และกระบวนทัศน์บางอย่าง ๓) ความสัมพันธ์บางอย่าง และ ๔) ค่านิยมบางอย่าง สอดคล้องกับความคิดของ ศ.ระพี สาคริก ที่ได้กล่าวไว้ว่า ประเด็นซึ่งเป็นหัวใจสำคัญที่น่าสนใจศึกษาและนำมากล่าว น่าจะได้แก่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความคิดของคนในท้องถิ่นให้มองปัญหาในลักษณะการผสมผสานและกลมกลืนกับหลักธรรมชาติซึ่งถ้านำมาใช้ปฏิบัติย่อมถือว่าลดต้นทุนการผลิตให้เหลือน้อยที่สุดอยู่แล้วโดยไม่ต้องเปิดตำราของต่างชาติ ไม่มองภาพการเกษตรติดอยู่เพียงรูปแบบของเทคโนโลยีหากเห็นได้ทั้งกระบวนการชีวิตคนและเข้าใจความหมายของการเกษตรว่าเป็นพื้นฐานวัฒนธรรมท้องถิ่น น่าสรุปได้ว่า กระบวนการเกษตรซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานชีวิตของคนในท้องถิ่นทั้งหมดไม่ว่าจะเรียนมาสาขาใดและทำงานในสาขาใดกำลังเผชิญหน้าอันเกิดจากการศึกษาที่ไม่คำนึงถึงธรรมชาติซึ่งส่งผลทำลายตัวเองทั้งในด้านโครงสร้างความคิดชนรุ่นหลังและระบบนิเวศลึกซึ้งยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเน้นที่ระบบนิเวศของคน ซึ่งควรจะมีการเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๓. ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี มองเศรษฐกิจพอเพียงอย่างเชื่อมโยงหลายสิ่งหลายอย่างเข้าด้วยกัน เพื่อให้มีความสมดุล ไม่ต้องประสบกับวิกฤต “เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ได้แปลว่าไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขายไม่ส่งออก ไม่ผลิตเพื่อคนอื่น ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค สิ่งเหล่านี้หลายคนอาจคิดเอาเอง พูดเอาเอง และกลัวไปเองเท่านั้น ถ้าจะกระตุกกันเสียสักหน่อยก็ขอกล่าวว่า “พระเจ้าอยู่หัวไม่ใช่คนโง่” ที่ทรงกล่าวถึงเรื่องนี้ ประเทศเนเธอร์แลนด์ เดนมาร์ก สวิตเซอร์แลนด์ เป็นตัวอย่างเป็นอย่างดีของประเทศที่เคยลำบากและเสียสมดุล ต่อเมื่อพัฒนาประเทศแบบเศรษฐกิจพอเพียงจึงกลับเข้มแข็ง ได้สมดุล และเติบโตไปได้ด้วยดี เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พอเพียง ในอย่างน้อย ๗ ประการ ด้วยกันคือ ๑) พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน ๒) จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็น และทำลายมาก ๓) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำการเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหารได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน ๔) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็น ชุมชนเข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม ๕) ปัญหาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง ๖) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมหมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากรากฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมั่นคง เช่น เศรษฐกิจของจังหวัดตราดขณะนี้ไม่กระทบกระเทือนจากฟองสบู่แตกไม่มีคนตกงาน เพราะอยู่บนพื้นฐานสิ่งแวดล้อมและ

วัฒนธรรมท้องถิ่นที่เอื้อต่ออาชีพการทำสวนผลไม้ ทำการประมงและการท่องเที่ยว ๗).มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่ুবวาบเดียวจนเดียวรวบแบบกะทันหัน เดียวตงานไม่กินไม่มีใช้ ถ้าแบบนั้นประสาทมนุษย์คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกิน จึงสุขภาพจิตเสีย เครียด เพี้ยน รุนแรง ฆ่าตัวตาย ตัดยา เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็เกิดความสุข ความสุขคือความเป็นปกติ และยั่งยืน ซึ่งเราอาจเรียกเศรษฐกิจพอเพียงในชื่ออื่น ๆ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล เศรษฐกิจบูรณาการ เศรษฐกิจศีลธรรม ฯลฯ

เศรษฐกิจทางสายกลาง หรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิปทา มีความเชื่อมโยงทุกเรื่องเข้าด้วยกัน พระครูปริมาณรัรักษ์, ผศ.ดร. ได้ให้ความหมายจากการศึกษาเรื่องเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธและเศรษฐกิจพอเพียงว่า “เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ” เป็นคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมะ เมื่อนำธรรมะมาใช้กับเศรษฐศาสตร์ ได้มีการศึกษาและทำวิจัยค้นพบว่า เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธเป็นปทัสสถานดุลยภาพ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสังคมและกายกับจิต การปฏิบัติหรือการดำเนินการตามหลักสมาปฏิบัติ เป็นวิธีการปฏิบัติที่ใช้สติปัญญาควบคุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อวัตถุประสงค์การมีคุณภาพชีวิตและจิตวิญญาณที่สูงขึ้น หลักการของเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธพบว่า มนุษย์และสัตว์มีระบบชีวิตที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน การดำเนินชีวิตเป็นไปตามศีลธรรมที่สร้างความพอดี การสนองตอบต่อความต้องการของตนถูกต้องนั้นคือ ระบบเศรษฐกิจด้านการผลิตและการบริโภคของสังคม ชุมชน และครอบครัว ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ตามหลักสมาปฏิบัติกล่าวได้ว่า คือ การคือการใช้ปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์ที่เกิดจากตัณหา ดังนั้นการกำหนดกิจกรรมเพื่อความดับทุกข์ คือ การดำเนินกิจกรรมด้วยความเพียรด้วยความอดออมการใช้ปัญญาในการพิจารณา เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธจึงมีนัยสำคัญว่า เป็นเศรษฐศาสตร์ทางสายกลาง มีลักษณะของการเป็นวิถีเพื่อสู่จุดมุ่งหมาย (Means) มีความพอดี ที่ความพึงพอใจและคุณภาพชีวิตบรรจบกัน ความ เป็นเศรษฐศาสตร์สายกลางหมายถึงการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ไม่เบียดเบียนชีวิตอื่นทั้งปวงและรวมถึงสิ่งแวดล้อมอีกด้วยทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ที่จริงคำว่าเศรษฐกิจ เป็นคำที่มีความหมายดี ที่หมายถึงความเจริญที่เชื่อมโยงกาย ใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมเข้าด้วยกัน แต่ได้มีการนำเอาคำว่าเศรษฐกิจไปใช้ในลักษณะแบบแยกส่วน ที่หมายถึงการแสวงหาเงินเท่านั้น เมื่อแยกส่วนก็ทำลายส่วนอื่น ๆ เสียสมดุลและวิกฤต

๔. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ปราชญ์แห่งพุทธธรรมได้มองว่าเศรษฐกิจพอเพียงในแง่วัตถุนิยมและจิตุนิยม ดังนี้ “ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง อาจมองได้เป็น ๒ ด้าน คือมองอย่างวัตถุนิยม และมองอย่างจิตุนิยม ๑) มองอย่างวัตถุนิยม มองภายนอก คือต้องมีกินมีใช้ มีปัจจัยสี่เพียงพอ ที่เราพูดพอสมควรกับอัตราภาพ ซึ่งใกล้เคียงกับคำว่าพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ๒) ส่วนความหมายด้านจิตุนิยมหรือด้านจิตใจภายในคือคนจะมีความรู้สึกเพียงพอไม่เท่ากัน บางคนมีเป็นล้านก็ไม่พอ บางคนมีนิดเดียวพอก็พอ เป็นการเพียงพอทางจิต ท่านผู้หญิง ดร.สุมลวณิช เสถียรไทย ได้กล่าวไว้ว่าปัญหาดังกล่าวได้เริ่มจากมนุษย์ซึ่งสร้างกระแสดความต้องการบริโภคนิยมที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเองไม่มีที่สิ้นสุด เปรียบดังพุทธพจน์ที่ว่า “นัตถิ ตัณหาสมา นตี” แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี ซึ่งการที่มนุษย์มีความโลภเกิดความต้องการที่เกินขอบเขตโดยที่มนุษย์ยังดำเนินเช่นนี้แนวทางใดก็คงไม่แก้ปัญหาได้ ทั้งนี้หากสามารถพัฒนาให้มนุษย์ได้ตระรู้ถึงเหตุและผลของการกระทำ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวไว้ว่าการพัฒนาที่ประกอบด้วยการพัฒนาพฤติกรรม

ทางจิตใจ และปัญญาจะทำให้เกิดการแก้ไข ทั้งนี้แนวพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์พิจารณาปฏิบัติใช้ร่วมกับแนวทางการพัฒนากระแสหลักเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

ทัศนะของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ ข้างต้นนี้สอดคล้องกับพระบรมราโชวาท พระราชทานแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัทธิศิลปากร เมื่อวันที่ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ ว่า “ความเจริญนั้นมักแยกออกเป็นสองอย่าง คือความเจริญทางวัตถุอย่างหนึ่ง และความเจริญทางจิตใจอย่างหนึ่ง ยิ่งกว่านั้นยังเห็นกันว่า ความเจริญอย่างแรกอาศัยปัจจัยทางด้านวิทยาศาสตร์เป็นปัจจัยสร้างสรรค์ ความเจริญอย่างหลังอาศัย ศิลปะ ศิลธรรม จรรยา เป็นปัจจัยสำคัญ แท้จริงแล้ว ความเจริญทางด้านวัตถุกับความเจริญทางด้านจิตใจก็ดี หรือความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์กับทางด้านศิลปะศิลปธรรม จรรยาก็ดี มีใช้สิ่งที่จะแยกออกจากกันนั้น มีมูลฐานที่เกิดอันเดียวกัน คือ “ความแท้จริง” ที่เป็นวิทยาศาสตร์ ถึงจะพยายามแยกจากกัน อย่างไร ๆ ที่สุดก็รวมลงสู่จุดกำเนิดเดียวกัน แม้แต่จุดประสงค์ก็จะลงสู่จุดเดียวกัน คือ ความสุข ความพอใจของทุกคน ดังนั้นท่านทั้งปวงที่กำลังจะนำวิชาการออกไปสร้างความเจริญแก่ตนแก่ชาติ ควรจะได้ทราบตระหนักในข้อนี้ และควรจะต้องถือว่าความเจริญทั้งสองฝ่ายนี้มีความสำคัญอยู่ด้วยกัน เป็นสิ่งที่เกี่ยวเกาะเกื้อกูลและอาศัยกัน จำเป็นจะต้องพัฒนาพร้อมกันไปปฏิบัติพร้อมกันไป ความเจริญมั่นคงแท้จริงจึงจะเกิดขึ้นได้...”

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้กล่าวไว้ในเรื่องเดียวกันว่า ทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นความยิ่งใหญ่ทางด้านความคิดเนื่องเพราะเป็นความคิดที่แหวกออกจากกรอบความคิดเก่าของตะวันตกซึ่งครอบงำสังคมไทยและสังคมอื่นมาเป็นเวลาช้านานและระบุด้วยว่า ทฤษฎีใหม่เป็นทฤษฎีที่ก้าวข้ามพ้นเขตแดนความคิดแบบวิภาษวิธี (Dialectical) ซึ่งถือว่ามี thesis- Antithesis- Synthesis ทฤษฎีใหม่ ต่างไปจากแนวคิดดังกล่าว ประเวศ วะสี ราษฎรอาวุโสได้แสดงความเห็นไว้ว่าต้องมีกระบวนการทัศน์ใหม่ของการพัฒนาซึ่งเป็นการปฏิวัติความคิด ตรงกับความหมายของคำ วตะ= หมุน ปฏิ=ทวนกลับ คือต้องหมุนกลับไปข้างล่างหรือชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง การยอมรับการดำรงอยู่ร่วมกันของสิ่งที่แตกต่างกัน เช่นเกษตรแบบพึ่งตนเองดำรงอยู่ร่วมกับการผลิตทางการเกษตรอุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีสูงหรืออุตสาหกรรมประเภทให้บริการได้ โดยไม่มีความจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากลักษณะเกษตรพอเพียงไปเป็นการผลิตรูปแบบอื่น การพัฒนาคุณสมบัติเช่นว่านี้แหละคือการพัฒนาคุณภาพคน ซึ่งสัมพันธ์สอดคล้องไปด้วยกันกับการพัฒนาพัฒนาเศรษฐกิจชนิดที่เป็นปัจจัยแก่กันและกันกับการพัฒนามนุษย์ในความหมายที่ถูกต้อง

โดยสรุป แล้วทัศนะของนักปราชญ์ไทยกล่าวไว้ว่าอย่างน่าสนใจว่าพฤติกรรมทางการทางเศรษฐกิจไม่ว่าเป็นการผลิต การบริโภคหรือการกระจายได้ ก็จะมีที่จุดยืนที่ตัวมนุษย์ว่าจะต้องมีความรู้จักประมาณก่อน ให้พิจารณาเรื่องความพอประมาณก่อนเป็นอันดับแรก กล่าวคือ ให้รู้จักเริ่มต้นจากการพิจารณาต้นทุนหรือสิ่งต่างๆ ที่ตนเองมีอยู่จริง (รู้จักตน+รู้จักประมาณ) มัตตัญญูตา เช่นรู้จักความพอดีในการบริโภคอาหารก็เป็นโภชนาการมัตตัญญูตา จากนั้นจึงเลือกเฟ้นวิธีการหรือกระบวนการดำเนินการต่างๆ (รู้จักเหตุ) และกำหนดเป้าหมายให้เหมาะสมกับต้นทุนที่มีอยู่ (รู้จักผล) ก็จะทำให้สามารถดำเนินการเรื่องนั้นได้ด้วยตนเอง คือ สามารถพึ่งตนเองได้ไม่ต้องตกอยู่ในลักษณะยืมจมูกคนอื่นหายใจสังคมของความพอเพียง เรามักให้ความสำคัญเพียงอย่างเดียวกับสันตคุณธรรมหรือรู้จักพอใจกับสิ่งที่ตนมีซึ่งเป็นเรื่องปัจเจกแต่คนเราต้องการความมั่นคงในชีวิตอย่างน้อย ๔ ด้าน ด้วย คือความมั่นคงด้านอาหาร สุขภาพ ที่อยู่อาศัยและความก้าวหน้า (ซึ่งต้องมีความหมายทั้ง

ทางด้านที่เป็นวัตถุและที่เป็นด้านจิตใจด้วย) แต่ทั้งสี่ด้านนี้อาจบรรจบได้ ไม่ใช่การกระทำของคนตัวคนเดียว แต่รวมถึงการกระทำของสังคมควบคู่ไปด้วย เมื่อพิจารณา “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” โดยละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่า มีความสอดคล้องและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับหลักธรรม ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้เป็นอย่างมากหรืออาจกล่าวได้ว่า “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” สามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้กับหลักเศรษฐกิจ ดังนี้ ๑) การพึ่งตนเอง หรือ อัตตา หิ อัตตา นาโถ เป็นหลักการเน้นความสามารถพึ่งตนเอง เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาการเอาเปรียบจากอำนาจต่อรองไม่เท่ากัน ๒) การไม่ประมาท หรือ อัปมาทพะ พุติกรรมไม่ละโมภ ไม่ประมาท นั่นคือ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต้องละเว้นการเกิดความเสี่ยง ๓) การเมตตา กรุณา หรือ อหิงสธรรม เป็นหลักการการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ปราศจากการข่มเหง เบียดเบียน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนในระยะสั้น ๔) หลักการเลี้ยงชีพโดยชอบสัมมาอาชีวะ เป็นหลักการการดำเนินเศรษฐกิจที่เป็นผลดีเกื้อกูลต่อความเป็นมนุษย์ งดเว้นการผลิตรายการบริโภค ไม่เป็นผลดีต่อมนุษย์ ๕) หลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น หรือ มัชฌิมาปฏิปทาเป็นหลักการดำเนินชีวิตตามสายกลางมุ่งเน้นอยู่เย็นเป็นสุขของบุคคล สันติสุขของสังคมผลลัพธ์ทางเศรษฐศาสตร์ จะไม่โอนเอียงไปทางด้านใดด้านหนึ่ง ๖) การละความโลภ และความโลภเป็นหลักการดำเนินชีวิตเพื่อทำตนให้พ้นจากความไม่รู้หรืออวิชชา การดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ของตนต้องทำให้ผู้อื่นต้องเสียประโยชน์ บุคคลถ้ามีความโลภและกิเลสครอบงำเมื่ออำนาจมากย่อมมีการกระทำการใช้อิทธิพลในด้านต่างๆ ๗) การความซื่อสัตย์ สุจริต และความเกรงกลัว ละอายต่อบาป เป็นหลักการดำเนินชีวิตด้วยเจตนาที่เป็นกุศล เจตนาอันเป็นกุศलय่อมสร้างความเชื่อมั่น และไว้วางใจกันซึ่งมีประโยชน์ในการลดค่าใช้จ่ายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและกติกากาต่าง และในที่สุดก็จะต้องมีความระมัดระวังติดตามความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ อยู่เสมอซึ่งสาระสำคัญที่จะต้องเฝ้าติดตาม ก็คือเรื่องของเวลาหรือยุคสมัย (รู้จักกาล) ตลอดจนเรื่องของบุคคล (รู้จักบุคคล) และสังคม (รู้จักชุมชน) ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

๒.๑๒.๒ ทักษะของนักปราชญ์ต่างชาติ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการเชิดชูเป็นอย่างสูงจากองค์การสหประชาชาติ โดยนายโคฟี อันนัน ในฐานะเลขาธิการองค์การสหประชาชาติ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์ (Special Lifetime Achievement Award) แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ เวลา ๑๗.๐๐ น. ณ พระราชวังไกลหัวหิน และได้มีปาฐกถาถึงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า เป็นปรัชญาที่มีประโยชน์ต่อประเทศไทยและนานาประเทศ โดยสามารถเริ่มได้จากการสร้างภูมิคุ้มกันในตนเอง สู้หมู่บ้าน และสู่เศรษฐกิจในวงกว้างขึ้นในที่สุด

มีใจความการเชิดชูว่า “ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม” สหประชาชาติมีความปลาบปลื้มยินดีในเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ ที่ได้พระราชทานพระบรมราชวโรกาสให้เข้าเฝ้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัล “ความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์” ซึ่งรางวัลชั้นแรกของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) จัดทำขึ้นเพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติในโอกาสแห่งการเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติครบหกสิบปี ไต่ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้ทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการ เพื่อพัฒนาคุณภาพคุณภาพชีวิตที่ดีของปวงชนชาวไทยอยู่เป็นนิจศีล เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชาวโลก จึงต่างกล่าวขานนามพระองค์ว่าทรงเป็น “พระมหากษัตริย์นักพัฒนา” ไต่ฝ่าละอองธุลีพระบาทมีพระราชหฤทัยเปี่ยมล้นด้วยพระเมตตาต่อพสกนิกรผู้ยากไร้ และผู้ด้อยโอกาสโดยไม่ทรงแบ่งแยกสถานะ

ศาสนา ชาติพันธุ์ หรือหมู่เหล่า ทรงสดับ รับฟังปัญหาความทุกข์ยากของราษฎร และพระราชทาน แนวทางการดำรงชีวิตเพื่อให้ประชาชนของพระองค์สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน โครงการในพระราชดำริต่างๆ เพื่อพัฒนาชนบทที่มีจำนวนมากและมีอาจนับ ได้ส่งผลต่อการสร้างสรรค์ ความรู้และนวัตกรรม ที่เอื้อต่อความก้าวหน้าในการพัฒนายังประโยชน์ให้แก่พสกนิกรทั่วหล้า อาทิ โครงการที่มุ่งเน้นการเกษตรขนาดเล็กด้วยเทคโนโลยีที่เหมาะสม โครงการที่มีการอนุรักษ์และใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน รวมทั้งโครงการป้องกันและบรรเทาภัยน้ำท่วมและภัยแล้งด้วย พระปรีชาสามารถในการเป็นนักคิดของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท และคุณูปการต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ทำให้นานาประเทศ ตื่นตัวในการปรับปรุงรูปการพัฒนายั่งยืนภายใต้แนวคิดใหม่ ด้วยพระมหา กรุณาธิคุณของใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทที่มีต่อประชากรราษฎร ซึ่งชี้ถึงแนวทางการพัฒนาที่เน้นความ สมดุล ความพอประมาณ ความมีเหตุผล สำนึกในคุณธรรม และมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี พอที่จะต้านทาน และลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ จากกระแสโลกาภิวัตน์ ด้วยปรัชญาดังกล่าวนี้นี้ สหประชาชาติจึงมุ่งเน้นเพียรพยายามและส่งเสริมการพัฒนาด้าน ให้มีความสำคัญต่อความอยู่ดีมีสุข ของประชาชน เป็นเป้าหมายศูนย์กลางในการพัฒนา รางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์นี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายมีปณิธานที่จะส่งเสริมประสพการณ์และนำแนวทางการปฏิบัติในการนำปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงอันทรงคุณค่าอย่างหาที่สุดมิได้ของพระองค์ท่าน มาช่วยจุดประกายแนวคิดใน ปรัชญาดังกล่าวสู่นานาชาติต่อไปในโอกาสนี้ ข้าพเจ้ามีความปลื้มปิติและภาคภูมิใจทูลเกล้าฯ ทูลกระหม่อมถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์ แต่ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

เมื่อปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกำลังเป็นทางออกหนึ่งที่ทั่วโลกหันมาให้ความสนใจ ดร. อภิชาติ พันธ์เสน ผู้อำนวยการสถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ (บขท.) ร่วมกับ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย รองผู้อำนวยการสำนักงานกองทุน สันติสนนงานวิจัย (สกว.) และ ดร.พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์ ผู้อำนวยการสถาบันไทยพัฒนา ได้ออก เดินทางสัมภาษณ์นักคิดและนักวิชาการ และบุคคลที่มีชื่อเสียงชาวต่างชาติจำนวน ๑๓ ท่าน เพื่อ พุดคุยแลกเปลี่ยนแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดและมุมมองสากลเพื่อเชื่อมเครือข่ายต่อ ในการที่จะนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนอกเหนือจากการทำให้เป็นที่รู้จักแล้วยังเกิดการทำงาน ร่วมกันที่จะค้นหา จุดร่วมบางอย่างที่จะช่วยในการพัฒนาประเทศได้ โดยได้พันธมิตรอย่าง บมจ.โท เทล แอ็คเซ็ส คอมมูนิเคชั่น จำกัด (ดีแทค) และ บจ.โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย ช่วยเผยแพร่ต่อ" ที่ผ่านมามีการพูดถึงเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงมาพอสมควร และมีการตื่นตัวในเรื่องนี้อยู่บ้าง แต่ส่วน ใหญ่เป็นการสะท้อนจากมุมมองของนักวิชาการ นักคิดของไทย คราวนี้เรามามองสลับโดยการออก สัมภาษณ์นักวิชาการต่างชาติ ก็จะพบว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นทางเลือกหนึ่งในหลายๆ เช่นเดียวกับ เศรษฐกิจอื่น ๆ ที่มีในโลก เช่น เศรษฐกิจสีเขียว (Green Economy) ในออสเตรเลีย, เศรษฐกิจ สมานฉันท์ (Solicalarity Economy) ในบราซิล, เศรษฐกิจแบบคานธี (Gandhian Economics), ที่ เกิดขึ้นทั่วโลก เพราะเห็นแล้วว่าการพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นแบบสุดขั้วตามระบบทุนนิยมของ สหรัฐอเมริกาเดินไปสู่จุดที่ตีสัน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่าและการที่ฝรั่งใน สถานศึกษาต่าง ๆ หันมาสนใจเศรษฐศาสตร์แนวพุทธนี้ก็มิใช่มีผลหลังจากมาจนถึงปัจจุบันนี้ วิทยาการ และระบบการต่าง ๆ ของตะวันตกได้มาจนถึงจุดหนึ่งที่เขาเกิดความรู้สึกว่าติดตันหรืออับจนเกิดขึ้น

หรืออาจบางคนอาจไม่ยอมรับภาวะนี้ก็อาจเรียกว่ามาถึงจุดหัวเลี้ยวหัวต่อจุดหนึ่ง ที่อาจจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและวิธีปฏิบัติในวิทยาการสาขาต่าง ๆ คือรู้สึกว่าวิชาการต่าง ๆ ที่ได้พัฒนากันมาจนถึงปัจจุบันนี้ไม่สามารถแก้ปัญหาของโลกและชีวิตให้สำเร็จได้ จะต้องขยายความคิดกันใหม่ หรือหาช่องทางกันใหม่

การได้ทราบข้อคิดเห็นของนักวิชาการทั้ง ๑๓ ท่านส่วนใหญ่มีโอกาสดำเนินมาทำงานและการวิจัยในเมืองไทยและรู้จักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพอสมควรร่วมสะท้อนเศรษฐกิจพอเพียงในทรรศนะโลก (sufficiency economy in global view) ด้วยการนำประสบการณ์ในแต่ละด้าน หลักการทฤษฎีและความรู้ที่มีอยู่มาผนวกกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ก็จะทำให้ทราบทิศทางของโลกว่าเกิดการสร้างเครือข่ายและพัฒนาไปพร้อมๆ กัน" ดร.พิพัฒน์กล่าว หลังจากกลับมาทั้ง ๓ ท่านได้หยิบยกเอาบางทรรศนะมาสะท้อนได้อย่างน่าสนใจ รวมถึงมีการแลกเปลี่ยน มุมมองในระดับสากลกันเป็นครั้งแรกโดยมุมมองของกูรูทั้ง ๑๓ คนประกอบด้วย ดร.วูล์ฟกัง ซัคส์ ผู้เชี่ยวชาญประจำสถาบัน วูฟเฟิลทอล ประเทศเยอรมนี, มองว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับทุกประเทศเวลานี้ ขณะที่ ศ.ดร.ฟรานซ์ ฮีอ็อกทอวอลล์ ผู้อำนวยการมูลนิธิชไวเซอร์เพื่อการพัฒนาเกษตรกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มองเศรษฐกิจพอเพียงว่ามีรากฐานมาจากพุทธธรรม ที่จะทำให้เกิดการปล่อยวางและเป็นสุข

อมาตยา เซน ศาสตราจารย์ชาวอินเดีย ที่ได้รับรางวัลโนเบล สาขาเศรษฐศาสตร์ ปี ๒๕๔๑ ให้ความเห็นว่า เป็นการใช้สิ่งต่างๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพและโอกาสพอเพียงในการมีชีวิตที่ดี ส่วนฯพณฯ จิกมี ทินเลย์ นายกรัฐมนตรีประเทศภูฏาน ให้ทรรศนะว่าหัวใจของหลักเศรษฐกิจพอเพียงคือการอยู่ได้ด้วยสิ่งที่มีอยู่อย่างยั่งยืน และไทยจะสร้างโลกใบใหม่จากแนวคิดดังกล่าวนี้ และสุดท้ายหากสำเร็จจะกลายเป็นหลักการและแนวปฏิบัติของโลก ปีเตอร์ วอร์ธ ศาสตราจารย์เศรษฐศาสตร์ ประจำองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ มองเศรษฐกิจพอเพียงใน ๒ เรื่องหลักรวมกันอยู่ คือ ความต้องการในปัจจุบันใช้สอยตามที่เป็นจริง ไม่ใช่สิ่งเกินจำเป็น และการไม่สร้างความเสี่ยงเกินกำลังที่ตัวเองจะรับได้ สำหรับ ดร. ดอจี คินเลย์ นักเศรษฐศาสตร์ชาวภูฏาน ประจำองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ เชื่อว่าความสุขมวลรวมประชาชาติ และเศรษฐกิจพอเพียง มีความคล้ายกันในจุดที่เน้นเรื่องการให้ความเคารพต่อธรรมชาติและระบบนิเวศ และไม่ไปไกลเกินขีดความสามารถของทรัพยากรที่มี ทาริก บานูรี ผู้อำนวยการหลักสูตรความยั่งยืนแห่งอนาคต สถาบันสิ่งแวดล้อมสตอกโฮล์ม สวีเดน เชื่อว่าสิ่งที่จะทำให้สังคมอยู่ร่วมกันได้คือ การรับรู้เรื่องความยุติธรรม ซึ่งปรากฏอยู่ในเศรษฐกิจพอเพียงด้วยเช่นกัน ด้าน เฟอร์นันโด ไคลแมน เลขาธิการสำนักงานเศรษฐกิจสมานฉันท์แห่งชาติ ประเทศบราซิล เชื่อว่าแนวทางสมานฉันท์ไม่ต่างจากเศรษฐกิจพอเพียง ที่มีการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ปีเตอร์ บูทรอยด์ ผู้อำนวยการศูนย์เพื่อการตั้งถิ่นฐานมนุษย์แห่งมหาวิทยาลัยบริติชโคลัมเบีย แคนาดา ชี้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงในไทยกำลังเป็นตัวอย่งนำร่องของทางเลือกสำหรับการพัฒนาซึ่งในอเมริกาใต้มีคนสนใจแนวคิดนี้มาก ส่วน ศ. ปีเตอร์ คัลกิน ผู้อำนวยการหลักสูตรนานาชาติ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ชี้ให้เห็นว่าการจะนำแนวคิดนี้มาปรับเป็นแนวทางในการปฏิบัติไม่ว่าจะอยู่ในภาคส่วนใด ต้องสร้างการมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกัน ฟาสติโน คอร์โดโซ และโยฮันเนส อัสโบไก อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยแห่งชาติติมอร์ตะวันออก กำลังนำเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในประเทศ และ

ศ.ดร. วิมาลา วีระวัชรวิธาน ผู้อำนวยการสถาบันอมิตี แห่งพุทธนิเทศศาสตร์และศาสนศึกษาที่เกี่ยวข้องประเทศอินเดีย มองว่า โลกกำลังอยู่ในยุคของระบบทุนนิยม แต่เศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นทางออกของยุคนี้ บทสัมภาษณ์ดังกล่าวยังเป็นส่วนของโครงการแผนที่เดินทาง (Roadmap) เศรษฐกิจพอเพียงที่ ดร. สีสานนท์ บัวสาย รองผู้อำนวยการสำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กล่าวว่าต้องการถกเถียงในเวทีโลกว่าเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้เศรษฐกิจเติบโตได้อย่างมีภูมิคุ้มกัน เพราะวันนี้วิกฤตการเงินที่เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาทำให้ระบบทุนนิยมในสหรัฐอเมริกาก้าวมาถึงทางตันแล้ว แต่เราเชื่อว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางออกทางการแก้ปัญหาของโลกได้

โดยสรุปแล้วในทัศนะของนักปราชญ์ต่างชาติและผู้เชี่ยวชาญทางแขนงต่าง ๆ มองว่าเศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นทางเลือกหนึ่งโดยมีรากฐานมาจากพุทธธรรมของศาสนาที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและโอกาสพอเพียงในชีวิตที่ทำให้เกิดการปล่อยวางและเป็นสุขหัวใจสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงคือการได้อยู่ได้ด้วยสิ่งที่มีอยู่อย่างยั่งยืนโดยใช้ปัจจัยใช้สอยตามความเป็นจริงไม่ใช่สิ่งที่เกินความจำเป็นและไม่เบียดเบียนสรรพสิ่งอื่น ๆ ให้เกิดผลต่อการดำรงชีวิตร่วมกันโดยมีการพัฒนาที่เป็นลำดับขั้นตอนซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ไม่ว่าจะเป็นภาคใดส่วนใดหรือประเทศใดก็ตามและที่สำคัญซึ่งขณะนี้โลกกำลังอยู่ในยุคระบบทุนนิยมและเศรษฐกิจพอเพียงถูกมองว่าจะเป็นทางออกของยุคสมัย

๒.๑๓ สรุป

ในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงบทบาทความสำคัญของสัมมาทิฐิ คือเป็นในฐานะที่ประจักษ์จนนำมาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ในฐานะที่เป็นหัวหน้าในเส้นทางแห่งมรรคคือการตั้งต้นเห็นชอบด้วยปัญญาตามความเป็นจริงในหลักอริยสัจ สัมมาทิฐิในฐานะเป็นนายสารถิคือพระพุทธองค์ทรงเปรียบชีวิตมนุษย์เหมือนกับรถที่กำลังแล่นไปด้วยชิ้นส่วนต่าง ๆ ที่นำมาประกอบเข้าเป็นตัวรถก็เพียงที่มองออกว่าเป็นตัวรถที่สมบูรณ์แต่รถคันนั้นจะไม่มีประโยชน์อะไรเลยหากจอดเอาไว้เฉย ๆ หรือเอาไปวิ่งสู่จุดหมายปลายทางโดยปราศจากคนขับที่ชาญฉลาดสัมมาทิฐิจึงเปรียบดั่งนายสารถิด้วยประการเช่นนี้ สัมมาทิฐิเป็นแสงสว่างเริ่มต้นหรือบุพนิมิตแห่งการรู้แจ้งเข้าถึงอริยสัจคือเปรียบได้ดังว่าเมื่อดวงอาทิตย์ฉายแสงขึ้นย่อมเป็นสัญญาณบอกล่วงหน้าว่าเป็นเวลาแห่งรุ่งอรุณในการพัฒนาชีวิต สัมมาทิฐิในฐานะที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกุศลธรรมในด้านอื่นๆ ได้เกิดขึ้นตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มี ทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น สัมมาทิฐิในฐานะเป็นทางสายกลาง เพราะความเห็นเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่อาจนำวิถีและสังคมมนุษย์ไปสู่ความดี ความเจริญ หรือไปสู่ความเสื่อมก็ได้ ดังนั้นการได้ศึกษาความสำคัญของสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้นจึงช่วยให้เกิดความเข้าใจไปตามลำดับโดยมีปัจจัยก่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาจากกระบวนการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมที่ตึงตามที่เกิดจากการที่มีบุคคลคอยชักนำไปสู่ทางที่เป็นอุดมมงคลหรือปรโตโฆสะในการสั่งสอน ถ่ายทอด บอกเล่า เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถคิดได้เพื่อนำไปสู่โยนิโสมนสิการ ทำให้คนรู้จักคิด หรือคิดเองเป็นอันจุดเริ่มของการศึกษา จึงจะเสนอวิธีคิดที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำไว้ เป็นวิถีทางเบื้องต้นแห่งปัญญาและสัมมาทิฐิ ทำให้แก้ปัญหาด้วยความ

ทุกข์และเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุล และได้มีทางออกในยามที่ถูกความคิดตามแนวโน้มส้ายเดิมชักนำไปสู่ความอับจน ความทุกข์ และปัญหาบีบคั้นต่างๆ

องค์ความรู้ตามหลักพุทธธรรมที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทวิถีชีวิตแบบพุทธตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพุทธธรรมมีความสอดคล้องกันในหลายแง่มุม โดยเฉพาะในเรื่องของกิจกรรมสำคัญ ๔ ประการทางเศรษฐกิจ นั่นคือ การผลิต การบริโภค การซื้อขายและการจัดสรรผลผลิต โดยทั้งเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจแนวพุทธต่างมีแนวคิด หลักการ รวมทั้งโครงสร้างและกระบวนการที่สอดคล้องประสานกัน คือกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้นต้องตั้งอยู่บนบนความถูกต้อง สุจริต ยุติธรรม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการปรับเปลี่ยนแนวคิด วิธีการหรือกระบวนการทัศน์ วิสัยทัศน์จากที่เห็นอยู่ผิด มาเป็นเห็นถูก แล้วจึงดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้นๆ ไปอย่างต่อเนื่อง มีสติปัญญา เพื่อความพออยู่ พอกิน พอเพียง หรือพอประมาณในเรื่องของปัจจัยสี่เป็นเบื้องต้นก่อน จากนั้นจึงมุ่งสู่ความอยู่ดีกินดี บนพื้นฐานของการใช้สติปัญญาในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ การผลิต การบริโภค การซื้อขาย แลกเปลี่ยน และการจัดสรรผลผลิตเป็นลำดับ เพราะเมื่อบุคคลรู้จักคิด บุคคลนั้นย่อมเริ่มมีการศึกษา และเมื่อนั้นปัญญาก็เกิดขึ้น อันเป็นตัวแกนของการพัฒนาชีวิตมนุษย์ ทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลาย และรู้ที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไร พร้อมทั้งที่ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นก็มีการปรับตัวเกิดขึ้นด้วย ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างมีดุลยภาพครบถ้วนแบบองค์รวม คือไม่ใช่จะพัฒนาแต่เพียงปัญญาเท่านั้น ตัวพฤติกรรม (ศีล) จะถูกพัฒนาไปด้วย ส่งผลให้พฤติกรรมเปลี่ยนไป และจิตใจก็ถูกพัฒนาให้ถึงพร้อมในขณะเดียวกันด้วย เป็นวัฏจักรเช่นนี้พร้อมกับเกิดกระบวนการรับรู้ในความรู้ขึ้นใหม่ขึ้นอีกแบบต่อเนื่องด้วยความพอใจและกำลังศรัทธาในสัมมาทิฐิ

การพัฒนาที่ยั่งยืนตามเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทวิถีชีวิตแบบพุทธตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๓ ด้านคือ ด้านปัญญา คือความรู้ ความเข้าใจ ในการนำไปใช้ แยกแยะสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง และพัฒนาตนด้วยความไม่ประมาท อันเป็นภูมิคุ้มกัน โดยมีศรัทธาเป็นพลังช่วยให้เกิดปัญญาเบื้องต้นที่เป็นโลกียสัมมาทิฐิ และถูกพัฒนาเหนือขึ้นไปให้เชื่อมต่อกับโยนิโสมนสิการ โดยศรัทธาในระดับนี้เป็นศรัทธาที่มีการใช้ปัญญา และเป็นศรัทธาที่ปฏิบัติตนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพราะปัญญาจะสนับสนุนให้ศีลและสมาธิในที่นี้เกิดความตั้งมั่นแน่วแน่มากยิ่งขึ้น จึงถือว่าปัญญาเป็นเครื่องสนับสนุนที่มั่นคงตามเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทวิถีชีวิตแบบพุทธตามที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

บทที่ ๓

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ในบทนี้ผู้วิจัยต้องการศึกษาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยได้กำหนดกรอบการศึกษาไว้ดังนี้ คือ จุดเริ่มต้นเศรษฐกิจพอเพียงกับพัฒนาการและแนวคิดจากพระราชดำรัส เศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ หลักการทรงงานและความเป็นมาของปัญหาที่ทรงค้นพบ แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หลักการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป้าหมายและวิธีการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งส่วนที่เป็นระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว สังคม องค์กร และประเทศชาติ แนวคิดทัศนคติของนักปราชญ์ที่มีต่อเศรษฐกิจพอเพียงทั้งที่เป็นชาวไทยและชาวต่างชาติ ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงกับการประยุกต์แนวพระราชดำริ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับบริบทการพัฒนาประเทศ และประโยชน์สุขจากการลงมือปฏิบัติของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอต่อไป

๓.๑ ประวัติความเป็นมาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาเพื่อการใช้ชีวิตอย่างเท่าทันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานพระราชดำรัสเมื่อ ๔๕ ปีล่วงมา หลักปฏิบัตินี้หาใช่แค่กรอบดำรงชีวิตสำหรับพสกนิกรชาวไทยที่อยู่ใต้พระบรมโพธิสมภารของพระองค์เท่านั้น แต่คุณค่าของปรัชญาสายกลางนี้ได้รับการยกย่องอย่างกว้างขวางทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ดังจะเห็นได้ว่า แม้แต่สหประชาชาติยังมีความปลาบปลื้มยินดีน้อมถวายรางวัลในเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ “ความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์” ซึ่งเป็นรางวัลชิ้นแรกของโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) จัดทำขึ้นเพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติเนื่องในโอกาสแห่งการเฉลิมฉลองราชครบ ๖๐ ปี โดยกล่าวได้ว่าเป็นปรัชญาทางด้านเศรษฐกิจที่เน้นการลงมือปฏิบัติและสามารถให้มรรคผลจากการปฏิบัติได้จริง ไม่ยึดติดตำราหรือผูกมัดกับตำราวิชาการและเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่เหมาะสมของคนไทย^๑ เป็นเศรษฐกิจแบบมีขมิ้นมาปฏิบัติหรือเศรษฐกิจแบบ “ทางสายกลาง” ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ซึ่งทางที่ว่านี้จะนำไปสู่ความดับสิ้นแห่งทุกข์มากกว่าการแสวงหาวิธีสนองความต้องการของผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการให้เพียงพอ นอกจากนี้ยังสร้างตัวปัญญาที่เป็นสภาวะตระหนักรู้อันกระฉัดเนื่องจากความเข้าใจโลกและชีวิตผ่านการสะสมรวบรวมประสบการณ์ของการรับรู้ ทางด้านปัญหาเศรษฐกิจบนความต้องการพื้นฐาน ที่ปรากฏอยู่ในชุมชน ในสังคม ท่ามกลาง

^๑ สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.), **อันเนื่องมาจากพระราชดำริ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัททุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๔๒.

กระแสสังคมโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะที่ต้องเผชิญกับภัยและวิกฤตอันเนื่องมาจากลัทธิบริโภคนิยมและกระแสวัตถุนิยมในเศรษฐกิจกระแสหลักของไทย ประชาชนเศรษฐกิจพอเพียงนี้สามารถนำไปเป็นหลักในการดำเนินชีวิตทั้งในส่วนของผู้ปัจเจก ชุมชน สังคม และประเทศชาติโดยส่วนรวม ทั้งยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับทั้งเกษตรกร ชาวนา ชาวไร่ และบุคคลทุกสาขาอาชีพ ทั้งที่อยู่ในชนบท ในชุมชนในเมืองและในมหานครทั่วหน้ากัน

ในช่วงเหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้สร้างผลกระทบและโจมตีเศรษฐกิจ การพัฒนาการการลงทุนทุกภาคส่วนของประเทศไทยอย่างรุนแรง จนเกิดคำพูดที่ว่า “วิกฤตต้มยำกุ้ง” ได้สร้างความระส่ำระสายแก่สังคมไทยทุกภาคส่วนของประเทศ ดร.มงคล ด้านธานินทร์^๒ ได้กล่าวไว้ว่าเพราะสืบเนื่องมาจากในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๓๙ นั้นเศรษฐกิจของประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เติบโตขึ้นอย่างไม่ทันตั้งตัว สาเหตุของการนี้ได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์ไปต่าง ๆ นานา

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีความห่วงใยและทรงเตือนสติทุกฝ่ายในเรื่องการครองตนให้ผ่านพ้นวิกฤตเศรษฐกิจที่กำลังเผชิญอยู่ โดยพระราชทานกระแสพระราชดำรัสเรื่องหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ประชาชนของพระองค์มีความสามารถในการพึ่งตนเองได้ ทรงพระราชทานหลักปฏิบัตินี้ไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๔ แต่สาธารณชนรับรู้กันในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ เมื่อทรงมีพระราชดำรัสในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาถึงการพออยู่พอกิน “คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขาว่าเมืองไทยล้าหลังว่าเมืองไทยเซย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่สมัยใหม่ แต่เราอยู่อย่างพออยู่พอกิน และขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทย พออยู่พอกิน มีความสงบ ช่วยกันรักษาส่วนรวมให้อยู่ดีกินดีพอสมควร ขออย่าพอสมควร พออยู่ดีพอกิน มีความสงบ ไม่ให้คนอื่นมาแย่งคุณสมบัตินี้จากเราไปได้”^๓ เมื่อมีภัยทางด้านวิกฤตเศรษฐกิจ โดย ดร. สุเมธ ตันติเวชกุล ได้แสดงทัศนะว่า พระองค์ท่านทรงให้หลักคิดแก่ประชาชนของพระองค์โดยเปรียบ “เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนรากฐานชีวิตรากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับบ้านเรือนตัวอาคารไว้นั่นเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมักมองไม่เห็นเสาเข็มและลืมเสาเข็มเสียไปด้วยซ้ำ” และทรงรับสั่งเพิ่มอีกว่า “ชีวิตเราก็คงเหมือนการสร้างบ้าน ชั้นแรกสุดนั้นต้องปักเสาเข็มก่อน ต้องสร้างรากฐานก่อนมิฉะนั้นบ้านก็อยู่ไม่ได้” ซึ่งแสดงถึงความมั่นคงทางด้านโครงสร้างของสังคมไทยทั้งในแง่ความมั่นคงทางด้านทรัพยากรมนุษย์และความมั่นคงทางด้านอาหาร ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ประชาชาติ ภูมิภาค และโลก^๔ โดยหลักเศรษฐกิจพอเพียงนี้พระองค์ท่านพระราชทานให้แก่ประชาชนของพระองค์ทุกหมู่เหล่าให้น้อมนำไปปฏิบัติให้เข้ากับสถานการณ์ของตนตามความเหมาะสม ทุกสาขา

^๒มงคล ด้านธานินทร์, เศรษฐกิจชุมชน พึ่งตนเอง : เชิงระบบหลักการและแนวทางปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอิร์ดเวฟ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๓.

^๓การเมือง “เศรษฐกิจพอเพียงดำเนินชีวิตสายกลาง...ตามรอยพ่อ”, ข่าวสด, (๒๓ ตุลาคม ๒๕๕๙), หน้า ๓.

^๔สุเมธ ตันติเวชกุล, ตามรอยพระยุคลบาทครูแห่งแผ่นดิน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒๙.

^๕อุบล อยู่หว่า, สิทธิเกษตรกรและความมั่นคงทางด้านอาหาร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.sathai.org> [๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๙].

อาชีพสามารถนำแนวทางพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้ เพราะเป็นหลักธรรมทางการปฏิบัติ ที่เป็นหลักสากล ไม่ได้จำเพาะเจาะจงว่าต้องเป็นเกษตรกรที่เป็นระดับฐานรากที่ผลิตพืชผลสำหรับเลี้ยงคนทั้งประเทศเท่านั้น

ตั้งแต่พระองค์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์สิริราชสมบัติดำรงพระราชอิสริยยศเป็นพระมหากษัตริย์ลำดับที่ ๙ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ นับเป็นเวลาตลอดระยะเวลา ๕๐ ปี ที่พระองค์ท่านครองราชย์สมบัติ ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขอันยิ่งใหญ่แก่ปวงชนชาวไทยทั้งหลายอย่างอเนกนานัปประการ ไม่ได้ทรงแสดงถึงความย่อท้อให้ประชาชนของพระองค์รวมถึงข้าราชการบริพารได้เห็นถึงความเหน็ดเหนื่อย ทั้งเสียสละ ทั้งพระราชทรัพย์ พระกำลัง พระสติปัญญา และสร้างควมวิริยะอุตสาหะ ตรากตรำบากบั่นพระวรกายอย่างมาก ในการพัฒนาเพื่อให้ชาวประชาอันเป็นพสกนิกรทั้งหลายของพระองค์ได้ประสบความผาสุกสมบูรณ์ในชีวิต โดยเริ่มขึ้นการที่พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมประชาชนทุกหมู่เหล่าในทุกภูมิภาคแทบทุกพื้นที่ด้วยพระองค์เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในต้นรัชกาลนั้น^๖ การปฏิบัติของพระองค์ต่อการครองแผ่นดินและครองใจประชาชนของพระองค์ท่านสอดคล้องกับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ที่ว่า “เมื่อเรามาอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินไทย เราตั้งรกรากสร้างครอบครัว ทำมาหากินมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่บนผืนดินนี้ ไม่ว่าเราจะอพยพมาจากที่ไหน แต่เมื่อมาอาศัยอยู่บนผืนแผ่นดินนี้แล้ว ก็ต้องมีจิตใจสำนึกแห่งความเป็นไทย มีน้ำใจ รับผิดชอบต่อบ้านเมืองของตน ตามสมควรแก่ความรู้ความสามารถของตน”^๗ ศิลปะในการปกครองบ้านเมืองเช่นนี้ถือว่าเป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูกคือมีทั้ง พระเดชคือการใช้อำนาจด้วยความยุติธรรม และพระคุณก็คือการครองใจคนให้ได้เราถึงจะได้ความภักดีเป็นผลตอบแทน

ด้วยพระราชหฤทัยที่เปี่ยมด้วยพระเมตตาต่อไพร่ฟ้าประชาชน โดยเฉพาะราษฎรผู้ทุกข์ยาก ผู้ด้อยโอกาส ผู้เร่ร่อนแค้นที่อยู่ห่างไกลความเจริญ เพียงระยะเวลา ๒ ปีต่อจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โครงการพัฒนาชนบทโครงการแรกก็เกิดขึ้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ทรงแปรพระราชฐานไปประทับ ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และได้เสด็จไปทรงเยี่ยมราษฎร ณ ที่ห่างไกล ทรงเห็นความยากลำบากในการเดินทางของราษฎรเพราะไม่มีถนน จึงทรงพระราชทานรถบัสโตเซอร์ ให้ตำรวจตระเวนชายแดนค่ายนเรศวร นำไปสร้างถนนเข้าบ้านห้วยมงคล ตำบลหินเหล็กไฟ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๕ และในปีถัดมา คือ พ.ศ. ๒๔๙๖ ก็ทรงพระราชทานพระราชดำริให้สร้างอ่างเก็บน้ำเขาเต่า อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพื่อบรรเทาความแห้งแล้งและเดือดร้อนของราษฎร นับว่าเป็นโครงการเกี่ยวกับน้ำหรือด้านการชลประทานแห่งแรกของพระองค์ท่าน

^๖ สุเมธ ตันติเวชกุล, ตามรอยพระยุคลบาทครูแห่งแผ่นดิน, หน้า ๑๑๔.

^๗ สุเมธ ตันติเวชกุล, ใต้เบื้องพระยุคลบาท, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพินเนส พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๘๒.

^๘ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, พอ หลักธรรมแห่งความพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๙), หน้า ๑๑๑.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในประชาชนของพระองค์เป็นอย่างยิ่งทรงกระทำทุกวิถีทางที่จะคนไทยรอดพ้นจากความทุกข์ยากให้อยู่รอดให้ได้เสียก่อน หากสังเกตจะเห็นว่า การเริ่มโครงการตัดถนนเข้าสู่หมู่บ้านยากจน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๕ หรือที่ทรงริเริ่มให้กรมประมงเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์ปลาในพระราชวังสวนจิตรลดา นั้น ล้วนเป็นพระราชดำริที่ทรงมุ่งพัฒนาชนบทแก้ปัญหาความยากจนของราษฎรของพระองค์นั่นเอง คือต้องมี “พออยู่ พอกิน” ซึ่งทรงกล่าวคำนี้ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๓ และทรงเน้นย้ำชัดเจนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ถึงความ “พอควร พออยู่ พอกิน มีความสุข” และทรงมีพระบรมราโชวาทชัดเจนยิ่งขึ้น เมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ที่พระราชทานแก่สมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติว่า “พอมีพอกินเป็นขั้นที่หนึ่ง ก่อนจะได้ทรงเน้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๒ อีกครั้งว่า “พอเพียง ก็หมายความว่า พอเพียงในการบริโภค” ทรงให้ความสำคัญเรื่องนี้เป็นที่สุดของทุกสิ่งทุกอย่าง ขึ้นต่อไปให้มีเกียรติยืนด้วยตนเองสมกับความเป็นไทย คือสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งเรื่องการบริหารจัดการน้ำ ที่ดินที่ใช้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมรวมทั้งการบริหารจัดการชีวิตครอบครัว ขั้นที่สามให้นึกถึงผู้อื่น” การพัฒนาเป็นเรื่องที่ยากทรงให้แนวคิดที่ว่าต้องมีการรวมกลุ่มพลังกัน

พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงให้ประชาชนอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้จากในพระราชจริยวัตรของพระองค์ ทรงใช้สิ่งของส่วนพระองค์โดยไม่มีส่วนเหลือ ทรงเน้นการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพในโครงการส่วนพระองค์ และโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริทุกโครงการ เพื่อมิให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เสียไปโดยเปล่าประโยชน์ หรือถูกใช้โดยไม่คุ้มค่าดังที่ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล ได้กล่าวว่าพระองค์จะทรงวาดภาพวิสัยทัศน์ในบริเวณนั้นให้ดูหมดว่าสิ่งที่พระองค์ต้องการที่จะเห็นนั้นคืออะไร เมื่อมีน้ำส่งมาแล้วชาวบ้านควรจะปลูกพืชอะไร และเมื่อปลูกพืช เช่น เป็นถั่วเหลืองเสร็จแล้ว ควรจะมีเครื่องทำวันเส้นเล็กๆ ไหม เพื่อจะได้แปรรูป ทรงแสดงภาพโดยละเอียด เหนือน้ำขึ้นไปปลูกปากันเลยจะได้อนุรักษ์ต้นน้ำลำธารไปด้วย แล้วปลูกป่านี้นำส่งต่อไปอีกว่า ทำไม้ถึงปลูกดินเขาไปสู่อุดเขา ทนเหนียวเหนียวไม่ได้หรือ เอาเมล็ดต้นไม้ต้นใดมีฝักกลมหล่นกระจายตามลมมา มันจะไหลไปสู่ดินเขาได้ แต่ท่านปลูกดินเขานั้นเมล็ดมันป็นขึ้นไม่ได้... ทรงมีพระราชดำริอย่างเป็นธรรมชาติ และราคาถูกที่สุด แล้วก็มีเหตุผลสอดคล้องกับธรรมชาติทุกประการเลย^๙ แนวพระราชดำรินี้มีความสอดคล้องกับ ฯพณฯ องคมนตรี อำพล เสนาณรงค์ ที่ได้กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีวิธีคิดอย่างองค์รวม (Holistic) หรือมองอย่างครบวงจรในการที่จะพระราชทานพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการใดโครงการหนึ่งนั้น จะทรงมองการที่จะเกิดขึ้น และแนวทางแก้ไขอย่างเชื่อมโยง และการพัฒนาตามแนวพระราชดำรินี้มีลักษณะของการพัฒนาที่อนุโลมและรวมขอมกับสภาพธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสภาพชุมชนและของสังคมคือ “ไม่ยึดติดตำรา” ไม่ผูกมัดติดกับวิชาการและเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่เหมาะสมของคนไทยในการช่วยเหลือราษฎร ทรงใช้หลัก ในการแก้ปัญหาที่เรียบง่ายและประหยัดซึ่งเป็นหลักของเศรษฐกิจพอเพียง และราษฎรสามารถทำได้เอง หาได้ในท้องถิ่น และประยุกต์ใช้สิ่งของที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาแก้ไขปัญหาโดยไม่ต้องลงทุนสูง หรือใช้เทคโนโลยีที่ไม่ยุ่งยากนัก ทรงโปรดที่จะทำเรื่องยากให้กลายเป็นเรื่องง่าย ทำสิ่งที่ซับซ้อนให้เข้าใจง่าย อันเป็นการแก้ปัญหาด้วยการกฎของธรรมชาติเป็น

^๙สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ, การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๓.

แนวทาง “ทำให้ง่าย” (Simplicity)^{๑๐} อี.เอฟ.ซูเมกเกอร์ ได้กล่าวแสดงความเห็นไว้ในทิศทางอย่างมีความหมายว่า การค้นหารีวิธีที่หันกลับไปสู่หลักการพื้นฐานซึ่งค่อนข้างเรียบง่ายนั้นต้องใช้อัจฉริยภาพ ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าวว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงจัดการโลกของเราในทุกหนทุกแห่งในลักษณะที่เรียบง่าย เปล่าเลย พระองค์ทรงจำแนกแจกจ่ายอย่างดีที่สุดทีเดียวเพื่อที่เราจะต้องตื่นตัวอยู่เสมอเราจะต้องใช้สมองของเรา^{๑๑} ซึ่งสอดคล้องกับหลักคิดสำคัญที่สุดของการพัฒนาประเทศในรูปแบบของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ^{๑๒}

จากหลักฐานเอกสารเกี่ยวกับแนวพระราชดำริเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โดย นายแพทย์ เฉก ณะสิริ ได้กล่าวว่า เมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๐ คุณสุระเทิน บุนนาค เจ้าหน้าที่อาวุโสขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ได้นำ ดร.เอน ดร.ปวย อังภากรณ์ และตัวของท่านเองเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ ตำหนักเปี่ยมสุข พระราชวังไกลกังวล หัวหิน เพื่อถวายความคิดเห็นและขอพระราชวินิจฉัย ในเรื่องของภาคเอกชนที่จะเข้ามาร่วมช่วยงานเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทในประเทศไทย โดยดำริจะจัดตั้งขึ้นในรูปของมูลนิธิและมืองค์กระหว่างประเทศ ที่ ดร.เอน เป็นประธานเป็นผู้ให้การสนับสนุนทางด้านวิชาการและการเงิน ความตอนหนึ่ง ดร.เอน พูดว่า “เกิดมาในชาตินี้ ดีใจที่ได้พบกับคนที่เขารักประชาชน อย่างที่ไม่เคยพบผู้นำของประเทศใด ๆ มาก่อนเลย” กับความคิดที่ว่าประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศในเอเชีย รวมทั้งประเทศไทยด้วยนั้นขออย่าได้เผลอตัวเห่อเหิมเป็น “เสือตัวที่ ๕” มุ่งหน้าสู่ความเป็นใหญ่ทางอุตสาหกรรม ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ ๗๐-๘๐% ของประเทศยังไม่ได้รับการพัฒนาในเรื่องคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ ให้เข้าในลักษณะเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว การพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ จะยังเป็นการสร้างความยุ่งยากให้แก่ชีวิตและความเป็นอยู่แก่สังคมชนบทของไทยอย่างที่เกิดขึ้นขณะนี้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นและสำคัญยิ่งในการริบเร่งรัดช่วยสังคมการเกษตรให้แข็งแรงเป็นปึกแผ่นเสียก่อน^{๑๓}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีความห่วงใยประชาชนของพระองค์ท่านทุกภาคส่วนของสังคมไทยในการฝ่าฟันวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ โดยไม่เลือกปฏิบัติว่าจะเป็นกลุ่มไหนในสังคมไทย โดยได้พระราชทานหลักการปฏิบัติซึ่งถือว่าเป็นมงคลของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาควบคู่กับการจัดการความรู้ซึ่งเป็นศาสตร์สมัยใหม่ทั้งในเรื่องการดำเนินชีวิตและให้มีสติพิจารณาในการเผชิญกับวิกฤตทางเศรษฐกิจของประเทศไปได้ด้วยกัน ทั้งคุณธรรมในเรื่องการปกครองประชาชนและการเปิดใจกว้างในการรับฟังความคิดเห็นของกัลยามิตรทุกคนโดยที่ไม่

^{๑๐} อ่ำพล เสนาณรงค์ องคมนตรี ฯพณฯ, พระอัจฉริยภาพ ๘๔ พรรษา นวมินทรมหาราช, (กรุงเทพมหานคร : ๒๕๕๔.), หน้า ๑๓๖.

^{๑๑} อี.เอฟ.ซูเมกเกอร์, งานที่ดี Good Work, แปลความโดย สมบูรณ์ ศุภศิลป์, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์, ๒๕๕๗), หน้า ๘๐.

^{๑๒} อ่ำพล เสนาณรงค์ องคมนตรี ฯพณฯ, พระอัจฉริยภาพ ๘๔ พรรษา นวมินทรมหาราช, หน้า ๑๓๖.

^{๑๓} สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ, การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ, หน้า ๒๑-๒๓.

ทรงถือตัวว่าเป็นบุคคลจากส่วนไหนเป็นการเปิดรับแนวคิดแบบไม่ถือพระองค์ในการสร้างมุมมองที่ใหม่ในการปกครอง พัฒนาและเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนส่วนรวมของพระองค์ท่าน

๓.๑.๑ ความเป็นมาของสภาพปัญหา

ประเทศไทยในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ฯ ภาคเกษตรกรรม คือ คุญูปการหลัก หรือเสาหลักของการพัฒนาเศรษฐกิจไทย กว่าครึ่งหนึ่งของมูลค่าการส่งออกทั้งหมดมาจากข้าว พ.ศ. ๒๔๙๓ ประมาณ ร้อยละ ๘๕ ของประชากรไทยอยู่ในภาคการเกษตร พื้นที่การเกษตรกว่าร้อยละ ๙๐ ถูกใช้เพื่อการทำนา^{๑๔} ภายหลังจากที่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้ามาสู่ประเทศไทย ขอนเน้นย้ำคำว่า “ระบบทุนนิยม” ภาพที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน คือเกษตรกรที่เพาะปลูกเพื่อการยังชีพกลับกลายเป็นกลุ่มคนที่ยากจนที่สุดของประเทศ ผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทรัพยากรทางธรรมอุดมสมบูรณ์กลับกลายเป็นประเทศด้อยพัฒนาเกษตรกรในประเทศเจ้าของทรัพยากรอันอุดม กลับต้องได้รับผลกระทบจากปัญหาความผันผวนของเศรษฐกิจโลกราคาพืชผลทางการเกษตรในตลาดโลกตกต่ำ และมักถูกปัญหาหนี้สินรุมเร้า ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ที่ไม่คำนึงถึงระดับความเหมาะสมกับบริบทของประเทศ ภูมิสังคม

ปัญหาเศรษฐกิจนี้ได้กลายเป็นปัญหาของคนทุกคนทุกระดับของประเทศ วิฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เผชิญหน้าอยู่นี้มีลักษณะที่เป็นระบบและมีรากเหง้าอยู่ในเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ^{๑๕} จะเห็นได้ว่าในช่วง ๓๐ ปีที่ผ่านมา ประเทศไทยได้กำหนดแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่เน้นไปทางด้านการพัฒนาเศรษฐกิจโดยดึงเอาทรัพยากรทุกอย่างเข้าสู่เมืองหลวงตั้งแต่ปัจจัยการผลิต ผลผลิต และทรัพยากรมนุษย์^{๑๖} ในขณะที่เดียวกันปัญหาที่ทับถมอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม ที่ได้ก่อให้เกิดความเสื่อมถอยในการกระจายทุน กระจายความเจริญ และผลประโยชน์จากการพัฒนา และการกระจายรายได้ระหว่างกลุ่มคน รวมทั้งเกิดปัญหาสังคม ความย่อหย่อนทางศีลธรรม ความเสื่อมถอยของวัฒนธรรมที่ดั่งามของสังคมไทย ตลอดจนความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันนำไปสู่การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน^{๑๗} ซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงและมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นปัจจัยในการดำรงชีพ ซึ่งประกอบไปด้วยอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค เมื่อเป็นเช่นนี้ ความยากจนจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนพยายามหลีกเลี่ยง แต่ถ้าจะกล่าวถึงแค่เพียงเท่านั้น เชื่อว่าทุกคนมีความเห็นร่วมกันว่า ความยากจนเกิดขึ้นที่ไหน ควรที่จะหาทางระงับให้หมดสิ้นไปโดยเร็วเพื่อที่ทุกคนจะได้ปราศจากความทุกข์ ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ ถ้าจะแก้ไขปัญหาความยากจนให้ได้ผล จะต้องทราบว่าจะอะไรคือสาเหตุของความยากจนนับตั้งแต่เริ่มมีการปฏิวัติเขียวเมื่อประมาณกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมาประชาชนโลกที่สามต่าง

^{๑๔}สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.), **อันเนื่องมาจากพระราชดำริ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๔.

^{๑๕}วัชร งามจิตรเจริญ, **แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๙.

^{๑๖}ธีรโชติ เกิดแก้ว, **พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคม**, (ปทุมธานี : บริษัทสื่อตะวัน จำกัด ,๒๕๔๗), หน้า ๑๐๐.

^{๑๗}สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ**,หน้า ช.

ได้รับคำสัญญาและความหวังจากรัฐบาลของตนและจากประเทศอุตสาหกรรมว่าปัญหาความยากจน จะได้รับการเลียวแลและเยียวยา แต่ในที่สุด หลังจากประเทศโลกที่สามได้આແຂນรับเทคโนโลยีแห่ง ความหวังดังกล่าวมาใช้ในการพัฒนาการเกษตรในประเทศของตน ดูเหมือนว่าปัญหาความอดอยาก ยากจนมิได้รับการแก้ไขในหลายกรณี^{๑๘}

ศาสตราจารย์.ดร. อภิชัย พันธเสน และคณะ ได้ให้ความหมายของคำว่า ความยากจนอีก ประการหนึ่งก็คือ “ความไม่มั่นคง” ในด้านต่าง ๆ ของชีวิต เป็นต้นว่า ความไม่มั่นคงในฐานทรัพยากร ความไม่มั่นคงอันเกิดจากการไม่มีปัจจัยที่มีคุณภาพ รวมถึงความไม่มั่นคงทางด้านจิตใจ ซึ่งถ้าหากให้ นิยามของความยากจนในลักษณะนี้ เศรษฐีและผู้มีรายได้สูงถ้าหากไม่มีความมั่นคงทางด้านจิตใจ ก็ถือ ว่าเป็นผู้ที่มีความยากจน โดยนัยดังกล่าว เมื่อความยากจนคือความไม่มั่นคง^{๑๙}

แม้แต่ มิสเตอร์ เจมส์. ดี. วูล์ฟเพนสัน (Mr.James D.Wolfenson) บุคคลสำคัญใน สถาบันการเงินของโลก ก็ได้แสดงความวิตกกังวลในเรื่องความยากจนไว้เช่นกัน ดังที่ได้กล่าวไว้ใน คำปราศรัยในการประชุมร่วมกันระหว่างธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ เมื่อวันที่ ๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๔๑ ว่า “เราารู้แล้วว่าเราไม่สามารถตอบได้ทุกคำถามในวิกฤตการณ์ของมนุษยชาติที่ เกิดขึ้นในโลกที่พัฒนาแล้วและไม่สามารถป้องกันได้ วิกฤตการณ์ของมนุษยชาติอาจจะไม่สามารถ เยียวยาได้หากเราไม่นำเอาแนวทางแบบองค์รวมมาใช้ในการพัฒนา และรับมือกับวิกฤตโดยการ นำเอาภาพรวมของ การเงิน สังคม ระบบสถาบันวัฒนธรรมของสังคมไปพร้อม ๆ กัน และความเติบโต ของเศรษฐกิจแม้จะเป็นเรื่องจำเป็นแต่ก็ไม่ใช่ว่าสิ่งเดียวที่จะลดความยากจนได้ การพัฒนาจะต้องวางคน ด้อยโอกาสไว้เป็นเบื้องหน้าและเป็นจุดศูนย์กลาง”^{๒๐} การจุดประกายความคิดดังกล่าวมีความ สอดคล้องกับ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (๒๕๔๐-๒๕๔๔) เป็นจุดเปลี่ยน สำคัญของการวางแผนพัฒนาประเทศที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนและมุ่งให้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาเป็นแบบบูรณาการแบบองค์รวม เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุล^{๒๑} ในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ยกตัวอย่างที่ทำให้เห็น เป็นรูปธรรมว่าเช่น เอาภารกิจในการคุ้มครองแหล่งทรัพยากรทางธรรมชาติมาบูรณาการเข้ากับ ภารกิจในการแก้ไขบรรเทาความยากจน ถ้าสองอย่างบูรณาการเข้ากันได้ ก็ถือว่าเป็นลักษณะของการ พัฒนาที่ยั่งยืน หมายความว่า ภารกิจหนึ่งได้แก่ การพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติ และอีกภารกิจ หนึ่งคือการแก้ไขปัญหาความยากจน เราก็ทำทั้งสองอย่างนี้ไปด้วยกัน ไม่ใช่อย่างใดอย่างหนึ่งเสีย ถ้า เราแก้ปัญหาโดยกำจัดความยากจนได้ แต่ทรัพยากรทางธรรมชาติเสียก็ใช้ไม่ได้หรือธรรมชาติแวดล้อม อยู่แต่คนก็ยังยากจนอยู่อย่างเก่าก็ใช้ไม่ได้เหมือนกัน ต้องให้ได้ทั้งคู่อย่างนี้เขาเรียกว่าบูรณาการ เกิด

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙.

^{๑๙} อภิชัย พันธเสน และคณะ, เศรษฐฐธรรมธรรมะทางเศรษฐกิจแนวคิดแห่งเศรษฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : Openbooks, ๒๕๕๓), หน้า ๘๘.

^{๒๐} ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์, วิวัฒนาการการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในห้า ทศวรรษ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๗๗.

^{๒๑} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุทรไพศาล, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

ความเป็นองค์กรรวมเพราะฉะนั้นจึงบอกว่า ธรรมชาติแวดล้อมกับเศรษฐกิจจะต้องบูรณาเข้าด้วยกันแล้ว ก็ทำให้เกิดสภาพที่เรียกว่าสภาวะความยั่งยืนทั้งในทางเศรษฐกิจและในทางสภาพแวดล้อม^{๒๒}

เหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทยให้ความสนใจและหันมาสนับสนุนแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ก็มีสาเหตุใหญ่เนื่องจากปัญหาความล้มเหลวของการพัฒนาการเกษตรตามแนวทางปฏิวัติเขียว การทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประสบกับปัญหาความยากจนของเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศ ซึ่งไม่เคยได้รับการแก้ไขอย่างจริงจังจากรัฐบาลหลายยุคหลายสมัย และดูเหมือนว่ายิ่งรัฐบาลเสนอแผนงานที่จะสร้าง “ความเจริญ” ให้กับภาคเกษตรมากเท่าไร ชาวนาไทยก็ยิ่งจะมีหนี้สินและเผชิญหน้ากับความยากจนยากมากขึ้นเท่านั้น^{๒๓} นอกจากนี้กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจยังได้ครอบคลุมไปยังทุกกลุ่มคนในสังคมซึ่งภาวะเช่นนี้ประชาชนส่วนใหญ่ที่ทำมาหากินอยู่ทางชนบทจึงถูกผลักดันสู่กระแสการพัฒนาอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้และยังเขาอยู่ในกระแสนี้มากเท่าใด เขายังตกอยู่ในสภาพของผู้แพ้มากขึ้นเท่านั้น^{๒๔}

๓.๑.๒ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริ

จากคำพูดว่าพลิกวิกฤติเป็นโอกาส เป็นคำพูดที่ทรงพลังมากสามารถใช้ได้ในทุกสถานการณ์ในการมองปัญหาและทำความเข้าใจกับปัญหาในยามที่คับขันและต้องอาศัยความเพียรพยายาม และความตั้งใจอย่างยิ่ง จึงจะทำให้วิกฤตินั้นเป็นโอกาสได้ จากกรณีที่พระองค์ท่านได้เสด็จไปเยี่ยมเยียนประชาชนของพระองค์ตามที่ทรงกำหนดต่าง ๆ เพื่อรับฟังปัญหาแล้วนำมาถึงสภาพปัญหาที่แท้จริงและคิดค้นหาแนวทางแก้ไขด้วยพระองค์เอง โดยในแนวทางทางพุทธศาสนาเรียกว่าความจริงอันประเสริฐหรือหลักอริยสัจ พระองค์ท่านทรงตระหนักดีว่า ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมโดยพื้นฐานและเป็นอาชีพหลักของประชาชนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในชนบท การพระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนและศึกษาความเป็นอยู่ของพสกนิกรในพื้นที่ชนบททุกภูมิภาคทั่วประเทศได้ทอดพระเนตรสภาพภูมิประเทศที่ทรงกำหนดและทรงรับทราบปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อนของประชาชนทั่วทุกถิ่นซึ่งนำไปสู่พระบรมราชวินิจฉัยในปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพต่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน^{๒๕} การทอดพระเนตรความเป็นอยู่ของประชาชนของพระองค์ด้วยตาของพระองค์เองโดยเสด็จประพาสท้องที่ต่าง ๆ ในทำนองเดียวกับการเสด็จประพาสต้นในรัชกาลสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทำให้สามารถเข้าพระราชหฤทัยในสภาพชนบทไทยได้อย่างลึกซึ้งว่ามีเหตุผลมากมายหลายประการรวมล้อมประชาชนของพระองค์^{๒๖}

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง, ๒๕๓๕), หน้า ๖๘-๖๙.

^{๒๓} วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, ไปให้พ้นยุคสมัยปฏิวัติเขียว, (นนทบุรี : บริษัทงานดี จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๙๕.

^{๒๔} มงคล ด้านธานินทร์, เศรษฐกิจชุมชน พึ่งตนเอง : เชิงระบบหลักการและแนวทางปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอิร์ดเวฟ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๑) หน้า ๑.

^{๒๕} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ, หน้า ก.

^{๒๖} สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.), อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัททุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๐.

โดยพระราชทานแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง”^{๒๗} พระองค์เห็นว่าเกษตรกรผู้ทุกข์ยากจำเป็นจะต้องพ้นจากทุกข์ก่อน โดยจะต้องพัฒนาให้ “พออยู่พอกิน” ต่อจากนั้นก็ให้เศรษฐกิจพอเพียงยืนบนขาของตนเองได้ด้วยความเป็นไท^{๒๘} สอดคล้องกับที่ ศักดิ์ชัย เกียรติธนาสินทร์ ได้ให้ทัศนะการยืนบนขาของตนเองอย่างมีความหมายว่า คือความรู้ความสามารถของชุมชนท้องถิ่นที่สัมผัสสืบทอดกันมานาน เป็นความจริงแท้ของชุมชนที่ไขแก้ปัญหามาของชุมชนที่จะไขแก้ปัญหามา จัดการ ปรับตัวเรียนรู้และถ่ายทอดทอดสู่คนรุ่นใหม่เพื่อการดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างพาสักเป็นแก่นของชุมชน^{๒๙}

จะเห็นได้ว่า จากการที่พระองค์ได้ทรงรับทราบปัญหาของประชาชนตามถิ่นทุรกันดารตามที่ต่าง ๆ พระองค์ได้นำหลักอริยสัจ ๔ มาบูรณาการเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อมาออกแบบการเรียนรู้วิถีเอาชนะทุกข์ตามแนวพระพุทธศาสนา ในการดำรงชีวิตให้เกิดความสุขและเอาชนะความทุกข์ได้นั้น เราต้องดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง และรับมือความทุกข์ได้อย่างเหมาะสม เพียงเท่านี้ก็เท่ากับเป็นการสร้างรากฐานให้ชีวิตของเรามีความสุขได้ แต่ทั้งนี้พระองค์ท่านทำทั้งหมดเพื่อประชาชนของพระองค์โดยได้เน้นการพัฒนาให้ประชาชนและชุมชนในชนบทมีความเป็นอยู่เรื่องคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและสามารถพึ่งตนเองได้ อันเป็นแนวทางการพัฒนาสู่ความยั่งยืนได้อย่างแท้จริงในเรื่องนี้ หม่อมราชวงศ์เทพกมล เทวกุล^{๓๐} ได้กล่าวไว้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงยึดหลักถือตามพระราชดำรัสของสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ เมื่อครั้งที่ได้มีพระราชปฏิสันถารกับพระองค์ที่ว่า “ราษฎรไม่เป็นภัยต่อพระเจ้าแผ่นดิน” โดยมีพระราชดำรัสว่า การราษฎรต้องเดินทางมาจากที่ไกล ๆ บางแห่งก็มาด้วยความยากลำบาก และยังคงคอยพระองค์เป็นเวลานานเป็นชั่วโมงหรือหลายชั่วโมง ฉะนั้น ทั้งสองพระองค์จึงทรงพระกรุณาให้ราษฎรเฝ้าเป็นเวลานาน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า พระองค์ได้นำแนวทางการมองปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาแบบพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักสากลมาปรับประยุกต์ใช้หรือบูรณาการเข้ากับการจัดการความรู้ให้ทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ว่าการเอาหลักอริยสัจ ๔ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) มาศึกษาวิเคราะห์ถึง ทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์และวิธีทางไปสู่การดับทุกข์ที่ผสมผสานระหว่างหลักการบริหารจัดการสมัยใหม่ กับความเข้าใจในวิถีชีวิต สังคมและนิสัยใจคอของคนไทย ทั้งในภาพรวมและที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละ “ภูมิสังคม” และวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน

^{๒๗} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ, หน้า ก.

^{๒๘} สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ, การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ, หน้า ๔.

^{๒๙} ศักดิ์ชัย เกียรติธนาสินทร์, ภูมิปัญญาพื้นบ้านสืบสานพัฒนาไทย, (นครศรีธรรมราช : มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ๒๕๓๐),

^{๓๐} สัก กอแสงเรือง, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับองคมนตรี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๒๖๒.

๓.๑.๓ หลักการทรงงาน

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”^{๓๑} .การที่พระเจ้าอยู่หัวรับสั่งว่า “ครองแผ่นดิน” นั้นแสดงว่าพระองค์ทรงเห็นว่าเป็นของมีค่า จะต้องทะนุถนอมจะต้องให้เกียรติ จะต้องรักษาดูแลตลอดพระชนมายุ หรือตลอดชีวิตของพวกเรา และที่รับสั่งต่อว่า “โดยธรรม” หมายความว่า การครองแผ่นดินนั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของ “ธรรมะ” ซึ่งหมายถึง ความดีความถูกต้อง การฟื้นฟูประเทศหลังสงครามโลกเป็นไปอย่างยากลำบาก การพัฒนาในด้านต่าง ๆ จำต้องพึ่งพิงเงินกู้และเงินช่วยเหลือจากต่างประเทศเป็นจำนวนมาก เกษตรกรและประชาชนผู้ยากไร้ได้รับความยากลำบากเป็นอย่างยิ่งแม้ว่าการส่งออกข้าวจะพอมีส่วนช่วยได้บ้าง แต่ท้ายที่สุดทุกประเทศก็ต้องประสบกับปัญหาภาวะเศรษฐกิจชะลอตัวทั่วโลกขณะนั้น เช่น ปัญหาปากท้องและความอดอยากยากแค้น^{๓๒}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ ได้เสด็จเยี่ยมราษฎรทั่วทุกภาคเพื่อทรงรับฟังและเรียนรู้ปัญหาที่แท้จริงของประชาชน จากนั้นมา จึงได้พระราชทานโครงการพระราชดำริต่าง ๆ จำนวนมากออกมาเพื่อบรรเทาความทุกข์ยากแก่ประชาชนโดยระยะเริ่มแรกทรงมุ่งเน้นการสาธารณสุขและโภชนาการเพื่อการช่วยแก้ไขปัญหามูลฐานที่ประเทศไทยประสบอยู่ขณะนั้น การทรงงานของพระองค์ท่าน เป็นการดำเนินงานในลักษณะทางสายกลางที่สอดคล้องกับสิ่งที่อยู่รอบตัวและสามารถปฏิบัติได้จริง^{๓๓} ในทัศนะของนอร์เบิร์ต-ฮอดจ์ชี้ให้เห็นว่าปรากฏการณ์หรือปัญหาแต่ละอย่างล้วนเกี่ยวโยงกันเศรษฐกิจก็เป็นปรากฏการณ์หรือกิจกรรมอย่างหนึ่งของสังคมจึงไม่อาจแยกอยู่อย่างโดดเดี่ยว^{๓๔} โดยทรงยึดเป็นหลักการทรงงาน ในการพัฒนาโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริตลอดเวลาหกทศวรรษที่ผ่านมาสรุปได้ดังนี้

ประการแรก ยึดหลักการที่ว่า การพัฒนาต้องเอา คน^{๓๕} เป็นตัวตั้งและยึดถือหลัก “ผลประโยชน์ของประชาชน” โดยในการดำเนินโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริทุกโครงการ ทรงยึดหลักประชาชนทุกคนต้องได้รับประโยชน์จากโครงการ และคนส่วนใหญ่ต้องเสียสละดูแลคนส่วนน้อยยึดหลักค้ำค้ำมากกว่าค้ำทุน หรือ “ขาดทุนคือกำไร” คือการให้และการเสียสละอันมีผลเป็นกำไรคือ “ความอยู่ดีมีสุข” ของประชาชนและต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมได้ส่วนเสีย และได้มีส่วนร่วมตัดสินใจในโครงการตั้งแต่ขั้นตอน การทำประชาพิจารณ์ ก่อนเริ่มโครงการเพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนตัดสินใจเลือกหาทางออกของตนเอง แล้วจึงให้ผู้นำท้องถิ่นและราชการที่เกี่ยวข้องดำเนินการร่วมกันต่อไป

^{๓๑} สุเมธ ตันติเวชกุล, ตามรอยพระยุคลบาทครูแห่งแผ่นดิน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๕.

^{๓๒} ทีมเศรษฐกิจ. “ข่าวเศรษฐกิจไทยรัฐ”. ไทยรัฐ. (๑๑ กรกฎาคม ๒๕๕๙), หน้า ๘.

^{๓๓} สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ, การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ, หน้า ๒.

^{๓๔} วรเชษฐ์ งามจิตรเจริญ, แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๙.

^{๓๕} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ, หน้า ข.

ประการที่สอง ยึดหลัก ภูมิสังคม^{๓๖} ที่มีความแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคและท้องถิ่น โดยการพัฒนาตามแนวทางพระราชดำริจะต้องมีกระบวนการศึกษาและวางแผนที่สอดคล้องกับ “ภูมิ” หรือภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ คือสภาพธรรมชาติแวดล้อมรอบ ๆ ตัวคน และต้องอยู่บนพื้นฐานเดิมของ “สังคม” หรือภูมิประเทศทางสังคมวิทยา โดยคำนึงถึงการดำเนินวิถีชีวิตของ คน ใน สังคมหนึ่ง ๆ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางเช่น วัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อทางศาสนา ประเพณี เศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมในสังคมนั้น ๆ ทรงให้ความสำคัญต่อการใช้หลักวิชาการในการ “ศึกษา ข้อมูลอย่างเป็นระบบ” และ “พัฒนาคน” โดยสร้างความรู้ความเข้าใจของคนในพื้นที่ต่อหลักการและ ประโยชน์ของการพัฒนา รวมทั้งข้าราชการก็ยึดหลัก “เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา” คือต้องมีความรู้ ความเข้าใจในสภาพภูมิสังคมของคนในพื้นที่นั้น ๆ ว่ามีปัญหาเช่นไรมีความต้องการอะไร ทั้งนี้ก็ เพื่อให้การดำเนินงานและการดำเนินการโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริสามารถแก้ปัญหา และสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่มากที่สุด

ประการที่สาม การพัฒนาต้องเริ่มต้นจาก การพึ่งตนเอง^{๓๗} ให้ได้ก่อนโดยรู้จักประมาณ ตนและดำเนินการด้วยความรอบคอบ ระมัดระวังและ “ทำตามลำดับขั้น” ต้องสร้างพื้นฐานความ เป็นอยู่ของประชาชนและครอบครัวให้พอมือ พอกิน พอใช้ก่อน โดยใช้วิธีการที่ประหยัดและถูกต้อง ตามหลักวิชาการ เมื่อสามารถพัฒนาตนเองให้เข้มแข็งและเป็นอิสระแล้ว จึงค่อยพัฒนาขึ้นมาเป็นการ แลกเปลี่ยน การรวมกลุ่มช่วยเหลือพึ่งพากันและร่วมกันพัฒนาให้เข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ แล้วจึง พัฒนาเครือข่ายเชื่อมสู่สังคมภายนอกเพื่อความเจริญก้าวหน้าในลำดับต่อไป ดังที่ทรงใช้คำว่า “ระเบิดจากข้างใน”

จะเห็นได้ว่า พระองค์ท่านมีหลักการทรงงาน คือ พระองค์ท่านทรงศึกษาข้อมูลอย่างเป็น ระบบโดยเอา “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาการดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ท่าน พระราชทานพระบรมราชโองาตแต่บัณฑิตใหม่ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่^{๓๘} ใจความว่า การพัฒนา บ้านเมืองให้ดียิ่งขึ้นนั้น ย่อมพัฒนาคนก่อนเพราะว่าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของส่วนรวมไม่ได้รับ การพัฒนาแล้ว ส่วนรวมจะเจริญได้ยากยิ่ง การที่บุคคลจะพัฒนาได้ต้องอาศัยปัจจัย ๒ ประการ คือ การศึกษาด้านวิชาการส่วนกับการอบรมนิสัยให้เป็นผู้มีจิตใจใฝ่ดีใฝ่เจริญมีปกติละอายชั่วกลัว บาป ส่วนหนึ่ง การพัฒนาบุคคลจะต้องพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสองส่วน” และพัฒนาใด ๆ ก็ตาม ต้อง คำนึงถึง “สภาพภูมิประเทศ” ของบริเวณนั้นว่าเป็นอย่างไร และสังคมวิทยาเกี่ยวกับลักษณะนิสัยใจ คอของคนตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในแต่ละท้องถิ่นและหลักการทรงงานที่ “ระเบิดจากข้างใน” คือ อย่าไปเปลี่ยนแปลงเขา สิ่งที่เป็นชนบประเพณี ที่เขาปฏิบัติดีแล้ว ภูมิปัญญาของชาวบ้าน เราต้อง สร้างความเข้มแข็งให้คนในชุมชนที่เราเข้าไปพัฒนาให้มีสภาพพร้อมที่จะรับการพัฒนาเสียก่อน มิใช่ ไปยึดเย็ดนำความเจริญจากภายนอกเข้าไปให้ชุมชนโดยที่ประชาชนยังไม่พร้อมรับหรือพร้อมที่จะคิด

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ข.

^{๓๗} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติฉบับที่สิบ, หน้า ข.

^{๓๘} พระมหาสุภกิจ สุภกิจโจ (ภักดีแสน), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธธรรม”, พุทธจักร, ปีที่ ๗๐ ฉบับที่ ๒ (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙), หน้า ๔๕.

ว่าเหมาะสมกับชุมชนตนเองหรือไม่ เมื่อชาวบ้านพร้อมและเข้มแข็งแล้วจึงค่อยออกมาสู่สังคมภายนอก

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระเนตรที่กว้างไกลทรงนำเอาการจัดการความรู้สมัยใหม่เข้ามามองบริบทท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ทรงเสด็จไปเยี่ยมเยียนประชาชนแต่ละพื้นที่โดยมองระบบภูมิปัญญาที่มีความเหมาะสมกับลักษณะท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบสำคัญ พิจารณาจากคลังสมอง ของความฉลาดและปัญญาที่ท้องถิ่นมีอันได้แก่ทุนและเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับลักษณะเฉพาะถิ่น ซึ่งอาจแก่ประเภทของทุนได้ ก็คือ ทุนทางกายภาพ และทุนทางสังคม ซึ่งได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม ส่วนเทคโนโลยีนั้นก็จะอาจจะแยกได้ว่าเทคโนโลยีขนาดใหญ่ที่ต้องนำเข้ามาสู่ท้องถิ่นแล้วก่อให้เกิดผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบต่อคุณภาพชีวิตตามมาในภายหลังและเทคโนโลยีที่ไม่มีผลกระทบทางลบต่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมของคนในชุมชน

๓.๒ ความหมายและแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช นั้น เป็นแนวคิดที่ดีมีประโยชน์ต่อประชาชนดังนี้

๓.๒.๑ ความหมายของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากความพยายามอย่างยิ่งยวดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงตรวจเยี่ยมประชาชนของพระองค์ท่านทุกหัวระแหงถิ่นทุรกันดารในประเทศไทยทั้งทรงค้นปัญหาต่าง ๆ ของเกษตรกรที่เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศและความพยายามออกแบบและพัฒนาแนวคิดเศรษฐกิจและระบบการผลิตที่มีความเกื้อกูลต่อ คน ภูมิสังคม และระบบวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งนำความรู้และการจัดการในไร่นาแบบใหม่มาปรับประยุกต์ใช้ในแต่ละท้องถิ่นเพื่อเป็นทางออกหนึ่งในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศท่ามกลางสภาพปัญหาความผันผวนของเศรษฐกิจ ช่วงเวลาดังกล่าวนั้นจึงมีคำว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” เกิดขึ้น

ตั้งแต่ก่อนหน้าที่จะเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาตลอดนานกว่า ๓๐ ปี ทางด้านปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” และในภายหลัง เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๐ ได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔) ยังได้อัญเชิญมาเป็นแนวทางในการพัฒนาและบริหารประเทศ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้สรุปเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อนำมาใช้ในการรณรงค์เผยแพร่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกล่าวว่า^{๓๕} เป็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ การมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร

^{๓๕} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ, หน้า ๓๖.

ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำหลักวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และในขณะเดียวกันจะต้อง เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจ ในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และมีความรอบรู้ที่เหมาะสมดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกและความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้เป็นอย่างดี

๓.๒.๒ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงบรมราโชวาทพระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ มีใจความว่า “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยการใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอควร และปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยเสริมสร้างความเจริญและยกฐานะเศรษฐกิจขั้นสูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่ทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วยก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากและล้มเหลวในที่สุด”^{๔๐} แนวคิดการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถพิจารณาจำแนกออกได้เป็น ๔ องค์ประกอบหลัก ดังนี้

๑. แนวคิดหลัก “แนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์” แนวคิดการพัฒนาประเทศไทยให้สามารถดำรงอยู่ได้ในประชาคมโลกท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมั่นคง มีเกียรติศักดิ์ศรี สงบสุขและสันติกับนานาประเทศและเป็น “สังคมอยู่เย็นเป็นสุข” นั้นจำเป็นต้องทบทวนหา “ดุลยภาพเชิงพลวัตใหม่” เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์และวิถีการพัฒนาประเทศให้ดำเนินไปทางสายกลางบนพื้นฐานของความแตกต่างของระบบเศรษฐกิจและสังคมในชนบทกับในเมือง เพื่อให้เกิดความสมดุลพอดีระหว่าง “ความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นในชนบทที่เป็นรากฐานของสังคมและความสมดุลในประโยชน์การพัฒนาแก่ทุกภาคส่วนเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม” กับ “ความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของภาคธุรกิจในเมืองและความร่วมมือเป็นเครือข่ายพันธมิตรการพัฒนาทั่วประเทศต่าง ๆ ในยุคโลกาภิวัตน์”

๒. เป้าประสงค์ “ให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้ง ด้านสังคม ด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี” การพัฒนาประเทศ จึงต้องมุ่งสร้างความสมดุลของวิถีการพัฒนาให้เกิดขึ้นในทุกมิติของการพัฒนาแบบองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” เป็นการบูรณาการการเชื่อมโยงทั้งมิติเศรษฐกิจ สังคม

^{๔๐} สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.), อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, หน้า ๑๕๖.

วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมืองเข้าด้วยกัน รวมทั้งสร้างความสมดุลระหว่างมิติทางวัตถุกับจิตใจของคนในชาติ ขณะเดียวกันต้องสร้างความสมดุลของกรพัฒนาระหว่างภายในประเทศกับโลกภายนอก โดยต้อง “รู้เท่าทันโลกาภิวัตน์สามารถปรับตัวพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบจากความผันผวนของกระแสโลกาภิวัตน์ สามารถถ่วงถ่วงเลือกรับในสิ่งที่จะสร้างโอกาสการพัฒนาและป้องกันภัยคุกคามจากโลกภายนอก ทั้งด้านวัตถุ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

๓. หลักการ “ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน” การวางแผนยุทธศาสตร์และการดำเนินการพัฒนาบริหารประเทศ รวมทั้งจัดทำแผนปฏิบัติการในทุกระดับ จะต้องยึดหลักการ “ความพอเพียง” ซึ่งมีคุณสมบัติสำคัญ ๓ ประการ ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ จำเป็นต้องใช้หลัก “ความมีเหตุผล” ในการวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องและคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ โดยรู้จักประมาณคือ “รู้เรา” ว่าสถานะของประเทศเป็นอย่างไร มีจุดแข็งและจุดอ่อนในการพัฒนาเรื่องใดบ้าง และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกยุคโลกาภิวัตน์คือ “รู้เขา” โดยต้องเข้าใจถึงโอกาสและภัยคุกคาม ข้อดีและข้อเสียที่เกิดขึ้นจากกระแสโลกาภิวัตน์ เพื่อที่จะรู้จักเลือกรับหรือนำสิ่งที่ดีและมีความเหมาะสม มาประยุกต์ใช้และเตรียมพร้อมรับมือกับสถานการณ์ที่อาจจะเป็นภัยคุกคามของประเทศ วิธีคิดอย่างมีเหตุผลดังกล่าวนี้ จะนำไปสู่การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงหรือใช้ “หลักการพอประมาณ” ในการพัฒนาประเทศให้ไปอย่างสมดุล บนพื้นฐานความพอดีระหว่าง “ความสามารถในการพึ่งตนเองกับความสามารถในการแข่งขันบนเวทีโลก” และระหว่าง “สังคมชนบทกับสังคมเมือง” โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล และมีการเตรียมการจัดการความเสี่ยงด้วย “ระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี” ให้พอเพียงพร้อมรับผลกระทบและเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกประเทศ

๔. เงื่อนไขพื้นฐาน จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำเอาวิชาการต่างๆ มีข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเองดำเนินการอยู่เป็นอย่างดี มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และในขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนใจชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ”^{๔๑}

หลักปฏิบัติแบบเศรษฐกิจพอเพียงคือ ความพอดี มีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันที่ดี ตามที่ ดร. จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา เลขาธิการพระราชวัง^{๔๒} ในฐานะประธานคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงเคยอธิบายไว้ว่า ความพอดีนั้นคือไม่มากและไม่น้อยจนเกินไป ไม่เบียดเบียนตนเอง

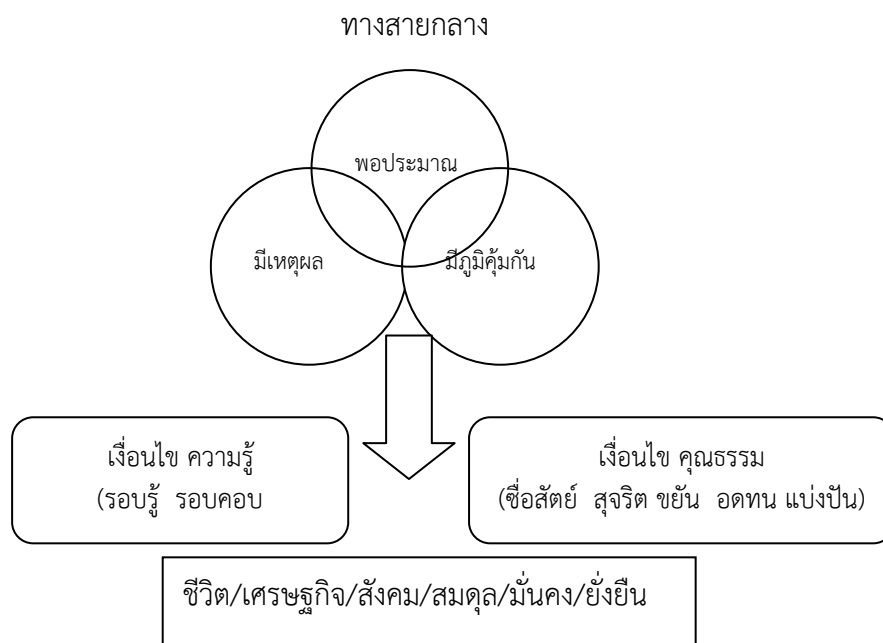
^{๔๑} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ, หน้า ๗-๘.

^{๔๒} การเมือง “เศรษฐกิจพอเพียงดำเนินชีวิตสายกลาง..ตามรอยพ่อ”, ข่าวสด, (๒๓ ตุลาคม ๒๕๕๙),

และผู้อื่น ความมีเหตุผล หมายถึงการใช้หลักเหตุผลตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ และการมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึงการเตรียมความพร้อมรับผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงรอบตัว แต่ปัจจัยเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยความรู้และคุณธรรมเป็นเงื่อนไขพื้นฐานกล่าวคือเงื่อนไขความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังในการดำเนินชีวิตและการประกอบการงาน ส่วนเงื่อนไขคุณธรรม คือ การยึดถือคุณธรรมต่าง ๆ อาทิ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร การมุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวมและการแบ่งปัน

องค์ประกอบหรือหลักการ ๓ อย่าง และเงื่อนไข ๒ อย่างนี้จึงกินความหมายกว้างครอบคลุมองค์ประกอบหรือลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง อย่างไรก็ตาม ถ้าเราดูจากรายละเอียดของสาระสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงข้างบนนั้น จะพบว่ามีคุณธรรมหรือองค์ประกอบหลายอย่างนอกเหนือจากที่สรุปออกมา เช่น ความรอบคอบ สติปัญญา ความอดทน และความเพียร ซึ่งลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนสอดคล้องหรือเทียบได้กับพุทธธรรมหรือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น กล่าวคือ ความพอประมาณเทียบได้กับมัชฌิมาปฏิปทา สมชีวิตา สันโดษและมัตตัญญูตา ความมีเหตุมีผลเทียบได้กับโยนิโสมนสิการ สัมมาทิฐิ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ การมีภูมิคุ้มกันเทียบได้กับอัปมาทะ (ความไม่ประมาท) สัมมาสติและหลักการพึ่งตนเอง ความรู้หรือความรอบรู้เทียบได้กับโยนิโสมนสิการ ความเป็นพหุสูตรและปัญญา ความรอบคอบเทียบได้กับอัปมาทะ สติและสัมปชัญญะ ความซื่อสัตย์เทียบได้กับสัจจะและศีลห้าข้ออทินนาทานและมุสาวาทความอดทนเทียบได้กับขันติ ความเพียรเทียบได้กับวิริยะหรือปธาน ยิ่งกว่านั้น หากวิเคราะห์พระราชดำรัสของพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าเกี่ยวกับแนวเศรษฐกิจพอเพียงให้ละเอียดมากยิ่งขึ้น เราก็พบหลักธรรมทางพุทธศาสนาอีกหลายอย่าง เช่น อหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) และความสัมมาอาชีวะ (ความเลี้ยงชีพชอบ)^{๔๓}

^{๔๓} วัชร งามจิตรเจริญ, แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐๑-๒๐๒.

แผนภาพ ๑. แสดงแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข

ประมวลถ้อยแถลงจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานในวโรกาสต่างๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่นๆ โดยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำเผยแพร่เมื่อวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติของทุกฝ่ายและประชาชนโดยทั่วไปคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นำมาใช้ในการรณรงค์เผยแพร่ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงผ่านช่องทางสื่อต่าง ๆ อยู่ในปัจจุบัน^{๔๔}

สรุป การมีเหตุผล นั้นไม่ใช่การมีเหตุผลตามแบบที่มีคุณลักษณะระบบคิดแบบเฉพาะตัว แต่เน้นความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันในลักษณะที่ต่างเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน ต่างจากความสัมพันธ์แบบการจำแนก การคิดแบบเป็นเหตุเป็นผลต่อกันยังทำให้สามารถอธิบายต่อไปได้ด้วยว่าการที่มีผลเช่นนี้ ก็เพราะมีเหตุและปัจจัยต่างกัน ดังนั้นถ้าหากไม่ต้องการได้รับผลจากเหตุหรือปัจจัยดังกล่าว ก็ต้องไปเริ่มพิจารณาที่เหตุและปัจจัยแล้วระงับที่ต้นเหตุ นั่นเสียให้ได้ด้วยการใช้ปัญญาหรือการเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง ซึ่งประกอบไปด้วย ปรัชญาหรือแนวคิดหรือทฤษฎีปฏิบัติ คือการปฏิบัติตามแนวคิดหรือทฤษฎีดังกล่าว และปฏิเวธคือการได้รับผลจริงตามแนวคิดหรือทฤษฎีนั้น ๆ การใช้ตรรกะแต่เพียงอย่างเดียวไม่อาจจะช่วยให้เข้าถึงความจริงของสิ่งที่ต้องการจะรู้ได้อย่างเพียงพอ

๓.๒.๓ ปฐมพระราชดำรัสว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียง

นับจากพระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ เพื่อชี้แนะแนวทางในการดำเนินชีวิตให้แก่พสกนิกรชาวไทยนับเวลาล่วงมานานกว่า ๔๐

^{๔๔} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ, หน้า ๓.

ปีแล้ว มีใจความตอนหนึ่งว่า “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานที่มั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้วจึงค่อยเสริมสร้างความเจริญและยกฐานะเศรษฐกิจขั้นสูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่ทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและของประชาชนโดยสอดคล้องด้วยก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่าง ๆ ขึ้นซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยากและล้มเหลวในที่สุด”^{๔๕} เพื่อนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและการปรับตนเข้ากับสังคมแต่ในขณะเดียวกันท่านผู้บริหารประเทศยุคนั้นต้องการนำประเทศไทยไปสู่การพัฒนาอย่างก้าวกระโดดจากประเทศเกษตรกรรมไปสู่ประเทศกำลังพัฒนาพระองค์ท่านถือโอกาสพระราชทานพระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต ในวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ มีใจความตอนหนึ่งว่า “คนอื่นจะว่าอย่างไรก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย ว่าเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่ดีทันสมัย แต่เราก็พอมีพอกิน และขอให้ทุกคนปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพอมีพอกิน มีความสงบและทำงานตั้งจิตอธิฐาน ตั้งปณิธานในทางที่จะทำให้เมืองไทยอยู่แบบพอกินพอกิน ไม่ใช่ว่ารุ่งเรืองอย่างยอด แต่พอกินพอกิน มีความสงบ เปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินได้เราก็อยู่อย่างยืนยาวได้”^{๔๖}

ต่อมาหลักคิดนี้เป็นที่กล่าวถึงอย่างกว้างขวางเมื่อเกิดวิกฤตใน พ.ศ. ๒๕๔๐ เกิดปัญหาวิกฤตการณ์เศรษฐกิจประเทศไทยเข้าสู่สภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจที่เรียกว่า “เศรษฐกิจฟองสบู่แตก” หรือ “วิกฤตต้มยำกุ้ง” ท่ามกลางความพยายามและความหวังว่าไทยยังมีโอกาสผกผันเป็นเสือเศรษฐกิจตัวที่ ๕ ของเอเชีย ซึ่งนับเป็นวิกฤตทางเศรษฐกิจที่ร้ายแรงที่สุดครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของประเทศไทยและส่งผลกระทบต่อฐานราก และยังปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน^{๔๗} และหลังจากนั้นเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ทรงเตือนอีกครั้งโดยมีพระราชดำรัสเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ ยังทรงเน้นย้ำ อีกครั้งอันถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของข้อเสนอ “เศรษฐกิจพอเพียง” เพื่อใช้เป็นแนวทางการแก้ปัญหาให้กับประเทศในขณะนั้นมีใจความสำคัญว่า

“การเป็นเสือนั้นไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ้มชูตนเองได้ให้มีพอเพียงกับตนเอง อันนี้ก็เคยบอกว่าความพอเพียงไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัว จะต้องทอผ้าใส่เอง แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการ ก็ขายได้แต่ขายในที่ที่ไม่ห่างไกลเท่าไรไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก”^{๔๘} เนื้อหาที่พระองค์ทรงตรัสนี้คือทรงเพื่อเตือนสติไม่ให้

^{๔๕} สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.), **อันเนื่องมาจากพระราชดำริ**, หน้า ๑๕๖.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖.

^{๔๗} พระครูสิริปริยัติธารัง (พิสิฐ ชุตินธโร), ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโศกวิภาค ๔ กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๙.

^{๔๘} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๗๔.

ตาโตจนเกิดความละโมบ เช่นเห็นคนอื่นทำแล้วได้ผลก็ทำตามบ้างโดยไม่มีการไตร่ตรองอย่างรอบด้าน ซึ่งตรงกับสำนวนไทยที่ว่าเห็นช้างขี้ขี้ตามช้าง และที่ชัดเจนอย่างยิ่งในเวลาต่อมาคำว่า “พอเพียง” ที่พระองค์ท่านพระราชทานพระดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชทานความหมายของคำว่า “พอเพียง” ใจความว่า

คำว่า พอเพียง มีความหมายอีกอย่างหนึ่ง ที่กว้างออกไปอีกไม่ได้หมายถึง การมีพอสำหรับใช้เองเท่านั้น แต่มีความหมายว่า พอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ แปลว่า เศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง^{๔๙} ให้ “เพียงพอ” ในที่นี้หมายความว่า มีกินมีอยู่ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่หรูหราก็ได้ แต่ว่าพอแม้บางอย่างอาจจะฟุ่มเฟือยแต่ถ้าทำให้มีความสุขและถ้าสามารถทำได้ไม่เกินกำลังก็สมควรจะทำ สมควรที่จะปฏิบัติ” ซึ่งอธิบายว่า “พอเพียง” คือ ๑) พอประมาณ ๒) ซื่อตรง ๓) ไม่โลภมาก ๔) ต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นข้อเสนอในการดำเนินการทางเศรษฐกิจตามแนวพุทธธรรมอย่างแท้จริง^{๕๐} โดยที่พระองค์ได้ทดลองปฏิบัติตามแนวความคิดดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรมมาก่อนหน้าที่จะมีพระราชดำรัสในปีพ.ศ. ๒๕๑๗ แล้วภายหลังจากที่ไม่ได้รับการสนองตอบจากรัฐบาลยุคนั้นเท่าที่ควร^{๕๑}

พระองค์ทรงแนะนำให้มีความเตรียมพร้อมในการที่จะพึ่งพาตนเองได้อยู่ตลอดเวลา และในขณะเดียวกันมีพอที่จะแบ่งปันซึ่งกันและกันโดยพร้อมทั้งตนเองเป็นเบื้องต้นก่อน เพื่อสร้างความมั่นคงที่เป็นเสมือนรากฐานเพื่อที่จะพัฒนาให้ก้าวหน้าต่อไปในระดับที่สูงขึ้นเป็นลำดับ เป็นลักษณะค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของโครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริโดยทั่วไปนั่นเอง นอกจากนี้ยังทรงแนะนำการใช้ชีวิตแบบทางสายกลางหรือ “มัชฌิมาปฏิปทา” คือรู้จักในการเพียงพอทั้งในการบริโภคและการดำเนินชีวิต ทรงสอนให้มีความซื่อสัตย์ มีความอิสระมี ความอดทน และมีความมั่นคงทางด้านจิตใจ ให้ลดละเลิกอบายมุข ความโลภและปล่อยตัวไปตามวัฒนธรรมการบริโภคกระแสเศรษฐกิจสายหลัก ที่ไร้สาระ ฟุ่มเฟือย และไม่รู้จักเพียงพอ ทรงเน้นเรื่องการมัธยัสถ์ อดออม ควบคู่ไปกับการสร้างความมั่นคงและเกื้อกูลกัน ในชุมชนเล็ก ๆ ของตนพร้อม ๆ กับการสร้างความมั่นคงและมีธรรมในจิตใจ ไม่เอารัดเอาเปรียบ รู้จักเมตตาและการให้ อันเป็นหลักแห่งพุทธธรรมตลอดจนประสานประโยชน์ระหว่างตนกับผู้อื่นและตนกับสังคม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นการไม่ทำลาย ขณะเดียวกันก็รวมตัวกันป้องกันการถูกเอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มนายทุนที่มุ่งเอาเปรียบและกอบโกยผลกำไรแต่ฝ่ายเดียว^{๕๒}

^{๔๙} สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ, การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ, หน้า ๓๒.

^{๕๐} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, หน้า ๙๘.

^{๕๑} พระครูสิริปริยัติธารง (พิสิฐ ชุตินธโร), ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโศกวิภาค ๔ กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๙. ^{๕๒} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, หน้า ๙๘.

๓.๒.๔ ระดับของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงมุ่งสร้างความสมดุล เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งทางด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจากโลกภายนอก ความสมดุลในที่นี้คือ การพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม ทั้งการเข้าสู่ดุลยภาพในระยะยาวจำต้องสมดุลในทุก ๆ ด้าน เป็นเบื้องต้นก่อนที่จะขยายไปสู่การพัฒนาที่เป็น “สัมมาพัฒนา”^{๕๓} ที่มีความยืดหยุ่นปรับตัวให้มีภูมิคุ้มกัน เจริญเติบโตทางด้านปริมาณและคุณภาพทำให้ก้าวทันและพร้อมรับกระแสโลกาภิวัตน์ จึงมุ่งเน้นให้เกิดการพิจารณาอย่างรอบด้าน มีความรอบคอบระมัดระวังในการดำเนินงาน โดยเลือกรับการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบในแง่ดี ในขณะที่เดียวกันก็ต้องสร้างระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการเปลี่ยนแปลงในแง่ที่ไม่ดีและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้เพื่อจำกัดผลกระทบให้อยู่ในระดับที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายหรือไม่เป็นอันตรายร้ายแรงทำให้กิจการยังคงดำเนินต่อไปได้

จากการศึกษาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สำหรับคนกลุ่มหนึ่ง ก็ยังเข้าใจว่า พอเพียง คือ การพึ่งตนเอง ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า (Self-Sufficiency)^{๕๔} นั่นก็คือผลคืออะไร มีพอที่จะใช้ไม่ต้องไม่จำเป็นต้องไปขอยืมคนอื่นอยู่ได้ด้วยตัวเอง (พึ่งตนเอง)^{๕๕} แต่คำว่า พอเพียง ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งตรงกับคำว่า (Sufficiency-Economy) นั้นมีความหมายกว้างกว่าการพึ่งตนเองได้ เป็นปรัชญาที่ชี้ให้เห็นถึงการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทุกระดับ ทั้งการบริหารและพัฒนาประเทศดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวหน้าทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์^{๕๖} และดำรงชีวิตอย่างมีความสุขโดยไม่ต้องเบียดเบียนผู้อื่น หรือเน้นการบริหารจัดการอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ^{๕๗} เศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่เลี้ยงตนเองได้บนพื้นฐานของความประหยัดและการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น เรียกว่า “เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน” ส่วนเศรษฐกิจในระดับที่มีการรวมตัวกัน เพื่อร่วมดำเนินงานในเรื่องต่าง ๆ มีการสร้างเครือข่ายและการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ โดยการประสานความร่วมมือกับภายนอก เรียกว่า “เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า” ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงมิใช่แค่เรื่องของพึ่งตนเองโดยที่ไม่เกี่ยวข้องกับใคร และมีใช่แค่เรื่องของความประหยัด แต่ยังครอบคลุมถึงการเกี่ยวข้องกับผู้อื่น การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยแท้จริง พระครูสิริปริยัติธำรงได้ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโศกวิภาค ๔ กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง^{๕๘} ค้นพบว่าเศรษฐกิจพอเพียงสามารถจำแนกได้เป็น ๓ ระดับดังนี้

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๘.

^{๕๔} สุเมธ ตันติเวชกุล, *ใต้เบื้องพระยุคลบาท*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๙), หน้า ๒๘๕.

^{๕๕} สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, *การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ*, หน้า ๑๙.

^{๕๖} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, *ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา*, หน้า ๘๖.

^{๕๗} สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, *การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ*, หน้า ๓๒.

^{๕๘} พระครูสิริปริยัติธำรง (พิสิฐ ชุตินธโร), *ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโศกวิภาค ๔ กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง*, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๘๒-๗๖.

๑. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่หนึ่ง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ที่เน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว คือ การที่สมาชิกในครอบครัวมีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ประเวศ วะสี^{๕๙} ได้แสดงทัศนะไว้ว่าเราจะต้องเข้าใจจากฐานของความรุ่มเย็นเป็นสุข ถ้าไม่ทำสังคมก็จะเป็นสุข การจะทำให้สังคมหมดปัญหาเรื่องมิฉาอาชีวะไปสู่สัมมาอาชีวะได้ จะต้องส่งเสริมให้มีเศรษฐกิจพื้นฐานพึ่งตนเองให้มากที่สุดหรือเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน ที่ว่าสัมมาชีพเต็มพื้นที่เป็นฐานของความรุ่มเย็นเป็นสุข สามารถสนองความต้องการพื้นฐาน เช่น ความต้องการปัจจัยสี่ของตนเองและครอบครัวได้ มีความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกลมเกลียว และมีความพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยการประหยัดและการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น จนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งทางกายและใจ

๒. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สอง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้าเน้นความพอเพียงในระดับเครือข่าย คือเมื่อกลุ่มหรือองค์กร คือเมื่อบุคคล/ครอบครัว มีความพอเพียงในระดับที่หนึ่งแล้ว ประเวศ วะสี^{๖๐} ได้แสดงทัศนะว่า วิธีการคือส่งเสริมการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำ ร่วมคิดหมายถึงการที่ชาวบ้านรวมตัวกันทำวิจัยเรื่องของตนเอง ร่วมทำ รวมทั้งการที่ชาวบ้านรวมตัวกันทำแผนแม่บทชุมชน และขับเคลื่อน การพัฒนาตามแผนแม่บทชุมชนที่ชุมชนทำเอง ก็จะรวมพลังในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ เพื่อร่วมกันดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา โดยการร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานราชการ มูลนิธิ และเอกชน

๓. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สาม เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เน้นความพอเพียงในระดับเครือข่าย คือเมื่อกลุ่มหรือองค์กรมีความพอเพียงในระดับที่สองแล้ว ประเวศ วะสี^{๖๑} ได้แสดงทัศนะว่า งานพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งจังหวัดเพื่อเศรษฐกิจพอเพียง เมื่อดำเนินไปจะพบว่ามี ความต้องการสนับสนุนทางนโยบายในระดับและในเรื่องต่างๆ อาจจะแก้ไขกฎระเบียบต่างๆ การใช้งบประมาณ นโยบายในการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน การสื่อสาร การปรับการทำงาน ของหน่วยงานต่าง ๆ หรือความต้องการทางวิชาการ เป็นต้น ก็จะร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อสร้างเครือข่าย มีการติดต่อร่วมมือกับธนาคารและบริษัทต่าง ๆ ทั้งในด้านการลงทุน การผลิต การตลาด การจำหน่าย และการบริหารจัดการ เพื่อการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ตลอดจนนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งในด้านสวัสดิการ การศึกษา สังคม และศาสนา ให้สมประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าการจำแนกเศรษฐกิจพอเพียงเป็น ๓ ระดับข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการ พัฒนาที่เริ่มต้นจากการพึ่งตนเอง โดยเปลี่ยนจากการพึ่งตนเองไม่ใช่อุปถัมภ์หรือต้องคอยอาศัย ผู้อื่นตลอดเวลา (Dependent) เป็นการพัฒนาตนเองให้มีความเข้มแข็ง เป็นอิสระ เศรษฐกิจพอเพียง ระดับที่สอง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า (Independent) แล้วจึงค่อย ๆ พัฒนาขึ้นมาเป็น

^{๕๙} ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียงภาคการปฏิบัติ การพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งจังหวัด, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์เนตส์ พรินท์ติ้ง, ๒๕๔๑), หน้า ๓-๔.

^{๖๐} ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียงภาคการปฏิบัติ การพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งจังหวัด, (อ้งแล้ว), หน้า ๖.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

การแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน จนนำไปสู่การพึ่งพิงอิงกัน (Inter dependent) สงเคราะห์ เกื้อกูล ร่วมมือกัน และประสานกับโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี^{๖๒} สอดคล้องกับทัศนะของ วัชร งามจิตเจริญ^{๖๓} ที่ให้ไว้ว่าโดยในทางพุทธศาสนาเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กันต้องอิงอาศัยกัน มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมหรือธรรมชาติล้วนมีความสัมพันธ์กันและต้องอาศัยกันในการอยู่รอดกิจกรรมทางเศรษฐกิจในฐานะกิจกรรมหนึ่งของมนุษย์ก็เช่นกันไม่ได้แยกต่างหากจากกิจกรรมอื่น ๆ กิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมอื่น ๆ และมีผลกระทบต่อกิจกรรมอื่น ๆ

เป้าหมายคือ มนุษย์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและระบบของสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนในสังคมนั้นเกิดมีปัญหา ที่หมายถึงความเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เป็นไปตามสภาวะหรือธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งต่าง ๆ ทำให้สามารถสะกิดและเดินตามทางสายกลาง เพื่อมุ่งสู่การบริโภคแต่เพียงพอดี กล่าวคือบริโภคเพียงจำเป็นในการรักษาสุขภาพให้ดีด้วยความไม่ประมาท ซึ่งการดำรงตนในลักษณะนี้จะทำให้ความยั่งยืนเกิดขึ้นเอง ในแง่ของการดำรงอยู่อย่างยาวนาน เพราะถ้ามนุษย์สามารถพัฒนาพัฒนาจิตใจของตนเองให้สูงขึ้นได้มากเท่าใด การเบียดเบียนตนเอง การเบียดเบียนผู้อื่น รวมทั้งการเบียดเบียนสภาพแวดล้อมย่อมจะน้อยลงด้วย ขณะเดียวกันความสามารถในการเกื้อกูลตนเอง สังคมและสภาพแวดล้อมให้เพิ่มความเกื้อกูลต่อกัน สังคมมีความสงบร่มเย็นมากขึ้น สามารถดำรงตนได้อย่างมีความสุข แสดงว่ามีความเข้าใจในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างกระจ่างชัด

๓.๒.๕ เศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่

แรงดลบันดาลพระราชหฤทัยในเรื่องนี้เกิดจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จเยี่ยมราษฎรในภาคอีสาน ที่บ้านกุดตอแก่น ต.กุดสินคัมใหญ่ อ.เขาวง จ.กาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๓๕^{๖๔} ได้ทรงเห็นสภาพปัญหาและความยากลำบากของเกษตรกร พระองค์ทรงทอดพระเนตรและเข้าไปดูข้าวที่เกษตรกรปลูก เมื่อจับข้าวรวงนั้นดู ทรงพบว่าข้าวที่เกษตรกรปลูกนั้นไม่มีน้ำหนักของเมล็ดข้าวเลย เนื่องมาจากความแห้งแล้งเพราะฝนทิ้งช่วง ซึ่งสภาพดังกล่าวคงเป็นสภาพปัญหาของเกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศประสบอยู่ แม้ว่าจะมีการชลประทานบ้างก็ยังมีขนาดไม่แน่นอน น้ำใช้ยังไม่พอเพียง รวมทั้งระบบการปลูกพืชไม่มีหลักเกณฑ์และส่วนใหญ่ปลูกพืชชนิดเดียวด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงทรงศึกษาและรวบรวมข้อมูลนำมาวิเคราะห์และได้พระราชทานพระราชดำริ เพื่อให้สามารถผ่านพ้นช่วงเวลาวิกฤติการขาดแคลนน้ำได้โดยไม่เดือดร้อนและยากลำบากนัก พระราชดำรินี้ ทรงเรียกว่า “ทฤษฎีใหม่” อันเป็นแนวทางการจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยทรงทดลองเป็นแห่งแรกที่วัดมิ่งคลชัยพัฒนา ตำบลห้วยบง อำเภอเมือง จังหวัดสระบุรี ซึ่งกลายเป็นทฤษฎีการพัฒนาที่สมบูรณ์เบ็ดเสร็จ ทั้งด้านการบริหารการจัดการน้ำ ที่ดินการประกอบอาชีพเกษตรกรรม รวมทั้งการบริหารจัดการชีวิต

^{๖๒} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๑.

^{๖๓} วัชร งามจิตเจริญ, แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒๔.

^{๖๔} สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๐๓.

ครอบครัวยุติธรรมหรือ “ยืนบนขาของตนเองสมกับความเป็นไท” โดยมีกรอบแนวคิดทฤษฎีใหม่ ๒ ประการ ดังนี้

แนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ (New Theory Agriculture) ชัยอนันต์ สมุทรวณิช^{๖๕} ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจใน ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด (๒๕๔๑) แนวพระราชดำริที่เรียกว่า “ทฤษฎีใหม่” เป็นแนวทางหรือหลักการในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรเพื่อการเกษตรในที่ดินที่มีขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุดในเชิงวิชาการจะมีลักษณะเป็นความคิดชุดหนึ่ง (A set of ideas) แนวความคิด (Concepts) หลักการ (Methods) ที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ ซึ่งสามารถอธิบายให้เห็นการปฏิบัติจริงได้โดยเป็นระบบความคิดใหม่ที่ไม่เคยมีผู้คิดมาก่อนเป็นระบบคิดที่แตกต่างและก้าวพ้นเขตแดนความคิดหรือวิธีการคิดที่เคยมีมาหรือเคยเป็นอยู่ด้วย^{๖๖} สอดคล้องกับความคิดเห็นของ ดร.วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร ที่ได้กล่าวไว้ว่าเช่นเดียวกันว่า “แบบจำลองทางเศรษฐกิจ” ตามพระราชดำรินั้นทั้งความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งให้แก่เกษตรกรของไทย” ตามพระราชดำรินั้นได้รวมถึงบทบาทของเทคโนโลยีในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ที่ดินและน้ำด้วย ซึ่งตัวอย่างของการนี้ก็คือ “ทฤษฎีใหม่” อันเป็นหลักการหรือแนวทางการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็ก^{๖๗} การพัฒนาการเกษตรให้มีความเข้มแข็งนั้นจำเป็นต้องมี ปัจจัยบางประการทำหน้าที่เป็นกลไกการพัฒนา ปัจจัยดังกล่าวนี้มีความสำคัญต่อการปรับปรุงแก้ไขในทุก ๆ ปัญหาอันเกี่ยวข้องเนื่องกับการเกษตรไม่ว่าจะเป็นในเรื่องดิน, น้ำ, กรรมวิธีการผลิต, การกำจัดศัตรูพืช, ฯลฯ ตลอดทั้งในเรื่องของการค้นคว้าทดลอง, และโดยรวมแล้วนี่คือจุดอ่อนของการเกษตรของไทยอาจกล่าวได้ว่า “ทฤษฎีใหม่” มีสาระความคิดในเชิงทฤษฎี กระบวนการ และวิธีการหลายประการที่ประกอบด้วยกันและกันหรือแยกจากกันไม่ได้ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาทำความเข้าใจให้ชัดเจนก่อนแท้

ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล^{๖๘} ได้กล่าวเน้นย้ำไว้อย่างมีความหมายว่า “บ้านเมืองเรานั้นขาดการจัดการมากที่สุดก็คือ เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการนี้ เป็นเรื่องที่เรากพร่องมากที่สุด ไม่ว่าจะเรื่องอะไรทั้งสิ้นหยิบขึ้นมาเถอะครับ เรามีความล้มเหลวทางด้านการจัดการทั้งนั้น” นอกจากนี้ ดร.สุเมธ ยังกล่าวถึงแก่นแท้ของปัญหาที่เกิดจากการจัดการนั้นมีดังนี้คือ .จากการพัฒนาประเทศที่ผ่านมาทำให้สังคมไทยอ่อนแอ เหตุเพราะสังคมมิได้สร้าง “กระบวนการเรียนรู้” ให้กับคนส่วนใหญ่ ด้วยขาด “ปัญญา” ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ประกอบกับผู้มีโอกาสทางสังคมส่วนใหญ่มักขาดคุณธรรมจริยธรรม เกิดปัญหาทุจริตประพฤติดมิชอบขึ้นในทุกระดับ ขณะเดียวกันผู้ที่ด้อยโอกาสมักถูกเอารัดเอาเปรียบและประกอบกับการพัฒนาเศรษฐกิจแบบแยกส่วน โดยใช้ “เงิน” เป็น

^{๖๕}สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๖๗.

^{๖๖}สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.), อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, หน้า ๑ ๔๖.

^{๖๗}วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับปัญหาเศรษฐกิจของสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ยูโรปา เพรส จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๖๘}อุดมพร อมรธรรม, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพระเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๙), หน้า ๓๘-๔๐.

“เป้าหมาย” ไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะตามมา อาทิ ทุนด้านดิน น้ำ ป่าไม้ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม สูดทำยส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้นและเกษตรกรพึ่งตนเองได้น้อยลง^{๖๙} โดยตลอดระยะเวลา ๓๕ ปีที่เราได้พัฒนากันภายใต้แผนพัฒนาฯ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินั้น จะเห็นได้ว่าเราประสบความสำเร็จอย่างดีที่สุดเดียวในแง่ของเศรษฐกิจ แต่สัดส่วนทางด้านเกษตรซึ่งเคยสร้างความร่ำรวยให้กับประเทศก็เริ่มลดน้อยถอยลงไปตามลำดับ การเกษตรจะอยู่ได้ต้องเป็นการเกษตรขนาดบริษัทภัย เกษตรกรตัวน้อย ๆ ที่เป็นชาวนา ชาวไร่ ชาวสวนจริง ๆ นั้น นับวันจะแต่ได้รับปัญหาอุปสรรคมาจากหลายส่วนหลายปัจจัย^{๗๐} ประกอบกับปัญหาภาวะเศรษฐกิจที่ประเทศกำลังประสบอยู่ ทำให้ประชาชนในชาติล้มลุกคลุกคลาน หวังเพียงเพื่อให้ตนเองอยู่รอด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักและห่วงใยในทุกข์สุขของพสกนิกรไทยอย่างยิ่งนัก เห็นได้จากพระราชดำรัส เรื่อง “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่ได้พระราชทานไว้ถึง ๒ ครั้งในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ปี ๒๕๔๐ และ ๒๕๔๑ ซึ่งได้มีการขานรับนำแนวทางเรื่องเศรษฐกิจไปปฏิบัติกันหลายหน่วยงาน ซึ่งคนมักเข้าใจว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องของเกษตรกรนั้น แต่แท้ที่จริงแล้วผู้ประกอบการอาชีพอื่นๆ เช่นพ่อค้าข้าราชการ และบริษัทต่าง ๆ สามารถนำแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้

๒. เหตุผลที่มีเกษตรทฤษฎีใหม่ ผศ.ธันวา จิตต์สงวน^{๗๑} ได้กล่าวว่าเหตุผลที่มาของรูปแบบและแนวความคิดเกี่ยวกับระบบการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ (New Theory Agriculture) เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์ปัญหาทั่วไป ในภาคการเกษตรของประเทศที่กำลังพัฒนา โดยเฉพาะการเกษตรของประเทศไทยใน ๒ ปัญหาสำคัญด้วยกัน กล่าวคือ

๒.๑ ปัญหาภัยแล้งจากการขาดแคลนน้ำ พื้นที่เกษตรกรรมของประเทศไทยกว่า ๗๐% อยู่นอกเขตชลประทาน ทำให้เกษตรกรต้องอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติเพียงอย่างเดียวในการทำเกษตรและในปัจจุบันการเสียดุลของระบบนิเวศได้ก่อให้เกิดความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ เกิดภาวะแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรกรรมและการบริโภคในครัวเรือนเกือบทุกภาคของประเทศไทย อันถือเป็นวิกฤตที่สำคัญของชาชนบทของประเทศร่วมกัน ได้มีการวิเคราะห์ความต้องการการใช้น้ำโดยใช้หลักเกณฑ์การเฉลี่ยต้องมีน้ำใช้ในฤดูแล้ง ประมาณ ๑,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อ ๑ ไร่ ดังนั้นหากต้องการปลูกข้าว ๕ ไร่ และปลูกผักและไม้ผล ๕ ไร่ จึงต้องมีน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร ๑๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร

๒.๒ ความไม่มั่นคงทางด้านอาหารของเกษตรกร เป็นปัญหาอีกด้านหนึ่งที่มีการวิเคราะห์ไว้โดยเน้นให้แต่ละครัวเรือนควรมีแหล่งอาหารโดยเฉพาะข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภค ซึ่งโดยปกติแล้วหากครัวเรือนเกษตรกรต้องการให้มีการผลิตข้าว เพื่อให้บริโภคได้เพียงพอตลอดทั้งปี ครัวเรือนนั้นควรทำนาในพื้นที่ราว ๕ ไร่ การเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ จึงเน้นให้มีการการผลิตข้าว

^{๖๙} สุเมธ ตันติเวชกุล, **ใต้เบื้องพระยุคลบาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๙), หน้า ๒๘๔.

^{๗๐} สุเมธ ตันติเวชกุล, **ใต้เบื้องพระยุคลบาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์เนตพริ้นท์ตั้ง เซ็นเตอร์ จำกัด ,๒๕๔๔), หน้า ๙๓.

^{๗๑} ธันวา จิตต์สงวน, “แนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน” ภาควิชาเศรษฐศาสตร์และทรัพยากร (๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๔), หน้า ๓ ๑๘.

เพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นเป้าหมายแรก โดยหากครัวเรือนหนึ่งมีพื้นที่การทำการ
ประมาณ ๕ ไร่ก็สามารถดำรงชีพอยู่ได้^{๗๒}

๒.๓ นอกจากการปลูกข้าวเพื่อเสริมความมั่นคงทางด้านอาหารของครัวเรือน
การเกษตรตามแนวทางทฤษฎีใหม่ก็ได้เสนอให้มีการจัดสรรพื้นที่สำหรับการเกษตรและการ
เพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์อื่น ๆ เพื่อเป็นรายได้เสริมและลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ดังนั้นในพื้นที่เกษตรที่
เกษตรกรถือครองเฉลี่ย ๑๐-๑๕ ไร่ควรมีการจัดสรรที่ดินออกเป็นสัดส่วนดังนี้

และประโยชน์ที่พึงเกิดขึ้นแก่ประชาชนที่เห็นคุณค่าของเศรษฐกิจพอเพียงและการนำ
ทฤษฎีใหม่ไปปฏิบัตินั้น มิใช่ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนแต่เพียงขั้นต้นเท่านั้น หากแต่เป็นความ
พอเพียงที่นำไปสู่การบริโภคและการเป็นอยู่แต่พอดีไม่ใช้การกินดีอยู่ดีและมีความสามารถในการ
พึ่งตนเอง ซึ่งเป็นคุณภาพที่อยู่เหนือเรื่องการเห็นประโยชน์ส่วนตัว ทฤษฎีใหม่เป็นการพัฒนามาจาก
ฐานของความพอเพียงและการพึ่งตนเอง จากฐานภายในลักษณะเช่นนี้เท่านั้นที่ทำให้คุณค่าทางด้าน
จิตใจถูกยกระดับให้สูงและมีความละเอียดอ่อนมากขึ้น คือมีความเมตตากรุณา การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
แบ่งปัน นี่คือนิยามและคุณค่าของเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่อย่างเด่นชัด

๓.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีใหม่กับเศรษฐกิจพอเพียง

พระองค์ทรงได้ค้นคว้าหารูปธรรมเพื่อใช้เป็นแนวทางที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้จริง
และรูปแบบหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งเป็นแนวทางหรือหลักการในการ
จัดการทรัพยากรระดับไร่นาคือที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรกรรมในพื้นที่ขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์
สูงสุด ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาการเกษตรอย่างเป็นขั้นต่อนั้น เป็นตัวอย่างการใช้หลักเศรษฐกิจ
พอเพียงในทางปฏิบัติ ที่เป็นรูปธรรม เฉพาะในพื้นที่ที่เหมาะสม ดร.ชัยอนันต์ สมุทรวานิช^{๗๓} นัก
รัฐศาสตร์และราชบัณฑิตได้วิเคราะห์ “ทฤษฎีใหม่” ตามแนวพระราชดำริเป็นกระบวนการหนึ่งของ
แนวคิดหลัก “เศรษฐกิจพอเพียง” ว่าเป็นจริยธรรมของการมีวิถีชีวิตแบบน้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” อันเป็น
การพึ่งพิง-อิงกัน (Interdependence) มากกว่าเป็นแค่การ “พึ่งพาอาศัย (Dependence) หรืออาจ
พูดได้ว่าเปรียบเทียบ ทฤษฎีใหม่กับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีอยู่ ๒ แบบ คือ แบบพื้นฐาน กับ แบบ
ก้าวหน้า ได้ตั้งคำถามถึงความพอเพียงในระดับบุคคล และครอบครัว โดยเฉพาะเกษตรกรเป็นเศรษฐกิจ
พอเพียงแบบพื้นฐาน เทียบได้กับทฤษฎีใหม่ พระองค์ท่านได้พระราชทานพระบรมราโชวาทในวาระ
ต่าง ๆ ได้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างทฤษฎีใหม่กับเศรษฐกิจพอเพียงไว้อย่างชัดเจนว่า ทฤษฎีใหม่ต้อง
ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการปฏิบัติ กล่าวคือ ปฏิบัติด้วยความพอประมาณ และความมีเหตุผล
เพื่อให้สามารถดำเนินงานได้โดยอาศัยความสามัคคี ความร่วมมือ ความขยัน ความอดทน และความ
ปรารถนาดีต่อกัน การปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยให้ประเทศเจริญได้

เมื่อเข้าใจทฤษฎีใหม่แล้ว ก็มาเข้าใจเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียง คนที่ทำงานนี้ต้องไม่ฟุ้งซ่าน
ไม่ฟุ้งเฟ้อ ได้เขียนไว้ในทางทฤษฎีใหม่ว่าลำบาก เพราะผู้ปฏิบัติต้องมีความเพียรและต้องอดทน ไม่ใช่

^{๗๒} ธีรนา จิตต์สงวน, “แนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน” ภาควิชา
เศรษฐศาสตร์และทรัพยากร (๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๔), หน้า ๓-๑๓.

^{๗๓} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมใน
พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๐๑.

ว่าทำง่าย ๆ ไม่ใช่ว่าเป็นทฤษฎีของในหลวง แล้วจะทำได้สะดวก และไม่ใช่ว่าทำได้ทุกแห่ง ต้องเลือกที่ว่าค่อย ๆ ทำไปก็จะสามารถขยายความคิดทฤษฎีใหม่นี้ไปได้ โดยดัดแปลงทฤษฎีใหม่นี้แล้วแต่สภาพของภูมิประเทศ ถ้าทำโครงการอะไรที่ให้ออดคล้องกับภูมิประเทศก็สามารถสร้างความเจริญให้กับเขตที่ใหม่ได้ เขตที่ปลูกข้าวก็จะแผ่ไปทั่วประเทศได้ แต่เพื่อการแต่เพื่อการที่จะต้องมีความร่วมมืออย่างดีจากทุกฝ่าย ทั้งนักวิชาการและนักปกครอง ดังนั้นจึงบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่สองอย่างนี้ จะนำประเทศให้เจริญได้ แต่ต้องมีความอดทน ต้องมีความเพียร ไม่ใจร้อน ไม่พูดมาก ต้องไม่ทะเลาะกัน ถ้าทำด้วยความเข้าใจกัน เชื่อว่าทุกคนจะมีความพอใจได้ (พระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้า ถวายชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาฯ พระราชวังดุสิต วันพฤหัสบดี ที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๐)^{๗๔} ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานสรุปเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ไว้เป็นขั้นตอนต่างๆ รวม ๓ ขั้นตอน คือ

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๑ เป็นวิธีการปฏิบัติของเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่ดินจำนวนน้อย แปลงเล็ก (ประมาณ ๑๕ ไร่)^{๗๕} ความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัวโดยเฉพาะเกษตรกร เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐานเทียบได้กับทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๑ ที่มุ่งแก้ปัญหาของเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลแหล่งน้ำที่ต้องพึ่งน้ำฝนและประสบความเสี่ยงจากการที่น้ำไม่พอเพียง แม้กระทั่งสำหรับการปลูกข้าวเพื่อบริโภค และมีข้อสมมติว่า มีที่ดินพอเพียงในการขุดบ่อเพื่อแก้ปัญหาในเรื่องดังกล่าวจากการแก้ปัญหาความเสี่ยงเรื่องน้ำ จะทำให้เกษตรกรสามารถมีข้าวเพื่อการบริโภคยังชีพในระดับหนึ่งได้ และใช้ที่ดินส่วนอื่น ๆ สนองความต้องการพื้นฐานของครอบครัว รวมทั้งขายในส่วนที่เหลือเพื่อมีรายได้ที่จะใช้เป็นค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้เกิดขึ้นในระดับครอบครัว

ขั้นตอนแรก ร้อยละ ๓๐ ให้ขุดสระกักเก็บน้ำในฤดูฝนไว้เพาะปลูกและใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้งได้ตลอดปี ทั้งยังใช้เลี้ยงปลาและปลูกพืชน้ำ พืชริมสระเพื่อบริโภคและเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วย โดยพระราชทานแนวทางการคำนวณว่าต้องมีน้ำ ๑,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อการเพาะปลูก ๑ ไร่ โดยประมาณ และบนสระน้ำอาจสร้างเล้าไก่ เล้าหมูได้ด้วย

ขั้นตอนที่สอง ร้อยละ ๓๐ ให้ทำนาข้าว เนื่องจากคนไทยบริโภคข้าวเป็นอาหารหลัก โดยมีเกณฑ์เฉลี่ยเกษตรกรบริโภคข้าวคนละ ๒๐๐ กิโลกรัมข้าวเปลือกต่อปี เกษตรกรมีครอบครัวละ ๓-๔ คน ดังนั้น ควรปลูกข้าว ๕ ไร่ ผลผลิตประมาณไร่ละ ๓๐ ถึง ซึ่งเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี เพื่อยึดหลักพึ่งตนเองได้อย่างมีอิสระภาพ

ขั้นตอนที่สาม ร้อยละ ๓๐ ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย ไม้ทำเชื้อเพลิง ไม่สร้างบ้านพืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อการบริโภคและใช้สอยอย่างพอเพียง หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่ายเป็นรายได้ต่อไป

ขั้นตอนที่สี่ ร้อยละ ๑๐ เป็นที่อยู่อาศัย และอื่น ๆ เช่น ถนน คันดิน ลานตาก กองปุ๋ยหมัก โรงเพาะเห็ด พืชผักสวนครัว เป็นต้น

^{๗๔} สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ, การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ, หน้า ๓๕-๓๘.

^{๗๕} สมชาย พุ่มสะอาด, ประมวลพระราชดำรัส, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติประชาไทย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๘.

หลักการที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดเป็นทฤษฎีขั้นที่หนึ่งเท่านั้น เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ลงมือปฏิบัติตามขั้นที่หนึ่งในที่ดินของตนจนได้ผลแล้ว เกษตรกรก็จะสามารถพัฒนาตนเองไปสู่ขั้นพอกอยู่พอกิน และตัดค่าใช้จ่ายลงเกือบทั้งหมด มีอิสระจากสภาพปัจจัยภายนอกแล้ว และเพื่อให้ผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จึงควรที่จะต้องดำเนินการตามขั้นที่สอง และขั้นที่สาม ต่อไปตามลำดับดังนี้^{๗๖}

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๒ เมื่อตั้งศูนย์บริการที่วัดมงคลพัฒนาและแปลงตัวอย่างที่ “ดิสโก้” สำเร็จแล้ว เกษตรกรก็เริ่มเข้าใจวิธีการ จึงขอให้ดำเนินการในที่ดินของตน^{๗๗} เป็นเรื่องของการสนับสนุนให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์หรือการที่ธุรกิจต่าง ๆ รวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายวิสาหกิจ กล่าวคือ เมื่อสมาชิกในแต่ละครอบครัวหรือองค์กรต่าง ๆ มีความพอเพียงขั้นพื้นฐานเป็นเบื้องต้นแล้วก็จะรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมมือกันสร้างประโยชน์ให้แก่กลุ่มและส่วนรวมบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกำลังและความสามารถของตนซึ่งจะสามารถทำให้ ชุมชนโดยรวมหรือเครือข่ายวิสาหกิจนั้น ๆ เกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติอย่างแท้จริง ความพอเพียงในระดับประเทศ เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนจนได้ผลแล้ว ก็ต้องเริ่มขั้นที่สอง คือ ให้เกษตรกรรวมพลังในรูป กลุ่ม หรือ สหกรณ์ ร่วมแรง ร่วมใจกัน ดำเนินการในด้าน ๑) การผลิต (พันธุ์พืช เตรียมดิน ชลประทาน ฯลฯ) เกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิตโดยเริ่มตั้งแต่ขั้นเตรียมดินการหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การจัดหา น้ำ และอื่น ๆ เพื่อการเพาะปลูก ๒) การตลาด (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต) เมื่อมีผลผลิตแล้วจะต้องเตรียมการต่าง ๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหายุ้งรวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดีและลดค่าใช้จ่ายด้วย ๓) การเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ) ในขณะเดียวกันเกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหาร การกินต่าง ๆ กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้า ที่พอเพียง ๔) สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้) แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิภาพและบริหารที่จำเป็น เช่น มีสถานอนามัยเมื่อยามป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ๕) การศึกษา (โรงเรียน ศูนย์การศึกษา) ชุมชนควรมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง ๖) สังคมและศาสนา ชุมชนควรเป็นที่รวมในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวกิจกรรมทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ว่าส่วนราชการองค์กรเอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชนนั้นเป็นสำคัญ^{๗๘}

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่ ๓ ติดต่อยุติร่วมมือกับแหล่งการเงิน (ธนาคาร) และกับแหล่งพลังงาน (บริษัทน้ำมัน) ตั้งและบริหารโรงสี ตั้งและบริหารร้านสหกรณ์ ช่วยการลงทุน ช่วยการพัฒนาคุณภาพชีวิต^{๗๙} ซึ่งส่งเสริมให้ชุมชนหรือเครือข่ายวิสาหกิจสร้างความร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ในประเทศ เช่น

^{๗๖} อุดมพร อมรรธรรม, **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพระเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๙), หน้า ๓๘-๔๐.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘-๔๐.

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

บริษัทขนาดใหญ่ธนาคาร สถาบันวิจัย เป็นต้นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในลักษณะเช่นนี้จะเป็ประโยชน์ในการสืบทอดภูมิปัญญา แลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยี และบทเรียนจากการพัฒนา หรือร่วมมือกันพัฒนา ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ประเทศอันเป็นสังคมใหญ่อันประกอบด้วย ชุมชน องค์กร และธุรกิจต่าง ๆ ที่ดำเนินชีวิตอย่างพอเพียงกลายเป็นเครือข่ายชุมชนพอเพียงที่เชื่อมโยงกันด้วยหลัก ไม่เบียดเบียน แบ่งปัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ ในที่สุด หรือว่าใครที่มีความคิดเห็นในเรื่องของเกษตรทฤษฎีใหม่ หรือจะเต็มเต็มให้มากกว่านี้ นำประสบการณ์ที่ได้รับมาเล่าถ่ายทอดแสดงความคิดเห็นได้ นะครับ เพื่อเป็นแนวทางให้กับคนอื่นด้วย ในเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่ เมื่อดำเนินการผ่านพ้นขั้นที่สองแล้ว เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรก็ควรพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือ ติดต่อประสานงาน เพื่อจัดหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือบริษัท ห้างร้านเอกชน มาช่วยในการลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ทั้งฝ่ายเกษตรกรและฝ่ายธนาคารหรือบริษัทเอกชน จะได้รับประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ เกษตรกรขายข้าวในราคาสูง (ไม่ถูกกดราคา) ธนาคารหรือบริษัทเอกชนสามารถซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ (ซื้อข้าวเปลือกตรงจากเกษตรกรและมาสีเอง) เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อเป็นจำนวนมาก (เป็นร้านสหกรณ์ ราคาขายส่ง) ธนาคารหรือบริษัทเอกชน จะสามารถกระจายบุคลากร เพื่อไปดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดผลดียิ่งขึ้น^{๘๐}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงทราบความจริงในข้อนี้ดีและทราบว่าปัญหาใหญ่ของเกษตรกรเกิดจากการพึ่งพาการตลาดเป็นหลักเนื่องจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวหรือพืชเศรษฐกิจที่มีผลดีเพียงประการเดียว คือมีปริมาณมากพอที่จะทำให้พ่อค้าสนใจรับซื้อเพราะคุ้มค่าขนส่ง ค่าบริหารจัดการและกำไร แต่ไม่ได้คิดว่าในแง่ของเกษตรกรจะได้ราคาคุ้มค่ากับการลงทุนหรือไม่ ตัวเกษตรกรและครอบครัวจะอยู่ได้หรือไม่ ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงได้เสนอแนวทางใหม่ให้แก่เกษตรกรที่เรียกว่า ทฤษฎีใหม่สำหรับเกษตรกรรายย่อยที่มีที่ทำกินน้อยหาทางออกที่ถูกที่ควรก็คือการผลิตทุกอย่างทุกอย่างที่จำเป็นเพื่อการบริโภคในครัวเรือนก่อนโดยไม่มุ่งผลิตเพื่อขาย ถ้าเป็นภาษาอีสานจะเรียกว่า เฮ็ดอยู่เฮ็ดกินก่อน เหลือจึงจะขาย

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าถ้าเกษตรกรผลิตเองหรือบริโภคเองทั้งหมด ก็จะใช้พื้นที่เพียงหนึ่งในสี่ของพื้นที่ทั้งหมด ถ้าหากสมมุติว่าถ้าผลิตเพื่อขายแล้วอยู่ได้ ต้องใช้พื้นที่ถึง ๒๐ ไร่ในกรณีเกษตรกรอาจใช้เนื้อที่เพียง ๕ ไร่ก็สามารถอยู่ได้แล้วแต่ถ้าหากเขามีเนื้อที่กว่า ๑๐ ไร่ถ้าผลิตแบบเดิมคือผลิตพืชเชิงเดี่ยวเพื่อจำหน่ายก็อยู่ไม่ได้ แต่ถ้าพื้นที่เท่ากันถ้าผลิตเพื่อบริโภคเองจะมีเหลือเหลือเพื่อการจำหน่ายภายหลังจากการบริโภคในครัวเรือนแล้วอีกเท่าหนึ่งและถึงแม้จะเอาส่วนที่เหลือไปขายและถูกค่าการตลาดแบ่งเอาไปครึ่งหนึ่งก็ยังเหลือเงินสด เพราะความจำเป็นในครอบครัวในด้านปัจจัยสี่ที่ได้รับการตอบสนองหมดสิ้นแล้วการเกษตรตามแนวทางทฤษฎีใหม่จึงนับว่าเป็นระบบการจัดสรรทรัพยากรน้ำในไร่นาเพื่อสร้างผลผลิตอาหารให้เพียงพอและเพื่อการผลิตที่หลากหลายสำหรับเป็นรายได้ที่มั่นคงแก่ครัวเรือนเกษตรกรตลอดจนเป็นการแก้ไขปัญหาความยากจนและขาดแคลนทรัพยากรให้บรรเทาลง จนกระทั่งพัฒนาถึงขั้นที่เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้^{๘๑} เป็นทฤษฎีที่มี

^{๘๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘-๔๐.

^{๘๑}ธันวา จิตต์สงวน, “แนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน” ภาควิชาเศรษฐศาสตร์และทรัพยากร (๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๔), หน้า ๓-๑๔.

ลักษณะง่าย ๆ ไม่สลับซับซ้อนซึ่งเป็นลักษณะเด่นชัดของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยทั่วไป คือ “ต้องง่าย” และนำไปปฏิบัติได้จริงและไม่ติดตำรามากเกินไป

๓.๓.๑ วิธีการพัฒนาการเกษตรตามแนวพระราชดำริ

ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการสำนักงาน กปร. ได้เขียนไว้ในเอกสาร “พัฒนาการเศรษฐกิจจากแนวพระราชดำริ” พิมพ์เผยแพร่โดยกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ในส่วนที่เกี่ยวกับพระราชดำริในการพัฒนาว่า “แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น มิได้เน้นการพัฒนาในด้านใดด้านหนึ่งเป็นสำคัญ แต่ทรงให้ความสำคัญและเน้นการพัฒนาในทุกด้านอย่างสัมพันธ์กัน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม รวมทั้งการอนุรักษ์และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งแนวพระราชดำริในการพัฒนาเช่นนี้จะเกิดความสมดุลต่อการพัฒนาประเทศ และกล่าวได้ว่า วิธีการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ โดยยึดหลักความต้องการที่แท้จริงของประชาชน สภาพทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนในสังคมนั้นเป็นหลัก ถือว่าเป็นวิธีการที่ชาญฉลาดและมองการณ์ไกลเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากได้ครอบคลุมและเข้าถึงแก่นของการพัฒนา โดยได้สร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อให้ช่วยเหลือตนเองได้ พร้อมทั้งการพัฒนามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง พัฒนาสังคม ศิลธรรม และวัฒนธรรมพื้นบ้าน ตลอดจนยกระดับคุณภาพชีวิตและสภาพจิตใจของคนไทยอย่างลึกซึ้ง และแยกแยะเป็นอย่างดียิ่งด้วย ซึ่งผลประโยชน์ทั้งหลายทั้งปวงตกอยู่กับประชาชนส่วนใหญ่ในท้ายที่สุด” พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสนอวิธีการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพดังจะได้จำแนกออกเป็นข้อ ๆ ดังนี้

๑. ศึกษาพื้นฐานเดิมของสังคม เพื่อจะได้กำหนดแนวทางการพัฒนาได้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน กล่าวคือ การพัฒนาเพื่อประชาชนจะต้องเข้าใจพื้นฐานการดำเนินชีวิต ความรู้สึกนึกคิดของประชาชนเสียก่อน ต้องรู้ว่ามีข้อใดเป็นจุดเด่นและจุดด้อยของสังคม การพัฒนาไม่ใช่การรื้อของเก่าทิ้ง แล้วนำของใหม่เข้าไปให้ ควรค้นหาสิ่งที่ดีมีอยู่ออกมาแล้วนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ท้องถิ่นและประเทศชาติ ดังพระราชดำรัสเมื่อวันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ ว่า “นักบริหารการพัฒนามีภาระสำคัญในการที่จะต้องเป็นผู้นำและตัวการควบคุมการพัฒนาบ้านเมือง ให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างถูกต้องเหมาะสม สู่ทิศทางและสภาพที่ทุกฝ่ายพึงปรารถนา และการที่จะปฏิบัติภาระอันนี้ให้ลุล่วงไปด้วยดีได้นั้นนอกจากศึกษามาแล้ว ยังจำเป็นจะต้องมีความรู้และความเข้าใจอันกระจ่างและเพียงพอในข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานที่ทำทั้งหมด รวมทั้งระบบชีวิตของคนไทย อันได้แก่ ความเป็นอยู่ ความต้องการ วัฒนธรรม และความรู้สึกนึกคิดโดยเบ็ดเสร็จด้วย” และพระราชดำรัส เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๘ ที่ว่า “การสร้างสรรคความเจริญก้าวหน้าทุกอย่งนั้นต้องเริ่มต้นที่การศึกษาพื้นฐานเดิมก่อน เมื่อได้ศึกษาทราบชัดถึงส่วนเสียแล้ว จึงรักษาส่วนที่ดีที่มีอยู่แล้วให้คงไว้ แล้วพยายามปรับปรุงสร้างเสริม ด้วยหลักวิชา ด้วยความคิดพิจารณาอันประกอบด้วยเหตุผลและความสุจริตจริงใจ ให้อย่างเจริญงอกงาม มั่นคงบริบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามความเหมาะสม ตามกำลังความสามารถ และตามกำลังเศรษฐกิจที่มีอยู่”

๒. ศึกษาข้อมูลพื้นที่ การพัฒนาด้านการเกษตรเป็นงานที่ต้องเกี่ยวข้องกับปัจจัย ๒ ประการคือ ราษฎรหรือชุมชนในท้องถิ่น และสภาพภูมิประเทศในพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งการสำรวจข้อมูลจากพื้นฐานที่จะกำหนดแนวทางการพัฒนาต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้แนวพระราชดำริ เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๐ ว่า “ในด้านพัฒนานั้นที่ไหนแบบเราก็ใช้เป็นที่ไหนที่ไหนที่เราเราก็ใช้เป็นที่เรา และการแบ่งสรรภูมิประเทศนี้เราก็ไปตามภูมิประเทศ เพราะว่าภูมิประเทศนั้นมันใหญ่กว่าเรา ไม่ใช่เราใหญ่กว่าภูมิประเทศ เราไปย้ายภูมิประเทศมันยากกว่าย้ายตัวเรา ตัวเราก็หมายความว่าร่างกายเรา สมอของเรา และความคิดของเรา เราต้องไปตามภูมิประเทศ อันนี้เป็นหลักของการพัฒนาอย่างหนึ่งนอกจากนี้ มาพูดถึงภูมิประเทศคือ ที่ดิน หรือภูมิประเทศด้านภูมิศาสตร์ แต่ว่าภูมิประเทศตามสังคมวิทยาก็เหมือนกันภูมิประเทศตามสังคมวิทยาก็คือ นิสัยใจคอของคนเรา จะไปบังคับคนให้คิดอย่างอื่นไม่ได้เราต้องแนะนำ และก็ถ้าไปตามอัธยาศัยของคน เมื่อได้รับการแนะนำแล้วคนก็ไม่ดื้อ โดยมากดื้อเพราะว่าผู้ที่ไปจัดรูปของภูมิประเทศ หรือจัดรูปของสังคมเป็นคนที่ไม่เอาหัวชนฝา เอาหัวชนฝาแล้วเราก็เจ็บ แล้วคนที่เราคิดอยากจะช่วยเขาก็ไม่รู้สึกละเลย เพราะว่าเขาอยู่ข้างหลังฝา ก็ไม่มีประโยชน์อะไรเลย แล้วเราก็ยังโกรธว่าพวกนี้ไม่เข้าใจเอาเสียที่ ที่จริงเขาเข้าใจไม่ได้ เพราะเขาก็มีเหตุผลของเขา ฉะนั้นการพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมในสังคมวิทยาเพื่อที่จะให้เหมาะสมทุกประการ”

กล่าวคือ ในการพัฒนาด้านการเกษตร สภาพทางภูมิประเทศและนิสัยของราษฎรในแต่ละพื้นที่แต่ละโครงการก็มีสภาพเงื่อนไขปัจจัยผิดแผกแตกต่างกันไปดังนั้น การเข้าไปพัฒนาจึงไม่อาจจะมีสูตรสำเร็จเข้าไปดำเนินการโดยไม่คำนึงถึงความสำคัญของข้อมูลพื้นที่ทั้งทางสังคมและด้านภูมิศาสตร์ได้

๓. ใช้หลักวิชาการ ในการพัฒนาด้านเกษตรจำเป็นต้องอาศัยหลักวิชาเป็นส่วนสำคัญในการปฏิบัติงาน ตั้งแต่ขั้นตอนการสำรวจข้อมูลพื้นที่การวางแผน การปฏิบัติทดลอง การตรวจสอบผลงาน และการประสานวิชาการแขนงต่าง ๆ ให้กลมกลืนเกื้อกูลกัน ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่บัณฑิตของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ ว่า “การพัฒนาประเทศเพื่อให้เกิดความเจริญความมั่นคงแก่คนส่วนรวมทั้งชาติได้แท้จริงนั้น จะต้องอาศัยหลักวิชาการอันถูกต้องและต้องกระทำพร้อมกันไปทุก ๆ ด้านด้วย เพราะความเป็นไปทุกอย่างในบ้านเมือง มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงถึงกันหมด เพียงแต่จะทำงานด้านการเกษตร ซึ่งโดยหลักได้แก่การกสิกรรมและสัตวบาล อย่างน้อยที่สุดก็ยังคงอาศัยวิชาการด้านวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์สหกรณ์เข้าช่วยด้วย ทุกคนซึ่งเป็นผู้ที่จะใช้วิชาการ ในการพัฒนาบ้านเมืองต่อไป ควรทราบให้ถ่องแท้ว่าในการนั้นจำเป็นที่จะต้องใช้วิชาการทำงานร่วมมือกันให้สอดคล้องประสานทุกฝ่าย” และพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ ว่า “คนที่จะใช้วิชาได้นั้น ประการแรกจะต้องรู้จักวิชาเป็นอย่างดี คือ รู้อย่างแจ่มแจ้ง ชำนิชำนาญ และทั่วถึงตลอดทั้งในหลักใหญ่ ทั้งในรายละเอียด รวมทั้งส่วนที่จะต้องประสานกับวิชาอื่น ๆ เพื่อให้เกื้อกูลส่งเสริมกันและกันด้วย ประการที่สอง จะต้องรู้จักพิจารณาเลือกทำงานที่เป็นงานสร้างสรรค์ มิใช่งานมีผลข้างลบ หรือปราศจากคุณค่า ปราศจากประโยชน์อันพึงประสงค์ ประการที่สาม ไม่ว่าจะทำงานฝ่ายใดสาขาใด จะต้องเรียนรู้ลักษณะงานให้ทราบอย่างถ่องแท้โดยเฉพาะใน

จุดประสงค์ขอบเขต และแนวทางที่จะปฏิบัติ ประการที่สี่ จะต้องมีความตั้งใจที่แน่วแน่ และมีความอุสาหพรักพร้อมอยู่เสมอ ที่จะปฏิบัติงานนั้นให้จนสำเร็จประโยชน์ตามที่มุ่งหมาย”

๔. กระทำอย่างค่อยเป็นค่อยไปเป็นขั้นตอน คือมีการวางแผนงาน ไม่ทำเพราะความรีบร้อนอยากลองของใหม่หรืออยากพัฒนาให้เกิดความเจริญอย่างรวดเร็ว จำเป็นต้องคำนึงถึงความพร้อมของชุมชนด้วย ดังพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ ว่า “ในการสร้างความเจริญก้าวหน้านี้ ควรอย่างยิ่งที่จะค่อยสร้างค่อยเสริมทีละเล็กละน้อยตามลำดับ ให้เป็นการทำไปพิจารณาไปและปรับปรุงไป ไม่ทำด้วยอาการเร่งรีบตามความกระหายที่อยากจะสร้างของใหม่เพื่อความแปลกใหม่ เพราะความจริงสิ่งที่ใหม่แท้ ๆ นั้นไม่มีสิ่งใหม่ทั้งปวงย่อมสืบเนื่องมาจากสิ่งเก่า แต่ต่อไปย่อมจะต้องกลายเป็นสิ่งเก่า.”

๕. ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระทัยดีว่าคนไทยเป็นฝ่ายรับเทคโนโลยีมาใช้มากกว่าจะเป็นฝ่ายผลิตเทคโนโลยี ทรงคำนึงถึงความจำเป็นในการรับเทคโนโลยีที่ทันสมัยต่างๆ จากต่างชาติมาใช้ จึงทรงเตือนให้รู้จัก “เลือก” ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย พระราชดำรัสเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๒ สรุปลักษณะการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมได้ว่า ควรมีลักษณะประหยัด คุ้มค่าและง่าย ประชาชน ทั่วไปสามารถใช้ได้ “เทคโนโลยีที่ดีที่สมบูรณ์ จึงควรสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า และมีความสูญเสียเปล่าหรือความเสียหายเกิดขึ้นน้อยที่สุด แม้แต่สิ่งที่เป็นของเสียเป็นของเหลือทิ้งแล้วก็ควรจะได้ใช้เทคโนโลยีแปรสภาพให้เป็นของใช้ได้ เช่น ใช้ “เทคโนโลยีที่ดี ที่สมบูรณ์แบบ จึงควรที่จะสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่า และมีการสูญเสียเปล่าหรือความเสียหายน้อยที่สุด แม้แต่สิ่งที่เป็นของเสียเป็นของเหลือทิ้งแล้วก็ควรจะใช้เทคโนโลยีแปรสภาพให้เป็นของใช้ได้ เช่น ใช้ทำขยะและมูลสัตว์ให้เป็นแก๊สเป็นปุ๋ย เป็นต้น โดยทางตรงข้ามเทคโนโลยีใดที่ใช้การได้ไม่คุ้มค่า ทำให้เกิดความสูญเสียเปล่า และความเสียหายมาก จัดว่าเป็นเทคโนโลยีที่บกพร่อง ไม่สมควรนำมาใช้ไม่ว่าในกรณีใด ๆ ท่านทั้งหลายจะเป็นผู้ใช้เทคโนโลยีในการสร้างสรรค์ต่าง ๆ เพื่อพิจารณาสภาพบ้านเมืองและฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนต่อไป ควรหัดเป็นคนช่างคิดช่างสังเกตในการปฏิบัติงานของตนเอง นอกจากเทคโนโลยีที่ใหญ่โตระดับสูงสำหรับใช้งานใหญ่ๆ ที่ต้องการผลมาก ๆ แล้ว แต่ละคนควรคำนึงถึงและค้นคิดเทคโนโลยีอย่างง่าย ๆ ควบคู่กันไปด้วย เพื่อช่วยให้กิจการที่ใช้ทุนรอนน้อยมีโอกาสนำมาใช้โดยสะดวกและได้ผลด้วย”

นอกจากนี้พระราชดำรัสเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ ยังกล่าวถึงการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมเช่นกัน ดังพระราชดำรัสที่ว่า “การใช้เทคโนโลยีอันทันสมัยในงานต่าง ๆ นั้น ว่าโดยหลักการควรจะให้ผลมากในเรื่องประสิทธิภาพ การประหยัดและทุนแรงงาน แต่อย่างไรก็ตาม ก็คงยังคำนึงถึงสิ่งอื่นอันเป็นพื้นฐานและส่วนประกอบของงานที่ทำด้วย อย่างในประเทศเรา ประชาชนทำมาหาเลี้ยงด้วยการกสิกรรมและการลงแรงงานเป็นพื้น การใช้เทคโนโลยีอย่างใหญ่โตเต็มรูปหรือขนาดใหญ่ในงานอาชีพหลักของประเทศย่อมมีปัญหา เช่น อาจทำให้ต้องลงทุนมากมายสิ้นเปลืองเกินกว่าเหตุ หรืออาจก่อให้เกิดการว่างงานอย่างรุนแรงขึ้น เป็นต้นผลที่เกิดขึ้นก็จะพลาดเป้าหมายไปทางไกล และกลับกลายเป็นผลเสีย ดังนั้นจึงต้องมีความระมัดระวังมากในการใช้เทคโนโลยีปฏิบัติงาน คือควรพยายามใช้ให้พอเหมาะพอดีแก่สภาวะของบ้านเมืองและการทำมาหากินของราษฎรเพื่อให้เกิดประสิทธิผลด้วย เกิดประหยัดอย่างแท้จริงด้วย”

๖. กลุ่มประชาชน กระตุ้นให้เกิดความสามัคคีเพื่อจะได้ร่วมแรงร่วมใจกันทำงาน เพื่อแก้ปัญหาของชุมชนร่วมกัน และเพื่อสะดวกในการประสานงานกับทางราชการ การรวมกลุ่มที่ทรงแนะนำบ่อยครั้ง คือ การรวมกลุ่มในรูปของสหกรณ์ พระราชดำรัสเมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ พระราชทานแก่คณะกรรมการสหกรณ์ต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ได้ทรงอธิบายถึงลักษณะของสหกรณ์อย่างง่าย ๆ ว่า “สหกรณ์ในเมืองไทยในรูปสหกรณ์โดยมีชื่อว่าสหกรณ์มีมานานพอสมควร แต่ว่าการปฏิบัติมาเป็นเวลานานทีเดียวเช่น กลุ่มผู้ใช้ไฟฟ้าบางจังหวัดก็มีมานานเป็นร้อยปี อันนี้ก็คือสหกรณ์นั่นเอง มาปัจจุบันก็เรียกว่าสหกรณ์ผู้ใช้น้ำ” และ “คำว่าสหกรณ์หรือตั้งเป็นสหกรณ์ก็มีความสำคัญมาก เพราะว่าจะทำงานด้วยกัน เมื่อคนหนึ่งคนใดทำงานอยู่คนเดียว ก็มีแรงหนึ่งแรงเดียวหรือหนึ่งครอบครัวทำได้ไม่มากนัก แต่ถ้ารวมกันหลายครอบครัวเป็นสหกรณ์หรือหมู่บ้านสหกรณ์ก็ทำงานได้ดีกว่า เพราะมีกำลังมากกว่า เราช่วยกันได้ เช่น ถ้าครอบครัวหนึ่งประสบความเดือดร้อนมีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนบ้างผู้อื่นก็ช่วยได้ ถึงตาของตัวเอง ไม่สบายคนอื่นก็ช่วย” พระราชดำรัสเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ ทรงยกตัวอย่างเรื่องฝายเพื่อชี้ให้เห็นการประสานร่วมมือกันเองในหมู่ประชาชน และความสะดวกสบายในการประสานงานกับทางราชการ “อย่างเช่น การร่วมกันสร้างฝาย สร้างฝายนั้นถ้าทำคนเดียว ก็ทำได้ไม่ใหญ่โต อาจจะไม่เพียงพอสำหรับการทำมาหากิน แต่ถ้าร่วมกันทำก็สามารถที่จะทำให้มีน้ำมากใช้ในการเพาะปลูกให้เพียงพอ ฉะนั้นจึงมีการร่วมกันสร้างฝาย ซึ่งจะต้องสร้างทุก ๆ ปี เพราะว่าการสร้างฝายนั้นถ้าถึงเวลาที่เสื่อมลงไปตามสภาพก็จะทำให้ฝายนั้นใช้การไม่ได้ก็จะต้องมีการซ่อม หรือต้องสร้างขึ้นใหม่ ส่วนมากก็ทำกันเกือบทุกปี ต่อมาเมื่อมีโครงการของทางราชการเป็นส่วนกลาง ส่วนกลางก็มีกรมขึ้นมา กรมนั้นก็มีความที่ที่จะทำให้โครงการต่างๆ มีความคงทนถาวรขึ้น จึงเป็นงานของทางราชการขึ้นมา งานของเอกชน ของกสิกรก็ทำอยู่ แต่ว่าทางราชการก็เข้ามาช่วยด้วยจนกระทั่งรู้สึกว่าเป็นหน้าที่ของทางราชการทางเดียวที่จะทำให้มีสิ่งที่เป็นประโยชน์เกิดขึ้น ทางราชการทำแล้วราษฎรหรือกสิกรก็รับประโยชน์ไป ทำให้เกิดความคิดขึ้นมาที่ไม่สู้จะถูกต้องว่าทางราชการมีหน้าที่บริการประชาชน และประชาชนก็รับแต่ฝ่ายเดียว ถ้าอย่างนี้งานก็ไม่ก้าวหน้า เพราะวาระการก็ต้องใช้งบประมาณ ก็จะต้องมาจากการเก็บภาษีอากรนั่นเอง ซึ่งถ้ามีทุนไม่พอก็ไม่สามารถที่จะทำให้ทั่วถึงราษฎรและกสิกรก็เกิดความเดือดร้อนนั่นเอง ฉะนั้น ก็ต้องมีการร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างกสิกรกับหน่วยงานต่างๆ ของทางราชการ แต่ว่าถ้ามีการติดต่อของราษฎรเป็นส่วนตัวเป็นรายบุคคลก็ทำโครงการต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะทำเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมอย่างสอดคล้องได้ การที่กสิกรได้รวมกลุ่มเข้าเป็นกลุ่มเกษตรกรบ้าง เป็นสมาคมบ้างและเป็นสหกรณ์จึงเป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับการพัฒนาประเทศอย่างมากที่จะกระทำได้โดยไม่มีการสิ้นเปลือง”

๗. วางระบบการทำงานที่มีลักษณะบูรณาการ (Integration) กล่าวคือ หน่วยงานต่าง ๆ ทำงานประสานสัมพันธ์กัน ภายใต้แผนงานและการจัดการเดียวกัน โดยมีหน่วยงานหนึ่งเป็นแม่ข่าย ลักษณะดังกล่าวนี้จะเห็นได้ชัดเจนจากการทำงานของศูนย์การพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้ง ๖ ศูนย์

สรุปได้ว่า แนวพระราชดำรินี้ด้านการพัฒนาการเกษตรมีวิธีคิดหรือหลักการในการพิจารณาสิ่งต่างๆ อย่างเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน กล่าวคือ สิ่งแต่ละสิ่งแต่ละปัญหา แต่ละปรากฏการณ์ ล้วนเกิดขึ้น ดำรงอยู่ ดำเนินไปงอกงามเปลี่ยนแปลงหรือเสื่อมสลาย ก็ด้วยเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน เกษตรกรรมก็เช่นเดียวกัน มิใช่จะดำรงอยู่ได้อย่างโดดๆ แต่เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติหรือระบบนิเวศ ฉะนั้นการพัฒนาการเกษตรหรือการ

แก้ปัญหาให้แก่เกษตรกร จึงต้องสัมพันธ์กับระบบอื่นๆ ที่เชื่อมโยงกันอยู่ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีแม่โจ้ ณ วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๕ ว่า “ในการปฏิบัติงานเกษตรนั้น นักวิชาการเกษตรควรจะศึกษา สังเกตให้ทราบชัดว่าเกษตรกรรมย่อมเป็นไป หรือดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเป็นวงจร และเป็นส่วนหนึ่งของวงจรธรรมชาติ ซึ่งมีการเกิดสลับเนื่องทดแทนกันอย่างพิสดาร จากปัจจัยหนึ่ง เช่น พันธุ์พืช เมื่อได้อาศัยปัจจัยอื่นๆ มีดิน มีน้ำ อากาศ เป็นต้น เข้าปรุงแต่งทำให้เกษตรกรได้พืชผลขึ้นมา พืชผลที่ได้ขึ้นมานั้น เมื่อนำไปบริโภคเป็นอาหาร ทำให้ได้พลังงานมาทำงาน เมื่อนำมาจำหน่ายก็ให้เกิดผลทางเศรษฐกิจขึ้น ทั้งแก่ผู้ซื้อและผู้ผลิต คือผู้ซื้อ ย่อมนำไปทำผลประโยชน์ให้ออกเงยต่อไปได้ ผู้ผลิตก็ได้เงินทองมาใช้จ่ายใช้สอยยังชีพ รวมทั้งซื้อปัจจัยสำหรับสนับสนุนการผลิตของตนให้เกิดผลหมุนเวียนเพิ่มเติมขึ้น เห็นได้ว่า แม้เพียงงานเกษตรอย่างเดียว ยังจำเป็นต้องเกี่ยวพันกับงานต่าง ๆ กับเหตุปัจจัยต่างๆ มากมายหลายขอบข่าย ทั้งต้องเกี่ยวเกี่ยวกันอาศัยกันอย่างถูกต้องและสมดุลอีกด้วย”

๓.๔ เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาประเทศ

ตลอดระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์เป็นที่ประจักษ์แก่เหล่าพสกนิกรโดยทั่วไปแล้วว่า “พระองค์ได้ครองแผ่นดินโดยธรรม” ดังจะเห็นได้ว่าพระองค์ได้ทรงทุ่มเทพระวรกาย พระสติปัญญาแก้ไขต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับปัญหาประเทศไทยและประชาชนคนไทยมาโดยตลอด ผลพวงจากการพัฒนาตามแนวทางพระราชดำริที่มุ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนให้อยู่ได้ โดยการ “พึ่งตนเอง” ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน ช่วยให้ประชาชนของพระองค์สามารถยกฐานะความเป็นอยู่เฉพาะผู้ยากไร้ให้ดีขึ้นได้เป็นลำดับ^{๘๒} ทั้งนี้ประเทศไทยเป็นประเทศขนาดเล็กจำเป็นต้องแสวงหาจุดยืนของตนเองให้เหมาะสมกับการที่ต้องอยู่ร่วมกับนานาชาติในประชาคมโลกและหากเลือกที่จะดำเนินไปในระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมตามกระแสโลกอย่างขาดความรู้เท่าทันโลกาภิวัตน์และขาดความเข้าใจในบริบทของตนเอง ก็จะทำให้เกิดความเสี่ยงที่ต้องเผชิญกับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีแนวโน้มความรุนแรงมากขึ้นดังเช่นที่ประเทศไทยต้องประสบปัญหาวิกฤตการณ์ทางด้านเศรษฐกิจและการเงินอย่างรุนแรงมาแล้วใน

กระบวนการพัฒนาประเทศไทยในระยะ ๑๐-๒๐ ปีข้างหน้า ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” อยู่บนพื้นฐานของ “ดุลยภาพเชิงพลวัตร” ที่เชื่อมโยงทุกมิติอย่างบูรณาการ ทั้งมิติตัวคน สังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจสิ่งแวดล้อมและการเมือง^{๘๓} ประเวศ วะสี^{๘๔} ได้แสดงความเห็นที่สอดคล้องและสนับสนุนการพัฒนาธุรกิจเพื่อสังคมบริบทใหม่สร้างไทยที่ยั่งยืนและได้ให้ข้อคิดทางการปฏิบัติไว้ว่า “ความเข้มแข็งในการพึ่งตนเองของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นในชนบทที่เป็นรากฐานของสังคม และความสมดุลในประโยชน์ของการพัฒนาแก่ทุกภาคส่วนอย่างเป็นธรรม” กับ “ความสามารถในการแข่งขัน

^{๘๒} สุเมธ ตันติเวชกุล, ตามรอยพระยุคลบาทครูแห่งแผ่นดิน, หน้า ๑๒๘.

^{๘๓} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, หน้า ๔๓.

^{๘๔} ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียงภาคปฏิบัติ การพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งจังหวัด, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://resource.thaihealth.or.th/library/๑๑๗๘๙> [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

ทางเศรษฐกิจของภาคธุรกิจในเมือง และการสร้างเครือข่ายพันธมิตรการพัฒนาในเวทีโลก” โดยให้ความสำคัญกับการลงทุนของประเทศที่มีศักยภาพและรายได้เปรียบด้านอัตลักษณ์คุณค่าของชาติ ทั้ง “ทุนสังคม” “ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” และ “ทุนทางเศรษฐกิจ” มาใช้บูรณาการและเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งส่งเสริมสร้างให้แข็งแกร่งเป็นเสมือนเสาเข็มหลักในการพัฒนาประเทศให้มั่นคงและสมดุล ควบคู่ไปกับการส่งเสริมระบบวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่สังคมไทยที่พึงปรารถนา คือ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” โดยมีบริบทการพัฒนาประเทศที่สำคัญ ๕ ประการดังต่อไปนี้^{๔๕}

๑. การพัฒนาคุณภาพคนและสังคมแห่งศีลธรรมและฐานความรู้ โดยที่ “คน” หรือ “ทุนมนุษย์” ต้องสร้างศรัทธาและปลูกฝังให้คนยังลึกใน “ศีลธรรมพื้นฐาน” อันจะทำให้ดำเนินวิถีชีวิตอย่างมีความสุข รู้จักประมาณตน มีเหตุผล และรอบคอบ ระมัดระวัง นำไปสู่ “สังคมแห่งศีลธรรมที่ดี” ที่มีความสมดุลระหว่าง “โลกวัตถุ” กับ “จิตวิญญาณ” และมีความสันติสุข พร้อมไปกับการพัฒนาคนให้มี “ปัญญาหรือความรอบรู้” ให้รู้ตัวเองและรู้นอกตัว โดยเชื่อมโยงฐานความรู้ในตัวคนจากชีวิตจริงเข้ากับฐานความรู้ในหลักวิชาการอย่างบูรณาการให้รู้รอบด้าน โดยให้ความสำคัญต่อการวิจัยและพัฒนานวัตกรรมและเทคโนโลยีในแนวพึ่งตนเอง โดยใช้ประโยชน์จากศักยภาพของทุนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีอยู่แล้ว และจากทุน “วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น” ที่มีคุณค่าหลากหลาย ซึ่งต้องรักษาและสืบสานสู่คนรุ่นหลัง โดยนำมาต่อยอดผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ให้เป็นจุดแข็งในการสร้างสรรค์คุณค่าเพิ่มในการผลิตสินค้าและบริการของไทย

๒. การสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นการพัฒนาเครือข่ายเชื่อมโยงสู่ระดับจังหวัดและภายนอก ทั้งนี้กระบวนการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นควรเป็นไปตามลำดับขั้น เริ่มจาก “การพึ่งตนเอง” ในระดับครอบครัวและในเรื่องปัจจัยสี่แล้วจึงพัฒนาตนเองให้ “สามารถอยู่ได้อย่างพอเพียง” ด้วยการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้และอดออมให้พอมีพอกินพอใช้ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น แก้ไขปัญหาตามเหตุและปัจจัยด้วยความสามารถและศักยภาพที่ตนเองมีอยู่ก่อนคิดพึ่งผู้อื่น เมื่อมีความเข้มแข็งและเป็นอิสระแล้ว จึงพัฒนาขึ้นมาเป็นการแลกเปลี่ยนในขั้นพึ่งพากันและกัน นำไปสู่การรวมกลุ่มกันในระดับชุมชนและท้องถิ่น และสามารถทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม โดยมี “การจักการความรู้และกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน” ให้ค้นพบและพัฒนาศักยภาพตนเอง ขณะเดียวกันจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในระดับจังหวัดและกลุ่มจังหวัดในลักษณะเชื่อมโยงและพึ่งพากันให้เข้มแข็งและยั่งยืน

๓. การพัฒนาเศรษฐกิจไทยบนฐานการผลิตที่แข็งแกร่งของประเทศ เพื่อสร้างความสามารถในการแข่งขันอย่างสร้างสรรค์ของ “เศรษฐกิจ” พัฒนาผลิตภัณฑ์และสร้างนวัตกรรมใหม่ขึ้นได้ด้วยตนเอง เหมาะสมกับปัจจัยพื้นฐานหรือทุนที่มีอยู่เดิมในประเทศ ดังนั้น จึงต้องปรับโครงสร้างการผลิตของประเทศไทยให้เข้มแข็งและแข่งขันได้ ทั้งภาคเกษตร อุตสาหกรรม และบริการบนพื้นฐานองค์ความรู้ โดยเน้นการสร้างคุณค่าให้กับสินค้าและบริการของไทยที่มีจุดเด่นทางด้านวัฒนธรรม อุตสาหกรรม และเอกลักษณ์ความเป็นไทย เพื่อพัฒนา “ความเก่ง” ในการแข่งขันยุคโลกาภิวัตน์ โดยภาครัฐมีบทบาทสนับสนุนด้านการพัฒนาคุณภาพคนและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของเมืองและระบบโลจิสติกส์

^{๔๕} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ, หน้า ๗-๘.

๔. การสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากร ความหลากหลายทางชีวภาพและคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สามารถรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ รักษาความสมดุลของระบบนิเวศและสร้างสภาพแวดล้อมที่ดี ให้เป็นฐานการดำรงวิถีชีวิตของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นในสังคมชนบทได้อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยอนุรักษ์พันธุ์พื้นดิน ภูมิปัญญา ชาติพันธุ์และวิถีชีวิตและความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างความเป็นธรรมให้ชุมชนมีสิทธิเข้าถึงและจัดการทรัพยากรส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและสร้างจิตสำนึกของประชาชนให้มี “จริยธรรม” ในการอนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า พร้อมทั้งพัฒนาคุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพ ที่อยู่บนพื้นฐานความรู้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น และความสามารถในการจัดการของชุมชน เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหารและสุขภาพ

๕. การเสริมสร้างระบบและวัฒนธรรมประชาธิปไตยในสังคมไทยเพื่อสร้างความเป็นธรรมในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองให้กับทุกภาคส่วนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สนับสนุนการพัฒนา ให้จังหวัดสามารถตั้งรับการจัดทรัพยากรโดยตรงได้เอง เพื่อนำมาพัฒนาในระดับจังหวัดให้สอดคล้องกับ “ภูมิสังคม” และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นและความต้องการของประชาชน เพิ่มการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการประเทศให้เกิดการคานอำนาจภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน รวมตลอดทั้งเสริมสร้างและพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตย ให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชนในสังคมไทย โดยเฉพาะการวางรากฐานกระบวนการประชาธิปไตยโดยเพิ่มอำนาจแก่ประชาชนมากขึ้น

๓.๕ เศรษฐกิจพอเพียงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ศาสตราจารย์ ดร.เสน่ห์ จามริก^{๔๖} ได้แสดงทัศนะไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องที่ดีแต่ต้องขยายพัฒนาได้ พอเพียงไม่ใช่อยู่อย่างนั้น เศรษฐกิจพอเพียงต้องไม่ใช่ชาวบ้านหยุดนิ่งอยู่กับที่ พอเพียงต้องเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนา พอเพียงต้องรับกระแสโลกาภิวัตน์ได้ ต้องแก้ความเข้าใจผิดของคนเมืองซึ่งมองไม่เห็นชนบทตามจริง หากไม่สามารถรับกับโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงได้โดยเฉพาะถ้าขาดการศึกษา การเมืองและเศรษฐกิจกระแสหลักและไม่ไปในทิศทางเดียวกันก็จะไม่สามารถดึงคนรุ่นใหม่ ๆ เอาไว้ได้ ตามทัศนะของมุนญ มุกข์ประดิษฐ์^{๔๗} ที่ได้แสดงไว้ว่า วิสัยทัศน์การพัฒนาประเทศในช่วง ๒๐ ปีข้างหน้า จะมีปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ เป็นปรัชญานำแนวทางโดยจะพัฒนาประเทศไปในทางสายกลาง เพื่อให้เกิดมีความสมดุลและมีคุณภาพของการพัฒนาไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง พร้อมกับการ สร้างภูมิคุ้มกันและรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของโลก มีอิสรภาพในการที่จะไม่ตกอยู่ในความครอบงำของกระแสวัตถุนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์บางด้านที่ไม่พึงปรารถนา และไม่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมไทย ทั้งนี้เพื่อสร้างสรรค์สังคมที่พึงประสงค์ คือ การเป็นสังคมคุณภาพ สังคมภูมิปัญญา และสังคมสมานฉันท์ และเอื้ออาทร ที่เข้มแข็งและมีคุณภาพ” และเพื่อให้การพัฒนาประเทศเป็นไป

^{๔๖} อุกฤษณ์ สุรพล ธรรมมดีและคณะ, หลอมการเรียนรู้เพื่อความเป็นไท เล่ม ๒ ภูมิปัญญาวิถีชีวิตไทยไท, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันอาศรมศิลป์, ๒๕๕๒), หน้า ๕๑.

^{๔๗} มุนญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, หน้า ๔๓.

อย่างเป็นระเบียบแบบแผน จึงมีการกำหนดใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นกรอบและแนวทางการพัฒนามาเป็นระยะเวลาเกือบ ๕ ทศวรรษ นับจนถึงปัจจุบันนี้ (พ.ศ.๒๕๕๗) ปรัชญาและทฤษฎีการพัฒนาของประเทศที่ใช้มานานเกือบ ๕๐ ปีอิงอาศัยทฤษฎีการพัฒนาของตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักของการเร่งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Economy Growth) และกำไร-ขาดทุน (cost-benefit) และถึงแม้ว่าการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในบางช่วงเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าบางอย่าง แต่ก็ยังอยู่ในพื้นฐานของความมุ่งเน้นอัตราความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจเฉพาะเป็นสำคัญ ดังนั้นแนวความคิดทฤษฎี และเป้าหมายของการพัฒนานับตั้งแต่แผนพัฒนาฉบับที่ ๑-๒ ต่อเนื่องมาถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗ กล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นเรื่องการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาโดยตลอดอย่างไรก็ตามแม้ว่าผลการพัฒนาจะทำให้การขยายตัว ทางเศรษฐกิจในระดับดีเฉลี่ยต่อเนื่องกันมาโดยตลอดเฉลี่ยแต่ผลอันไม่พึงประสงค์กลับเกิดขึ้นและก่อให้เกิดปัญหาอย่างมากมาตามมา อาทิ เช่น กิจกรรมและทางความมั่นคงทางเศรษฐกิจกระจุกตัวอยู่ในภาคมหานครและปริมณฑล และมีคนจำนวนน้อยได้ประโยชน์ทำให้เกิดปัญหาทางสังคม ในทุกด้านเพิ่มมากขึ้นจนนำวิกฤตสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็วและกลายเป็นต้นทุนของการพัฒนาไปอย่างสมบูรณ์ คุณภาพชีวิตของคนในสังคมเสื่อมโทรมตกต่ำและเป็นปัญหากระทบต่อการพัฒนาในระยะยาว ปัญหาความยากจนยังคงอยู่อย่างคงเส้นคงวา ช่องว่างของการกระจายรายได้มีแนวโน้มสูงขึ้น เห็นได้จากกลุ่มคนที่มีรายได้สูงสุด ๒๐ เปอร์เซ็นต์แรกยังคงมีสัดส่วนรายได้เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ขณะที่กลุ่มรายได้ต่ำสุดกลับมีสัดส่วนรายได้ต่ำลงตามลำดับ ช่องว่างทางสังคมของคนในชาติกว้างมากขึ้นเห็นได้อย่างแจ้งชัด ด้านทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ถูกใช้เป้นต้นทุนการพัฒนาเสื่อมโทรมลงมากอย่างเห็นได้จากในช่วงแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๗ ป่าไม้ถูกทำลายถึงปีละกว่า ๑ ล้านไร่ ขณะที่ปลูกทดแทนได้เพียงปีละ ๑.๗ แสนไร่เท่านั้น^{๘๘}

แผนการพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๔) ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของการวางแผนของประเทศ นับตั้งแต่แผนปฏิรูปความคิดและคุณค่าใหม่ของสังคมไทย และประสบความสำเร็จเชิงกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ซึ่งการทบทวนผลการพัฒนาประเทศในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑ ถึงฉบับที่ ๗ ร่วมกันได้ข้อสรุปว่า แม้เศรษฐกิจขยายตัวดีแต่การพัฒนาคนและสังคมและการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมยังเป็นไปอย่างล่าช้า ส่งผลให้การพัฒนาไม่สมดุลและไม่ยั่งยืน จึงนำไปสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ใหม่การพัฒนาที่เน้น “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการช่วยพัฒนาคนให้มีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาแบบแยกส่วนมาเป็นการบูรณาการแบบองค์รวม และเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายในสังคมมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนการพัฒนา กระบวนทัศน์การพัฒนาใหม่นี้มีพื้นฐานมาจากแนวการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงใช้เป็นหลักการทรงงานมาตลอดเวลาหกทศวรรษนับตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ ซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับชีวิตของสังคมไทยและนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน^{๘๙} จากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๒ ซึ่งเกิดขึ้นในปีแรกของการดำเนินงานตาม

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

^{๘๙} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ, หน้า ๑.

แผนพัฒนาฉบับที่ ๘ ทำให้ต้องมีการปรับแผนพัฒนาฯ ในทันที โดยต้องกำหนดกรอบของแผนและปรับแผน ให้สอดคล้องกับการดำเนินนโยบายภายใต้คำแนะนำของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ที่กำหนดไว้ในหนังสือแสดงเจตนาฯ ขอความเชื่อเหลือทางด้านการเงินและวางยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาเป็นเรื่องๆ ไป ท่ามกลางเสถียรภาพทางด้านเศรษฐกิจทั้งภาครัฐและเอกชน เกิดปัญหาการขาดทุนดุลบัญชีเดินสะพัด และยังมีประเด็นปัญหาความยากจนและการกระจายรายได้ที่เพิ่มมากขึ้น ผลกระทบอย่างรุนแรงอันเนื่องมาจากเศรษฐกิจฟองสบู่แตก นั้นยังคงมีผลให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบันนี้^{๙๐}

อย่างไรก็ตามในปีแรกของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ เมื่อประเทศไทยต้องเผชิญกับวิกฤตเศรษฐกิจอย่างรุนแรงและส่งผลกระทบต่อคนและสังคมเป็นอย่างมาก การดำเนินนโยบายจึงให้ความสำคัญแก้ไขฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพและมั่นคง และลดผลกระทบจากวิกฤตที่ก่อให้เกิดปัญหาการว่างงานและความยากจนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว พร้อมทั้งปฏิรูประบบการบริหารจัดการทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งส่งผลให้การดำเนินงานยุทธศาสตร์สำคัญของแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ กระทำได้ไม่เต็มที่อย่างไรก็ดี แผนพัฒนาฉบับที่ ๘ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการขับเคลื่อนพลังทางสังคมให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างกว้างขวาง และนำไปสู่การจัดทำรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ ซึ่งถือเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญและเป็นเครื่องมือสำหรับการพัฒนาประเทศ^{๙๑}

จากบทเรียนและประสบการณ์ที่ได้รับจากการพัฒนาประเทศในสี่ทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้มีการปรับเปลี่ยนกลยุทธ์และวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศกันอย่างขนานใหญ่ โดยมีการอันเชิญพระราชกระแส เรื่องปรัชญาและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นปรัชญา และวิสัยทัศน์ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ ๙ โดยนายสีปนนท์ เกตุทัต ประธานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้มีหนังสือลงวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๔๒ กราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมอัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวทางกำหนดนโยบายวางแผนและทำแผนปฏิบัติการในทุกระดับเพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากภัยวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจตลอดจนเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตที่ดี ของคนในประเทศชาติได้อย่างยั่งยืนและมั่นคงต่อไปและในการนี้ได้ระบุไว้ในความนำของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ. ๒๕๔๕-๒๕๕๙) ด้วยว่า^{๙๒} ปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงอยู่และการดำรงชีวิตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณพระราชทานแก่ประชาชนของพระองค์ท่าน^{๙๓}

^{๙๐} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, หน้า ๔๐.

^{๙๑} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ, หน้า ๑.

^{๙๒} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, หน้า ๔๑.

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๖.

เหตุผลสำคัญที่ได้มีการอัญเชิญ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นหลักและวิสัยทัศน์ ในการแก้ไขปัญหาวิกฤตทางเศรษฐกิจและเป็นแนวทางพัฒนาประเทศในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อและเป็นจุดหักเหที่สำคัญในประวัติศาสตร์การพัฒนาประเทศไทย ก็เนื่องมาจากมีการยอมรับว่า ทฤษฎีและกรอบแนวคิดของการพัฒนาประเทศโดยการอาศัยแนวคิดและทฤษฎีทุนนิยมตามแบบตะวันตกนั้น ไม่สามารถทำให้ประเทศชาติและประชาชน ก้าวหน้าอย่างมั่นคงและอยู่ดีมีสุขได้ดังที่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘ ก็ได้ย้ำถึงผลสรุปของการพัฒนาที่ผ่านมาว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” และในแผนพัฒนาฉบับที่ ๙ ก็ได้วิเคราะห์และระบุไว้ในแผนฯ เช่นเดียวกัน อุทัย สติมัน^{๙๔} ได้กล่าวไว้ในเศรษฐกิจธรรมแห่งการครอบครองยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์ โดยอธิบายพฤติกรรมในทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น คือ ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม และไม่ทำให้ระบบธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเสียคุณภาพ เคารพการกำหนดของธรรมชาติ เมื่อสังคมสัมพันธ์กับธรรมชาติบนพื้นฐานของความพอเพียง ธรรมชาติจะดำรงอยู่ในรูปของสมบัติส่วนรวม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์เพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ ซึ่งไม่เพียงแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น แต่เป็นหลักที่สามารถแก้ปัญหาในระยะยาวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วย ซึ่งพระองค์เรียกว่า “เศรษฐกิจพอเพียง” ที่ไม่เพียงเป็นแผนฟื้นฟูเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นแผนพัฒนาที่ยั่งยืนที่ขยายออกไปในการที่เศรษฐกิจจะหมุนต่อไปจนพบกับความต้องการในระดับที่พอเพียง มากกว่าจะให้ระดับที่มั่นคงที่มีความโลภเป็นตัวขับเคลื่อนเพิ่มมากขึ้น เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจที่ประชาชน และประเทศต่างๆ พอใจกับระดับความมั่งคั่งที่มีเหตุผลและความมั่งคั่งนั้นจะต้องไม่เกิดขึ้นจากความเสียหายของผู้อื่น ทุกคนมีพอที่จะยังชีพและพอที่จะดำรงชีวิตอยู่

จากการประเมินผลการพัฒนาในช่วง ๔ ทศวรรษที่ผ่านมาชี้ให้เห็นอย่างชัดเจน ถึงการพัฒนาที่ขาดสมดุลโดยประสบความสำเร็จเฉพาะใน เชิงปริมาณแต่ขาดความสมดุลในด้าน คุณภาพ “จุดอ่อน” ของการบริหาร ทางเศรษฐกิจ การเมือง และราชการยังเป็นการรวมศูนย์อำนาจ และขาดประสิทธิภาพ” ดังนั้นวิสัยทัศน์ของการพัฒนาประเทศไทยในอนาคต ๒๐ ปี ข้างหน้า จึงมีจุดมุ่งหมายเน้น “การแก้ปัญหาคอขวด และยกระดับคุณภาพชีวิตของคน ส่วนใหญ่ ของประเทศให้เกิด “การพัฒนาที่ยั่งยืนและความอยู่ดี มีสุขของคนไทย ” และ สร้างค่านิยมร่วมให้คนไทยตระหนักถึงความจำเป็นและการปรับเปลี่ยน “กระบวนการคิดทัศนคติและกระบวนการทำงาน” โดยยึด “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” นำทางให้เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารจัดการประเทศ แนวใหม่ที่มีมุ่งสู่ประสิทธิภาพและคุณภาพและก้าวตามโลกได้อย่างรู้ทัน^{๙๕}

ผลการพัฒนาในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๙ ประสบความสำเร็จที่น่าพอใจ กล่าวคือ เศรษฐกิจของประเทศไทยมีเสถียรภาพและการขยายตัวอย่างต่อเนื่องในอัตราร้อยละ ๕.๗ ต่อปี รายได้เฉลี่ยต่อหัวเพิ่มจาก ๘๖.๓ พันล้านบาทในปี ๒๕๔๕ เป็น ๑๐๙.๗ พันล้านบาทในปี ๒๕๔๘ และ ยังมีความเสถียรภาพที่มั่นคงตามกรอบเป้าหมายการบริหารนโยบายเศรษฐกิจส่วนรวม แม้เผชิญ

^{๙๔} อุทัย สติมัน, เศรษฐธรรมแห่งการครอบครองยุคทุนนิยมโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๗๑.

^{๙๕} มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, หน้า ๔๓.

ปัญหาต่าง ๆ เช่นการระบาดของโรคอุบัติใหม่หรือโรคระบาดซ้ำ ธรณีพิบัติภัย และราคาน้ำมันที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น เสถียรภาพทางด้านเศรษฐกิจที่เป็นปัญหาสำคัญในช่วงวิกฤตก็ปรับตัวสู่ความมั่นคงโดยอัตราเงินเฟ้อเฉลี่ยต่ำ อยู่ในกรอบเป้าหมายที่ร้อยละ ๓.๐ ต่อปี สัดส่วนหนี้สาธารณะต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ หนี้ต่างประเทศและหนี้ไม่ก่อให้เกิดรายได้ในระบบเงินลดลงมาก ดุลบัญชีเดินสะพัดเฉลี่ยเกินดุลร้อยละ ๓.๑ ของผลิตภัณฑ์มวลรวมประเทศ ซึ่งสูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดและทุนสำรองระหว่างประเทศเพิ่มมากขึ้น ขณะที่ฐานการผลิตหลากหลายมากขึ้น โดยที่การขยายตัวด้านปริมาณเร่งตัวเพิ่มขึ้นได้มากกว่าการปรับตัวด้านประสิทธิภาพและคุณภาพ ระบบเศรษฐกิจไทยจึงยังมีฐานการขยายตัวและสามารถในการแข่งขันที่ต้องพึ่งพาวัตถุดิบและค่าแรงราคาถูก และการใช้ทรัพยากรที่เข้มข้น โดยอาศัยความต้องการในการตลาดเป็นกลไกขับเคลื่อนที่สำคัญ ขณะเดียวกันการพึ่งพิงปัจจัยภายนอกทั้งวัตถุดิบ ทุน เทคโนโลยียังมีสัดส่วนที่สูง เศรษฐกิจไทยจึงยังไม่เข้มแข็งพอและอ่อนไหวต่อปัจจัยภายนอกและความผันผวนของเศรษฐกิจโลก สะท้อนถึงความไม่สมดุลในเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจและการขาดการบริหารความเสี่ยงที่ดี เพื่อเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีของเศรษฐกิจไทย^{๙๖}

ในระยะของการพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ สังคมไทยได้น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางทุกภาคส่วน ส่งผลให้ประเทศไทยเข้มแข็ง มีภูมิคุ้มกันสูงขึ้นในหลายด้าน และสามารถปรับตัวรับกับภาวะวิกฤตการณ์เศรษฐกิจโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ สะท้อนได้จากดัชนีความอยู่เป็นสุขของคนไทยโดยรวมที่ไม่ได้รับผลกระทบและอยู่ระหว่างร้อยละ ๖๖-๖๘ มีปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง การมีงานทำ ความเข้มแข็งของชุมชน และความอบอุ่นของครอบครัวที่ส่งผลดีต่อความอยู่เย็นเป็นสุข อย่างไรก็ตามปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ ความสมานฉันท์ในสังคม สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศขาดสมดุล ความเสี่ยงจากปัญหายาเสพติดที่สูงขึ้น รวมถึงสภาวะของคนไทยลดลงจากคุณภาพการศึกษาที่เป็นปัญหาสอดคล้องกับการประเมินผลการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๐ ที่ประสบผลสำเร็จนำพอใจ เศรษฐกิจของประเทศไทยเข้มแข็งและเริ่มเติบโตอย่างมีคุณภาพ การขยายตัวเริ่มเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ ๗.๘ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ หลังจากชะลออย่างต่อเนื่องร้อยละ ๕.๑ ในปีพ.ศ. ๒๕๔๙ และหดตัวลงร้อยละ๒.๓ ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ คุณภาพชีวิตของคนไทยดีขึ้น มีหลักประกันความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมที่หลากหลาย และความยากจนลดลง แต่ต้องให้ความสำคัญต่อเนื่องกับการพัฒนาคุณภาพคนและสังคม การสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และความโปร่งใสในการบริหารจัดการภาครัฐ รวมทั้งการสนับสนุนให้เกิดการแข่งขันที่เป็นธรรมและการกระจายผลประโยชน์จากการพัฒนา เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย

การพัฒนาในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ (๒๕๕๔-๒๕๕๙) ประเทศไทยต้องเผชิญกับกระแสการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญทั้งภายในและภายนอกประเทศที่ปรับเปลี่ยนเร็วและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น เป็นทั้งโอกาสและความเสี่ยงต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะข้อผูกพันที่จะเป็นประชาคมอาเซียนในปี ๒๕๕๘ จึงจำเป็นต้องมีภูมิคุ้มกันที่มีอยู่พร้อมทั้งเร่งสร้างภูมิคุ้มกันในประเทศให้เข้มแข็งขึ้นมาใช้ในการเตรียมความพร้อมให้แก่คน สังคม และระบบเศรษฐกิจของประเทศให้สามารถปรับตัว

^{๙๖} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ, หน้า ๒.

รองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม สามารถพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าต่อไปเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทยตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง^{๙๗}

แนวคิดการพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ จึงมีแนวคิดที่ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๘-๑๐ โดยยังคงยึดหลักการปฏิบัติตาม “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” และขับเคลื่อนให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนยิ่งขึ้นในทุกภาคส่วน ทุกระดับ ยึดแนวทางการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวมที่มี “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” มีการเชื่อมโยงทุกมิติของการพัฒนาอย่างบูรณาการ ทั้งมิติตัวคน สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และการเมือง เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้พร้อมเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งในระดับปัจเจก ครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ ขณะเดียวกันให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคมไทยในกระบวนการพัฒนาประเทศ

การกำหนดทิศทางการบริหารประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ จึงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันในมิติต่างๆ เพื่อให้การพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลและยั่งยืน โดยนำทุนของประเทศที่มีศักยภาพมาใช้ประโยชน์อย่างบูรณาการและเกื้อกูลกัน พร้อมทั้งเสริมสร้างให้เข้มแข็งเพื่อเป็นรากฐานการพัฒนาประเทศที่สำคัญได้แก่ การเสริมสร้างทุนสังคม (ทุนมนุษย์ ทุนสังคม ทุนทางวัฒนธรรม) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมที่มีคุณภาพ มุ่งสร้างภูมิคุ้มกันตั้งแต่ระดับ ปัจเจก ครอบครัว และชุมชน สามารถจัดการความเสี่ยง และปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม สำหรับการเสริมสร้างทุนเศรษฐกิจ (ทุนกายภาพ ทุนทางการเงิน) มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็งโดยใช้ภูมิปัญญา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และความคิดสร้างสรรค์ ให้ความสำคัญกับการปรับโครงสร้างการค้าและการลงทุนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดภายในประเทศและต่างประเทศ การผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และมีการเชื่อมโยงกับประเทศในภูมิภาคต่างๆ บนพื้นฐานการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ในส่วนการเสริมสร้างทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ความสำคัญกับการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นฐานการผลิตภาคการเกษตรกรรม มุ่งสู่การเป็นเศรษฐกิจและสังคมคาร์บอนต่ำและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม การเตรียมความพร้อมรองรับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศและภัยพิบัติทางธรรมชาติ รวมทั้งการสร้างภูมิคุ้มกันด้านการค้าจากเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการเพิ่มบทบาทไทยในเวทีประชาคมโลก^{๙๘}

๓.๖ ประโยชน์สุขจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

๓.๖.๑. ประโยชน์จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการ ในปี ๒๕๕๓ เป็นต้นมาและมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาตามลำดับ จนได้มีการโน้มนำเอาหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

^{๙๗} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด, หน้า ๑-๒.

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

แห่งชาติ (แผนพัฒนาฯ) ฉบับที่ ๙ เป็นต้นมา และมีระบุอย่างชัดเจนในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) ว่าประโยชน์สุขนั้นเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา (ตามสาระสำคัญของแผน ฯ ๑๑ หน้า ๒ วรรคแรก) และระบุว่า ภาครัฐดำเนินนโยบายสาธารณะเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน (หน้า ๙) ด้วยเหตุนี้จึงทำให้งานด้านประโยชน์สุขมักปรากฏควบคู่กันกับการศึกษาเศรษฐกิจพอเพียงเสมอ

จากการศึกษาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งที่เป็นหลักการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และความเห็นอธิบายเพิ่มเติมหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของนักปราชญ์ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ทำให้มองเห็นความหวัง ความใส่ใจ และการชี้แนะแนวทางในการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ในชีวิตตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติ หัวใจหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ว่าอยู่ได้อย่างยั่งยืนด้วยความรู้ความสามารถตนเอง ด้วยการรู้จักพอ มีคุณธรรม มีความรู้ มีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกันที่ดี เมื่อสามารถนำมาสู่การปฏิบัติได้ก็ย่อมได้รับประโยชน์อย่างแน่นอน^{๙๙} หรืออีกนัยหนึ่ง คือความเชื่อที่ว่าผลลัพธ์ของเศรษฐกิจพอเพียงจะนำไปสู่ประโยชน์สุขของสังคมในที่สุด ดังเห็นได้จากแนวคิดของ อภิชาติ พันธ์เสน^{๑๐๐} ที่นำเสนอว่าประโยชน์สุขที่เกิดซึ่งมองว่าภายใต้การดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะเกิดประโยชน์สุขเป็นผลลัพธ์ (outcome) “จะนำไปสู่ความสมดุลในมิติต่างๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผลที่ได้จะนำไปสู่การมีชีวิตที่มีความสุขทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ชุมชน สังคม ประเทศชาติ และจะก่อประโยชน์แก่มนุษยชาติในท้ายที่สุดดังนี้

๑. ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ้งเฟ้อในการดำรงชีพอย่างจริงจัง ดังพระราชดำรัสที่ว่า “ความเป็นอยู่ที่ไม่ต้องฟุ้งเฟ้อ ต้องประหยัดไปในทางที่ถูกต้อง”

๒. ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องสุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตาม ดังพระราชดำรัสที่ว่า “ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดมาจากการประพฤติชอบ และการหาเลี้ยงชีพชอบเป็นหลักสำคัญ”

๓. ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์และแข่งขันในการค้าขายประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรงดังอดีต ซึ่งมีพระราชดำรัสเรื่องนี้ว่า “ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึงความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหามาได้ด้วยความเป็นธรรมทั้งในเจตนาและการกระทำ ไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญ หรือด้วยการแก่งแย่งเบียดเบียนจากผู้อื่น”

๔. ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากทุกข์ยากครั้งนี้โดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ พระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ทำให้ความชัดเจนว่า “การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้ และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อตนเองเพื่อที่จะจะให้ตัวเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุข พอมีพอกินเป็นขั้นที่หนึ่ง และขั้นต่อไปก็คือให้มีเกียรติว่ายืนได้ด้วยตนเอง”

^{๙๙} พระครูสิริปริยัติธารัง (พิสิฐ ชุตินธโร), ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโศกวิภาค ๔ กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๖๖-๖๗.

^{๑๐๐} พิมพิมล แก้วมณีและคณะ, “ประโยชน์สุขคืออะไร: มุมมองทางเศรษฐกิจและสังคม”, **วารสารพฤติกรรมศาสตร์**. ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๒ (๒ กรกฎาคม ๒๕๕๘): ๑๐๗.

๕, ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่วให้หมดสิ้นไป ทั้งนี้ด้วย สังคมไทยที่ล่มสลายลงในครั้งนี้ เพราะยังมีบุคคลจำนวนมิใช่น้อยที่ดำเนินการปราศจากการระอายเป็นแผ่นดิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราโชวาทว่า “พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่นพยายามลดพยายามละความพยายามละความชั่วที่ตัวเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวอยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้นให้งอกงามสมบูรณ์ขึ้น”^{๑๐๑}

๓.๖.๒ ประโยชน์จากเศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่

จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ได้พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ นั้น พอจะสรุปถึงประโยชน์ของทฤษฎีใหม่ในความสัมพันธ์กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้ดังนี้

๑. ให้ประชาชนพออยู่พอกินสมควรแก่อัตภาพในระดับที่ประหยัด ไม่อดอยากและเลี้ยงตนเองได้ ตามหลักปรัชญาของ “เศรษฐกิจพอเพียง”

๒. ในหน้าแล้งมีน้ำน้อย ก็สามารถเอาน้ำที่เก็บไว้ในสระมาปลูกพืชผักต่าง ๆ ที่ใช้น้ำน้อยได้ โดยไม่ต้องเปิดเป็นชลประทาน

๓. ในปีที่ฝนตกตามฤดูกาลโดยมีน้ำตลอดปี ทฤษฎีใหม่นี้ก็สามารถสร้างรายได้ให้ร่ำรวยขึ้นได้

๔. ในกรณีที่เกิดอุทกภัยก็สามารถจะฟื้นตัว และช่วยตัวเองได้ในระดับหนึ่ง โดยทางราชการไม่ต้องช่วยเหลือมากเกินไป อันเป็นการประหยัดงบประมาณด้วย

๓.๗ หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดเรื่องความสันโดษคือความรู้จักยินดี รู้จักพอแนวคิดเรื่องมัตตัญญูตาคือความรู้จักประมาณหรือความพอดี และแนวคิดเรื่องสมชีวิตาคือการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมหรือรู้จักใช้เลี้ยงชีพแต่พอดี ก็แสดงถึงการดำเนินการทางเศรษฐกิจแบบทางสายกลางหรือแบบพอดี ไม่ปฏิเสธวัตถุแต่ก็ไม่ให้ความสำคัญแก่วัตถุมากเกินไปจนความจำเป็น เพราะพุทธธรรมให้ความสำคัญแก่คุณธรรมและจิตวิญญาณหรืออิสรภาพและสันติสุขทางจิตใจมากกว่า เน้นความมั่นคง ซึ่งคือลักษณะของเศรษฐกิจแบบยั่งยืน ตัวอย่างข้างต้นต่อไปนี้เป็นตัวอย่งหลักพุทธธรรมที่นำมาประกอบการดำเนินชีวิตแบบทางสายกลางควบคู่เศรษฐกิจพอเพียง

๓.๗.๑ สัปปุริสธรรม ๗ แปลว่า ธรรมของสัปปุริสชน คือคนดี สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในเศรษฐกิจพอเพียงเพราะเนื่องจากหลักสัปปุริสธรรม ๗ นี้จะมุ่งเน้นให้บุคคลมีการพัฒนาตนเองโดยมีลักษณะ ๗ ประการคือ^{๑๐๒}

๑.รู้หลักการ รู้เหตุ รู้ผล รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์กติกาที่เกี่ยวข้อง

๒.รู้จุดมุ่งหมาย หรือเป้าหมายผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมาย ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งใด

^{๑๐๑} สุเมธ ตันติเวชกุล, ใต้เบื้องพระยุคลบาท, หน้า ๒๘๙-๒๙๐.

^{๑๐๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันสันติธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕-๒๖.

๓.รู้ตน คือรู้ตนเองคือใครมีภาวะเป็นอะไร อยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัดสติปัญญาความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีข้อยิ่งข้อหย่อน มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร

๔.รู้จักประมาณตน คือรู้จักความพอดี

๕.รู้กาล รู้จักเวลา เช่นรู้ลำดับ ระยะเวลา ปริมาณ ความเหมาะสมเวลา

๖.รู้ชุมชน คือรู้สังคม ตั้งแต่ขอบเขตที่กว้างขวาง คือ รู้โลก รู้สังคม ผู้สังคมของประเทศชาติว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไรมีความต้องการอย่างไร

๗.รู้บุคคล คือรู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะคนที่มาร่วมงานร่วมการไปด้วยกันและคนที่เราไปให้บริการตามความแตกต่างเฉพาะตัวเพื่อปฏิบัติต่อเขาได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและได้ผลตลอดจนสามารถให้บริการให้ความช่วยเหลือได้ตรงตามความต้องการ

๓.๗.๒ การพึ่งตนเอง อัตตา หิ อัตตโน นาโถ มีความหมายเฉพาะถึงความสามารถในการพัฒนาสติปัญญาด้วยตนเอง ด้วยการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบกายอย่างแยกแยะ (โยนิโสมนสิการ) เห็นความจริงของความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความหมายเหล่านี้เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับเศรษฐกิจพอเพียงหรือกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจย่อมหมายถึงการเน้นการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลักก่อน

๓.๗.๓ ความไม่ประมาท หรือ อปัมาทธรรม เป็นหลักเพื่อเตรียมความพร้อมของปัจเจกชนหรือสังคมให้อยู่กับปัจจุบันขณะ เนื่องจากความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิต โดยมุ่งให้บรรลุประโยชน์ด้วยการไม่เพิกเฉย เอาใจใส่ กระตือรือร้น ขวนขวายแก้ไขปรับปรุงส่วนที่แก้ไขได้หรือเร่งประกอบคุณความดี ในทางพุทธธรรมพิจารณาว่าความโลภเป็นสาเหตุของความประมาทผู้ที่จริงจังจะเสี่ยงส่งผลให้เกิดความประมาทและมีผลกระทบต่อความมั่นคงของเศรษฐกิจส่วนตัว ครอบครัว ตลอดจนความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ

๓.๗.๔ อหิงสธรรม คือธรรมที่ช่วยโน้มน้าวใจในทางเมตตากรุณา นั่นคือทำให้พ้นไปจากวิหิงสาคือการข่มเหงเบียดเบียนและความรุนแรง จึงต้องใช้คู่กับสันติธรรมหรือความอดกลั้นที่มีต่อสิ่งยั่วยุ ที่จะทำให้เกิดโทสะหรือความโกรธและโมหะคือความหลงซึ่งเป็นปฏิปักษ์กับสติหรือความยังคิดซึ่งเป็นเหตุให้มีปัญหาทำงานไม่ได้ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยหลักอหิงสธรรมในแนวเศรษฐกิจพอเพียงจึงนำหลักความร่วมมือมาใช้แทนการแข่งขันเพื่อชี้ให้เห็นว่านอกจากเป็นไปได้จริงแล้วยังเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพเช่นกันทั้งนี้เพื่อขจัดความคิดที่ยึดเอาประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้งและความโลภที่เป็นต้นเหตุของความรุนแรงออกไป ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตเพื่อมุ่งสู่ความร่มเย็นเป็นสุขทั้งของปัจเจกชนและสังคม การแบ่งส่วนประโยชน์ในลักษณะที่ทุกฝ่ายต่างได้รับประโยชน์เป็นจุดสมดุลหรือจุดที่ดีที่สุดเพราะเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง สามารถนำไปสู่ความสงบสุขหรือสันติสุขอย่างยั่งยืนได้ในที่สุด

๓.๗.๕ สัมมาอาชีวะ หรือสัมมาชีพนั้น ไม่ได้หมายถึงแต่การใช้แรงงานเพื่อให้เกิดผลผลิตแล้วได้รับปัจจัยเป็นเครื่องเลี้ยงชีพเท่านั้นหากเป็นธรรมะที่มีความหมายรวมถึงการทำหน้าที่อย่างถูกต้องด้วยการดำเนินกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักสัมมาชีพจึงย่อมหมายถึงผลที่เกิดขึ้นในทางเกื้อกูลต่อมนุษย์และสังคมด้วยเหตุนี้การดำรงเลี้ยงชีพด้วยการผลิตและการค้าอาวูธหรือแม้แต่

สารเคมีฆ่าแมลง สารเสพติดให้โทษสารที่สร้างความมึนเมาที่ทำให้ขาดสติและความยั้งคิด ย่อมถือได้ว่าไม่เป็นไปตามหลักสัมมาอาชีวะ

๓.๗.๖ การละกิเลสและความโลภ เนื่องจากมนุษย์ถูกกิเลสหรือ “อวิชชา” คือความไม่รู้หรือหลงผิดและความโลภเข้าครอบงำได้ง่ายกว่าสัตว์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ผลของการถูกครอบงำทำให้เกิดการทำลายล้างนานาประการการปลอดจากการถูกครอบงำโดยกิเลสและความโลภจะทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นไม่ว่ารูปแบบใด ในที่สุดจะเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์และสังคมแทนที่จะเป็นโทษและสร้างปัญหาให้กับมนุษย์และสังคมในที่สุด

๓.๗.๗ ความซื่อสัตย์สุจริต ความละอายและเกรงกลัวต่อบาป ความซื่อสัตย์สุจริตความละอายและเกรงกลัวต่อการทำความผิดหรือหิริโอตตปละ เป็นหลักพุทธธรรมที่เน้นการที่มีจิตเป็นกุศลหรือเจตนาดีต่อผู้อื่น ธรรมะข้อนี้มีข้อดีที่ทำให้จิตสะอาดบริสุทธิ์ จิตที่สะอาดย่อมสงบและมีสติที่มั่นคงได้ง่าย ซึ่งเป็นรากฐานของความสว่าง คือปัญญา ดังกล่าวแล้วว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์^{๑๐๓}

๓.๗.๘ ประโยชน์ปัจจุบัน สิ่งที่ต้องการมาเกื้อกูลให้เกิดสุข เรียกว่าประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์สำหรับเวลาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าเรียกว่าประโยชน์ปัจจุบัน (จากศัพท์ ทิฏฐธัมมิกัตถะ อรรถะที่เป็นไปในปัจจุบัน คำว่า อรรถะแปลว่า สิ่งที่ต้องการ เพราะเป็นสิ่งจำเป็น แต่นิยม แปลกันว่าประโยชน์) คนจำเป็นต้องการสิ่งใด ๆ มาเกื้อกูลจึงอาจดำรงชีวิตให้เป็นสุขและตั้งตนได้โดยชอบ สิ่งนั้น ๆ เป็นประโยชน์ทุกอย่างมีเป็นต้นว่า

๑. ทรัพย์ ชีวิตร่างกายของทุกคน ดำรงอยู่ได้โดยอาศัยเครื่องอุปโภคบริโภค หรือของกินของใช้มาเป็นปัจจัย (เครื่องอาศัย) เกื้อกูลทะนุบำรุงของกินของใช้เหล่านั้น รวมเรียกว่าโภคทรัพย์ (ทรัพย์ แปลตามศัพท์แปลว่าของที่ใช้ได้ โภคทรัพย์คือของที่ใช้สำหรับกิน) เป็นประโยชน์ที่ต้องการอย่างหนึ่ง จำเป็นแก่ชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เครื่องประดับตกแต่งเรียกว่าอติเรกทรัพย์แต่ที่เกินต้องการไม่จัดว่าเป็นประโยชน์ ทองเงินตรา หรือสิ่งที่ใช้แทนเรียกว่า ธนทรัพย์ มีไว้สำหรับซื้อหาของกินของใช้เป็นต้น จึงกลายเป็นประโยชน์ขึ้น ทรัพย์เหล่านี้โภคทรัพย์เป็นสิ่งจำเป็นโดยตรงทุกอย่างต้องกินต้องใช้จึงหมดสิ้นไปได้ จึงต้องแสวงหาอยู่เสมอการแสวงหาเป็นการทำงานอย่างหนึ่ง เรียกว่าอาชีพ การอาชีพก็มีหลายอย่าง เป็นอาชีพในทางผิดเรียกว่ามิฉฉาชีพก็มี เป็นอาชีพในทางชอบเรียกว่าสัมมาอาชีพก็มี พระพุทธเจ้าทรงสอนให้แสวงหาทรัพย์ด้วยสัมมาชีพ

๒. ศิลปวิทยา การแสวงหาทรัพย์โดยปกติต้องอาศัยศิลปวิทยาอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงจำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียนให้มีความรู้ในศิลปวิทยาต่าง ๆ ความรู้ศิลปวิทยาเป็นเหตุให้เกิดสมรรถภาพในธุรกิจหรือกิจกรรมอื่น ๆ เป็นแสงสว่างทางธุรกิจหรือกิจกรรมนั้น เมื่อรู้เข้าใจอย่างหนึ่งก็ให้ประโยชน์ได้สมด้วยภาษิตในชาดกบทหนึ่งว่า “ขึ้นชื่อว่าศิลปะ แม้เช่นใดเช่นหนึ่ง ก็ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้

๓. ยศ ผู้มีศิลปวิทยาดีแล้ว ทำงานอันเป็นหน้าที่ดี ย่อมเลื่อนฐานะให้สูงขึ้นโดยลำดับ ย่อมได้ความเป็นใหญ่ในการงาน บริวารคือผู้นิยมนับถือและเกียรติคือชื่อเสียงก็ตามมา เหล่านี้เป็นยศ

^{๑๐๓} อภิชาติ พันธเสนและคณะ, **พุทธเศรษฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้าวิชาการ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๙-๑๔๔.

แต่ละอย่าง ยศนี้ที่เป็นเครื่องได้รับการยกย่องแต่ก็ต้องสืบเนื่องมาจากหลักภายในของตนพระพุทธเจ้าทรงนิยมให้มียศคือความเป็นใหญ่เหนือความชั่วสามารถบังคับตนเองได้ดี

๔. ไมตรี การประกอบอาชีพเป็นต้นโดยปกติย่อมเนื่องด้วยอาศัยหมู่คณะและถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันจึงจำเป็นต้องมีการปลูกไมตรีผูกมิตรไว้ในคนดี ๆ ด้วยกันทั้งหลาย เมื่อมีไมตรีก็ชื่อว่ามีผู้สนับสนุนทำให้ได้รับความสะดวกในกิจที่พึงกระทำผู้ขาดไมตรีขาดมิตรก็เท่ากับขาดผู้สนับสนุนแม้จะมีทรัพย์มีความรู้ความสามารถแต่ก็คับแคบเหมือนอย่างมีแต่คนผู้เดียวยากที่จะได้รับความสะดวกในกิจการ อย่าว่าแต่บุคคลต่อบุคคลเลยแม้ประเทศต่อประเทศก็จำเป็นต้องมีไมตรีต่อกัน

๕. ผาสุก แต่การประกอบกิจการทุกอย่าง แม้ในการศึกษาเล่าเรียนต้องอาศัยร่างกายถ้าร่างกายมีความผาสุก คือแข็งแรงไม่มีโรคก็สามารถประกอบกิจการกระทำหรือการศึกษาเล่าเรียนให้สำเร็จได้ด้วยดี แต่ถ้าอ่อนแอมีโรคก็ไม่สามารถเป็นอันดีได้ประโยชน์ต่าง ๆ ที่พึงได้เหตุฉะนั้นความมีร่างกายแข็งแรงมีความผาสุกไม่มีโรคจึงอุปการะให้ได้ประโยชน์ที่พึงได้ทุกอย่าง ชื่อว่าเป็นยอดแห่งลาภดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแปลความได้ว่าความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง

ประโยชน์ทั้งปวงเหล่านี้ เป็นผลที่เกิดจากการประกอบเหตุให้ถูกทางของประโยชน์แต่ละอย่าง พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักทั่วไปแห่งทางประกอบประโยชน์ไว้ ๔ ประการคือ

๑. อุฏฐานสัมปทาถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริต ผูกพันให้เกิดความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาวิธีการที่เหมาะสมที่จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี เมื่อขยันประกอบกระทำที่เหมาะสมประโยชน์ที่ต้องการต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วจักเห็นมีอยู่ใกล้ภายในเอื้อมมือเอื้อมแขนนี้เอง คำเก่ามีกล่าวไว้ว่า “ทรัพย์นี้มีใกล้ ใครปัญญาไว หาได้บ่อยาน แวนแคว้นแดนดิน มีสินทุกสถาน ถ้าใครเกลียดคร้าน บ่พวนพอบ่อย” แม้พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้ แปลความว่า “ผู้ประกอบธุรกิจขยันหมั่นเพียร ทำให้เหมาะสมย่อมได้ทรัพย์”

๒. อารักขสัมปทาถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครอง เก็บ รักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย ถ้าขาดการรักษา เช่น เล่าเรียนมาก็ลืมทำการงานได้ทรัพย์มาก็หมดไป ก็เป็นวิหยาสมบัติขึ้นไม่ได้ เพราะไม่รวมพอกพูนที่เรียกว่าสมบัติแปลว่าความถึงพร้อม

๓. กัลยาณมิตตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือรู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกละเสวนาการศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำความเคารพนับถือและเกื้อกูลแก่อาชีพทางการงาน

๔. สมชีวิตาเลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเป็นอยู่พอดีสมรายได้ไม่ให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ คือแบ่งเก็บไว้ในส่วนที่ควรแบ่งไว้เก็บเผื่อเวลาข้างหน้า บางคนเข้าใจว่ามีธัญสัทเป็นความขี้เหนียวแต่ความจริงแปลความว่าความเป็นกลาง ๆ ระหว่างความฝืดเคืองและความฟุ่มเฟือยทั้งนี้ก็ต้องรู้จำนวนรับจำนวนจ่ายหรือทางได้ทางเสียแล้วกำหนดให้เหมาะสม

๓.๗.๙ อบายมุข ๖ ประโยชน์ดังกล่าวมาเป็นสิ่งจำเป็นแก่การครองเรือนในปัจจุบัน พระพุทธเจ้าสอนให้แสวงหาเป็นอันดับแรกด้วยทรงแสดงหลักการปฏิบัติ ๔ ประการดังกล่าวแล้ว

อนึ่งพึงปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม หลีกเว้นความประพฤติที่เป็นช่องทางของความเสื่อมความพินาศ ซึ่งจะเป็นเหตุให้โทษภัยย่อยยับไปที่เรียกว่าอบายมุข ๖ ประการ คือ

๑. การติดสุรา ซึ่งมีโทษ ๖ ประการคือ การทำให้เสียทรัพย์ การทะเลาะวิวาท ทำลายสุขภาพ เสื่อมเกียรติเสียชื่อเสียง ทำให้แสดงด้านไม่รู้จักอาย ทอนกำลังปัญญา

๒. เอาแต่เที่ยวกลางคืน ซึ่งมีโทษ ๖ ประการคือ เป็นการไม่รักษาตัว เป็นการไม่รักษา ลูกเมีย เป็นการไม่รักษาทรัพย์ เป็นที่ระแวงสงสัย เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวลือ เป็นที่มาของความเดือดร้อนเป็นอันมาก

๓. จ้องดูการละเล่น ซึ่งมีโทษทำให้เสียงานเสื่อมเสีย เพราะใจกังวลคอยคิดจ้องและเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้น ๆ เช่น เต็นรำที่ไหน ขับร้อง ดนตรี ที่ไหน ไปที่นั่น

๔. ไม่เว้นการพนัน ซึ่งมีโทษ ๖ ประการคือ เมื่อชนะย่อมก่อเวร เมื่อแพ้ย่อมเสียตายทรัพย์ที่เสียไป ทรัพย์หมดไปเห็นชัด ๆ เข้าที่ประชุมเขาไม่เชื่อถือน้ำคำพูด เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะเห็นว่าเลี้ยวลูกเมียไม่ไหว

๕. มั่วสมมิตรชั่ว ซึ่งมีโทษทำให้กลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบ ทั้ง ๖ ประเภท คือได้เพื่อนที่ชักนำไปให้กลายเป็นนักการพนัน นักเลงผู้หญิง นักเลงเหล้า นักเลงของปลอม นักหลอกนักต้ม และนักเลงหัวไม้

๖. มั่วแต่เกียจคร้าน ซึ่งมีโทษ ทำให้ยกเหตุต่าง ๆ เป็นข้ออ้าง ผัดเพี้ยนไม่ทำงาน โภคะไม่ก็ไม่เกิด โภคะที่เหลืออยู่ก็หมดสิ้น คือ อ้างไปทั้ง ๖ กรณี ว่า หนานัก ร้อนนัก เย็นไปแล้ว ยังเข้านัก หัวนัก อิ่มนักแล้วไม่ทำงาน

๓.๗.๑๐ สังคหัตถ์ ๔ การปฏิบัติตามหลักการสังเคราะห์หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจคนและประสานหมู่คนไว้ให้สามัคคี

๑. ทาน การแบ่งปัน คือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจและศิลปวิทยา

๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือกล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผล มีหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงามหรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อัคคจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยช่วยเหลือในกิจการต่าง ๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาคและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลายให้ความเสมอภาคปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลายไม่เอาเปรียบและเสมอในทุกข์สุขคือร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาค เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พูดสั้น ๆ ว่า : ช่วยด้วยทุนด้วยสิ่งของหรือความรู้ ช่วยด้วยถ้อยคำ ช่วยด้วยกำลังงาน ช่วยด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา^{๑๐๔}

^{๑๐๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมานุชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๗), หน้า ๒๑.

๓.๗.๑๑ สุขของผู้ครองเรือนที่เลิศล้ำ คนที่จะประสบความสำเร็จในการครองเรือนเป็นคฤหัสถ์หรือชาวบ้านที่ได้นำนับถือนาเอาเป็นแบบอย่าง เรียกสั้นๆ ว่า สุขของคฤหัสถ์ (กามโกศสุข ๔) ควรถือเป็นตัวอย่างจะวัดด้วยหลักเกณฑ์ดังนี้

๑. อติสุข สุขเกิดจากการมีทรัพย์ คือความภูมิใจ เอิบอิ่มและอุ่นใจว่าตนมีโภคทรัพย์ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยทางชอบธรรม

๒. โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์คือความภูมิใจความเอิบอิ่มใจว่าตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรมนั้น เลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยงและบำเพ็ญบุญกุศลสร้างคุณประโยชน์

๓. อนนสุข สุขเกิดจากการไม่เป็นหนี้ คือความภูมิใจความเอิบอิ่มใจว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินค้างใคร

๔. อนวัชสุข สุขเกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ คือความภูมิใจเอิบอิ่มใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครติเตียนไม่ได้ทั้งทางกาย วาจา ใจ ในบรรดาสุขทั้ง ๔ อย่างนี้ อนวัชสุข มีค่ามากที่สุด^{๑๐๕}

๓.๗.๑๒ สันโดษ ๓^{๑๐๖} ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตน ซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ความรู้จักอุมรู้จักพอ

๑. ยถาลาภสันโดษ ยินดีตามที่ได้ ยินดีตามที่พึงได้ คือ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ไม่ว่าจะหยาบหรือจะประณีตแค่ไหนก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่คิดอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้และไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือพึงได้หรือเกินกว่าที่ตนพึงได้ชอบธรรมไม่เล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ไม่ริษยาเขา

๒. ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง คือ ยินดีพอแก่ร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งกายใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใดมาอันไม่ถูกกับร่างกายหรือสุขภาพก็ไม่หวงแหนเสียตายเก็บไว้ให้เสียเปล่าหรือฝันให้เป็นโทษแก่ตนยอมสละให้แก่ผู้อื่นใช้ก็ได้และรับแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตนแต่เพียงที่พอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน

๓. ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร คือยินดีตามที่เหมาะสมกับตนอันสมควรแก่ภาวะฐานะ แนวทางชีวิตและจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน

องค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียงหรือหลักการ ๓ อย่าง และเงื่อนไข ๒ อย่างนี้จึงกินความหมายกว้างครอบคลุมองค์ประกอบหรือลักษณะต่าง ๆ ที่ปรากฏในแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่างใดก็ตาม ถ้าเราดูจากรายละเอียดของสาระสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงข้างบนนั้น จะพบว่ามีความหมายหรือองค์ประกอบหลายอย่างนอกเหนือจากที่สรุปออกมา เช่น ความรอบคอบ สติปัญญา ความอดทน และความเพียร ซึ่งลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนสอดคล้องหรือเทียบได้กับพุทธธรรมหรือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น กล่าวคือ ความพอประมาณเทียบได้กับมัชฌิมาปฏิปทา สมชีวิตา สันโดษและมีเหตุมีผลเทียบได้กับโยนิโสมนสิการ สัมมาทิฐิ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ การมีภูมิคุ้มกันเทียบได้กับอัปมาทะ (ความไม่ประมาณ) สัมมาสติและหลักการพึ่งตนเอง

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^{๑๐๖} พระเทพกวี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสนานิตยสารธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (ซ้ำ)**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑๒๕-๑๒๖.

ความรู้หรือความรอบรู้เทียบได้โยนิโสมนสิการ ความเป็นพหูสูตรและปัญญา ความรอบคอบเทียบได้กับอัปปมาทะ สติ และสัมปชัญญะ ความซื่อสัตย์เทียบได้กับสัจจะและศีลห้าข้อทึนนาทานและมุสาวาทความอดทนเทียบได้กับขันติ ความเพียรเทียบได้กับวิริยะหรือ “ปธาน” ยิ่งกว่านั้น หากวิเคราะห์พระราชดำรัสของพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับแนวเศรษฐกิจพอเพียงให้ละเอียดมากยิ่งขึ้น เราก็พบหลักธรรมทางพุทธศาสนาอีกหลายอย่าง เช่น อหิงสา (ความไม่เบียดเบียน) และความสัมาอาชีวะ (ความเลี้ยงชีพชอบ)^{๑๐๗}

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไม่ใช่ทฤษฎีหรือหลักการทางเศรษฐศาสตร์โดยตรง หากเป็นวิถีชีวิตที่ดำรงและพึงปรารถนาของประชาชนชาวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะที่ต้องเผชิญกับภัยและวิกฤตอันเนื่องมาจากลัทธิบริโภคนิยมและกระแสวัตถุนิยมในเศรษฐกิจกระแสหลักของไทย ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้ สามารถนำไปเป็นหลักในการดำเนินชีวิตทั้งในส่วนของปัจเจก ชุมชน สังคม และประเทศชาติโดยรวม ทั้งยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับทั้งเกษตรกร ชาวนา ชาวไร่ และบุคคลทุกสาขาอาชีพทั้งที่อยู่ในชนบท ในชุมชนในเมืองและในมหานครทั่วหน้ากัน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอาจให้ความหมายโดยย่อว่า คือวิถีชีวิตของคนไทยที่เป็นอยู่บนพื้นฐานของความพอเพียง พอดีและความพอประมาณอย่างมีเหตุผลสำหรับเกษตรกรนั้น อาจหมายถึง พออยู่-พอกิน ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยแต่มีคุณภาพชีวิตที่ดีตามสมควร แก่อัตภาพ ในส่วนของเกษตรกรในท้องถิ่น ชนบททั้งใกล้และห่างไกลนั้น ก็อาจดำเนินกิจกรรมเกษตรทฤษฎีใหม่ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งในเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับเกษตรกรเพื่อการพัฒนาที่ดินซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดและน้ำเพื่อการเกษตรกรรม ให้เพียงพอใช้ได้ตลอดทั้งปี อันเป็นหลักประกันความพอเพียง พออยู่ พอกิน เพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาในระบบทฤษฎีใหม่ขั้นสูงขึ้นไป

จากหลักปรัชญาแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริดังที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยมองว่า หากประชาชนได้นำมาปฏิบัติเพื่อการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตจะทำให้คุณภาพชีวิตของคนไทยดีขึ้น ซึ่งทำให้รู้หลักในการใช้ชีวิตประจำวันจากแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ไปสอดคล้องกับหลักธรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ในหลักสัมมาทิฐิ การเห็นชอบ ตามข้อเบื้องต้นอันดับแรกใน มรรคองค์ธรรม ๘ ประการในการดำเนินชีวิตทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) และในหลักธรรมสันตฎฐิหลักแห่งความสันโดษ พร้อมหลักธรรมข้ออื่น ๆ ที่มีความสอดคล้องกัน

๓.๘ สรุปหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแก่ประชาชนในที่ต่าง ๆ ตามวโรกาสต่าง ๆ และได้อธิบายโครงการส่วนพระองค์ที่สวนจิตรลดา ประชาชนโดยทั่วไปสามารถนำหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้ทั้งทางภาคการเกษตรกรรมหรือการดำเนินกิจกรรมอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดและการดำเนินชีวิตทั่วไปอย่างรู้เท่าทันได้ ๙ ประการดังนี้กล่าวคือ

^{๑๐๗} วัชร งามจิตรเจริญ, แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐๑-๒๐๒.

๑. การใช้เทคโนโลยีที่มีความเหมาะสมซึ่งอธิบายต่อไปได้ว่าเป็นเทคโนโลยีที่มีต้นทุนต่ำ แต่ถูกหลักวิชาการ ทั้งนี้เพราะว่าเป็นเทคโนโลยีที่มีต้นทุนสูง วิชาหลักขนาดเล็กทั่วไปก็ไม่สามารถใช้เทคโนโลยีเหล่านั้นได้ แต่ขณะเดียวกันก็ต้องถูกหลักวิชาการคือต้องมีการศึกษาค้นคว้าให้เป็นเทคโนโลยีที่สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพจริง ดังนั้นลักษณะเครื่องมือเครื่องจักรที่ใช้ในโครงการส่วนพระองค์จิตรดาจึงได้ถูกกำหนดให้ย่อขนาดเล็กลงมาเพื่อลดต้นทุนในการผลิตเท่าที่ยังรักษาสมรรถภาพในการทำงานของเครื่องจักรเหล่านั้นได้ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ วิชาหลักต่าง ๆ ต่างหยุดสั่งซื้อเครื่องมือเครื่องจักรแล้วพยายามดัดแปลงเครื่องมือเครื่องจักรที่มีอยู่ให้ยังคงสามารถใช้งานได้

๒. ใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด โครงการส่วนพระองค์จิตรดาจะเป็นตัวอย่างที่ดียิ่งเพราะพื้นที่ของโครงการตั้งอยู่หลังพระราชวังที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงมีความเข้มงวดที่จะลดภาวะมลพิษและจะต้องรักษาระบบนิเวศอย่างเข้มงวด ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในกระบวนการผลิตทั้งหมดเกือบจะไม่มีของเสียออกมาจากระบบเลย โดยเฉพาะของเสียจากระบบผลิตหนึ่งจะถูกนำไปใช้เป็นปัจจัยนำเข้าของระบบการผลิตอีกกระบวนการหนึ่ง ผลสุดท้ายจึงมีเฉพาะผลผลิตที่ได้จากระบบการผลิตทั้งหมด ส่วนของเสียที่เกิดจากระบบการผลิตทั้งหมดเกือบจะไม่มีเลยนอกจากนั้นเครื่องมือที่ใช้ก็ถูกออกแบบมาเพื่อเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ สำหรับในกรณีของอุตสาหกรรมที่รอดพ้นวิกฤตเศรษฐกิจต่างอธิบายว่าพยายามทำทุกสิ่งทุกอย่างที่มีมาใช้ประโยชน์ โดยเกือบจะไม่มีส่วนใดถูกทิ้งให้เปล่าประโยชน์เลยแต่อย่างใด จะเห็นได้ว่าวิชาหลักเหล่านี้ยังไปไกลถึงขั้นพยายามนำเอาของเสียจากระบบการผลิตหนึ่งให้มาเป็นผลผลิตจากระบบการผลิตหนึ่งด้วย

๓. เน้นการจ้างงานโดยไม่พยายามนำเทคโนโลยีที่ไปใช้ทดแทนการจ้างงานมาใช้ ยกเว้นในกรณีที่เกิดผลเสียแก่ผลิตภัณฑ์ขึ้นนี้เป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญของสหกรณ์มหานรงค์โพธิ์ราชบุรีในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยพระราชทานกระแสรับสั่งในเรื่องการจ้างงานมาปฏิบัติ โดยอธิบายว่าการจ้างงานนั้นแม้จะทำให้ต้นทุนการผลิตของสถานประกอบการสูงขึ้นแต่จะลดต้นทุนของสังคมได้มาก เนื่องจากการมีงานทำก็มีศักดิ์ศรีและจะประพัตติในทางที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมผู้ที่ว่างงานคือผู้ที่มีแนวโน้มที่จะสร้างปัญหาให้สังคมได้ง่ายด้วยการลักขโมยและประกอบกิจกรรมในลักษณะอื่น ๆ เพื่อความอยู่รอดของตนเอง แต่ไปสร้างผลกระทบทางลบต่อสังคม จะต้องมีการใช้จ่ายในการรักษาความสงบ เช่น ตำรวจ และศาล ถึงกระนั้นก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ทั้งหมด โดยเฉพาะผลกระทบที่มีต่อเยาวชนซึ่งจะกลายเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต ทรงตรัสว่า “our loss our gain” ซึ่งคนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจซึ่งถ้าจะแปลเป็นไทยให้เข้าใจก็คือ การเสียสละส่วนตนเพื่อสังคมร่วมเย็นเป็นสุข (แล้วเราก็จะอยู่อย่างร่วมเย็นเป็นสุขไปด้วยกัน) ดังนั้นผลตอบแทนโดยรวมจึงสูงกว่า ถ้าจะอธิบายตามหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักตามปกติ ก็คือการทำกิจกรรมทางทางเศรษฐกิจทุกประเภทต้องคำนึงถึงประโยชน์และต้นทุนต่อสังคมเป็นหลักแทนประโยชน์และต้นทุนส่วนบุคคลเป็นสำคัญแต่ถ้าอธิบายด้วยเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก หลักการดังกล่าวจะขัดแย้งกับหลักการแก่ประโยชน์ส่วนตน แต่ถ้าอธิบายแบบพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นคือการมีเมตตาธรรมจะก่อให้เกิดสถานการณ์ต่างคนต่างฝ่ายได้รับประโยชน์ (win-win) คือผู้ให้ก็ได้รับความสุข ผู้รับก็สามารถปลดเปลื้องความทุกข์ได้ในระดับหนึ่งด้วย

๔. มีขนาดการผลิตที่เหมาะสมสอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการหลักการข้อนี้มาจากข้อเท็จจริงในทางเศรษฐกิจที่ว่าขนาดการผลิตจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับต้นทุนการผลิต

ต่อหน่วยเมื่อขนาดการผลิตเพิ่มขึ้นแต่ยังไม่ถึงจุดสูงสุดต้นทุนการผลิตต่อหน่วยจะลดลงจึงเกิดแรงจูงใจให้ผู้บริหารที่ชอบความเสี่ยงหรือมีความโลภเน้นการขยายขนาดการผลิตเพื่อพยายามลดต้นทุนต่อหน่วยแต่ในอีกด้านหนึ่งการผลิตจะต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการจัดการ ถ้าหากขีดความสามารถในการจัดการไม่สอดคล้องกับขีดความสามารถในการผลิตเมื่อขยายขนาดการผลิตเพิ่มขึ้นถึงแม้ต้นทุนการผลิตจะลดลงแต่ต้นทุนในการจัดการจะเพิ่มมากขึ้นมีผลทำให้ต้นทุนรวมสูงขึ้นจนไม่สามารถแข่งขันได้และจะประสบความล้มเหลวในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจวิสาหกิจที่อยู่รอดมาได้เพราะใช้โอกาสดังกล่าวปรับปรุงการบริหารภายในและปรับปรุงการบริหารภายในและปรับขนาดการผลิตซึ่งเกิดขึ้นในทิศทางเดียวกัน คือลดขนาดการผลิตให้เหมาะสม

๕. ไม่โลภ และไม่เน้นการทำกำไรระยะสั้นเป็นหลักการไม่โลภและไม่เน้นการทำกำไรระยะสั้นนั้น ในทางธุรกิจถือว่าเป็นวิธีการที่จะช่วยให้การขยายตัวเป็นไปอย่างมั่นคงและค่อยเป็นค่อยไปโดยเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในลักษณะลองผิดลองถูก ซึ่งถึงแม้พลาดพลั้งก็ไม่เกิดความเสียหายมากนัก อีกทั้งยังได้รับความรู้ใหม่เป็นประสบการณ์เพื่อช่วยให้มีการดำเนินการต่อไปในลักษณะที่มีความรอบคอบมากขึ้นกว่าเดิมตัวอย่างเช่นความมั่นคงของอุตสาหกรรมของประเทศญี่ปุ่นซึ่งแม้จะผ่านวิกฤตเศรษฐกิจเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน แต่ก็อยู่ได้ค่อนข้างมั่นคง เพราะที่ใช้หลักหวังผลทางธุรกิจในระยะยาวเป็นสำคัญ ซึ่งก็เป็นผลมาจากการใช้เงินลงทุนภายในกลุ่มบริษัทซึ่งลงทุนไขว้กันเป็นหลักนั่นเองไม่มีความจำเป็นต้องทำกำไรระยะสั้นเพื่อรักษาราคาหุ้นในตลาดหุ้นให้สูงขึ้นตลอดเวลา ถึงแม้กรณีที่เกิดการล่มสลายของธุรกิจในช่วงภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ วิสาหกิจส่วนใหญ่ที่อยู่รอดมาได้ต่างหวังผลของการอยู่รอดในระยะยาวทั้งสิ้น

๖. ซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภคนไม่เอารัดเอาเปรียบแรงงาน และไม่เอารัดเอาเปรียบผู้จำหน่ายวัตถุดิบเป็นจริยธรรมที่วิสาหกิจในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปฏิบัติในเรื่องนี้อย่างเคร่งครัด เพราะถือว่าทุกฝ่ายจะต้องอยู่รอดให้ได้ในท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจร่วมกัน วิกฤตเศรษฐกิจสร้างความบอบช้ำให้แก่ทุกฝ่ายจึงไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะเอารัดเอาเปรียบกันให้หนักขึ้นเพื่อความอยู่รอดของบางคนและสุดท้ายคืออยู่ไม่รอดของทุกคน ดังนั้นจึงควรจะช่วยกันประคับประคองให้ทุกฝ่ายอยู่รอดด้วยกันทั้งหมด จริยธรรมข้อนี้หลังวิกฤตเศรษฐกิจมีลักษณะจางหายไปเนื่องจากมีบางส่วนเริ่มขยายกิจการเพราะอยากรวยเร็วและหวังผลกำไรระยะสั้นซึ่งสะท้อนความไม่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง

๗. การกระจายความเสี่ยงด้วยการมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและปรับเปลี่ยนการผลิตได้ง่าย ในข้อนี้วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดเล็กของไทยมักไม่ได้ปฏิบัติเนื่องจากมีส่วนแบ่งทางการตลาดไม่มากจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องผลิตที่หลากหลายเพื่อที่ว่าหากผลผลิตบางตัวไม่มีตลาดก็สามารถหันไปพึ่งตัวอื่น ๆ ที่ยังคงมีตลาดได้เป็นการลดความเสี่ยงทางธุรกิจแบบหนึ่ง ลักษณะดังกล่าวใช้กันมากในรูปของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศโดยเฉพาะในประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นต้นแบบให้ประเทศเกาหลีและไต้หวันด้วย กล่าวคือกลุ่มบริษัทจะให้แต่ละกลุ่มในเครือผลิตสินค้าและบริการต่างประเภทแต่เกี่ยวพันกันถ้ากลุ่มธุรกิจใดไม่ประสบความสำเร็จก็ไม่มีผลกระทบต่อส่วนรวมมากนักเป็นการลดความเสี่ยงทางธุรกิจได้ดี

๘. ลดความเสี่ยงโดยเฉพาะการก่อหนี้สินจนเกินความสามารถในการบริหารจัดการหรือหลักการบริหารที่เรียกว่าการบริหารความเสี่ยงต่ำนั้นก็คือนั่นก็คือไม่ปล่อยไม่ปล่อยให้เกิดความเสี่ยงสูง

วิสาหกิจที่รอดพ้นวิกฤตเศรษฐกิจทั้งหมดต่างปฏิบัติตามในเรื่องนี้อย่างเคร่งครัดคือส่วนใหญ่จะขยายตัวจากทุนภายในที่สะสมได้จากกำไร วิสาหกิจเหล่านี้มีหนี้สินจากภายนอกน้อยมาก ดังนั้นจึงไม่ประสบปัญหาจากหนี้ต่างประเทศเพิ่มขึ้นอันเป็นผลจากการที่ลดค่าเงินบาท ถึงแม้ยอดขายจะลดลงบ้างแต่ก็สามารถอยู่ได้เพราะไม่มีปัญหาหนี้สิน ภายหลังจากที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจได้มีความพยายามช่วยเหลือจากรัฐโดยมีนโยบายให้วิสาหกิจที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจกู้ยืมได้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าท้องตลาด ซึ่งก็ปรากฏว่าวิสาหกิจเหล่านั้นก็ยังไม่ต้องการกู้ยืมเงินอยู่ดี เพราะไม่มีความจำเป็น

๙. การใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นเป็นหลัก และเน้นตลาดในท้องถิ่นเป็นหลักแล้วจึงขยายต่อไปในตลาดภูมิภาคตลอดจนตลาดภายในประเทศและต่างประเทศโดยลำดับ หลักการข้อสุดท้ายนี้ถือว่าเป็นหลักการที่สำคัญสุดของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการเติบโตอย่างมีก้ำว้างหะ การเน้นการใช้วัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่นนั้นเป็นหลักการพึ่งตนเองและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้ใช้ในระยะยาวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่วนด้านการตลาดนั้นก็เน้นการขยายตัวอย่างมีก้ำว้างหะก้าว เริ่มจากตลาดที่เราได้เปรียบมากที่สุดซึ่งได้แก่ ตลาดในท้องถิ่นซึ่งไม่น่ามีคู่แข่งจากภายนอกมาแข่งได้เพราะต้องมีค่าขนส่งและค่าบริหารจัดการสูงกว่า เมื่อแข็งแกร่งแล้วจึงขยายตัวไปสู่ระดับประเทศและต่างประเทศตามลำดับ

โดยสรุป เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางที่เกษตรกรชาวไทยควรจะนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ในการทำการเกษตรซึ่งถ้าหาว่าเรานำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ มาผสมผสานกันก็จะเป็นสิ่งที่ดีมาก ๆ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการที่เราจะนำมาปฏิบัติ และแนวทางปฏิบัติของ ทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางในการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถนำไปใช้ในการพึ่งตนเองในชีวิต ในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นลำดับขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความ ๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข มีความรู้ และคุณธรรม เป็นเงื่อนไขในการคิดการตัดสินใจแล้วรู้จักความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียรและความอดทน สติและปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคี การหันกลับมายึดหลักยึดหลักเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิต โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง ๕ ประการคือ

๑. พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อมต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจอีกเข็มต่อสู่ชีวิตด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จบ้างก็ตาม มิพึงควรท้อแท้ ให้พยายามต่อไป พึงยึดพระราชดำรัส “การพัฒนาคน” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรม และความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงานประกอบพร้อมกันด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แน่นอน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน”

๒. พึ่งตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือกันเกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ได้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า “เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกันไม่ลดหล่น จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานใน

หน้าตัวอย่างเต็มที่ และให้มีการประชาสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน”

๓. พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ คือ ส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่นสามารถแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างยิ่ง สิ่งดีก็คือการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ซึ่งมีมากมายในประเทศ

๔. พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษา ทดลอง ทดสอบเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคมไทย และสิ่งสำคัญสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำรัสที่ว่า “จุดประสงค์ของการศึกษา คือ เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในท้องที่ เพราะว่าแต่ละท้องที่ สภาพฝนฟ้าอากาศ และประชาชนในท้องที่ต่างๆ กันก็มีลักษณะแตกต่างกันมากเหมือนกัน”

๕. พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินทองก็ยังยังมีข้าว มีปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่นของตนเองเพื่อการยังชีพ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปได้ด้วย

บทที่ ๔

การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิ ของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.)

๔.๑ ประวัติความเป็นมาของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.)

มูลนิธิข้าวขวัญเป็นสถาบันที่ทำงานร่วมกับชุมชนทางด้านการพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในเรื่องเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่นเพื่อความยั่งยืนในระยะยาว อาทิเช่น การพัฒนาปรับปรุงบำรุงพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมและการอนุรักษ์พัฒนาสายพันธุ์ข้าวไทยเป็นเวลายาวนานมากกว่า ๒๐ ปี โดยเน้นการบูรณาการระหว่างองค์ความรู้เก่าที่มีติดตัวจากประสบการณ์โดยฝังลึกของเกษตรกรควบคู่ไปกับองค์ความรู้ที่เป็นศาสตร์สมัยใหม่ในเรื่องการบริหารจัดการและเชื่อมองค์ความรู้จากแหล่งการเรียนรู้ หน่วยงาน สถาบัน สถานศึกษาจากภายนอกเพื่อสนับสนุนให้เกิดชุมชนปฏิบัติการทางด้านการทำนาเพื่อเป็นทางออกทางรอดของสังคมไทยในระยะยาว ที่สามารถเชื่อมโยงกันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างรู้เท่าทันสถานการณ์ที่จะสร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิตและนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวนาทั้งเรื่องระบบการผลิต สังคม สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตวัฒนธรรมทางการพึ่งตนเองของชาวนาเองและชุมชน ประการนี้ยังส่งเสริมจิตวิญญาณทางด้านการเกษตรกรรมที่ถือว่าเป็นวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนกลุ่มใหญ่ของประเทศที่เป็นสร้างเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของคนกลุ่มใหญ่เพื่อให้เกิดความตระหนักในอาชีพทางด้านการเกษตรกรรมของตนเอง เพื่อนำผลลัพธ์ของโครงการมาเป็นรูปแบบ และเครื่องมือ เพื่อผลักดันไปสู่แผนนโยบายด้านเกษตรกรรมยั่งยืนในการพัฒนาประเทศในระยะยาวต่อไป ทั้งงานพัฒนาพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน พืชพื้นบ้าน อนุรักษ์เมล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้าน และงานวิจัยและวิจัยถึงผลกระทบของสายเคมีทางการเกษตร โดยมีสำนักงานและพื้นที่ปฏิบัติการซึ่งเปรียบเสมือนห้องเรียนปฏิบัติการของชุมชนชาวนาทางภาคสนามในเขตจังหวัดสุพรรณ ซึ่งเป็นแหล่ง “อู่ข้าว อู่น้ำ” มาตั้งแต่อดีต พื้นที่เหล่านี้ตั้งอยู่ในเขตเกษตรกรรมก้าวหน้าหรือพื้นที่การทำเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวที่เป็นที่นาแปลงใหญ่ ที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง จากการพัฒนาระบบเกษตร “ปฏิวัติเขียว”(Green Revolution) ซึ่งต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตและเทคโนโลยีจากภายนอก จนสร้างผลกระทบและเกิดปัญหาที่ตามมาทางด้านเกษตรกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพะทั้งของผู้ผลิตและผู้บริโภคตามมา

มูลนิธิข้าวขวัญเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ที่ดำเนินงานด้านการพัฒนาเทคโนโลยีเกษตรที่เหมาะสมกับท้องถิ่น พัฒนาพันธุ์กรรมข้าว และพืชพื้นบ้าน วิจัยและพัฒนาผลกระทบของสารเคมีทางการเกษตร ตลอดจนค้นหาทางเลือกร่วมกับเกษตรกรในการทำเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี โดยมี อ.เดชา ศิริภัทร เป็นผู้อำนวยการ ก่อตั้งเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ โดยแยกตัวจากสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสมในนาม ศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม (Technology for Rural and Ecological Enrichment : TREE)

ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ มูลนิธิข้าวขวัญ ได้เริ่มต้นจากโครงการเลี้ยงปลาในนาข้าว และการส่งเสริมเกษตรกรรมแบบผสมผสานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งขณะนั้นอยู่กับสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม (ATA)

ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้แยกตัวจากสมาคมเทคโนโลยีที่เหมาะสม ก่อตั้งองค์การใหม่ขึ้นมาในนาม ศูนย์เทคโนโลยีเพื่อสังคม (Technology for Rural and Ecological Enrichment : TREE)

ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้จดทะเบียนเป็นมูลนิธิข้าวขวัญ โดยมีสำนักงาน บนเนื้อที่ ๗ ไร่ครึ่ง ในเขตเทศบาลท่าเสด็จ ต.สระแก้ว อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี โดยมีพื้นที่ปฏิบัติงานในเขตจังหวัด สุพรรณบุรี ๔ อำเภอ ได้แก่อำเภอ ไผ่เจียง อ.เมือง อ.อู่ทอง อ. เดิมบางนางบวช และ อ.ดอนเจดีย์ รวมทั้งเครือข่ายเกษตรทั่วประเทศกว่า ๕๐ เครือข่าย มีเป้าหมายเพื่อให้เกษตรกรและชุมชน มีการเรียนรู้จากความรู้ภายนอก และการฟื้นฟูความรู้ดั้งเดิมมาจัดการอย่างบูรณาการเพื่อให้เกิดระบบการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม อนุรักษ์ และฟื้นฟูธรรมชาติ สามารถลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก และสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น

๔.๒ มูลนิธิข้าวขวัญกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

นับแต่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ เป็นต้นมา วิถีชีวิตเกษตรกรไทยเริ่มเปลี่ยนเข้าสู่ยุคการ “ปฏิวัติเขียว” มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพิ่มขึ้น เปลี่ยนการทำเกษตรแบบยังชีพเป็นการทำเกษตรแบบใช้สารเคมี และอาศัยปัจจัยการผลิตที่ต้องซื้อหาจากภายนอกชุมชนและต่างประเทศมากขึ้น ทั้งปุ๋ย พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และสารเคมีต่างๆ ไม่เว้นแม้แต่เครื่องจักรกลการเกษตรทำให้ตลอดระยะเวลากว่า ๔๐ ปี วิถีเกษตรกรและชาวนาไทยต้องเผชิญหน้ากับความ “ไม่รู้” อันเป็นผลกระทบจากความไม่เคารพธรรมชาติ กระทั่งปั่นปลายชีวิตต้องทุกข์ทรมานด้วยโรคร้ายอันเกิดจากพิษสารเคมีรุมเร้า^๑

ผลพวงจากการพึ่งพิงปัจจัยภายนอกเริ่มปรากฏ อาทิ สภาวะต้นทุนที่สูงขึ้นขณะที่ผลผลิตราคาตกต่ำ สุขภาพชาวนาล้มป่วย สิ่งแวดล้อมทรุดโทรม ราคาพันธุ์ข้าวสูงขึ้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรไทยอย่างรุนแรง รวดเร็ว และขยายวงกว้างครอบคลุมทั้งประเทศจากปัญหาดังกล่าว มูลนิธิข้าวขวัญ (มขว.) ซึ่งดำเนินงานด้านการพัฒนาเทคโนโลยีสำหรับเกษตรกรรมยั่งยืน และพัฒนาปรับปรุงอนุรักษ์พันธุ์ข้าวไทยมากกว่า ๑๕ ปี จึงได้ร่วมมือกับ “สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)” ระหว่างปี ๒๕๔๗-๒๕๔๙ ดำเนินโครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน” หรือ “โรงเรียนชาวนา” ขึ้น เพื่อชักชวนชาวนา (นาร่อง ๕ พื้นที่ ๔ อำเภอ ใน จ.สุพรรณบุรี) ร่วมแสวงหาทางออก เพื่อลดต้นทุนการผลิต และสามารถพึ่งตนเองได้โดยมีสภาวะที่ดีขึ้นตัวอย่างเช่น การทำ “วิจัย” เปรียบเทียบการทำนาที่ใช้เคมีกับปุ๋ยอินทรีย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ชาวนาเปลี่ยนกระบวนทัศน์ หรือเปลี่ยนวิถีคิดของชาวนาที่เสพติดปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง จนได้รางวัลผลงานวิจัยดีเด่นจากสำนักงานกองทุนวิจัย (สกว.) ในปี ๒๕๔๘ แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนหรือผลักดันให้เกิดขึ้นอย่างจริงจัง อาจารย์เดชา ศิริภัทร ประธานมูลนิธิข้าวขวัญ เล่าว่า วิถีนั้น ถ้าทำได้จะทำให้ชาวนามีกระบวนทัศน์ที่ถูกต้อง ไม่ใช่กระบวนทัศน์ที่ถูกยึดเยียดแบบทุกวันนี้ และ

^๑นิพัทธ์พร เฟื่องแก้ว , ตามเหล้าซื้อไปได้หัววัน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๘), หน้า ๒๐๐.

ทำให้คิดแบบเชื่อมโยง ไม่คิดแยกส่วน นี่คือวิธีคิดที่ดี คือ ต้องคิดให้เป็น แต่วิธีนี้ไม่ง่ายเพราะต้องใช้คน ใช้เงิน และใช้เวลา เดชา ศิริภัทร^๒ ได้กล่าวไว้ว่า มองชาวนาที่ทำงานด้วยโดยใช้หลักพรหมวิหาร ๔ เริ่มจากเมตตา คือ อยากให้ชาวนามีความสุข กรุณา คือ อยากให้พ้นทุกข์ มุติตา พยายามดีกับชาวนาที่ประสบผลสำเร็จ สุดท้ายที่พยายามทำคือ อุเบกขา ยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นได้ว่าเกิดจากเหตุปัจจัย ไม่ยินดียินร้าย หากเข้าไปเปลี่ยนแปลงไม่ได้ จากความคิดดังกล่าวจึงเป็นจุดเริ่มต้นของโครงการต่าง ๆ ที่ มูลนิธิข้าวขวัญได้ดำเนินการเพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์หรือวิถีคิดของชาวนาดังนี้

๑.โครงการจัดการความรู้ในโรงเรียนชาวนาของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขว.)^๓

“โรงเรียนชาวนา” หรือ “โรงเรียนเกษตรกร” แบบดั้งเดิมนั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากต่างประเทศมีชื่อภาษาอังกฤษว่า “Farmers Field School” (FFS) มีหลักสูตรเดียวคือ Integrated Pests Management (IPM) หรือการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน หลักการย่อ ๆ ของหลักสูตร IPM คือการให้เกษตรกรใช้สวิงโฉบจับแมลงจากแปลงปลูกพืชแล้วนำมาวิเคราะห์ว่าเป็นแมลงชนิดใด ปริมาณเท่าใด ฯลฯ หากแมลงมีปริมาณที่มากพอควบคุมแมลงร้ายได้ก็ไม่ต้องจัดการอะไร แต่หากแมลงร้ายมีมากจนทำให้เกิดความเสียหายก็อนุญาตให้ใช้สารเคมีชนิดยาฆ่าแมลงได้บ้าง แต่ยังเลิกใช้ไม่ได้ สำหรับปุ๋ยเคมี และสารเคมีอื่นยังคงใช้ตามเดิมไม่เปลี่ยนแปลง

โรงเรียนชาวนาของมูลนิธิข้าวขวัญของมูลนิธิข้าวขวัญ มีหลักสูตร ๓ หลักสูตร หลักสูตรแรกเรียกว่าระดับประถมศึกษา เป็นการจัดการโรคแมลงศัตรูข้าวโดยไม่ใช้สารเคมีอย่างสิ้นเชิง หลักสูตรที่ ๒ เรียกว่าระดับมัธยมศึกษาเป็นการจัดการดินให้อุดมสมบูรณ์โดยเลิกใช้สารเคมีทุกชนิดอย่างสิ้นเชิง หลักสูตรที่ ๓ เรียกว่าหลักสูตรระดับอุดมศึกษา เป็นการพัฒนาเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่ขึ้นมาใช้เองโดยไม่นำเมล็ดพันธุ์จากข้างนอกมาปลูก

เมื่อเปรียบเทียบกับหลักสูตร IPM ของโรงเรียนชาวนาทั่วไปก็จะเห็นได้ว่าอยู่ในระดับประถมศึกษาของโรงเรียนชาวนามูลนิธิข้าวขวัญ เพราะ IPM ยังใช้สารเคมีอยู่ แต่ของมูลนิธิข้าวขวัญเลิกใช้สารเคมีอย่างสิ้นเชิงจึงเปรียบเทียบกับหลักสูตร IPM ว่าอยู่ในระดับอนุบาลเท่านั้นเพราะต่ำกว่าประถมศึกษา

นอกจาก ๓ หลักสูตรแล้ว โรงเรียนชาวนาของมูลนิธิข้าวขวัญยังใช้ระบบการเรียนรู้ที่เรียกว่า “การจัดการความรู้” (Knowledge Management KM) ที่ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ที่มีศาสตราจารย์นายแพทย์วิจารณ์ พานิช เป็นประธานกรรมการ มูลนิธิข้าวขวัญได้รับการสนับสนุนจากสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ทั้งทางด้านวิชาการ และเงินลงทุนเป็นเวลา ๒ ปี ทำให้มูลนิธิข้าวขวัญมีชื่อเสียงด้านการจัดการความรู้ (KM) อีกด้านหนึ่งนอกเหนือจากด้านเทคนิคการปลูกข้าว

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๐ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งได้เห็นความสำคัญของงานพัฒนากระบวนทัศน์ทางด้านความคิดของเกษตรกรในการพึ่งตนเองและการสุขภาวะที่ดีโดยการอาศัยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการนำทาง จึงได้ขอความร่วมมือจากมูลนิธิข้าวขวัญและศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชุมชนทั่วประเทศให้จัดกระบวนกรฝึกอบรมกิจกรรมการพัฒนาเกษตรกรอินทรีย์ให้กับเกษตรกรที่มี

^๒นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว สัมภาษณ์ ยกร่างต้นฉบับ เดชา ศิริภัทร เรียบเรียง, จิตวิทยญาณในเมล็ดข้าว, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๗), หน้า ๒๒๕.

^๓เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๗๘-๑๘๖.

ความสนใจในการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตโดยเน้นความยั่งยืน โดยใช้ชื่อว่า หลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรทฤษฎีใหม่ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการพึ่งตนเองในการประกอบอาชีพ (ระยะเวลา ๕ วัน) หรือโรงเรียนชาวนา โดยกลุ่มเป้าหมายเป็นชาวนาทั่วประเทศ รุ่นละ ๕๐ คน การพัฒนาเกษตรกรทฤษฎีใหม่ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพึ่งพาตนเองในการประกอบอาชีพ

๑. การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในโรงเรียนชาวนาของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขช.)

กระบวนการทำวิจัยจะนำชาวนามาเข้าโรงเรียน เพื่อมาทดลองปลูกข้าวเปรียบเทียบกับระหว่างการใช้เคมีกับอินทรีย์ เสร็จแล้วมาดูว่าวิธีไหนดีกว่า การทำแบบนี้ชาวบ้านจะเรียนรู้เองโดยไม่ต้องสอน คือไม่ต้องบอกแต่ให้ทำและเปรียบเทียบกันเอง ด้วยการให้ชาวนาที่เข้าโครงการทำวิจัยเก็บตัวเลข และให้สังเกตอย่างเดี่ยว พอเสร็จแล้วเอามารายงานกัน จากนั้นก็ถกเถียงกันเอง ทำให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตัวเอง “ทุกอย่างเขาจะเรียนรู้กันเอง เราเพียงแต่จัดโปรแกรมให้เขาทำนั่นทำนี่ ให้เขาเรียนรู้จากที่เรารู้ สุดท้าย พอจบโปรแกรมเขาเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ได้เลย เพราะรู้จริงว่าแบบไหนไม่ดีจริง แบบไหนทำไม่ได้ และแบบไหนทำได้ดี เพราะเขาเก็บตัวเลข เปรียบเทียบตัวเลข ทำให้รู้จริงเพียงแต่ต้องมีคนมาทำกระบวนการให้ ซึ่งเรื่องแบบนี้ต้องใช้คน ใช้เวลา และใช้งบประมาณ แต่รัฐบาลไม่ลงทุน ให้รางวัลแล้วก็ไม่ทำตามหรอก เราพิมพ์เขียวไว้แล้วด้วยซ้ำ ที่ผ่านมาใช้บประมาณ ใช้ทุนของเราเอง” หลักสูตรการเรียนรู้ดังกล่าวนี้ อาจารย์เดชากล่าวว่า ถ้าทำเป็นโครงการทดลองนำร่องต้องใช้คนประมาณ ๒๐๐ คน และกว่าจะจบหลักสูตรต้องใช้เงินประมาณ ๑๐ ล้านบาท แต่เมื่อทำจริงๆ แล้วจะใช้งบประมาณเพียง ๒-๓ ล้านบาทก็พอ ถ้าทำตามหลักสูตรที่ว่าก็ไม่ต้องคิดหาวิธีใหม่และได้ผลแน่นอน คือสามารถปรับกระบวนการทัศน์หรือความคิดของชาวนาได้ ชาวนาจะไม่ถูกล้างสมอง แต่รัฐไม่ยอมลงทุน เพราะเป็นเรื่องผลประโยชน์ทับซ้อน กระบวนการเรียนรู้ในกลุ่มของนักเรียนโรงเรียนชาวนาที่ดำเนินงานโดยมูลนิธิข้าวขวัญนี้ ส่งเสริมให้กลุ่มนักเรียนชาวนาทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม คิดร่วมกัน และลงมือปฏิบัติร่วมกัน โดยมีพี่เลี้ยงหรือเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิข้าวขวัญทำหน้าที่ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ในห้องเรียน หรือในภาษาการจัดการความรู้ว่าคุณอำนวยโดยสอดคล้องกับหลักการเศรษฐกิจพอเพียง จากการสกัดแก่นความรู้ของนักเรียนชาวนาดังนี้

๑. “มีเหตุมีผล” ด้วยหลักชวนคิด ชวนคุย

เมื่อชาวนาที่ตกอยู่ในวังวนแห่งปัญหา หาทางออกไม่ได้ ได้ร่วมกัน “ชวนคิด ชวนคุย” ทบทวนอดีต เพื่อมองปัจจุบัน และพบว่าในอดีตพวกตนมีวิถีชีวิตวัฒนธรรม กระบวนการทำนา สิ่งแวดล้อมเป็นอย่างไร ใช้ต้นทุนเท่าใดในการทำนาแต่ละรอบปี

เมื่อมีโอกาสนั่งทบทวนก็เริ่มเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เจ็บปวดของชีวิตชาวนา ซึ่งในอดีตแม้จะทำนาปีละครั้งก็พออยู่พอกิน เพราะไม่ต้องซื้อสารเคมี ปุ๋ย และพันธุ์ข้าว ทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา ผักแทบทุกชนิดก็มีอยู่เต็มนา ค่าแรงเก็บเกี่ยวก็ไม่ต้องลงทุน อาศัยลงแขกเกี่ยวข้าวเอาแรงกัน ที่สำคัญครอบครัวก็อบอุ่นเพราะอยู่กันพร้อมหน้าไม่ต้องผลัดไถลูกหลานไปเรียนไกลๆ เพียงเพื่อหวังว่า “จะไม่ต้องกลับมาเป็นชาวนาหน้าดำ”

ครั้นมองดูปัจจุบันกลับพบว่าชาวนาเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ทั้งพันธุ์ข้าว ปุ๋ย สารเคมี ล้วนต้องซื้อจากนายทุนทั้งสิ้น จากเจ้าของนาหลักกลายเป็นผู้เช่านา รับจ้างฉีดยาฆ่าแมลง แม้กระทั่งการเก็บเกี่ยวยังต้องแย่งชิงรถเกี่ยว รถไถ ที่สำคัญสุขภาพชาวนาทรุดโทรมลงมาก ในนาไม่เหลือสิ่งมีชีวิตให้

เก็บกิน ข้าวพืชผักที่ขึ้นตามนาที่ไม่สามารถเก็บกินได้เพราะเกรงสารพิษ ที่เลวร้ายคือครอบครัวและชุมชนล่มสลาย วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องการทำนาไม่มีให้เห็นอีกต่อไป

๒. “พอประมาณด้วยทุนเดิม”

ภาพที่เด่นชัดขึ้นมาในมโนภาพของชาวนาทำให้หลายคนเกิดสำนึกร่วม ก้มหน้าน้ำตาไหล เมื่อได้ตระหนักถึง “คุณค่า” และ “ทุนเดิม” ที่ไม่เคยต้องซื้อต้องหาเช่นในปัจจุบัน ความตื่นตัวและตระหนักใน “คุณค่า” ของชาวนา และสิ่งแวดล้อมจึงเกิดขึ้น พร้อมถูก “จุดประกาย” ด้วย “คำถาม” ว่า “แล้วเราจะหาทางออกกันอย่างไร” พร้อมกับ “ชักชวน” ว่า “ถ้าจะช่วยกัน ลด ละ เลิก การใช้สารเคมี และมาเรียนรู้การทำนาในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนจะไปด้วยกันไหม”และนี่คือเหตุผลที่ชาวนาต้องรวมตัวกันเรียนรู้ใน “โรงเรียนชาวนา”

“โรงเรียนชาวนา” ไม่ได้หมายถึง อาคาร หรือสถานศึกษาที่ใช้สำหรับอบรม สั่งสอนชาวนา หากแต่เป็น “กลุ่มชาวนา” ที่รวมตัวกันตามร่มไม้ ปลายนา หรือใต้ถุนบ้าน เพื่อ “แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำนาโดยไม่ใช้สารเคมี” โดยมีเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิข้าวขวัญเป็น “คุณอำนวย” ดำเนินกระบวนการเรียนรู้สิ่งใหม่ พาไปศึกษาดูงานค้นหาความรู้จากภายนอก และชี้ทางไปสู่การลด ละ เลิก การใช้สารเคมี

สิ่งที่ชาวนาต้องเรียนรู้มีอยู่ ๓ หลักสูตรด้วยกันคือ การจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี การปรับปรุงบำรุงดินโดยไม่ใช้สารเคมี และการพัฒนาพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับเกษตรกรรมยั่งยืน มีกิจกรรมคือ โรงเรียนชาวนา ซึ่งได้รับความร่วมมือจากพันธมิตรที่สำคัญ คือ สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) และ JICA ในการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการจัดการความรู้ ภายใต้หลักสูตรการเรียนรู้ ๓ หลักสูตรสำคัญ คือ หลักสูตรที่ ๑ การบริหารจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี หลักสูตรที่ ๒ การปรับปรุงบำรุงดินโดยชีววิธี หลักสูตรที่ ๓ การพัฒนาพันธุ์ข้าว

๓. “ภูมิคุ้มกัน”

การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่ทำให้พวกเขารู้เท่าทันกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ซึ่งผลสะท้อนที่ชัดเจนคือ “ชาวนา” เหล่านี้ต่างตั้งปณิธานร่วมกันว่านับจากนี้จะไม่หลงเชื่อคำโฆษณาจากบริษัทค้าสารเคมีอีกต่อไป โดยชาวนากล้าที่จะปฏิเสธ “ลูกต้อ” ของเซลล์แมนขายสารเคมีที่มีทั้งลูกล่อ ลูกชน สารพัดรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการลด แลก แจก แถม ทั้งตู้โชว์ขนาดใหญ่ ชุดเครื่องครัว รถมอเตอร์ไซด์ ทอง เสื้อ ฯลฯ แต่ปัจจุบันข้าวของเหล่านี้ไม่สามารถเปลี่ยนความคิดของชาวนาได้ที่นี้ได้อีกแล้ว ด้วยเพราะชาวนาเหล่านี้มี ภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งและรู้เท่าทันกระแสนั้นเอง

๔. “มีความรู้”

จากความรู้ทั้งภายนอก และประสบการณ์ของแต่ละคนที่ถูกดึงออกมาแลกเปลี่ยนกัน จนเกิดเป็นฐานความรู้ของชาวนาที่ถือเป็นความภาคภูมิใจอย่างมาก เพราะช่วงชีวิตที่ผ่านมาไม่มีใครให้ความสำคัญกับความรู้ของชาวนา ...จากฐานความรู้ เมื่อนำไปทดลองปฏิบัติจริง...ก็ก่อให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ความเชื่อใหม่ที่ใส่ใจ ตนเอง สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมมากขึ้น...ทุกคนรู้สึกดีที่ได้มาเรียนรู้ร่วมกัน เหมือนมีเพื่อนช่วยคิด ช่วยทำ และเดินไปด้วยกัน ใครที่คิดสูตรน้ำหมักชีวภาพได้แล้วลองใช้ ได้ผลดี ก็บอกต่อ แบ่งปันกันโดยไม่ต้องซื้อขาย แต่ถ้าใครไม่เชื่อก็ใส่ขวดให้ลองใช้ฟรีๆ ...ใครไปลองเทคนิคใหม่ๆ ได้มาก็บอกต่อกันโดยไม่หวงความรู้ ไม่กลัวว่าเพื่อนจะทำนาได้มากกว่าตน จนต้องแข่ง

กันซื้อสารเคมีสูตรใหม่ข่มทับกันเหมือนในอดีต...และนั่นคือฐานทุนที่สำคัญของกระบวนการโรงเรียนชาวนา ที่ใช้ “ความรู้ และคุณธรรม” เป็นสายสัมพันธ์ร้อยรัดพวกเขาเข้ามาเรียนรู้

จากเดิมที่ไม่เคยรู้จักสิ่งมีชีวิตในแปลงนาเพราะยาฆ่าแมลง ก็เริ่มรู้จักแมลงดี แมลงร้าย ด้วยการลงแปลงนาไปจับแมลงมาศึกษา “จับบันทึก” รู้จักใช้สมุนไพรไล่ตัวมาทำสารไล่แมลงและน้ำหมักชีวภาพไม่ต้องซื้อสารเคมีอีกต่อไป... และจากที่ต้องซื้อพันธุ์ข้าวปลูกก็สามารถคัดพันธุ์ข้าวปลูกได้เองไม่ต้องซื้อ และยังรวมตัวกันตั้งกองทุนปุ๋ยเวียนใช้ในกลุ่ม มีการลดจำนวนรอบในการทำนาลงด้วยรู้ว่าไม่ควรเน้นปริมาณแต่ควรเน้นคุณภาพ ยิ่งทำให้ต้นทุนในการทำนาลดลงเพราะต่างรู้จัก “ความพอเพียง พอประมาณ”

๕. “มีคุณธรรม”

ถ้าจะช่วยชาวนาต้องช่วยที่ต้นตอ คือการปลูกข้าวที่ถูกวิธี และต้องถูกทั้งทางโลกทางธรรม ทางโลก คือ ต้นทุนต่ำ ใช้แรงงานน้อย ไม่เสี่ยงต่อการเสียหาย คุณภาพดี ไม่ทำลายธรรมชาติ และชาวนาสามารถมีรายได้พอกับการครองชีพ ไม่ต้องไปทำอาชีพอื่น ส่วนทางธรรม คือ ทำนาแบบไม่โลภ ไม่ต้องไปเบียดเบียนคนอื่น ไม่ต้องไปฆ่าสัตว์ ไม่ต้องไปทำร้ายผู้บริโภคน ไม่ไปเอาของมีพิษให้คนอื่นกิน และตัวเองก็ไม่ทำบาป

การทำนาโดยใช้ หลักพุทธศาสนา คือ มีความเมตตา ไม่ไปเบียดเบียนธรรมชาติ ชาวนาเองก็ปลอดภัยจากสารเคมีและโรคภัยไข้เจ็บ ชาวนาสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยไม่ต้องซื้อสารเคมีหรือปุ๋ยเคมีจากต่างประเทศ ผู้บริโภคปลอดภัย ไร้สารพิษตกค้าง ทำให้ประเทศปลอดสารพิษ ไม่ขาดทุนทางเศรษฐกิจ ช่วยสร้างความมั่นคงทางอาหาร “เป้าหมายหลักของเกษตรอินทรีย์ไม่ใช่แค่การปลูกพืชปลอดสารพิษ คุณภาพดี ขายได้ราคาแพง อินทรีย์แปลว่ามีชีวิต เกษตรอินทรีย์คือการใช้สิ่งมีชีวิตเป็นตัวตั้ง เช่น ปุ๋ย ก็ต้องปุ๋ยอินทรีย์ ทุกอย่างต้องมาจากธรรมชาติ เราเคารพธรรมชาติและอยู่กับธรรมชาติอย่างสอดคล้อง โดยไม่เอาเปรียบ ไม่ทำลาย อย่างไรก็ตามยังมีเกษตรอินทรีย์ที่ ‘เพี้ยน’ จากหลักการ เช่น การใช้สมุนไพรฉีดฆ่าแมลงทุกตัวทั้งแมลงดีและแมลงไม่ดี(ศัตรูพืช) แม้จะเป็นสารธรรมชาติแต่ก็อยู่ร่วมกับธรรมชาติไม่ได้เพราะทำให้ระบบนิเวศเสียสมดุล เช่น ฉีดสมุนไพรบางอย่างอาจไปฆ่าแมงมุมซึ่งเป็นแมลงดีที่ช่วยกินเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล เกษตรกรอินทรีย์จริงๆจะต้องเป็นเพียงผู้ช่วยหรือนักจัดการระบบธรรมชาติให้สมดุล “เช่น หอยเชอร์รี่ศัตรูต้นข้าว ชาวนาทั่วไปก็เอายาเคมีไปฆ่ามัน แต่ศึกษาให้ดีๆจะรู้ว่าหอยพวกนี้มีศัตรูคือเป็ด แค่เลี้ยงเป็ดมาปล่อยในนาข้าว มันก็จะกินหอยเชอร์รี่ โดยที่เราไม่ต้องทำอะไร หรือถ้าจะใช้สมุนไพรกำจัดแมลงก็ต้องใช้ที่เป็นตัวคุมจำนวนไม่ใช่ตัวฆ่า เช่น ใช้สารสะเดาฉีดไปที่พืชถึงจะโดนแมลงก็ไม่ตายเพราะไม่ใช่สารฆ่าแมลง แต่สะเดาจะถูกดูดซึมไปในต้นพืช เมื่อแมลงศัตรูพืชกินพืชต้นนั้น ก็จะได้รับสารสะเดาที่ทำหน้าที่คล้ายๆกับฮอร์โมนควบคุมการลอกคราบเข้าไป พอมันลอกคราบไม่ได้ มันก็ตายและลดจำนวนลง” เป็นการฆ่าเพื่อความสมดุลและการดำรงอยู่ของอีกสิ่งตามธรรมชาติ ไม่ใช่ใช้ยาฆ่าแมลงฉีดฆ่าหมดทั้งแมลงดีและร้ายอย่างระบบเคมี ซึ่งนอกจากจะทำให้ชาวนาได้รับสารพิษ ผลผลิตไม่ปลอดภัยอันตรายต่อผู้บริโภคแล้ว ยังถือเป็นการแทรกแซงธรรมชาติที่ร้ายแรงด้วย

จากชาวนาที่อมทุกข์ เพราะเป็นหนี้ กลับมีรอยยิ้มขึ้นมาได้อีกครั้ง จากสุขภาพทรุดโทรมอย่างหนักก็กลับมาสดชื่น หนี้สินเริ่มคลี่คลาย วัฒนธรรมการทำนา เช่นการลงแขกดำนา เกี่ยวข้าว

รับขวัญข้าว การขอขมาแม่ธรณี ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาเพื่อเชื่อมโยงวิถีชีวิตชาวนาที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

๔.๓ มุลินีข้าวขวัญ (มข.) กับการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวสัมมาทิฐิ

เดชา ศิริภัทร^๕ ได้กล่าวไว้ใน “จิตวิญญาณในเมล็ดข้าว อัตชีวประวัติ เดชา ศิริภัทร” งานหลักของมุลินีข้าวขวัญ คือ การปรับเปลี่ยนวิถีคิด ทิฐิ หรือกระบวนทัศน์ของชาวนาให้ถูกต้องเพื่อให้ชาวนานำเทคนิคที่เหมาะสมไปใช้แก้ปัญหาที่มีอยู่ได้ เช่นเดียวกับชาวนาตัวอย่างที่มีอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ รูปธรรมของงานปรับเปลี่ยนวิถีคิด ทิฐิ หรือกระบวนทัศน์ของชาวนาก็คือ “โรงเรียนชาวนา” ในรูปแบบของมุลินีข้าวขวัญ ซึ่งไม่เหมือนกับ “โรงเรียนชาวนา” หรือ “โรงเรียนเกษตรกร” ที่มีอยู่เดิมของหน่วยงานต่าง ๆ

นอกจากนี้ เดชา ศิริภัทร ยังได้กล่าวถึง การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของชาวนาอย่างน่าสนใจว่า ต้องใช้แรงงาน เวลา และงบประมาณมาก หากจะเปลี่ยนแปลงชาวนาส่วนใหญ่ต้องทำในระดับนโยบายของชาติและต้องทำอย่างมีความต่อเนื่องเช่นเดียวกับการจัดการความรู้ซึ่งต้องทำตลอดชีวิต มุลินีข้าวขวัญทำได้เพียงสร้างต้นแบบแล้วพิสูจน์ให้เห็นว่าทำได้และมีประโยชน์จริง แต่ไม่สามารถขยายผลในระดับแก้ปัญหาชาติได้

เดชา ศิริภัทร^๕ ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ปัญหาของชาวนาคือทุกข์ซึ่งเปรียบเสมือนครุใหญ่หนทางดับทุกข์ของชาวนา ต้องเริ่มต้นด้วยสัมมาทิฐิเช่นเดียวกัน เพราะชาวนาส่วนใหญ่ล้วนตกอยู่ในอำนาจของมิชฌาทิฐิเนื่องจากเอากิเลสมาเป็นตัวนำ เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง เอาการโฆษณาชวนเชื่อ เอาเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมกับตนเองมาเป็นตัวล่อ เอาความทันสมัยทางด้านการผลิตมาเป็นตัวล่อ ชาวนาจึงเปรียบเสมือนแมงเม่าบินเข้ากองไฟ ไม่มีภูมิคุ้มกันทางด้านจิตใจ เมื่อไม่มีภูมิคุ้มกันก็ไม่มีวิธีคิดแบบพุทธคือการพึ่งตนเอง อัตตาหิ อัตโนนาโถ สัมมาทิฐิจึงเป็นระบบวิธีคิดแบบกลาง ๆ ในการดำเนินชีวิต คือการเอากิเลสมาเป็นตัวนำ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งเป็นหนทางไปสู่ความทุกข์ เอาเทคโนโลยีความทันสมัยมาเป็นตัวล่อ หลอกให้ชาวนาผู้ที่มีมิชฌาทิฐิเปรียบเสมือนแมงเม่าบินเข้ากองไฟ เนื่องจากชาวนาไม่มีภูมิคุ้มกันในการหาเหตุผลและความรู้และวิธีก็ไม่ใช่แบบพุทธ คือ ไม่มี อัตตาหิ อัตตโน นาโถ ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ไม่มีหลักคิดแบบหลักกาลามสูตร^๖ คือ การพินิจพิจารณาจากวิธีการสืบค้นความรู้และความจริงนั้นกับผลที่เกิดจากวิธีนั้น ๆ หลักการนี้ช่วยสอนให้รู้วิธีหาความรู้แบบใดที่เชื่อถือมากที่สุด และยังสอนว่าควรยอมรับผลของการสืบค้นความรู้ที่เกิดขึ้นอย่างไร กาลามสูตร อธิบายถึงหลักการสืบอย่างที่ยังไม่ควรเชื่อไว้ ดังนี้ คือ

๑.อย่างปลงใจเชื่อ เพียงเพราะฟังตามกันมา

๒.อย่างปลงใจเชื่อ เพียงเพราะเขาปฏิบัติสืบกันมา

^๕นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว สัมภาษณ์ ยกร่างต้นฉบับ เดชา ศิริภัทร เรียบเรียง, จิตวิญญาณในเมล็ดข้าว, หน้า ๑๗๘.

^๕สัมภาษณ์ เดชา ศิริภัทร, ผู้อำนวยการมุลินีข้าวขวัญ, ๔ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๖อภิชัย พันธเสน และคณะ, พุทธเศรษฐศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้าวิชาการ จำกัด , ๒๕๔๙), หน้า ๘๘.

- ๓.อย่างปลงใจเชื่อ เพียงเพราะได้ยินเขาเล่าสืบกันมา
- ๔.อย่างปลงใจเชื่อ เพียงเพราะการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- ๕.อย่างปลงใจเชื่อ เพียงเพราะการใช้เหตุผลแบบตรรกศาสตร์
- ๖.อย่างปลงใจเชื่อ เพียงเพราะการอนุมานเอา
- ๗.อย่างปลงใจเชื่อ เพียงเพราะการคิดตรงตามแนวทางเหตุผล
- ๘.อย่างปลงใจเชื่อ เพียงเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีหรือความเห็นที่ตนได้พินิจไว้
- ๙.อย่างปลงใจเชื่อ เพียงเพราะมองเห็นรูปลักษณะที่น่าจะเป็นไปได้
- ๑๐.อย่างปลงใจเชื่อ เพียงเพราะนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา

หลายคนที่ยังไม่เข้าใจหลักการนี้ดีพอ มักจะคิดว่าหลักการนี้สอนไม่ให้เชื่ออะไรเลย นอกจากตัวเอง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นในความเป็นจริงทั้งสิบหลักการร่วมกันในการพิจารณาถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างถึงที่สุด แล้วยังสอนให้นำไปทดลองปฏิบัติดูจนเกิดผลหรือประโยชน์แก่ตนเองก่อนอีกทั้งยังทดสอบ

แต่ตามหลักพุทธนั้นทุกสิ่งย่อมอยู่ใต้กฎเกณฑ์เดียวกันนั่นคือกฎไตรลักษณ์ที่ประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตามกฎอนิจจานั้นทุกสิ่งที่เกิดขึ้นย่อมตั้งอยู่และดับไปเป็นธรรมดา ดังนั้น ทั้ง สัมมาทิฐิและมิจฉาทิฐิ ย่อมตั้งอยู่แล้วดับไปแล้วแต่เหตุปัจจัยจะเห็นได้ว่ามีความเห็นสอดคล้องกับ บทวิเคราะห์แบบพุทธเศรษฐศาสตร์ ของศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ พันธเสน และคณะ^๗ ที่ได้กล่าวไว้ว่า ทางศาสนาพุทธนั้นเน้นความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันในลักษณะที่ต่างก็เป็นเหตุและปัจจัยของกันและกัน (Causal Relationship) ต่างจากความสัมพันธ์แบบการจำแนกประเภท การวิเคราะห์แบบเป็นเหตุเป็นผลต่อกันยังทำให้สามารถที่จะอธิบายต่อไปได้ว่าการที่มีผลเช่นนั้นก็เพราะมีเหตุปัจจัยต่างกัน ด้วยเหตุนี้ การอธิบายตามหลักพุทธธรรมว่ามนุษย์มีเหตุผลหรือไม่ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์ได้รับการฝึกอบรมหรือพัฒนาจิตมากน้อยเพียงใด ทุกอย่างขึ้นอยู่กับเงื่อนไข (Condition) ไม่ใช่เป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว ซึ่งสะท้อนระบบวิธีคิดในแบบพุทธที่มีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamism) คือการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตามเหตุปัจจัย

เดชา ศิริภัทร^๘ ได้แสดงทัศนะว่า ปัญญาและกระบวนการอันนำไปสู่การเกิดปัญญา คือ ความรอบรู้ทั้งตนเอง วิชาการต่าง ๆ สิ่งแวดล้อม สังคม และความเป็นไปของโลกอย่างชัดเจน นับเป็นจุดหมายปลายทางของกระบวนการเรียนการสอนทุกวิชา ในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งปัญญาออกเป็นสามประเภทคือ สชาติปัญญา ปัญญาติดตัวมาตั้งแต่เกิด (พันธุกรรม) นิปากปัญญา ความรู้ในด้านอาชีพ และวิปัสสนาปัญญา เป็นความรู้แจ้ง รู้จริง รู้ถูกต้อง และกระบวนการที่ก่อให้เกิดปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการฟัง (สุตมยปัญญา) เกิดจากการคิด (จินตมยปัญญา) เกิดจากการอบรมตนเอง (ภาวนามยปัญญา)

คำถามคือทำไมชาวนาส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในมิจฉาทิฐิกันอย่างเหนียวแน่นไม่ยอมเปลี่ยนแปลงนี่คือคำตอบบางส่วนที่น่าสนใจยิ่ง เดชา ศิริภัทร^๙ ได้กล่าวว่า ชาวนามีเป้าหมายที่ชัดเจน

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^๘สัมภาษณ์ เดชา ศิริภัทร, ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญ, ๔ มีนาคม ๒๕๖๐.

^๙นิพนธ์พร เพ็งแก้ว สัมภาษณ์ ยกร่างต้นฉบับ เดชา ศิริภัทร เรียบเรียง, จิตวิญญาณในเมล็ดข้าว หน้า ๒๒๖.

ในชีวิตคือความอยากรวย ทำการเกษตรเพื่อความร่ำรวย การเริ่มต้นแบบนี้คือเริ่มต้นที่ความโลภนั่นเอง ขวานาก็เช่นกัน ทำนาเพื่อความร่ำรวยไม่ใช่เพื่อการบริโภค เพื่อแบ่งปัน เพื่อทำบุญ เพื่อเลี้ยงชีพ เหมือนขวานในอดีตอีกต่อไปการใช้โรงเรียนขวานาไปปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์หรือมิชญาทฤษฎีของขวานาจึงเกิดที่ปลายเหตุ หากหาต้นเหตุได้ว่ามิชญาทฤษฎีของขวานาเกิดจากอะไรแล้วไปแก้ไขที่ต้นเหตุน่าจะถูกต้องกว่า

จากการทำงานร่วมกับขวานานับ ๒๐ ปี สรุปได้ว่า วิธีคิด ทฤษฎีหรือกระบวนทัศน์ของขวานาถูกสร้างขึ้นและหล่อเลี้ยงให้เข้มแข็งขึ้นทุกวันด้วยการโฆษณาและวิธีการส่งเสริมการขายแบบต่าง ๆ เมื่อขวานาอยากรวยก็ลงทุนมาก ๆ อยากรได้ผลผลิตเยอะ ๆ เมื่อคน หนู แมลงมารบกวนก็ต้องฆ่าให้ตายสิ้นซาก ซึ่งก็คือความโกรธนั่นเอง เช่นยาฆ่าแมลงที่ซื้อมาฉีดก็เลือกชนิดที่รุนแรง ฉีดปุ๊บหล่นลงมาตายทันทีจึงพอใจ เมื่อเริ่มต้นด้วยความโลภ ความโกรธ แล้วความหลงก็ตามมาขวานาหลงว่าสารเคมีเป็นของวิเศษ สามารถกำจัดโรคแมลงได้ทุกชนิด ปุ๋ยเคมีทำให้ข้าวงาม ได้ผลผลิตสูงแน่นอน เมื่อได้ผลผลิตสูงกำไรมากจะร่ำรวยแล้วมีความสุขในที่สุด

เดชา ศิริภัทร^{๑๐} ยังได้กล่าวอีกว่านี่ถึงคำสอนของท่านพุทธทาสที่สอนว่า “ทำอะไรถ้าไม่อยากทุกข์ อย่าไปตั้งความหวัง” ถึงแม้จะพยายามเสนอรัฐบาลควบคุมการโฆษณาสารเคมีทางการเกษตรแต่ยังไม่สำเร็จ แต่ตัวอาจารย์เดชาเองก็ไม่ได้เป็นทุกข์เพราะไม่ได้หวังว่าต้องสำเร็จ แต่ท่านอาจารย์ทำตามสิ่งที่เห็นว่าดี ผลออกมาเป็นอย่างไรก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ไม่อาจควบคุมได้ ท่านจึงไม่ทุกข์สักวันหนึ่งเมื่อมีเหตุปัจจัยเปลี่ยนไปในทางที่ดีมาตรการนี้อาจจะประสบผลสำเร็จ ความสำเร็จไม่ได้อยู่ที่ปลายทางเท่านั้น แต่อยู่ที่ทุกก้าวในปัจจุบันเป็นความสำเร็จเล็ก ๆ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่นั้นเอง เรียกว่าประสบความสำเร็จทุกย่างก้าว หากคิดได้เช่นนี้ก็นับได้ว่าเป็นการปฏิบัติธรรมไปพร้อม ๆ กับการทำงาน

กิจกรรมของมูลนิธิข้าวขวัญปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยและเหตุปัจจัยแต่เป้าหมายของมูลนิธิข้าวขวัญยังคงเดิม คือ คั้นขวัญให้ขวานาไทยเพื่อชีวิตที่เป็นปกติสุข ดังคำอวยพรของคนไทยแต่ก่อนว่า ขอให้ “อายุมันขวัญยืน” นั่นเอง

๔.๔ มูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.) กับบทบาทการส่งเสริมปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวสัมมาทฤษฎี

มูลนิธิข้าวขวัญ เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ขนาดเล็กจุดมุ่งหมายการใช้กระบวนการจัดการความรู้ ไม่ได้เน้นการจัดการความรู้มาใช้เพื่อองค์กร แต่เป็นผู้จัดการให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ให้เกษตรกรและชุมชนมีการเรียนรู้อย่างบูรณาการโดยฟื้นฟูความรู้ดั้งเดิม กับความรู้ภายนอกแนวคิด/โมเดลที่นำมาใช้ รูปแบบของนายแพทย์วิจารณ์ พานิช เน้นการใช้กระบวนการจัดการความรู้ที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมแนวทาง/ขอบเขตการดำเนินการ มูลนิธิข้าวขวัญ ในฐานะ “คุณเอื้อ” (ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ) และ “คุณอำนวย” (เจ้าหน้าที่ภาคสนามของมูลนิธิข้าวขวัญ) กับชุมชนขวานาในจังหวัดสุพรรณบุรี ในฐานะ “คุณกิจ” ผู้ปฏิบัติหลักในการจัดการความรู้เพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดวิธีการ

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๖.

และเครื่องมือที่นำมาใช้: ชุมชนนักปฏิบัติผลลัพธ์: สามารถลดต้นทุนการผลิต ชาวนาเกิดการเรียนรู้ เกิดองค์ความรู้ที่จำเป็นในการทำนา

๔.๔.๑ มุลนิธิข้าวขวัญ (มขข.) กับบทบาทส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงระดับท้องถิ่นภายในประเทศ โดยมีเป้าหมายหลักดังนี้^{๑๑} คือ

๑. พัฒนาเทคโนโลยีเกษตรทางเลือกแบบมีส่วนร่วมกับเกษตรกรในพื้นที่ ได้แก่ การปรับปรุงพัฒนาพันธุ์ข้าว พืชพื้นบ้าน การปรับปรุงบำรุงดิน สมุนไพรควบคุมแมลง และวิทยาการทดแทนสารเคมี

๒. ส่งเสริมและเผยแพร่แนวความคิดและเทคนิควิธีของเกษตรกรรมทางเลือก ตลอดจนนำเสนอระบบเกษตรกรรมทางเลือกที่ผ่านการพิสูจน์แล้วให้กับเกษตรกรผู้สนใจ เพื่อเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้เรียนรู้อย่างอิสระ

๓. สามารถสร้างความรู้และเทคโนโลยีของตนเอง โดยการผสมผสานความรู้เก่าและความรู้ใหม่มาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ การมีสุขภาวะที่ดีสามารถพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

๔. ให้การฝึกอบรมแก่เกษตรกร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่องค์กรและผู้สนใจเกี่ยวกับกิจกรรมเกษตรกรรมทางเลือกทั้งในและต่างประเทศ

๕. รณรงค์ เผยแพร่ ผลการปฏิบัติงาน และข้อมูลต่างๆ เพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายรัฐ ให้สนับสนุนกิจกรรมเกี่ยวกับเกษตรกรรมทางเลือก การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ความหลากหลายทางพันธุกรรมข้าวและพืช โดยร่วมกับองค์กรพันธมิตรทั้งภาครัฐและเครือข่ายเกษตรทั้งใน

สอดคล้องกับความเห็นของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๑๒} ที่กล่าวว่า การผลิตและการพัฒนาเทคโนโลยีจะต้องประกอบด้วยปัญญาที่มองเห็นและเข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง เช่น รู้จักคิดให้เข้าใจถูกต้อง...มองธรรมชาติในฐานะเป็นองค์ประกอบร่วมในการดำรงอยู่ของตนซึ่งจะต้องเกื้อกูลต่อกัน ทั้งธรรมชาติเกื้อกูลมนุษย์ และมนุษย์เกื้อกูลต่อธรรมชาติไม่ใช่เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ของมนุษย์ฝ่ายเดียว อย่างที่เคยผิดพลาดมา

๔.๔.๒ มุลนิธิข้าวขวัญ (มขข.) กับบทบาทส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงระดับชาติและนานาชาติ โดยมีเป้าหมายหลักดังนี้^{๑๓} คือ

ให้เกษตรกรและชุมชนมีการเรียนรู้จากความรู้ภายนอก และการฟื้นฟูความรู้ดั้งเดิมมาจัดการอย่างบูรณาการ เพื่อให้เกิดระบบการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม อนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติ สามารถลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก และสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น สานสร้าง

^{๑๑}เดชา ศิริภัทร, เส้นทางเกษตรกรรมยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (บริษัทพิมพ์ดี : สมุทรสาคร, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓๐.

^{๑๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๘๐

^{๑๓}เดชา ศิริภัทร, เส้นทางเกษตรกรรมยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (บริษัทพิมพ์ดี : สมุทรสาคร, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓๐.

เครือข่ายของผู้ผลิต และผู้บริโภคที่เห็นคุณค่าและความสำคัญกับเรื่องของวิถีชีวิต สังคม สุขภาพ และสิ่งแวดล้อม อันเป็นการเชื่อมโยงกันระหว่างการพัฒนากระบวนเกษตรกรรมกับการพัฒนาวิถีชีวิตอย่างเป็นสุขรวมถึงการพัฒนาด้านอื่นอย่างรอบด้านสอดคล้องกับ มนุษย์ มุกข์ประดิษฐ์^{๑๔} ที่กล่าวไว้ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพุทธศาสนาว่าการพัฒนาที่เรียบง่าย สมถะ พอประมาณและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ชีวิตจิตใจของประชาชนและทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่เบียดเบียนหรือทำร้ายกัน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั้งปวงซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นโครงการเล็ก เรียบง่าย ลงทุนน้อย แต่มีประสิทธิภาพมากและแก้ไขปัญหาได้จริงนั้น ถือได้ว่าเป็น “สัมมาพัฒนา” คือเป็นไปอย่างพอสมควรพอควร พอดี ตามหลักพุทธธรรมในพุทธศาสนา หรือหลักมัชฌิมาปฏิปทาและการเดินสายกลางนั่นเอง

๔.๕ มุลินธิข้าวขวัญ (มขข.) กับกระบวนการพัฒนาเกษตรกรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดในการจัดการความรู้ด้วยความเห็นที่ตรงกันว่า การแก้ปัญหาของชาวนา ต้องเริ่มจากการปรับเปลี่ยนชาวนาปัจจุบันให้มีกระบวนการทัศน์เหมือนกับชาวนาที่ทำนาแบบเกษตรกรรมยั่งยืน กล่าวคือตระหนักถึงภัยของการทำนาแบบสารเคมีและพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก เห็นประโยชน์ของการทำนาแบบไม่ใช้สารเคมี พึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเอง มุลินธิข้าวขวัญกับสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคมจึงร่วมกันดำเนิน “โครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน” ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๗ - ๒๕๔๙ เพื่อให้ชาวนาได้เรียนรู้ร่วมกันอย่างอิสระ เน้นการใช้กระบวนการจัดการความรู้ที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม เริ่มตั้งแต่มุลินธิข้าวขวัญและชาวนา ร่วมกันตั้งโจทย์ปัญหา กำหนดเป้าหมายและผลลัพธ์ที่ต้องการ มีการเรียนรู้ก่อนทำเรียนรู้ระหว่างทำและเรียนรู้หลังทำใช้กระบวนการกลุ่มและกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างความรู้และเทคโนโลยีของตนเองตาม ๓ หลักสูตรของ “โรงเรียนชาวนา” คือ การจัดศตรูปพีชโดยชีววิถีการปรับปรุงบำรุงดินโดยไม่ใช้สารเคมี และการพัฒนาพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับเกษตรกรรมยั่งยืน โดยมีการผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ ทำให้เกิดชุมชนชาวนาที่สามารถเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้เอง ลดต้นทุนการผลิต สามารถพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองฟื้นฟูสภาพแวดล้อมประเพณีและวัฒนธรรม รวมทั้งการมีสุขภาวะที่ดี ปลอดภัยจากความเจ็บป่วยที่เกิดจากสารพิษในการทำนาแบบเคมี

๔.๕.๑ การจัดการความรู้ในโรงเรียนชาวนา

มุลินธิข้าวขวัญ เริ่มต้นด้วยการคัดเลือกชาวนาเข้าร่วมโครงการจำนวน ๒๐๘ คนจาก ๔ อำเภอ ในจังหวัดสุพรรณบุรี ได้แก่ อำเภอเมือง (๖๐ คน) อำเภอดอนเจดีย์ (๔๓ คน) อำเภอบางปลาหม้าย (๔๓ คน) และอำเภออู่ทอง (๖๒ คน) จากนั้นตั้งวงเล่าเรื่อง ชวนคิดชวนคุยในบรรยากาศที่เป็นกันเองของชุมชนชาวนาร่วมกัน รวบรวมปัญหาที่ชาวนามีเหมือนๆ กันได้ ๕ ปัญหา ในด้านต่างๆ ต่อไปนี้

^{๑๔} มนุษย์ มุกข์ประดิษฐ์, ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๖๗.

๑. ด้านระบบการผลิตต้นทุนการผลิตสูงขึ้นเรื่อยๆ พันธุ์ข้าวปนกันหลายพันธุ์ในไร่เดียว โรคแมลงมีมากขึ้น สารเคมีกำจัดโรคแมลงต้องใช้

๒. ด้านสิ่งแวดล้อม ดินแข็ง น้ำมีสารปนเปื้อน อากาศเหม็น

๓. ด้านสังคมและเศรษฐกิจ หนี้สินเพิ่มขึ้น ครอบครัวแตกแยก คนในชุมชนไม่รักสามัคคีกัน

๔. ด้านสุขภาพร่างกาย เกิดการเจ็บป่วยบ่อยๆ ต้องเสียเงินค่ารักษาพยาบาล สุขภาพจิตเสีย

๕. ด้านประเพณีวัฒนธรรม คนในชุมชนไม่เข้าใจ ไม่เห็นความสำคัญของพิธีกรรมที่เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนกลุ่มชาวนา ได้นำปัญหาทั้ง ๕ ข้อ มาร่วมกันคิด ช่วยกันดู ตลอดจนออกเสียงร่วมกันแล้วกำหนดความคาดหวังไว้ ๕ ข้อ ดังนี้

๑) ลดต้นทุนการผลิตข้าว โดยใช้สมุนไพรควบคุมโรคแมลงแทนสารเคมี

๒) ลดหนี้สิน ผลของการลดต้นทุนการผลิตข้าว และการเพิ่มผลผลิต

๓) พัฒนาเทคนิคการเกษตร เช่น เรื่องดิน เรื่องพันธุ์ข้าว

๔) รื้อฟื้นประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการทำนาข้าว

๕) มีสุขภาพดีถ้วนหน้า ครอบครัวอบอุ่น

นอกจากนี้ยังร่วมกันกำหนดข้อปฏิบัติสำหรับนักเรียนชาวนา ๖ ข้อ ดังนี้

๑) ต้องเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ๑๘ ครั้ง

๒) ต้องมีแปลงนาที่ใช้ในการทดลองตลอดหลักสูตร อย่างน้อย ๒ ไร่

๓) เรียนสัปดาห์ละ ๑ วัน เวลา ๐๙.๐๐ - ๑๒.๐๐ น. จะเป็นวันใดแล้วแต่นักเรียน

ชาวนาในแต่ละหมู่บ้านจะตกลงกัน

๔) ห้ามขาดเรียนติดต่อกันเกิน ๒ ครั้ง เว้นแต่มีผู้ที่สามารถติดต่อแจ้งแทนได้มาเข้าเรียน จึงจะถือว่าไม่ขาดเรียน

๕) ขาดเรียนรวมกันเกิน ๕ ครั้ง จะไม่ได้รับวุฒิบัตร

๖) มาเรียนต่อเนื่องกัน ๑๐ ครั้งขึ้นไป จะได้รับเสื้อรุ่นเป็นรางวัล

ในแต่ละสัปดาห์ นักเรียนชาวนาจะได้เรียนรู้โดยใช้วิธีการเรียนรู้หลากหลายแนวทาง เช่น เรียนรู้จากวิทยากรชาวบ้านหรือวิทยากรภายนอก ลงมือปฏิบัติจริงในแปลงนาของตน แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนนักเรียนชาวนา เรียนรู้ข้ามชุมชนนักปฏิบัติจากการไปดูงานและการเป็นพื้นที่ดูงาน ทั้งนี้ นักเรียนชาวนาจะได้รับการฝึกทักษะการเรียนรู้ ได้แก่ การสังเกต การจดบันทึก การสรุปบทเรียน ในแต่ละครั้งของการเรียนรู้เพื่อให้เห็นภาพกิจกรรมการจัดการความรู้ของนักเรียนชาวนาที่ชัดเจน ขอกล่าวถึงรายละเอียด ๔ เรื่องต่อไปนี้

๑. กระบวนการเรียนรู้ตามหลักสูตรที่ ๑ การจัดการศัตรูพืชโดยชีววิธี นักเรียนชาวนาที่ถูกแบ่งกลุ่มตามพื้นที่การทำนา เรียนรู้ข้อมูลเรื่อง แมลงในนาข้าว จากเอกสารตำราจากนั้นลงไปแปลงนาเพื่อเฝ้าแมลงในแปลงนาของตน แล้ววาดรูป บันทึกลักษณะของแมลงในสมุดบันทึก เปรียบเทียบแมลงที่พบในแปลงนากับในเอกสารตำรา ว่าเป็นแมลงดี (กินแมลงศัตรูพืช) หรือเป็นแมลงร้าย (กัดกินต้นข้าว) นอกจากเรื่องแมลงนักเรียนชาวนายังต้องศึกษาเรื่องพืชสมุนไพร (ที่ใช้ควบคุมแมลง) เทคนิคการไถหมักฟางด้วยจุลินทรีย์ และเทคนิคการล้มตอซัง รวมเวลาทั้งหมด

ประมาณ ๑๘ สัปดาห์ ซึ่งจะสอดคล้องกับวงจรชีวิตแมลงศัตรูพืชและช่วงของการทำนาจริงๆ ของแต่ละแห่งซึ่งแตกต่างกัน ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้เรื่องการกำจัดศัตรูพืชโดยชีววิธี

- ๑) ในแปลงนามีแมลงที่เป็นมิตรกับชาวนามากกว่าแมลงร้าย
- ๒) การฉีดพ่นสารเคมีทำให้แมลงที่เป็นมิตรกับชาวนาหายไป
- ๓) การปล่อยให้แมลงควบคุมกันเอง เป็นการลดต้นทุน
- ๔) หากแมลงมีปริมาณที่ไม่สามารถควบคุมกันเองได้ ให้ใช้สมุนไพรไล่แมลง
- ๕) สูตรสมุนไพรต่าง ๆ ที่ใช้ไล่แมลง

๒. กระบวนการเรียนรู้ตามหลักสูตรที่ ๒ การปรับปรุงบำรุงดินโดยไม่ใช้สารเคมี นักเรียนชาวนาเริ่มจากการเรียนรู้ดินในนาของตนเอง ทบพวนเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับดิน แล้วเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับนาข้าว ดิน ปุ๋ย ของแต่ละคน พร้อมๆ กับคิดเปรียบเทียบระหว่างเรื่อง รวของตนเองกับของเพื่อนๆ ด้วย เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกันของกลุ่ม จากนั้นนักเรียนชาวนาทุกคนฝึกทดสอบคุณภาพดินตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ได้พบข้อเท็จจริงว่าแม้ดินในพื้นที่เดียวกันก็มีลักษณะที่แตกต่างกัน ต่อจากนั้นก็เข้าสู่กระบวนการปรับปรุงดินโดยชีววิธี

หลักสูตรนี้ ชาวนาจะได้เรียนรู้การไถหมักฟาง การใช้จุลินทรีย์ช่วยย่อยสลายฟางข้าวในนา เรียนรู้จุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ เรียนรู้ ทดลองและคิดค้นสูตรน้ำหมักต่าง ๆ เรียนรู้และทดลองวิธีการต่าง ๆ เพื่อคืนชีวิตให้แก่ดินและที่สำคัญกระบวนการนี้ได้สอดแทรกความเชื่อเข้าไป เพื่อสร้างจิตสำนึกที่ดีในการพัฒนาดินโดยชีววิธี เช่น การฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อที่เคยมีให้กลับมา โดยการนำสัญลักษณ์ ทางบุคคลิฐานเกี่ยวแม่ธรณีเป็นสิ่งแทนความมีชีวิตของดิน ว่าหากดิน ดินไม่มีธาตุอาหาร ก็เท่ากับว่าเลี้ยงแม่ธรณีไม่ดี ปล่อยให้แม่ธรณีอดอยาก แม่ธรณีตาย ทำให้ไม่มีใครคุ้มครองช่วยเหลือแม่โพสพให้งอกงาม

กระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงของชาวนา มุลนิธิข้าวขวัญนำนักเรียนชาวนาตั้งสมมติฐานต่อสภาพดินที่ชาวนาใช้ภูมิปัญญาในการใช้สายตาวีเคราะห์สภาพดิน จากนั้นก็เรียนรู้เชิงประจักษ์โยการนำกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ให้ชาวนาทดสอบความเป็นกรดเป็นด่างของดินแต่ละแปลงของสมาชิก ซึ่งปรากฏว่า แม้ว่าดินในพื้นที่เดียวกันก็มีลักษณะที่แตกต่างกัน เมื่อทราบว่าเป็นอย่างไรแล้ว ก็เข้าสู่กระบวนการปรับปรุงบำรุงดิน ด้วยชีววิธีที่ต่างกันออกไปตามสภาพของสภาพดิน โดยทางมูลนิธิข้าวขวัญได้พานักเรียนชาวนาไปเก็บเชื้อจุลินทรีย์มาเพาะขยายเชื้อจุลินทรีย์กับใบไม้และกากน้ำตาล ในขั้นตอนนี้นักเรียนชาวนาจะได้เรียนรู้จากแหล่งความรู้ภายนอกทำให้เกิดความมั่นใจและความภาคภูมิใจในฐานะนักวิทยาศาสตร์ในแปลงนา ที่สำคัญได้ร่วมกันฟื้นฟูวัฒนธรรมประเพณีการทำนา ตามขั้นตอนกระบวนการทำนา อาทิ พิธีการรับขวัญข้าว ลงแขกเกี่ยวข้าว บวงสรวงพระแม่โพสพ พิธีนำข้าวขึ้นยุ้ง และพิธีไหว้แม่ธรณี เป็นต้นซึ่งกิจกรรมนี้ทำให้เกิดความสามัคคีกันขึ้นในกลุ่มนักเรียนชาวนาและชาวนาใกล้เคียงอีกด้วย^{๑๕} คุณอนัญญา หงษา^{๑๖} ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญให้สัมภาษณ์ว่า การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการทำนาที่ใช้สารเคมี มาทำนาแบบ

^{๑๕}นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว , ตามเหล้าชื่อไปได้หัวน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๘), หน้า ๒๐๒.

^{๑๖}สัมภาษณ์ อนัญญา หงษา, ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ, วันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ.๒๕๖๐

เกษตรอินทรีย์ที่ชาวนาในโครงการร่วมกับมูลนิธิข้าวขวัญนั้นเป็นการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต เป็นเกษตรกรรมยั่งยืนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ในการจัดกิจกรรมรวมใจชาวนา เช่น “ฟื้นฟูเรื่องจิตวิญญาณแม่โพสพกับมิ่งขวัญของชาวนา” ขึ้นมา เพื่อสืบสานวัฒนธรรมอันดีงามที่กำลังสูญหายให้กลับคืนมา เป็นที่ยึดเหนี่ยวกำลังใจศรัทธาของชาวนาค้นมาอีกครั้ง เป็นการนำความเชื่อเรื่องบุคคลาธิฐานเรื่องแม่โพสพมาเชื่อมโยงกับการทำนาในปัจจุบันเพื่อให้ชาวนาได้เล็งเห็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมกับการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

๓. กระบวนการเรียนรู้ตามหลักสูตรที่ ๓ การพัฒนาพันธุ์ข้าวที่เหมาะสมกับเกษตรกรรมยั่งยืน นักเรียนชาวนาทั้ง ๔ พื้นที่ จะได้เรียนรู้การคัดและผสมพันธุ์ข้าว โดยต้องถอนต้นข้าวจริงๆ มาศึกษาลักษณะทางกายภาพของต้นข้าว แกะเมล็ดข้าวกล้าง เพื่อเรียนรู้ส่วนประกอบของเมล็ดข้าว ลักษณะเมล็ดพันธุ์ที่ดี สมบูรณ์ เรียนรู้กระบวนการคัดเลือกพันธุ์ ลงแปลงทดลอง เพื่อปฏิบัติการผสมพันธุ์และเพาะพันธุ์ข้าวกล้างนอกจากเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงด้วยตนเอง แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเพื่อนในพื้นที่แล้ว นักเรียนชาวนายังออกไป

ศึกษาดูงานกับชาวนาจังหวัดต่างๆ เช่น เครือข้าวชาวนาจังหวัดพิจิตร เรื่องการคัดพันธุ์ข้าว และการขยายพันธุ์ข้าว โดยอาศัย การทดลองผสมพันธุ์ข้าวภูมิปัญญาชาวบ้าน มีการแบ่งกลุ่มกันรับผิดชอบประเด็นในการศึกษาเพื่อนำมาเล่าสู่กันฟังในภายหลัง เช่น เรื่องชนิดของพันธุ์ข้าว การคัดเลือกพันธุ์ข้าว กิจกรรมเด่นๆ

ของกลุ่มชาวนา ฯลฯ ในการศึกษาดูงานนี้ นักเรียนชาวนายังได้ฝึกทักษะกระบวนการกลุ่ม และการสร้างความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายกับชาวนาต่างพื้นที่ด้วย

ขั้นตอนนี้ ชาวนาจะระดมความคิดเห็นเรื่องการพัฒนาพันธุ์ข้าวที่มีอยู่เดิมให้ดีขึ้น โดยจะเป็นการระดมความรู้เรื่องพันธุ์ข้าวไทยที่ต้องการอนุรักษ์ ระดมความคิดเห็นเรื่องลักษณะพันธุ์ข้าวที่ดี และคุณลักษณะข้าวที่ชาวนาต้องการบริโภค ทั้งนี้เพื่อลดต้นทุนการผลิตจากการซื้อเมล็ดพันธุ์ข้าวจากพ่อค้าสามารถขยายพันธุ์และพัฒนาพันธุ์ข้าวได้ตามความเหมาะสมกับพื้นที่และตรงกับความต้องการของผู้บริโภค

กระบวนการที่เกิดขึ้นจริง นักเรียนชาวนาจะต้องเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ในเรื่องการค้าและผสมพันธุ์ข้าว โดยการต้องถอนต้นข้าวจริง ๆ มาเพื่อเรียนรู้ลักษณะทางกายภาพของต้นข้าวตั้งแต่วางถึงรวงข้าว นั่งแกะเมล็ดข้าวกล้าง เพื่อเรียนรู้ส่วนประกอบของเมล็ดพันธุ์ข้าว เช่น เกสรตัวผู้ตัวเมีย เรียนรู้ลักษณะเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ดีที่สมบูรณ์โดยใช้กล้องขยายส่องข้าวกล้าง เพื่อเรียนรู้กระบวนการคัดเมล็ดพันธุ์ ลงไปยังแปลงทดลองเพื่อปฏิบัติการผสมพันธุ์ และเพาะพันธุ์ข้าวกล้างเพื่อขยายพันธุ์ต่อไป

ปัจจุบันมูลนิธิข้าวขวัญมีโรงเรียนชาวนาทั้งหมด ๘ แห่ง พื้นที่ ๔ อำเภอในจังหวัดสุพรรณบุรี ดังนี้

- ๑.โรงเรียนชาวนาบ้านดอน อ.อู่ทอง
- ๒.โรงเรียนชาวนาบ้านโพธิ์ อ.เมือง
- ๓.โรงเรียนชาวนาบ้านหนองแจง อ.ดอนเจดีย์
- ๔.โรงเรียนชาวนาบ้านรางแพบ อ.ดอนเจดีย์
- ๕.โรงเรียนชาวนาบ้านตลิ่งชัน อ.เมือง

๖.โรงเรียนขวนาบ้านหนองเต้ อ.ดอนเจดีย์

๗.โรงเรียนขวนาบ้านนิคมฯ อ.เดิมบางนางบวช

๘.โรงเรียนขวนาบ้านห้วยนา อ.ดอนเจดีย์

การปรับปรุงและพัฒนาพันธุ์ ข้าวเป็นพืช ข้าวเป็นพืชที่คนไทยบริโภคเป็นอาหารหลักประจำวัน คนในสังคมไทยมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับข้าวตั้งแต่เกิดจนตาย จนอาจกล่าวได้ว่าข้าวเป็นพืชที่มีความสำคัญกับสังคมไทยทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมมาช้านาน ข้าวที่บริโภคกันภายในประเทศเกือบทั้งหมดมาจากการปลูกของขวนาไทยและแม้ว่าประเทศจะได้พัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีไปมาก แต่การทำนาปลูกข้าวยังถือว่ามีความสำคัญในการผลิตภาคการเกษตรเป็นอันดับต้น ๆ

การทำนาปลูกข้าวของขวนาจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องเทคโนโลยีการทำนาไปจากเดิม จากเทคโนโลยีการทำนาแบบพื้นบ้านได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นการทำนาด้วยเทคโนโลยีเกษตรแบบใหม่ เน้นการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเกษตรจำนวนมาก ส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตและวิถีชีวิตของขวนาดังเช่นกรณีของการพัฒนาพันธุ์ข้าวสมัยใหม่ เพื่อให้ตอบสนองต่อระบบการตลาด

การพัฒนาพันธุ์ข้าวจึงเน้นผลผลิตต่อไร่สูงสุดและสามารถปลูกได้ตลอดทั้งปี ทำให้ขวนาต้องใช้ปุ๋ยในปริมาณสูงขึ้น ขณะที่ราคาปุ๋ยเคมีก็เพิ่มขึ้นสูงขึ้นทุกปี อีกทั้งพันธุ์ข้าวสมัยใหม่ที่พัฒนาขึ้นก็มักจะมีคุณสมบัติอ่อนแอต่อโรคขวนาในระบบเกษตรสมัยใหม่ก็มักจะจัดการปัญหาด้วยการใช้สารเคมีจำกัดศัตรูพืชควบคุมกันไป ส่งผลต่อสุขภาพและค่าใช้จ่ายที่มากขึ้น สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือการพัฒนาพันธุ์ข้าวของขวนาตามระบบเกษตรสมัยใหม่ ที่แม้ได้ข้าวพันธุ์แต่ก็ทำให้ต้นทุนเรื่องเมล็ดพันธุ์ของขวนาเพิ่มขึ้นเพราะมีส่วนส่งเสริมให้ขวนาหันไปซื้อพันธุ์ข้าวปลูกแทนการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวไว้ใช้เองตามที่เคยทำมาแต่เดิม เหล่านี้ล้วนแต่ทำให้ต้นทุนการผลิตของขวนาสูงขึ้นเป็นเงาตามตัวการพัฒนาพันธุ์ข้าวในลักษณะนี้จึงมุ่งตอบสนองต่อความต้องการของการตลาดและระบบที่เป็นเกษตรเคมีมากกว่าให้ตอบสนองต่อความต้องการของขวนา

ยิ่งไปกว่านั้นในปัจจุบัน ในปัจจุบันการธุรกิจเมล็ดพันธุ์ข้าว ภาคเอกชนบริษัทธุรกิจเมล็ดพันธุ์กำลังเข้ามามีบทบาทสำคัญในการทำตลาดเมล็ดพันธุ์ข้าวที่มุ่งจะผูกขาดเทคโนโลยีเมล็ดพันธุ์และทำกำไรจากการขายเมล็ดพันธุ์ข้าวรวมทั้งปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ในลักษณะครบวงจร และนับวันจะทำให้ขวนามีทางเลือกที่จำกัดในการผลิต และนับวันจะทำให้ขวนาพึ่งตนเองได้น้อยลง ความสำคัญของการเรียนรู้เรื่องเทคนิคการปรับปรุงและพัฒนาพันธุ์ข้าวที่ให้ขวนามีส่วนร่วมจึงเป็นงานที่มีความท้าทายต่อขวนาทุกคนที่มีความสนใจ เพราะเป้าหมายของการปรับปรุงและพัฒนาพันธุ์ข้าวก็เพื่อให้เกิดการฟื้นฟูความรู้ของขวนาและพัฒนาความรู้ เทคนิคต่าง ๆ ในการพัฒนาพันธุ์ข้าวที่มาจากขวนาเองได้อย่างมีความเหมาะสม สามารถลดต้นทุนการผลิต การทำนา ขวนามีทางเลือกในการพึ่งตนเองจากอาชีพการทำนา มีวิถีชีวิตที่ดีขึ้นและสามารถเป็นขวนาได้อย่างมีศักดิ์ศรี

๔. กิจกรรมเพื่อนเยี่ยมเพื่อน ในทุกๆ ๓ เดือน นักเรียนขวนาทั้ง ๔ พื้นที่จะหมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพ

ในการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม ถ่ายทอดเผยแพร่ผลงาน แลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบข้ามชุมชน นักปฏิบัติ รื้อฟื้นวัฒนธรรมข้าว การทำบุญตามเทศกาล การละเล่นต่างๆโดยดึงเอาชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งเป็นโอกาสประเมินความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของนักเรียน

๔.๕.๒ ยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต

๑. ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดความฟุ้งเฟ้อในการดำรงชีวิตอย่างจริงจัง มีชีวิตเรียบง่าย ดังกระแสพระราชดำรัส ความว่า “ความเป็นอยู่ที่ไม่ต้องฟุ้งเฟ้อ ต้องประหยัดในทางที่ถูกต้อง”

๒. ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องสุจริต (สัมมาอาชีวะ) แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตาม ดังพระราชดำรัส ความว่า “ความเจริญของคนทั้งหลาย ย่อมเกิดจากการประพฤติชอบและการหาเลี้ยงชีพชอบเป็นประการสำคัญ

๓. ละเลิกการแย่งผลประโยชน์และแข่งขันในทางการค้าขายประกอบอาชีพแบบต่อสู้กันอย่างรุนแรง (สัมมากัมมันตะ) ดังกระแสพระราชดำรัสในเรื่องนี้ความว่า “ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้น หมายถึง ความสุขความเจริญที่บุคคลแสวงหาได้ด้วยความเป็นธรรม ทั้งในเจตนาและการกระทำไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญ หรือการแก่งแย่งเบียดเบียนมาจากผู้อื่น”

๔. ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยากครั้งนี้ โดยต้องขวนขวายใฝ่หาความรู้ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นที่สำคัญ (สัมมาวายามะ) ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ให้ความหมายชัดเจนว่า “การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อตนเองเพื่อที่จะให้ตนเองมีความอยู่ที่จะก้าวหน้าที่มีความสุข พอมีกินพอกินเป็นขั้นหนึ่ง และขั้นต่อไปก็เพื่อให้มีเกียรติว่ายินได้ด้วยตนเอง”

๕. ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่ว (อบายมุข ๖) ให้หมดไปสิ้น ทั้งนี้ด้วยสังคมไทยที่ล่มสลายลงในครั้งนี้ เพราะยังมีบุคคลจำนวนมิใช่น้อยที่ดำเนินการโดยปราศจากความละอายต่อแผ่นดิน (หิริโอตตปปะ) ดังพระราชกระแสดำรัส ความว่า “พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลด พยายามละความชั่วที่ตนเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตนเอง อยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้น ให้งอกงามสมบูรณ์ขึ้น

๔.๕.๓ ภูมิคุ้มกันสำหรับผู้ปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยสติและปัญญา

ในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคมเช่นในปัจจุบัน ผู้ที่จะอยู่รอดมีชีวิตอยู่ได้ด้วยจิตใจที่มั่นคง เข้มแข็งไม่ท้อแท้ หดห้วง ยอมแพ้ หดอาลัยในชีวิต มีจิตใจที่สะอาด สงบสว่าง และมีความสุขจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยสติและปัญญา

สติ หมายถึง ระลึกได้ทั้งเรื่องราวที่ล่วงไปแล้วและเรื่องที่ยังมาไม่ถึง

สัมปชัญญะ หมายถึง รู้ตัวอยู่ในปัจจุบันเท่านั้น

องค์ธรรมของสติ คือสติเจตสิก องค์ธรรมของสัมปชัญญะคือปัญญาเจตสิก จึงมักพูดกันเสมอว่าสติปัญญา ก็คือ สติสัมปชัญญะนั้นเอง คำพูดไทยพูดว่าเฉลียวฉลาด เฉลียวก็คือสติ สติคือความไม่ประมาท ผู้ใดมีสติ ผู้นั้นก็เกิดปัญญา ผู้ใดที่ขาดสติผู้นั้นก็เกิดปัญหา ตามคำกล่าวที่ว่า “สติมาปัญญาเกิดสติเตลิดจะเกิดปัญหา”

ปัญญาในทางพุทธศาสนา หมายถึง ความรอบรู้หรือความรู้ทั่ว คือรู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรเป็นประโยชน์อะไรมิใช่ประโยชน์ อะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ พระพุทธศาสนาได้ยกย่องปัญญา

ไว้หลายประการอาทิ ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก ชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญา ประเสริฐสุด คนมีปัญญา ถึงแม้มตกทุกข์ ก็ยังหาสุขพบ ถึงสิ้นทรัพย์ ผู้มีปัญญาก็อยู่ได้ แต่อับปัญญาแม้มีทรัพย์ก็เป็นอยู่ไม่ได้ ขาดปัญญาเสียแล้ว ก็เหมือนคนตาบอด เหยียบลงไปได้แม้กระทั่งไฟที่ส่องทาง

ในสถานการณ์ปัจจุบันซึ่งสอดคล้องกับสังคมของเราที่กำลังประสบวิกฤตทางเศรษฐกิจ เช่นทุกวันนี้ เราควรให้ความสนใจแก่จิตใจของเราให้มากขึ้น โดยพยายามทำใจของเราให้รู้จักพอ ความพอดี ความพอใจ ปฏิบัติตามคำกล่าวที่ว่า “รู้จักพอก่อนสุขทุกสถาน เมื่อไม่มีสิ่งที่เราพอใจ ก็จงพอใจในสิ่งที่เรามี” พระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สอดคล้องกับนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งมุ่งหมายให้เกิดความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ มีเศรษฐกิจการเป็นอยู่แบบพอมีพอกินในสามารถพึ่งตนเองได้ โดยมีกรณีศึกษาหน่วยงานที่นำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ตามแนวทาง สัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาได้ผลดังนี้

๔.๕.๔ ผลสัมฤทธิ์ที่เกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิของ มูลนิธิข้าวขวัญ (มขช.)

การจัดการความรู้ของชุมชนชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรีตาม “โครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน” ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๔๗ - ๒๕๔๙ ก่อเกิดผลผลิต และผลลัพธ์แก่ชาวนาดังนี้ เราโชคดีที่มีเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นปรัชญาที่ช่วยให้เราอยู่ได้อย่างสมดุล สอนให้เรียนรู้ว่ากินพอดี อยู่พอดี แปลว่าอะไร ทำอะไรก็ใช้ข้อมูล ความรู้ เหตุผล และรู้จักจัดการทุกอย่างอย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดภูมิคุ้มกันที่ดีทางด้านเศรษฐกิจพอเพียงในการครองตนเองท่ามกลาง ยุคปัจจุบัน มีพอกินพอใช้ แต่ไม่ขัดสนไม่ละโมภ รู้จักประมาณตนเองในการใช้จ่ายทรัพย์ที่มาได้และมี สุขภาวะทางร่างกายและจิตใจที่ดี คุณอนัญญา หงษา^{๑๓๗} ได้ให้สัมภาษณ์ว่าในเข้าร่วมโครงการเพื่อ พัฒนาการทำนาอินทรีย์ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนของชาวนาโดยทั่วไปและผู้สนใจทั่วไปนั้น จะต้อง เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาแนวคิดและพฤติกรรมการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตทางการเกษตร ที่ดำเนินออกแบบหลักสูตรโดยมูลนิธิข้าวขวัญ ใช้หลักสูตรระยะสั้นเป็นเวลา ๕ วัน ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

หลักสูตรระยะสั้นเวลา ๕ วัน เป็นผลพวงจากผลงานที่ผ่านมาของมูลนิธิข้าวขวัญที่สามารถ ขับเคลื่อนพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในจังหวัดสุพรรณบุรีได้อย่างเป็นรูปธรรมกระทั่งมีพื้นที่ให้คน ภายนอกพื้นที่ ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนและศึกษาดูงาน ในปี ๒๕๕๐ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ เห็นความสำคัญของงานพัฒนากระบวนการทัศนคติของเกษตรกรในการพึ่งตนเองและการมีสุขภาวะที่ ดีโดยอาศัยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นการนำทางจึงได้ขอความร่วมมือจากมูลนิธิข้าวขวัญและศูนย์ การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านทั่วประเทศให้จัดกระบวนการอบรมกิจกรรมการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ ให้กับเกษตรกรที่มีความสนใจในการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตให้เน้นความยั่งยืน โดยใช้ชื่อว่า หลักสูตร “การพัฒนาเกษตรทฤษฎีใหม่ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพึ่งพาตนเองในการ ประกอบอาชีพ” (ระยะเวลา ๕ วัน) โดยเป้าหมายเป็นชาวนาไทยทั่วประเทศไทย รุ่นละ ๕๐ คน การ พัฒนาเกษตรทฤษฎีใหม่ภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อการพึ่งพาตนเองในการประกอบอาชีพรับ เฉพาะกลุ่มเกษตรกรที่ประกอบอาชีพการเกษตรเพียงอย่างเดียวและขาดเงินทุนในการเข้าศึกษา

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ อนัญญา หงษา, ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ, วันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

เรียนรู้หรือเป็นกลุ่มที่สนใจองค์ความรู้ในการทำนาอินทรีย์ โดยมีพี่เลี้ยงที่คอยติดตามประสานงานในระดับพื้นที่ทั้งที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่น ๆ ที่ขับเคลื่อนงานเพื่อการพึ่งตนเองของชาวบ้าน

สำหรับผู้ที่ผ่านการฝึกอบรมจากทางมูลนิธิข้าวขวัญจะได้ความรู้ความเข้าใจและเกิดกลุ่มการเรียนรู้แลกเปลี่ยนใน ๓ ประการ นี้เป็นเบื้องต้น

ประการแรก ชาวนาที่ผ่านการฝึกอบรมในพื้นที่หรือชุมชนชาวนาทุกระดับสามารถเข้าใจและรับรู้หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่เพื่อการพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

ประการที่สอง ชาวนาที่ผ่านกระบวนการฝึกอบรมทุกระดับ ได้เรียนรู้เทคนิคการทำนาอินทรีย์ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในไร่นาของตนได้ มีผลผลิตที่มีคุณภาพทั้งเรื่องความปลอดภัยทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค โดยคำนึงถึงความไม่เบียดเบียนต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

ประการที่สาม เกิดเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการทำนาอินทรีย์ในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในการนำหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ให้มีความเหมาะสมกับตนเองและสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนให้ผู้อื่นได้มีโอกาสเรียนรู้ได้อย่างน้อยในบริบทของภาคกลางหรือพื้นที่ใกล้เคียง

กระบวนการฝึกอบรมระยะสั้นนี้ ยังคงเปิดการอบรมอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันจากเนื้อหาของโครงการทั้งหมดที่มุ่งเน้นการพัฒนาชาวนาไทยเป็นส่วนใหญ่ แต่ไม่เพียงเท่านั้นหลักสูตรระยะสั้นในเรื่องการจัดการความรู้ทั้งเรื่องเนื้อหาทางด้านเศรษฐกิจพอเพียง แนวทางการปฏิบัติตามทฤษฎีใหม่ การทำนาอินทรีย์นี้พบว่าเป็นที่นิยมและขยายวงกว้างไปสู่ประชาชนทั่วไปอย่างรวดเร็วและขยายกว้างมากขึ้นและหลากหลายอาชีพเนื่องจากเป็นองค์ความรู้ที่สามารถปลดแอกและนำพาตนเองผ่านวิกฤตและสร้างทางออกให้แก่ตนเองได้อย่างจริงจัง

๑. องค์ความรู้เชิงเทคนิคของการทำนาในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ตัวอย่างองค์ความรู้ในเรื่องนี้ได้แก่

๑) การจดบันทึกข้อมูลและนำข้อมูลที่จดบันทึกมาใช้ประโยชน์ในลักษณะหมุนเกลียวความรู้

๒) การลดต้นทุนการผลิตด้วยการทำนาล้มตอซัง

๓) การฆ่าหญ้าโดยไม่ใช้สารเคมีเช่น การไถกลบเพื่อเตรียมดิน

๔) การปลูกข้าวโดยใช้การดำกล้าเพียงหนึ่งต้น

๕) การขยายเชื้อจุลินทรีย์ การไถหมักฟางด้วยจุลินทรีย์ การปรับปรุงบำรุงดิน การตรวจสอบดิน

๖) การพัฒนาตัวชี้วัดความสมบูรณ์ของพื้นที่ฉบับชาวนา เช่น การมีແຮມແຕງ ตะไคร่น้ำพีชีเล็กๆปกคลุมดิน

๒. องค์ความรู้เรื่องการพัฒนาชาวนาในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ตัวอย่างปัจจัยที่ทำให้ชาวนาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ได้แก่

๑) บุคคลใกล้ชิดของนักเรียนชาวนา เช่น สมาชิกในครัวเรือน ได้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมร่วมกันไปด้วย

๒) การเสริมแรง เช่น ให้รางวัล ชื่นชมยินดีเมื่อนักเรียนชาวนามีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

๓) การกระตุ้นเตือนให้มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างต่อเนื่องจนเกิดความเคยชินเป็นนิสัย

๔) การมีโอกาสดำเนินการพฤติกรรมทั้งในสถานการณ์จำลอง (เช่น ในแปลงสาธิต) และสถานการณ์จริง (เช่น ในแปลงนาของตนเอง)

๕) การป้องกันการกลับไปมีพฤติกรรมตามแบบเดิมที่ไม่พึงปรารถนาอย่างสม่ำเสมอ

๖) การร่วมมือร่วมพลังกับองค์กรหรือชุมชนเพื่อขยายผลกับคนส่วนใหญ่

๓. องค์ความรู้ในการพัฒนานักเรียนชาวนามี “คุณกิจ” ให้เป็น “คุณอำนวย” ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ มีนักเรียนชาวนา “คุณกิจ” ที่สามารถพัฒนาศักยภาพไปเป็น “คุณอำนวย” รวมทั้งสิ้น ๒๕ คนบางคนสามารถออกแบบการเรียนรู้ บรรยายกระบวนการโรงเรียนชาวนาให้กับผู้รับการฝึกอบรม หรือศึกษาดูงานได้

๔. องค์ความรู้ในการพัฒนา “คุณอำนวย” ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ เจ้าหน้าที่ภาคสนามของมูลนิธิข้าวขวัญมีสมรรถนะในการดำเนินงานในหน้าที่ “คุณอำนวย” ดีพอสมควร และการเรียนรู้จากการทำงานก็ทำให้สมรรถนะนี้ได้รับการพัฒนาอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

๕. นักเรียนชาวนาที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพจนถึงระดับเข้มข้นจริงจัง ระดับปานกลาง และระดับที่ยังต้องการการหนุนเสริมต่อรวมทั้งสิ้น ๒๐๘ คน นอกจากนี้ยังมีชาวนาอีกจำนวนหนึ่งที่อยู่ใกล้เคียงกับโรงเรียนชาวนาที่เห็นผลและได้ทำตาม รวมทั้งชาวนาจากเครือข่ายในจังหวัดต่างๆ จำนวนมากได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้

กับนักเรียนชาวนาในโครงการนี้ ชาวนาเหล่านี้เป็นทุนมนุษย์ที่สำคัญในการขับเคลื่อนระบบเกษตรกรรมให้ยั่งยืนต่อไป

ผลลัพธ์ของการจัดการความรู้ สามารถสนองความคาดหวังของชุมชนชาวนาดังเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างที่เกิดจากการน าการจัดการความรู้ไปใช้ในการทำนากับสภาพปัญหาของชาวนาในตอนต้นได้ดังนี้

๑. ต้นทุนการผลิตต่อไร่ ๒,๐๐๐ บาท ๘๐๐ บาท ลดลง ๑,๒๐๐ บาท

๒. ผลผลิตข้าวเปลือกโดยเฉลี่ยต่อไร่ร้อยละ ๑ เกวียน ประมาณ ๑ เกวียน เพิ่มขึ้นซึ่งถือว่าสูงมาก

๓. หนี้สิน ต้นทุนสูง ผลผลิตต่ำเป็นหนี้มากต้นทุนลดลง ผลผลิตมากขึ้นหนี้สินน้อยลง เพราะได้กำไรมากขึ้นร้อยละ มากกว่า ๑,๒๐๐ บาท

๔. ความรู้ในการทำนา ขาดความรู้ ใช้สารเคมีฆ่าแมลงยาฆ่าหญ้ามีความรู้เรื่องระบบเกษตรกรรมยั่งยืนอย่างครบถ้วนทั้งด้านกระบวนการทัศน์และเทคนิคการเกษตรสามารถพัฒนาความรู้ได้อย่างต่อเนื่องด้วยระบบการจัดการความรู้

๕. วัฒนธรรมและประเพณีการทำนา ต่างคนต่างทำต้องเสียค่าจ้างแรงงาน ช่วยเหลือกันเหมือนเดิมตามประเพณี “ลงแขก” ประหยัดค่าแรงงาน รักษาวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของไทย

๖. พฤติกรรมของชาวนาไม่พึงพากัน แข่งขันกัน ไม่ไว้วางใจกันแลกเปลี่ยนความรู้ ไม่หวงความรู้เกิดความรัก ความสามัคคี พึ่งพาอาศัยกันในมีเวลาว่างหลังการทำนามากขึ้น ได้อยู่กับครอบครัวมากขึ้น ทำให้ครอบครัวอบอุ่นประเด็นที่เกี่ยวข้อง สภาพชาวนาตอนต้น หลังที่การจัดการความรู้ ผลลัพธ์การจัดการความรู้

ชุมชน

๗. สิ่งแวดล้อม เป็นพืช ใช้สารเคมีปนเปื้อนยาฆ่าแมลงยาฆ่าหญ้าไม่มีอันตราย ใช้ชีวิต ไร่ เรื่องแมลงดี แมลงร้าย มีเทคนิค การไถหมักพางด้วยจุลินทรีย์ การล้มตอซังดีขึ้น ชาวนามีความรู้ทำนาโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ทำให้สัตว์และพืชที่เป็นอาหารตามธรรมชาติเริ่มกลับคืนมา

๘. สุขภาพชาวนา เจ็บป่วย จากการใช้สารเคมีในการเกษตรพบสารเคมีในเลือดเกือบ ๑๐๐ % สุขภาพดี พบสารเคมีในเลือดลดลงเหลือไม่ถึง ๕ % ชาวนามีความสุขมากขึ้นรู้สึกมีคุณค่าในตนมากขึ้นแม้การจัดการความรู้ของชุมชนชาวนาจังหวัดสุพรรณบุรีตาม “โครงการส่งเสริมการจัดการความรู้เรื่องการทำนาข้าวในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน” ของมูลนิธิข้าวขวัญได้สิ้นสุดลงแล้ว แต่ผลการจัดการความรู้ไปสู่ชุมชนชาวนาของจังหวัดสุพรรณบุรีในครั้งนี้ พบว่า กระบวนการของการจัดการความรู้ยังเกิดแก่กลุ่มชาวนา โดยมีชาวนาบางคนที่มีความสามารถ มีความเข้มแข็ง เป็นผู้นำในการดำเนินการจัดประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จัดกิจกรรมกลุ่มเล็กๆ ของชาวนาขึ้นเองตามวิถีที่เคยปฏิบัติ อันแสดงให้เห็นว่า การจัดการความรู้เป็นแนวทางที่มีประโยชน์ในวิถีชีวิตของชาวนา ซึ่งสามารถสรุปสาระสำคัญของการจัดการความรู้ของมูลนิธิข้าวขวัญได้ดังนี้

๔.๖ มูลนิธิข้าวขวัญกับการสนับสนุนคุณภาพชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง

คุณเดชา ศิริภัทร ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญ^{๑๘} ให้สัมภาษณ์ว่า การพัฒนาคุณภาพชีวิตนั้นต้องเกิดจากปัญญาในการพึ่งตนเองเป็นหลักซึ่งปัญญานั้นก็แบ่งได้ ๓ ระดับคือ ๑) สุตตมย ปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการฟังอย่างพิจารณาไตร่ตรอง ๒) จิตตมยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการคิดใคร่ครวญอย่างรอบคอบ ๓) ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการอบรมด้วยสติสัมปชัญญะ ในทางพุทธธรรมกล่าวว่าเราต้องรู้จักตนเอง แก้ปัญหาตนเองได้ สร้างรากฐานที่มั่นคง เปรียบดังเสาเข็ม ต้องรู้จักพื้นที่ของตนเองและต้องประเมินคุณภาพชีวิตของตนเองได้ คุณภาพในที่นี้คือความจำเป็นของชีวิต ซึ่งได้แก่ อาหารที่ปลอดภัย ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ในหลวงรัชกาลที่ ๙ ท่านได้ให้หลักเศรษฐกิจพอเพียงโดยให้หลักการพึ่งปัญญาของตนเองเพื่อความไม่เป็นทุกข์ โดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติที่เรามีอยู่ เช่น ที่ดิน แหล่งน้ำ และข้าว ฯลฯ ตามความจำเป็นของของ คุณภาพชีวิตและใช้ชีวิตอย่างมีความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน โดยมีคุณธรรมดังนี้ คือความไม่โลภไม่เอาเงินมาเป็นตัวตั้งแต่เอาประโยชน์สุขเป็นตัวกำหนด ความไม่เบียดเบียนทั้งชีวิตและสิ่งแวดล้อม และเกิดความรู้ใหม่จากระบบการผลิตแบบใหม่ที่เกื้อกูลกับธรรมชาติ โดยใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือในการศึกษาธรรมชาติ เช่น ทฤษฎีใหม่ โดยมีสัมมาทิฐิเป็นเป้าหมายในการดำเนินชีวิตใช้ในการทบทวนชีวิต ทั้งวิธีคิดโดยลงลึกถึงสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการดำเนินชีวิตว่าชีวิตต้องการอะไร อาจารย์เดชาเป็นบุคคลที่มีภาวะความเป็นผู้นำองค์กรและผู้นำทางด้าน

^{๑๘} สัมภาษณ์ เดชา ศิริภัทร, ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญ, ๔ มีนาคม ๒๕๖๐.

ความคิดเรื่องเกษตรกรรมยั่งยืนที่สูงทั้งทางด้านการวางแผนและการดำเนินชีวิตซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักสัปปุริสธรรม ๗ ซึ่งแปลว่า ธรรมของสัปปุริสชน คือคนดี สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในเศรษฐกิจพอเพียงเพราะเนื่องจากเป็น บุคคลมีการพัฒนาตนเองโดยมีลักษณะ ดังนี้คือ ^{๑๙}) รู้หลักการ รู้เหตุ รู้ผล รู้หน้าที่ รู้กฎเกณฑ์กติกาที่เกี่ยวข้อง ๒) รู้จุดมุ่งหมาย หรือเป้าหมายผู้นำถ้าไม่รู้จุดหมาย ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งใด ๓) รู้ตน คือรู้ตนเองคือใครมีภาวะเป็นอะไร อยู่ในสถานะใด มีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัดสติปัญญาความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน มีข้อยิ่งข้อหย่อน มีจุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ๔) รู้จักประมาณตน คือรู้จักความพอดี ๕) รู้กาล รู้จักเวลา เช่นรู้ลำดับ ระยะเวลา ปริมาณ ความเหมาะสมเวลา ๖) รู้ชุมชน คือรู้สังคม ตั้งแต่ขอบเขตที่กว้างขวาง คือ รู้โลก รู้สังคม รู้สังคมของประเทศชาติว่าอยู่ในสถานการณ์อย่างไร มีปัญหาอะไรมีความต้องการอย่างไร ๗) รู้บุคคล คือรู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะคนที่มาร่วมงานร่วมการไปด้วยกันและคนที่เราไปให้บริการตามความแตกต่างเฉพาะตัวเพื่อปฏิบัติต่อเขาได้อย่างถูกต้องเหมาะสมและได้ผลตลอดจนสามารถให้บริการให้ความช่วยเหลือได้ตรงตามความต้องการ

คุณอนัญญา หงษา ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ^{๒๐} ให้สัมภาษณ์ว่า ปรัชญาการทำงานของมูลนิธิข้าวขวัญคือการพัฒนาการเกษตรที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ลดการเบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น โดยใช้เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นตัวขับเคลื่อนการทำงานร่วมกับคณะทำงานของจังหวัดสุพรรณบุรีในการผลักดันอาหารปลอดภัยสุพรรณบุรีโดยมองว่ากลไกที่สำคัญต้องทำให้ชาวบ้านมีองค์ความรู้ ด้วยการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด ทั้งทุนทางสังคม ทรัพยากร การจัดการผลผลิต และสร้างกลุ่มเครือข่ายยุทธศาสตร์ของมูลนิธิข้าวขวัญ เป็นเรื่องการสร้างอาวุธทางปัญญา (สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ) ให้แก่ผู้เข้าร่วมอบรมและศึกษาแลกเปลี่ยนดูงานทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการผลิต (สัมมาอาชีวะ) โดยการเผยแพร่องค์ความรู้จากการพัฒนาหลักสูตร ทั้ง ๓ หลักสูตรอย่างไม่ปิดบัง ความรู้ต้องเป็นความรู้ที่ไม่ตายไปกับมูลนิธิข้าวขวัญ (สัมมาวาจา) สร้างเครือข่าย องค์กรชาวบ้าน คนทำงาน การสร้างตัวบุคคลมาร่วมทำงานนี้ต้องการอาศัยความอดทนคือต้องมีความเพียร (สัมมาวายามะ) และสร้างรูปธรรมของตัวเกษตรกรเพื่อนำเสนอระดับนโยบายสิ่งที่คุณอนัญญาผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญกล่าวมานั้นได้มีความสอดคล้องกับหลักอหิงสธรรม คือธรรมที่ช่วยโน้มน้าวใจในทางเมตตากรุณา นั่นคือทำให้พ้นไปจากวิหิงสาคือการข่มเหงเบียดเบียนและความรุนแรง จึงต้องใช้คู่กับสันติธรรมหรือความอดกลั้นที่มีต่อสิ่งชั่วร้าย ที่จะทำให้เกิดโทษหรือความโกรธและโมหะคือความหลงซึ่งเป็นปฏิปักษ์กับสติหรือความยิ่งยวดซึ่งเป็นเหตุให้มีปัญหาทำงานไม่ได้ การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยหลักอหิงสธรรมในแนวเศรษฐกิจพอเพียงจึงนำหลักความร่วมมือมาใช้แทนการแข่งขันเพื่อชี้ให้เห็นว่านอกจากเป็นไปได้จริงแล้วยังเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพเช่นกันทั้งนี้เพื่อขจัดความคิดที่ยึดเอาประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้งและความโลภที่เป็นต้นเหตุของความรุนแรงออกไป

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันสันติธรรม, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕-๒๖.

^{๒๐} สัมภาษณ์ อนัญญา หงษา, ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

คุณสุธรรม์ กันตริ^{๒๑} ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ตัวของเกษตรกรต้องมีความเข้าใจในระบบชีวิตของธรรมชาติมูลนิธิต้าขัวขัวมีแปลงทดลองของตนเองที่เปรียบดั่งห้องปฏิบัติการภาคสนามควบคู่กับกรณีของเกษตรกรที่มีองค์ความรู้ดั้งเดิมทางด้านการทำนาบวกับการเป็นชาวนานักทดลองและพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมทางด้านการเกษตรไม่ว่าจะเป็นเรื่องเมล็ดพันธุ์ เครื่องมือที่ใช้ที่มีความเหมาะสมในพื้นที่ตนเองทำให้มีข้อมูลเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่มาใช้ในการแก้ปัญหาได้ในชีวิตตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนอกจากนี้คุณสุธรรม์ยังกล่าวว่าในการดำเนินงานของมูลนิธิต้าขัวขัวได้นำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ร่วมหลักสัมมาทิฐิในทางพระพุทธศาสนาว่าต้องวางใจอย่างแยบคายและรู้เท่าทันเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เข้ามาในการดำเนินชีวิต โดยยึดหลักการพึ่งพิงธรรมชาติ เรียนรู้จากธรรมชาติ ขจัดปัญหาที่เป็นมิฉะทิฐิโดยไม่ยึดติดรูปแบบหรือตำรารู้จักประเมินตนเองตามความจำเป็นและตามความจำกัดการขังความคิด ขังใจ ให้สมเหตุสมผลและใช้เท่าที่จำเป็นแนวคิดของคุณสุธรรม์มีความสอดคล้องหลักการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นทั้งการอยู่ร่วมกันของมนุษย์กับธรรมชาติซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตเพื่อมุ่งสู่ความร่มเย็นเป็นสุขทั้งของปัจเจกชนและสังคม การแบ่งส่วนประโยชน์ในลักษณะที่ทุกฝ่ายต่างได้รับประโยชน์เป็นจุดสมดุลหรือจุดที่ดีที่สุดเพราะเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง สามารถนำไปสู่ความสงบสุขหรือสันติสุขอย่างยั่งยืนได้ในที่สุด

คุณธนรัช คุณเหรียญ ไกลกลาง^{๒๒} ได้กล่าวว่า ปัจจุบันนี้กระแสทางด้านเศรษฐกิจพอเพียงทางด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาหลักของคนในสังคมในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันต้องใช้อย่างประหยัด อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อนและไม่เบียดเบียนผู้อื่น ลดความโลภ ลดต้นทุนการผลิตเรียนรู้จากระบบนิเวศน์ทางธรรมชาติ พอใจในสิ่งที่เรามีอยู่และมีสติในการดำเนินชีวิตประจำวันทั้งสองท่านกล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่าการรู้จักให้มีสตินั้นเนื่องจากมนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคมใหญ่การเกาะกลุ่มทำให้สามารถเคลื่อนไปด้วยกันได้ สร้างโอกาสเรียนรู้ไปด้วยกันสร้างกัลยามิตรซึ่งต่างคนก็ต่างส่งเสริมซึ่งกันและกันในทัศนคติทางด้านการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับประยุกต์ใช้ให้เข้ากับแนวทางสัมมาทิฐิทางพระพุทธศาสนานั้นทั้งสองกล่าวว่า ต้องดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย หากกัลยามิตรที่ชี้แนะในเรื่องความมั่นคงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงทางด้านจิตใจ เรียนรู้วิถีชีวิตจากการปฏิบัติจริงเพื่อความเข้าใจบุคคลอื่น ๆ เนื่องจากองค์ประกอบแต่ละครอบครัวไม่เหมือนกัน ต้องเป็นคนช่างสังเกตธรรมชาติหากเกษตรกรอยากประสบผลสำเร็จในอาชีพต้องสร้างการตลาดเอง (สัมมาอาชีวะ) ทำตลาดใช้มุมมองที่กว้างขึ้น เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้าตนเองสิ่งที่คุณธนรัชและคุณเหรียญ ไกลกลาง ได้กล่าวมานั้นสอดคล้องกับหลักสัมมาอาชีวะ หรือสัมมาชีพซึ่ง ไม่ได้หมายถึงแต่การใช้แรงงานเพื่อให้เกิดผลผลิต แล้วได้รับปัจจัยเป็นเครื่องเลี้ยงชีพเท่านั้นหากเป็นธรรมะที่มีความหมายรวมถึงการทำหน้าที่อย่างถูกต้องด้วยการดำเนินกรรมทางเศรษฐกิจพอเพียงด้วยหลักสัมมาชีพจึงย่อมหมายถึงผลที่เกิดขึ้นในทางเกื้อกูลต่อมนุษย์และสังคมด้วยเหตุนี้การดำรงเลี้ยงชีพด้วยการผลิตและการค้าอาวุธหรือแม้แต่สารเคมีฆ่าแมลง สารเสพติดให้โทษสารที่สร้างความมึนเมาที่ทำให้ขาดสติและความยังคดีย่อมถือได้ว่าไม่เป็นไปตามหลักสัมมาอาชีวะ

^{๒๑} สัมภาษณ์ สุธรรม์ กันตริ, เจ้าหน้าที่ปรับปรุงพันธุ์ข้าว, ๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๒๒} สัมภาษณ์ ธนรัช เหรียญ ไกลกลาง, เจ้าหน้าที่ประสานงานภาคสนาม ๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

คุณวนิดา บุญยวิสาข์^{๒๓} ได้ให้สัมภาษณ์ว่า เราต้องมีความเชื่อความศรัทธาเบื้องต้นในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่าสามารถพึ่งพาตนเองได้ลดการพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก ลงมือปฏิบัติเรียนรู้จากของจริงและเป็นคนช่างสังเกต คนต้องมีปัญญามาดำเนินชีวิตมีแผนที่ดำเนินชีวิตที่เร็วขึ้นได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ทั้งเรื่องงานและการปรับใช้ในชีวิตโดยใช้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตทั้ง งาน ชีวิต ความสุข และความมั่นคงตามสภาวะของเรา ทำแล้วไม่ทุกข์ปรับสมดุลให้เข้ากับเรา รากฐานสำคัญอยู่ที่ความสุขทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ประโยชน์ต่อครอบครัว ประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นมิตรที่ดีต่อกันรอบข้างรู้จักแบ่งปันและมีความเอื้อเฟื้อสิ่งที่คุณวนิดาได้กล่าวมานั้นสอดคล้องกับหลักความไม่ประมาท หรือ อภัยมาทธรรม เป็นหลักเพื่อเตรียมความพร้อมของปัจเจกชนหรือสังคมให้อยู่กับปัจจุบันขณะ เนื่องจากความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิต โดยมุ่งให้บรรลุประโยชน์ด้วยการไม่เพิกเฉย เอาใจใส่ กระตือรือร้น ขวนขวายแก้ไขปรับปรุงส่วนที่แก้ไขได้หรือเร่งประกอบคุณความดี ในทางพุทธธรรมพิจารณาว่าความโลภเป็นสาเหตุของความประมาทผู้ที่ตั้งใจจะเสี่ยงส่งผลให้เกิดความประมาทและมีผลกระทบต่อความมั่นคงของเศรษฐกิจส่วนตัว ครอบครัว ตลอดจนความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ

คุณพรชัย ชูเลิศ^{๒๔} ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ขณะนี้มีคนรุ่นใหม่ที่เข้ามาอบรมกับมูลนิธิข้าวขวัญนอกเหนือจากกลุ่มชาวนา โดยมีคนประเภทหนึ่งคิดว่าเป้าหมายการทำเกษตรทฤษฎีใหม่และใช้ชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมีความเหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง บุคคลบางกลุ่มที่เข้ามาอบรมเป็นนักธุรกิจและถ่ายโอนกิจการให้ครอบครัวดูแล บางกลุ่มบุคคลเป็นที่ปรึกษาให้กิจการต่าง ๆ และมีศักยภาพที่จะผลักดันให้งานทางด้านปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ ๙ ขยายตัวในวงกว้างและเป็นการส่งเสริมงานของมูลนิธิข้าวขวัญไปในตัว ซึ่งบุคคลกลุ่มใหม่ที่เข้ามาอบรมกับมูลนิธิข้าวขวัญนี้มี ศักยภาพทั้งในการเข้าถึงข้อมูลโลกสังคมออนไลน์ ปัจจัยทางด้านต่าง ๆ ทั้ง การศึกษา หน้าที่การงาน ความตั้งใจในการเรียนรู้จริงยอมเปิดโลกทัศน์รับสิ่งใหม่ ๆ จากกระบวนการฝึกอบรม และสร้างเครือข่ายผ่านสังคมออนไลน์โดยการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันทั้งเรื่องการผลิต การแปรรูปบรรจุภัณฑ์ หรือการขายผ่านสื่อออนไลน์ หรือสื่อแขนงอื่น ๆ ซึ่งจากการอบรมนี้ได้สร้างความหลากหลายของทัศนคติระหว่างผู้เข้าร่วม เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิด เกิดความรู้และปัญญาที่เชื่อมโยงถึงกันและมีกลยุธิตะที่มากขึ้นซึ่งสิ่งที่คุณพรชัยได้กล่าวมานั้นมาความสอดคล้องกับหลักกลยุธิตะ คบหาคนดีเป็นมิตร คือรู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกละเลาะการศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำความเคารพนับถือและเกื้อกูลแก่อำชีพทางการทำงาน

^{๒๓} สัมภาษณ์ วนิดา บุญยวิสาข์, เจ้าหน้าที่เทคนิคปรับปรุงพันธุ์พืช, ๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

^{๒๔} สัมภาษณ์ พรชัย ชูเลิศ, เจ้าหน้าที่ฝึกอบรม, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

๔.๗ ปราชญ์ของแผ่นดินพันธมิตรร่วมของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขว.) ในการประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวสัมมาทิฐิ

กรณีศึกษาที่ ๑. คุณทองเหมาะ แจ่มแจ้ง^{๒๕} ปราชญ์เพื่อแผ่นดินสาขาพัฒนาจุลินทรีย์ชีวภาพได้ทำการเปิดสถาบันการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์สุพรรณบุรี ที่เป็นทั้งที่อบรมข้าราชการของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และเกษตรกรทั่วไปที่สนใจเข้าอบรมตามแนวทางหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ลุงทองเหมาะกล่าวว่าสิ่งที่ปัญหาของชาวนาที่กำหนดไม่ได้ก็คือ ต้นทุนและราคาของผลผลิตปัญหาความยากจนเกิดขึ้นเพราะต้นทุนการผลิตสูง ทั้งปุ๋ยเคมีและยากำจัดศัตรูพืชและชาวนาเกือบทุกคนใช้วิธีจ้างหรือเป็นผู้จัดการนา โดยจ้างไถ ทำเทือก (การปรับที่นาให้เสมอกัน) หว่าน ชาวนาคิดว่าจ้างจะทำหลายสิบไร่จึงจะมีกำไร เมื่อเก็บเกี่ยวแล้วขายพร้อมกันหมดแล้วซื้อข้าวสารทุกมาบริโภค ปัจจุบันชาวนายุคใหม่ จึงไม่มียุ้งข้าว ลานตากข้าว ไม่มีที่เก็บพันธุ์ข้าว เมื่อจะปลูกก็ซื้อพันธุ์ข้าวจากร้าน

การจัดการความรู้ทางด้านพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม

๑. ลุงทองเหมาะ ได้ใช้เทคโนโลยีที่คิดค้นขึ้นมาที่มีความเหมาะสมกับตนเองมาใช้ในการปลูกข้าวซึ่งไม่เหมือนใครคือใช้วิธีดำนาแบบใหม่เป็นรูปตัวแอล (L) การปลูกข้าวด้วยวิธีนี้จะทำให้ต้นข้าวแตกกอถึง ๒๐-๖๐ ต้นต่อ ๑ เมล็ด ถ้ากดบริเวณโคนข้าวตรง ๆ โคนข้าวจะเป็นรูปตัวยู (U) ทำให้การแตกกอไม่ดี ได้ผลผลิตน้อย นี่เป็นเทคนิคที่ลุงทองเหมาะใช้ในการดำนา ซึ่งต้นข้าวขนาดใหญ่ทุกกอเป็นเครื่องพิสูจน์

๒. ปัจจุบันชาวนาส่วนหนึ่งนิยมใช้วิธีการโยนกล้า ซึ่งได้ผลดีกว่าการดำนา เพราะไม่ทำให้ต้นกล้าข้าวชำรุดอย่างใด อย่างไรก็ตามการโยนกล้าข้าวยังมีจุดอ่อนที่ทำให้ระยะห่างระหว่างต้นเท่ากันเป็นเรื่องที่ทำได้ยากดังนั้นชาวนาจึงสามารถเลือกวิธีของลุงทองเหมาะ แจ่มแจ้ง ได้ หรือวิธีโยนต้นกล้าได้ตามถนัดและความเหมาะสม

นอกจากนี้และมีความก้าวหน้ากว่าที่คิดมากในแปลงเพาะปลูกต้นข้าวเมื่อต้องการนำไปดำนาแทนที่จะยกแปลงกล้าต้นข้าวที่เป็นถาดไป กลับใช้วิธีม้วนไปและนำไปติดตั้งเครื่องจากนั้นเครื่องก็จะไปทำนาได้อย่างมีประสิทธิภาพทำให้ประหยัดพื้นที่ในการเพาะกล้าและกล้าก็ไม่ชำเครื่องดำนาขับด้วยคนจึงสะดวกสบายมาก เมื่อดำนาแล้วรากของต้นข้าวจะเป็นรูปตัวแอล (L) เสมอ จึงทำให้ผลผลิตสูง

๓. ในแปลงสาธิตของลุงทองเหมาะ มีแปลงทดลองด้วยการหว่านด้วยคน การดำนาด้วยเครื่อง และแปลงหยอดเมล็ด เพื่อให้ผู้คนได้ดูเปรียบเทียบกัน

๔. คิดค้นวิธีการปลูกข้าวหอมมะลิปีละ ๒ ครั้ง ตามปกติชาวนาจะปลูกข้าวหอมมะลิได้ปีละครั้งจากนั้นจึงทำนาปรัง ข้าวจากนาปรังจึงมีคุณภาพดีสุ่นาปีไม่ได้ ราคาไม่สูงเท่านาปี แต่ลุงทองเหมาะคิดค้นในการปลูกข้าวหอมมะลิให้ได้ ๒ ครั้งได้

๕. ลุงทองเหมาะออกแบบและผลิตเครื่องสีข้าวเอง

สำหรับพฤติกรรมการทำงานอินทรีย์อย่างมีสุขภาวะที่ดีนั้น ถือว่าการทำนาของชาวนาที่มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง เพราะไม่เพียงแต่มองว่า มันคืออาชีพที่ต้องผลิตข้าวออกมาหรือสร้าง

^{๒๕} สัมภาษณ์ ทองเหมาะ แจ่มแจ้ง, ปราชญ์เพื่อแผ่นดินสาขาจุลินทรีย์ชีวภาพ, ๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

ความมั่นคงทางด้านอาหารเท่านั้น แต่มองว่าการทำนาคือวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงไปถึงจิตวิญญาณทางด้านการเกษตรกรรม

กรณีศึกษาที่ ๒. ชัยพร พรหมพันธ์^{๒๖} ปรากฏเพื่อแผ่นดินสาขาการทำนา เล่าให้ฟังว่า แต่เดิมเขาที่นาทำกิน ได้เริ่มสร้างฐานะด้วยความอดสาหัสที่ละน้อยดำเนินชีวิตตามแนวทางปรัชญาพอเพียงพึ่งตนเองไม่ได้จ้างทุกอย่างเหมือนชาวนายุคปัจจุบัน ทำให้มีเงินเหลือเก็บมากเมื่อประสบความสำเร็จต่อมาในการทำนาจึงซื้อที่ดินเป็นของตนเอง และซื้อที่ดินเพิ่มจนปัจจุบันมีที่ดินถึง ๑๒๐ ไร่ โดยทำนาเพียงสองคนกับภรรยาเท่านั้น เพราะรู้จักใช้เครื่องมือทุ่นแรงและเพราะเป็นคนขยันจึงเป็นแบบอย่างของชาวนาที่ควรศึกษา

การจัดการความรู้ทางด้านพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม

๑. คุณชัยพร ใช้เวลาว่างในช่วงหลังจากการทำนาและหลังการเก็บเกี่ยว โดยนำเวลาเหล่านั้นมาประดิษฐ์หรือซ่อมแซมเครื่องทำเทือก ฯลฯ ดังนั้นเมื่อเริ่มฤดูทำงานใหม่เขาจะมีเครื่องมือที่พร้อมใช้งานได้ทันเวลา

๒. คุณชัยพร ใช้วิธีการจดสถิติเพื่อทำการทดลองและเพื่อพัฒนางานของตนทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้มากมาย เช่นทราบว่าการปลูกข้าวพันธุ์เดิมเปรียบเทียบกับ การเปลี่ยนพันธุ์ข้าวสลับหมุนเวียน ผลปรากฏว่าการปลูกข้าวพันธุ์หมุนเวียนผลผลิตไม่ลดลงและปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพไม่ต้องใช้มากขณะที่การปลูกข้าวพันธุ์เดิมซ้ำในที่นาแปลงเก่าผลผลิตลดลงและต้องใช้ปุ๋ยมากขึ้นทุกปี

๓. การป้องกันน้ำท่วม คนในชุมชนและชุมชนรอบข้างต้องร่วมมือกันในการระบายน้ำ โดยทุกคนต้องทำนาและเก็บเกี่ยวก่อนถึงเดือนที่น้ำจะมา อีกวิธีหนึ่งก็คือใช้พันธุ์ข้าวเบาที่มีอายุสั้นในการเพาะปลูกที่ลุ่ม จะเก็บเกี่ยวได้เร็วที่สุด เช่นข้าวพันธุ์สุพรรณ ๖๐ ใช้เวลา ๓ เดือนในการเก็บเกี่ยวได้ ขณะที่ข้าวพันธุ์เบาทั่วไปใช้เวลาเกือบ ๔ เดือน คือ ๑๑๐-๑๑๕ วัน

๔. คุณชัยพรใช้เชื้อราไตรโครเดอร์มาหรือราเขียว มาช่วยทางการเกษตรโดยใช้แช่เมล็ดพันธุ์ใส่ตอนปล่อน้ำเข้านา คลุกเคล้าไปกับปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพและหว่านไปพร้อมกับปุ๋ยทำให้ประหยัดแรงงานเชื้อราไตรโครเดอร์มาทำหน้าที่ควบคุมโรคที่เกิดจากเชื้อราที่เป็นศัตรูพืช เพราะสามารถกินเชื้อราศัตรูพืชได้หลายชนิดเช่น ราจุดใบไหม้ เชื้อราชนิดนี้มีตามธรรมชาติ หากชาวนาฉีดปุ๋ยเคมีจะทำให้เชื้อราไตรโครเดอร์มาตาย

การที่ชาวนาขาดความรู้ในการจัดการด้านการปลูกข้าวทำให้รายจ่ายของชาวนาสูงมากซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นต้นทุนสำคัญของชาวนาบางครั้งก็ใช้ปุ๋ยเคมีมากเพราะความเข้าใจผิด ยิ่งทำให้ต้นทุนสูง และได้ผลผลิตที่น้อยลงนอกจากนี้คุณชัยพรยังยึดถือการปฏิบัติในการประกอบอาชีพทำนา การดำเนินชีวิตและยังเป็นที่ยึดเหนี่ยว สร้างขวัญกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันคือ การถือฤกษ์หว่านข้าวซึ่งคือ วันมงคลและวันอับมงคลที่ยึดถือปฏิบัติกันมากกว่า ๑๐๐ ปี ในการเริ่มทำการหว่านข้าว ตกกล้า และดำนา จะทำให้ข้าวเจริญงอกงามได้สมบูรณ์ ดังภาพประกอบดังนี้

การควั่นพู่ (รุ่งเรือง เฟื่องฟู) คือวันที่เป็นมงคล เหมาะแก่การจัดงานมงคลสมรส งานบวช เปิดกิจการห้างร้าน ขึ้นบ้านใหม่ เริ่มต้นทำสิ่งใหม่ที่เป็นการสร้างสิ่งดี ๆ ให้กับตัวเอง และในวันธงชัย วันอธิบดี วันแห่งโชคกลาง จะให้โชคกลางหากมีการเสี่ยงโชคนั่นเอง

^{๒๖} สัมภาษณ์ ชัยพร พรหมพันธ์, ปรากฏเพื่อแผ่นดิน ๒๕๖๐, ๓ มีนาคม ๒๕๖๐

เดือน ไทย	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑	๒	๓	๔
วัน ไทย	อาทิตย์	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์	อาทิตย์	จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์

การดูวันจรม (หายนะ ล่มจรม) เริ่มต้นเดือน ๕ คือวันอัปมงคลตรงข้ามกับวันพุ เราควรหลีกเลี่ยงเป็นดีที่สุด

เดือน ไทย	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑	๒	๓	๔
วัน ไทย	พฤหัสบดี	อาทิตย์	จันทร์	อังคาร	พุธ	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์	อาทิตย์	พฤหัสบดี	ศุกร์	เสาร์

นอกจากนี้ชัยพร พรหมพันธ์ ยังกล่าวอีกว่า ขณะที่หวานเมลิคพันธ์ข้าว ก็มักจะภาวนาตลอดขณะที่กำลังหวานเมลิคพันธ์ก็อธิษฐานว่า หวานกำแรกขอทำบุญ กำที่สองของทำทาน กำที่สามของทำกิน กำที่สี่ของทำขาย ซึ่งตรงกับวิถีชนบทไทยเมื่อเกาก่อนที่ว่า “ทำเอาไว้ทำบุญไปวัด ทำกินทำทานแจกญาติพี่น้องต่างแดน เวลามาเยี่ยมเยียนก่อน ที่เหลือจึงขาย” การทำนาของชัยพรก็ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ใช้เทคโนโลยีที่คนอื่นคิดว่าไม่มีประโยชน์นำมาดัดแปลงให้เกิดประโยชน์อย่างรู้คุณค่า และสามารถเป็นแบบอย่างให้แก่บุคคลรอบข้างได้ หรือแม้แต่บริษัท ห้างร้านผลิตเครื่องจักรกลการเกษตรขนาดเล็กในสุพรรณบุรี ยังเอาความคิดของชัยพรไปต่อยอดพัฒนาให้ทันสมัยยิ่งขึ้น เช่น ผลิตไถเตอร์โบ รถเทเลเลอร์ขนาดเล็กเวลาชนเครื่องจักรการเกษตรไปแปลงนา ซึ่งเข้ากับหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงที่ว่าใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม นั่นคือ ใช้เทคโนโลยีที่มีราคาไม่แพงและเหมาะสมกับกิจกรรมการผลิตของตนเอง

๔.๘ สรุป

มูลนิธิข้าวขวัญ เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ขนาดเล็กจุดมุ่งหมายการใช้กระบวนการจัดการความรู้ ไม่ได้นำการจัดการความรู้มาใช้เพื่อองค์กร แต่เป็นผู้จัดการให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ให้เกษตรกรและชุมชนมีการเรียนรู้อย่างบูรณาการโดยฟื้นฟูความรู้ดั้งเดิม กับความรู้ภายนอกแนวคิด/โมเดลที่นำมาใช้ รูปแบบของนายแพทย์วิจารณ์ พานิช เน้นการใช้กระบวนการจัดการความรู้ที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมแนวทาง/ขอบเขตการดำเนินการ มูลนิธิข้าวขวัญ ในฐานะ “คุณเอื้อ” (ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ) และ “คุณอำนวย” (เจ้าหน้าที่ภาคสนามของมูลนิธิข้าวขวัญ) กับชุมชนชาวนาในจังหวัดสุพรรณบุรี ในฐานะ “คุณกิจ” ผู้ปฏิบัติหลักในการจัดการความรู้เพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดวิธีการและเครื่องมือที่นำมาใช้: ชุมชนนักปฏิบัติผลลัพธ์: สามารถลดต้นทุนการผลิต ชาวนาเกิดการเรียนรู้ เกิดองค์ความรู้ที่จำเป็นในการทำนา

โดยนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นกระบวนการคิดโดยความเห็นที่ถูกต้องช่วยให้เราอยู่ได้อย่างสมดุล ให้อยู่อย่างพอดี มีการจัดการความรู้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ความมีเหตุผล ความพอประมาณ อย่างเป็นระบบมีแบบแผนในการดำเนินชีวิต ลดการเบียดเบียนตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม ในขณะที่เดียวกันก็เกื้อกูล สังคม และสิ่งแวดล้อมโดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมทางศาสนาเข้ามาร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่ในการดำเนินชีวิตคือการเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบคือเริ่มจากการมีความเห็นที่ถูกต้องนำไปสู่การมีอาชีพที่สุจริตในระดับต่าง ๆ ทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน จังหวัด หรือระดับประเทศ นอกจากนี้ยังสามารถดำเนินชีวิตด้วยจิตใจที่เป็นอิสระจากกระแสโลกาภิวัตน์ในสังคมปัจจุบัน

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี : มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี โดยผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไว้ ๓ ประเด็น คือ ๑ เพื่อศึกษาหลักคำสอนเรื่องสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒ เพื่อศึกษาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ ๙ และ ๓ เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขว.) จังหวัดสุพรรณบุรี โดยการศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์จากเอกสารที่เกี่ยวข้องและการลงพื้นที่ภาคสนามที่จังหวัดสุพรรณบุรี โดยการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่บุคลากร เจ้าหน้าที่มูลนิธิข้าวขวัญ ประชาชน เพื่อแผ่นดิน และเกษตรกรที่ทำงานร่วมกับมูลนิธิข้าวขวัญ ซึ่งผลจากการศึกษามี ดังนี้

๕.๑.๑ หลักสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนาได้แสดงบทบาทความสำคัญของ สัมมาทิฐิ คือเป็นในฐานะที่เป็นแกนนำแสงสว่างมาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต ในฐานะที่เป็นหัวหน้าในเส้นทางแห่งมรรคคือ การตั้งตนเห็นชอบด้วยปัญญา ตามความเป็นจริงในหลักอริยสัจ สัมมาทิฐิในฐานะเป็นนายสารถิ คือพระพุทธองค์ทรงเปรียบชีวิตมนุษย์เหมือนกับรถที่กำลังแล่นไปด้วยชิ้นส่วนต่าง ๆ ที่นำมาประกอบเข้าเป็นตัวรถก็เพียงที่มองออกว่าเป็นตัวรถที่สมบูรณ์ แต่รถคันนั้นจะไม่มีประโยชน์อะไร เลยหากจอดเอาไว้เฉย ๆ หรือเอาไปวิ่งสู่จุดหมายปลายทางโดยปราศจากคนขับที่ชาญฉลาด สัมมาทิฐิจึงเปรียบดังนายสารถิด้วยประการเช่นนี้ สัมมาทิฐิเป็นแสงสว่างเริ่มต้นหรือบุพนิมิตแห่งการรู้แจ้งเข้าถึงอริยสัจ คือเปรียบได้ดังว่า เมื่อดวงอาทิตย์ฉายแสงขึ้นย่อมเป็นสัญญาณบอกล่วงหน้าว่าเป็นเวลาแห่งรุ่งอรุณ ในการพัฒนาชีวิต สัมมาทิฐิในฐานะที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดกุศลธรรมในด้านอื่นๆ ได้เกิดขึ้นตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน หลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขึ้นต้น เพื่อประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มี ทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น สัมมาทิฐิในฐานะเป็นทางสายกลาง เพราะความเห็นเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่อาจนำวิถีและสังคมมนุษย์ไปสู่ความดี ความเจริญ หรือไปสู่ความเสื่อมก็ได้ ดังนั้น การได้ศึกษาความสำคัญของสัมมาทิฐิ เป็นเบื้องต้นจึงช่วยให้เกิดความเข้าใจเป็นไปตามลำดับ

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาจากกระบวนการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมที่ดึงดูดที่ดึงดูดที่เกิดจากการที่มีบุคคลคอยชักนำไปสู่ทางที่เป็นอุดมมงคลหรือปโตโสสะในการสั่งสอน ถ่ายทอด บอกเล่า เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถคิดได้เพื่อนำไปสู่โยนิโสมนสิการ ทำให้คนรู้จักคิด หรือคิดเองเป็นอันจุดเริ่มของการศึกษา จึงจะเสนอวิธีคิดที่เรียกว่าโยนิโสมนสิการตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำไว้ เป็นวิถีทางเบื้องต้นแห่งปัญญาและสัมมาทิฐิ ทำให้แก้ปัญหาด้วยความทุกข์และเป็น

เครื่องช่วยให้เกิดความสมดุล และได้มีทางออกในยามที่ถูกความคิดตามแนวโน้มเดิมชักนำไปสู่ความอับจน ความทุกข์ และปัญหาบีบคั้นต่างๆ

องค์ความรู้ตามหลักพุทธธรรมที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทวิถีชีวิตแบบพุทธตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพุทธธรรมมีความสอดคล้องกันในหลายแง่มุม โดยเฉพาะในเรื่องของกิจกรรมสำคัญ ๔ ประการทางเศรษฐกิจ นั่นคือ การผลิต การบริโภค การซื้อขายและการจัดสรรผลผลิต โดยทั้งเศรษฐกิจพอเพียงและเศรษฐกิจแนวพุทธต่างมีแนวคิด หลักการ รวมทั้งโครงสร้างและกระบวนการที่สอดคล้องประสานกัน คือกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้นต้องตั้งอยู่บนบนความถูกต้อง สุจริต ยุติธรรม ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการปรับเปลี่ยนแนวคิด วิธีการหรือกระบวนการทัศน์ วิสัยทัศน์จากที่เห็นอยู่ผิด มาเป็นเห็นถูก แล้วจึงดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้นๆ ไปอย่างต่อเนื่อง มีสติปัญญา เพื่อความพออยู่ พอกิน พอเพียง หรือพอประมาณในเรื่องของปัจจัยสี่เป็นเบื้องต้นก่อน จากนั้นจึงมุ่งสู่ความอยู่ดีกินดี บนพื้นฐานของการใช้สติปัญญาในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ การผลิต การบริโภค การซื้อขาย แลกเปลี่ยน และการจัดสรรผลผลิตเป็นลำดับ เพราะเมื่อบุคคลรู้จักคิด บุคคลนั้นย่อมเริ่มมีการศึกษา และเมื่อนั้นปัญญาก็เกิดขึ้น อันเป็นตัวแกนของการพัฒนาชีวิตมนุษย์ ทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลาย และรู้ที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไร พร้อมกับที่ปัญญาที่เกิดขึ้นนั้นก็มีการปรับตัวเกิดขึ้นด้วย ทำให้เกิดการพัฒนาอย่างมีดุลยภาพครบถ้วนแบบองค์รวม คือไม่ใช่จะพัฒนาแต่เพียงปัญญาเท่านั้น ตัวพฤติกรรม (ศีล) จะถูกพัฒนาไปด้วย ส่งผลให้พฤติกรรมเปลี่ยนไป และจิตใจก็ถูกพัฒนาให้ถึงพร้อมในขณะเดียวกันด้วย เป็นวัฏจักรเช่นนี้พร้อมกับเกิดกระบวนการรับรู้ในความรู้ขึ้นใหม่ขึ้นอีกแบบต่อเนื่องด้วยความพอใจ และกำลังศรัทธาในสัมมาทิฐิ

การพัฒนาที่ยั่งยืนตามเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทวิถีชีวิตแบบพุทธตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ๓ ด้านคือ ด้านปัญญา คือความรู้ ความเข้าใจ ในการนำไปใช้ แยกแยะสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง และพัฒนาตนด้วยความไม่ประมาท อันเป็นภูมิคุ้มกัน โดยมีศรัทธาเป็นพลังช่วยให้เกิดปัญญาเบื้องต้นที่เป็นโลกียสัมมาทิฐิ และถูกพัฒนาเหนือขึ้นไปให้เชื่อมต่อกับโยนิโสมนสิการ โดยศรัทธาในระดับนี้เป็นศรัทธาที่มีการใช้ปัญญา และเป็นศรัทธาที่ปฏิบัติตนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพราะปัญญาจะสนับสนุนให้ศีลและสมาธิในนี้เกิดความตั้งมั่นแน่วแน่มากยิ่งขึ้น จึงถือว่าปัญญาเป็นเครื่องสนับสนุนที่มั่นคงตามเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทวิถีชีวิตแบบพุทธตามที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา

๕.๑.๒ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริในหลวง (รัชกาลที่ ๙.)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ประมุขแห่งพระมหากษัตริย์ไทย (รัชกาลที่ ๙) ทรงพระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นเศรษฐกิจตามแนวทางมัชฌิมาปฏิปทา หรือ ทางสายกลางทรงเป็นแบบอย่าง และให้แนวทางการดำเนินชีวิตที่ไม่ยึดติดกับตำราทางวิชาการ แต่มีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางศาสนา ด้วยหลักสามประการคือ ความพอเพียง ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกัน ในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งจากภายในและภายนอก ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน และ

ขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และ นักธุรกิจทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ และมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้ชีวิตอย่างสมดุลและพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและกระแสนการเปลี่ยนแปลงจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

เราโชคดีที่มีหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่ช่วยให้เราอยู่อย่างสมดุล สอนให้เรารู้ว่า กินอยู่แต่พอดี อยู่พอดีแปลว่า ทำอะไรก็ใช้ข้อมูล ความรู้ เหตุผล และรู้จักจัดการทุกอย่าง อย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดภูมิคุ้มกันที่ดี เศรษฐกิจพอเพียงเป็นชีวิตที่ดี มีพอกินพอใช้แต่ไม่ขาดแคลนและไม่โลภ รู้ประมาณตนและมีสุขภาวะทางจิตวิญญาณที่ดี ซึ่งนำไปสู่ความมีจิตใจที่ติงามและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ที่เกิดจากทัศนคติที่ถูกต้อง รู้เท่าทันความจริงของชีวิตและโลกสามารถคิดถูก คิดชอบ และรู้จักแก้ปัญหาได้ด้วยปัญญา รวมทั้งมีความสุขจากการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ติงาม จากการการที่เป็นผู้ให้ ทั้งให้ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ผู้คนที่อยู่รอบข้าง และการได้รับใช้สังคมในวาระโอกาสต่าง ๆ และการทำความดีเพื่อคนอื่นและส่วนรวม

ประชาชนโดยทั่วไปสามารถนำหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ได้ ทั้งทางภาคการเกษตรกรรม หรือการดำเนินกิจกรรมอุตสาหกรรมขนาดกลาง ขนาดใหญ่ และการดำเนินชีวิตทั่วไป อย่างรู้เท่าทันได้ ๙ ประการดังนี้

๑. การใช้เทคโนโลยีที่มีความเหมาะสม ซึ่งอธิบายต่อไปได้ว่าเป็นเทคโนโลยีที่มีต้นทุนต่ำ แต่ถูกหลักวิชาการ ทั้งนี้เพราะว่าเป็นเทคโนโลยีที่มีต้นทุนสูง วิสาหกิจขนาดเล็กทั่วไปก็ไม่สามารถใช้เทคโนโลยีเหล่านั้นได้ แต่ขณะเดียวกันก็ต้องถูกหลักวิชาการคือต้องมีการศึกษาค้นคว้าให้เป็นเทคโนโลยีที่สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพจริง เพื่อลดต้นทุนในการผลิต เท่าที่ยังรักษาสภาพในการทำงานของเครื่องจักรเหล่านั้นได้ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ วิสาหกิจต่าง ๆ ต่างหยุดสั่งซื้อเครื่องมือเครื่องจักรแล้วพยายามดัดแปลงเครื่องมือเครื่องจักรที่มีอยู่ให้ยังคงสามารถใช้งานได้

๒ ใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุด กระบวนการผลิตทั้งหมดเกือบจะไม่มีของเสียออกมาจากระบบเลย โดยเฉพาะของเสียจากระบบผลิตหนึ่งจะถูกนำไปใช้เป็นปัจจัยนำเข้าของระบบการผลิตอีกกระบวนการหนึ่ง ผลสุดท้ายจึงมีเฉพาะผลผลิตที่ได้จากระบบการผลิตทั้งหมด ส่วนของเสียที่เกิดจากระบบการผลิตทั้งหมดเกือบจะไม่มีเลย นอกจากนั้นเครื่องมือที่ใช้ก็ถูกออกแบบมาเพื่อเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ

๓ เน้นการจ้างงานโดยไม่พยายามนำเทคโนโลยีที่ใช้ทดแทนการจ้างงานมาใช้ การเสียสละส่วนตนเพื่อสังคมร่วมเย็นเป็นสุข (แล้วเราก็จะอยู่อย่างร่วมเย็นเป็นสุขไปด้วยกัน) ถ้าอธิบายแบบพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นคือการมีเมตตาธรรมจะก่อให้เกิดสถานการณ์ต่างคนต่างฝ่ายได้รับประโยชน์ (win-win) คือผู้ให้ก็ได้รับความสุข ผู้รับก็สามารถปลดเปลื้องความทุกข์ได้ในระดับหนึ่งด้วย

๔. มีขนาดการผลิตที่เหมาะสมสอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ เพื่อพยายามลดต้นทุนต่อหน่วยแต่ในอีกด้านหนึ่งการผลิตจะต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการจัดการ ถ้าหากขีดความสามารถในการจัดการไม่สอดคล้องกับขีดความสามารถในการผลิตเมื่อขยายขนาดการผลิตเพิ่มขึ้นถึงแม้ต้นทุนการผลิตจะลดลงแต่ต้นทุนในการจัดการจะเพิ่มมากขึ้นมีผลทำให้ต้นทุนรวมสูงขึ้นจนไม่สามารถแข่งขันได้ และจะประสบความล้มเหลวในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจวิสาหกิจที่อยู่รอดมา

ได้เพราะใช้โอกาสดังกล่าวปรับปรุงการบริหารภายในและปรับปรุงการบริหารภายในและปรับขนาดการผลิตซึ่งเกิดขึ้นในทิศทางเดียวกัน คือลดขนาดการผลิตให้เหมาะสม

๕. ไมโลก และไม่เน้นการทำกำไรระยะสั้น ในทางธุรกิจถือว่าเป็นวิธีการที่จะช่วยให้การขยายตัวเป็นไปอย่างมั่นคงและค่อยเป็นค่อยไปโดยเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ในลักษณะลองผิดลองถูก ซึ่งถึงแม้พลาดพลั้งก็ไม่เกิดความเสียหายมากนัก อีกทั้งได้รับความรู้ใหม่ เป็นประสบการณ์เพื่อช่วยให้มีการดำเนินการต่อไป ในลักษณะที่มีความรอบคอบมากขึ้นกว่าเดิม ตัวอย่างเช่นความมั่นคงของอุตสาหกรรมของประเทศญี่ปุ่นซึ่งแม้จะผ่านวิกฤตเศรษฐกิจเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน แต่ก็อยู่ได้ค่อนข้างมั่นคง เพราะจะใช้หลักหวังผลทางธุรกิจในระยะยาวเป็นสำคัญ ซึ่งก็เป็นผลมาจากการใช้เงินลงทุนภายในกลุ่มบริษัทซึ่งลงทุนไขว้กันเป็นหลักนั่นเองไม่มีความจำเป็นต้องทำกำไรระยะสั้นเพื่อรักษาราคาหุ้นในตลาดหุ้นให้สูงขึ้นตลอดเวลา ถึงแม้กรณีที่เกิดการล่มสลายของธุรกิจในช่วงภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ วิสาหกิจส่วนใหญ่ที่รอดมาได้ต่างหวังผลของการอยู่รอดในระยะยาวทั้งนั้น

๖. ซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค ไม่เอารัดเอาเปรียบแรงงาน และไม่เอารัดเอาเปรียบผู้จำหน่ายวัตถุดิบ เป็นจริยธรรมที่วิสาหกิจในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจปฏิบัติในเรื่องนี้อย่างเคร่งครัด เพราะถือว่าทุกฝ่ายจะต้องอยู่รอดให้ได้ในท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจร่วมกัน วิกฤตเศรษฐกิจสร้างความบอบช้ำให้แก่ทุกฝ่ายจึงไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะเอารัดเอาเปรียบกันให้หนักขึ้นเพื่อความอยู่รอดของบางคนและสุดท้ายคืออยู่ไม่รอดของทุกคน ดังนั้นจึงควรจะช่วยกันประคับประคองให้ทุกฝ่ายอยู่รอดด้วยกันทั้งหมด จริยธรรมข้อนี้หลังวิกฤตเศรษฐกิจมีลักษณะจางหายไปเนื่องจากมีบางส่วนเริ่มขยายกิจการเพราะอยากรวยเร็วและหวังผลกำไรระยะสั้นซึ่งสะท้อนความไม่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง

๗. การกระจายความเสี่ยงด้วยการมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย และปรับเปลี่ยนการผลิตได้ง่าย ในข้อนี้วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดเล็กของไทยมักไม่ได้ปฏิบัติเนื่องจากมีส่วนแบ่งทางการตลาดไม่มากจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องผลิตที่หลากหลายเพื่อที่ว่าหากผลผลิตบางตัวไม่มีตลาดก็สามารถหันไปพึ่งตัวอื่น ๆ ที่ยังคงมีตลาดได้เป็นการลดความเสี่ยงทางธุรกิจแบบหนึ่ง ลักษณะดังกล่าวใช้กันมากในรูปของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะในประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นต้นแบบให้ประเทศเกาหลีและไต้หวันด้วย กล่าวคือกลุ่มบริษัทจะให้แต่ละกลุ่มในเครือผลิตสินค้าและบริการต่างประเภทแต่เกี่ยวพันกันถ้ากลุ่มธุรกิจใดไม่ประสบความสำเร็จก็ไม่มีผลกระทบต่อส่วนรวมมากนักเป็นการลดความเสี่ยงทางธุรกิจได้ดี

๘. ลดความเสี่ยงโดยเฉพาะการก่อหนี้สินจนเกินความสามารถในการบริหารจัดการหรือหลักการบริหารที่เรียกว่าการบริหารความเสี่ยงต่ำนั้นก็คือน่าจะไม่ปล่อยไม่ปล่อยให้เกิดความเสี่ยงสูง วิสาหกิจที่รอดพ้นวิกฤตเศรษฐกิจทั้งหมดต่างปฏิบัติตามในเรื่องนี้อย่างเคร่งครัดคือส่วนใหญ่จะขยายตัวจากทุนภายในที่สะสมได้จากกำไร วิสาหกิจเหล่านี้มีหนี้สินจากภายนอกน้อยมาก ดังนั้นจึงไม่ประสบปัญหาจากหนี้ต่างประเทศเพิ่มขึ้นอันเป็นผลจากการที่ลดค่าเงินบาท ถึงแม้ยอดขายจะลดลงบ้างแต่ก็สามารถอยู่ได้เพราะไม่มีปัญหาหนี้สิน ภายหลังจากที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจได้มีความพยายามช่วยเหลือจากรัฐโดยมีนโยบายให้วิสาหกิจที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจกู้ยืมได้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าท้องตลาด ซึ่งก็ปรากฏว่าวิสาหกิจเหล่านั้นก็ยังไม่ต้องการกู้ยืมเงินอยู่ดี เพราะไม่มีความจำเป็น

๙. การใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นเป็นหลัก และเน้นตลาดในท้องถิ่นเป็นหลักแล้วจึงขยายต่อไปในตลาดภูมิภาคตลอดจนตลาดภายในประเทศและต่างประเทศโดยลำดับ หลักการข้อสุดท้ายนี้ถือว่าเป็นหลักการที่สำคัญสุดของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการเติบโตอย่างมีก้ำว้างหะ การเน้นการใช้วัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่นนั้นเป็นหลักการพึ่งตนเองและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเอาไว้ใช้ในระยะยาวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่วนด้านการตลาดนั้นก็เน้นการขยายตัวอย่างมีก้ำว้างหะ ก้าว เริ่มจากตลาดที่เราได้เปรียบมากที่สุดซึ่งได้แก่ ตลาดในท้องถิ่นซึ่งไม่น่ามีคู่แข่งจากภายนอกมาแข่งได้เพราะต้องมีค่าขนส่งและค่าบริหารจัดการสูงกว่า เมื่อแข็งแกร่งแล้วจึงขยายตัวไปสู่ระดับประเทศและต่างประเทศตามลำดับ

เกษตรทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางที่เกษตรกรชาวไทยควรจะนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ในการทำการเกษตรซึ่งถ้าหาว่าเรานำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ มาผสมผสานกันก็จะเป็นสิ่งที่ดีมาก ๆ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางในการที่เราจะนำมาปฏิบัติ และแนวทางปฏิบัติของ ทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางในการพัฒนาที่นำไปสู่ความสามารถนำไปใช้ในการพึ่งตนเองในชีวิต ในระดับต่าง ๆ อย่างเป็นลำดับขั้นตอน โดยลดความเสี่ยงเกี่ยวกับความผันแปรของธรรมชาติ หรือการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่าง ๆ โดยอาศัยความ ๓ ห่วง ๒ เงื่อนไข มีความรู้ และคุณธรรม เป็นเงื่อนไขในการคิดการตัดสินใจแล้วรู้จักความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ ความเพียรและความอดทน สติและปัญญา การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความสามัคคี การหันกลับมายึดหลักยึดหลักเส้นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) ในการดำรงชีวิต โดยใช้หลักการพึ่งตนเอง ๕ ประการคือ

๑ พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อมต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจอีกเหนือชีวิตด้วยความสุจริต แม้อาจจะไม่ประสบผลสำเร็จบ้างก็ตาม มิพึงควรท้อแท้ ให้พยายามต่อไป พึงยึดพระราชดำรัส “การพัฒนาคน” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “...บุคคลต้องมีรากฐานทางจิตใจที่ดี คือความหนักแน่นมั่นคงในสุจริตธรรม และความมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติหน้าที่ให้จนสำเร็จ ทั้งต้องมีกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงานประกอบพร้อมกันด้วยจึงจะสัมฤทธิ์ผลที่แน่นอน และบังเกิดประโยชน์อันยั่งยืนแก่ตนเองและแผ่นดิน”

๒ พึ่งตนเองทางสังคม ควรเสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือกัน เกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ได้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน ดังพระบรมราโชวาทที่ว่า “เพื่อให้งานรุดหน้าไปพร้อมเพรียงกันไม่ลดหล่น จึงขอให้ทุกคนพยายามที่จะทำงานในหน้าที่อย่างเต็มที่ และให้มีการประชาสัมพันธ์กันให้ดี เพื่อให้งานทั้งหมดเป็นงานที่เกื้อหนุนสนับสนุนกัน”

๓ พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ คือ ส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่นสามารถแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างยิ่ง สิ่งดีก็คือการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ซึ่งมีมากมายในประเทศ

๔ พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษา ทดลอง ทดสอบเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคมไทย และสิ่งสำคัญสามารถนำไปใช้

ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับพระราชดำรัสที่ว่า “จุดประสงค์ของการศึกษาฯ คือ เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าวิจัยในท้องที่ เพราะว่าแต่ละท้องที่ สภาพฝนฟ้าอากาศ และประชาชนในท้องที่ต่างๆ กันก็มีลักษณะแตกต่างกันมากเหมือนกัน”

๕ ฟังตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินทองก็ยังยังมีข้าว มีปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถื่นของตนเองเพื่อการยังชีพ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปได้ด้วย

๕.๑.๓ การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิของมูลนิธิข้าวขวัญ (มขข.)

มูลนิธิข้าวขวัญ เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ขนาดเล็กจุดมุ่งหมายการใช้กระบวนการจัดการความรู้ ไม่ได้เน้นการจัดการความรู้มาใช้เพื่อองค์กร แต่เป็นผู้จัดการให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ให้เกษตรกรและชุมชนมีการเรียนรู้อย่างบูรณาการโดยฟื้นฟูความรู้ดั้งเดิม กับความรู้ภายนอกแนวคิด/โมเดลที่นำมาใช้ รูปแบบของนายแพทย์วิจารณ์ พานิช เน้นการใช้กระบวนการจัดการความรู้ที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมแนวทาง ขอบเขตการดำเนินการ มูลนิธิข้าวขวัญ ในฐานะ “คุณเอื้อ” (ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญ) และ “คุณอำนวย” (เจ้าหน้าที่ภาคสนามของมูลนิธิข้าวขวัญ) กับชุมชนชาวนาในจังหวัดสุพรรณบุรี ในฐานะ “คุณกิจ” ผู้ปฏิบัติหลักในการจัดการความรู้เพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนดวิธีการและเครื่องมือที่นำมาใช้: ชุมชนนักปฏิบัติผลลัพธ์: สามารถลดต้นทุนการผลิต ชาวนาเกิดการเรียนรู้ เกิดองค์ความรู้ที่จำเป็นในการทำนา

โดยนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นกระบวนการคิดโดยความเห็นที่ถูกต้องช่วยให้เราอยู่ได้อย่างสมดุล ให้อยู่อย่างพอดี มีการจัดการความรู้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกัน ความมีเหตุผล ความพอประมาณ อย่างเป็นระบบมีแบบแผนในการดำเนินชีวิต ลดการเบียดเบียนตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม ในขณะเดียวกันก็เกื้อกูล สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมทางศาสนา เช่น เรื่อง อัตตา หิ อัตตโน นาโถ ฟังตนเอง อย่าไปกู้ข้างนอก หรือต่างประเทศมาก ผลิต โดยใช้วัตถุดิบภายในประเทศไทย รู้จักคำว่า พอเพียง คือพอใจตามมี ยินดีตามได้ (ยถาลาภะสันโดษ) ตามหลักสันโดษรู้จักคำว่า พอดี มีมีสมบัติปฏิบัติพา คือทางสายกลางโดยให้มีความสุขกายและสุขใจไปด้วยกัน

เข้ามาร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่ในการดำเนินชีวิตคือการเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบคือเริ่มจากการมีความเห็นที่ถูกต้องนำไปสู่การมีอาชีพที่สุจริตในระดับต่าง ๆ ทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน จังหวัด หรือระดับประเทศ นอกจากนี้ยังสามารถดำเนินชีวิตด้วยจิตใจที่เป็นอิสระจากกระแสโลกาภิวัตน์ ในสังคมปัจจุบัน ช่วยให้ชาวนาหรือเกษตรกรสามารถอุ้มชูตนเองได้ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของตนเองเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกิน พอใช้ไม่ใช่มุ่งหวังแต่ทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่อย่างเดียวเพราะผู้มีความอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเองย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายของภาครัฐ

ประเด็นข้อเสนอแนะเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศไทยในเชิงนโยบายต่อภาครัฐเพื่อให้มีความก้าวหน้ายิ่งขึ้นมี ๓ ประเด็นคือ

๑. ปฏิรูปที่ดินเพื่อการทำการเกษตร
๒. สหกรณ์ต้องมีความเข้มแข็ง
๓. จัดรูปที่ดินเพื่อการเกษตร

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะต่อภาคประชาชน

ประเด็นข้อเสนอแนะเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงในประเทศไทยในส่วนของภาคประชาชนมี ๓ ประเด็น คือ

๑. จัดทำยุทธศาสตร์ความมั่นคงของประชาชนอย่างยั่งยืน
๒. จัดทำยุทธศาสตร์ความมั่นคงทางด้านทรัพยากร
๓. จัดทำยุทธศาสตร์เพื่อความยั่งยืนทางด้านเศรษฐกิจ

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการศึกษาวิจัย

ประเด็นที่ควรที่จะศึกษาเพิ่มเติมจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้คือ

๑. ศึกษาวิจัยเรื่องวิเคราะห์หลักธรรมสันโดษกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในท้องถิ่นตนเอง
๒. ศึกษาวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ของสัมมาทิฐิกับหลักสัมมาอาชีวะในมรรคมงคล ๘
๓. ศึกษาวิจัยเรื่องศึกษาเปรียบเทียบหลักเศรษฐกิจพอเพียงระหว่างชุมชนที่พึ่งตนเองต่างรูปแบบเช่นกลุ่มโอท็อปกับหน่วยงานอื่น ๆ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย

ก.ข้อมูลปฐมภูมิ: (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓

ข.ข้อมูลทุติยภูมิ: (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ:

เกษตรและสหกรณ์จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสสมหามงคลปีกาญจนาภิเษก พ.ศ. ๒๕๓๙ .พระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาเกษตรไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง
แอนด์ พับลิชชิ่ง (จำกัด) มหาชน, ๒๕๓๙.

นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว สัมภาษณ์ ยกร่างต้นฉบับ เดชา ศิริภัทร เรียบเรียง. จิตวิญญาณในเมล็ดข้าว.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๗.

_____ตามเหล้าชื่อไปได้หัว. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๘.

เดชา ศิริภัทร. เส้นทางเกษตรกรรมยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๒, บริษัทพิมพ์ดี : สมุทรสาคร, ๒๕๕๔.

ป. หลงสมบุญ. พจนานุกรม มคอ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสาร, ๒๕๔๖
แปลก สนธิรักษ์.พจนานุกรม บาลี-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง
กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒.

ประยงค์ แสนบุราณ พุทธศาสนาเถรวาท. ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๘.

ประเวศ วะสี. เศรษฐกิจพอเพียงภาคการปฏิบัติ การพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งจังหวัด .
กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์เนต พริ้นติ้ง, ๒๕๔๑.

ปวย อึ้งภากรณ์. สันติประชาธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โกมลคีมทอง,
๒๕๒๘.

ปิ่น มุทุกันต์. มงคลชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์, ๒๕๓๑.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. เศรษฐศาสตร์สีเขียวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ. พิมพ์ครั้งที่๓.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

บรรจง อมรชิน. พุทธวิธีคิดวิเคราะห์ด้วยโยนิโสมนสิการ. กรุงเทพมหานคร : หจก. ภาพพิมพ์.
๒๕๕๙.

พุทธทาสภิกขุ. ความเป็นเจ้าโลก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๘.

พุทธทาสภิกขุ. ทางสายเดียวที่ทุกคนต้องเดิน. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม,
๒๕๔๔.

พุทธทาสภิกขุ. **มhitลธรรม**, กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘.

_____ **อริยสัจจากพระโอษฐ์ ภาคปลาย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท ตาตา
พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๓.

พระครูปิยะลาจารย์ (พระอาจารย์ไชยา อภิโชโต). **ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท แอ็ดวานซ์ อินเตอร์ พรีนติ้ง จำกัด, ๒๕๕๕.

พระปิฎกโกศล. **พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน ศิวพร จำกัด, ๒๕๑๕.

พระมหาประสิทธิ์ อุตตมจิตโต, **ตริกตรองธรรม**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาจัดพิมพ์เผยแพร่,
๒๕๔๐.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓..
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ). **สำคัญที่ความเห็นชอบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
แปดสิบเจ็ด (๒๕๔๕) จำกัด, ๒๕๕๐.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๓๖.

_____ (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสนาฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๖ (ซ้ำ),
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด**.
กรุงเทพมหานคร : วัดราชโอรสาราม, ๒๕๔๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๔.

_____ . **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกลด์คัม
ทอง, ๒๕๓๙.

_____ **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มิก จำกัด, ๒๕๔๖.

_____ (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๔.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____ (ป.อ. ปยุตโต) ” **ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ**. .
กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๑. กรุงเทพมหานคร
: สำนักพิมพ์ผลิธีม, ๒๕๕๓.

_____ (ป.อ. ปยุตโต). **โยนิโสมนสิการ วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. พิมพ์แยกเล่มเฉพาะบท
ครั้งที่ ๒๔. กรุงเทพมหานคร: ปัญญาประดิษฐ์ฐาน, ๒๕๕๖.

_____ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์ พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.

_____ (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธศาสนสุภาษิตอมฤตพจนาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์พระพุทธศาสนา: ธรรมสภา, ๒๕๕๓.

_____ (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๗.

- พระพรหมมุนี (ปู่ สุจินฺโธ ป.ธ.๙). **ทีระลี้งงานพระราชทานเพลิงศพพระพรหมมุนี**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ร่มธรรม, ๒๕๔๓.
- พระพุทธวิถีสุมณี (บุญมา ที่ปทุมมเถร). **ทีปธรรม,เทศนา โอวาท คติธรรม**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด (มหาชน), ๒๕๔๕.
- พินิจ รักทองหล่อ. **ธรรมมานุกรมธรรมโฆชน์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๓**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๐
- พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์. **การใช้การสร้างตัวชีวิตเพื่อวิเคราะห์เศรษฐกิจพอเพียงโดยเปรียบเทียบกับพุทธเศรษฐศาสตร์**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- มงคล ด้านธานินทร์. **เศรษฐกิจชุมชน พึ่งตนเอง : เชิงระบบหลักการและแนวทางปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เวิร์ดเวฟ คอมมิวนิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๑
- มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. **ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันเนื่องมาจากพระราชดำริกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- มานิต กิตติจุจิต. **เศรษฐกิจพอเพียงวิถีชีวิตแห่งความสมดุล**. กรุงเทพมหานคร: หจก.แสงจันทร์. การพิมพ์, ๒๕๕๕.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต ฉบับพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ**. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิล ๗๔, ๒๕๑๓.
- ธีรโชติ เกิดแก้ว. **พระพุทธศาสนากับปัญหาสังคม**. ปทุมธานี : บริษัทสื่อตะวัน จำกัด, ๒๕๔๗.
- ธรรมรักษ์ การพิศิษฐ์. **วิวัฒนาการการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในห้าทศวรรษ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๗.
- วศิน อินทสระ. **แก่นพุทธศาสตร์ (อริสัจ ๔)**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.
- วัชร งามจิตรเจริญ. **แนวในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- วราภา อุกฤษณ์ สุรพล ธรรมรัตน์และคณะ, **หลอมการเรียนรู้เพื่อความเป็นไท เล่ม ๒ ภูมิปัญญาวิถีชีวิตไทยไท**, กรุงเทพมหานคร: สถาบันอาศรมศิลป์, ๒๕๕๒.
- วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับปัญหาเศรษฐกิจของประเทศไทย** กรุงเทพมหานคร: บริษัท ยูโรปา เพรส จำกัด ๒๕๔๖.
- หลวงวิจิตรวาทการ. **ศาสนาสากล เล่ม ๓**. กรุงเทพมหานคร : อูษาการพิมพ์, ๒๕๔๖.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. **ไปให้พ้นยุคปฏิวัติเขียวเบื้องหลังปัญหาการเกษตรและการแสวงหาทางเลือกใหม่**. นนทบุรี: บริษัทงานดี, ๒๕๓๕.
- ระพี สาคริก. **เกษตรกรที่รัก**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท แพลนพริ้นท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๑.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **สัมมาทิฐิ : ตามพระเถราธิบายของท่านพระสารีบุตรเถระ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เพรส ครีเอชั่น จำกัด, ๒๕๔๘.
- สุรพล ไกรสรารุณ. **ความพอเพียง คือทางรอดของมนุษย์และสังคม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬามหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- สุธาวลัย เสถียรไทย, **การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธกับเศรษฐกิจสีเขียว**, สมชาย พุ่มสะอาด. **ประมวลพระราชดำรัส**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติประชาไทย, ๒๕๕๗.

- ลัก กอแสงเรือง. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับองคมนตรี. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์
พริ้นต์แอนด์พับลิชชิง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖
- สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕
ธันวาคม ๒๕๕๒. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๒.
- สำนักงานพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม. คู่มือพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน (ฉบับปรับปรุง).
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ๒๕๕๐.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.), อัน
เนื่องมาจากพระราชดำริ .กรุงเทพมหานคร : บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด,
๒๕๔๕.
- สำนักงานสภาพัฒนาการศรัทธา. การน้อมนำแนวพระราชดำริทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียงสู่
การปฏิบัติในสถาบันราชภัฏ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๔.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติฉบับที่สิบ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุทรไพศาล, ๒๕๔๙.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุทรไพศาล, ๒๕๔๙.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. พอ หลักธรรมแห่งความ
พอเพียง .กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๙.
- สุเมธ ตันติเวชกุล .ตามรอยพระยุคลบาทครูแห่งแผ่นดิน. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- ไต้เบื้องพระยุคลบาท .พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิชฌเนศ พริ้นท์ติ้ง
เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๔๔.
- ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์. ภูมิปัญญาพื้นบ้านสืบสานพัฒนาไทย. นครศรีธรรมราช : มหาวิทยาลัย
วลัยลักษณ์, ๒๕๓๐.
- อุทัย สติมัน. เศรษฐธรรมแห่งการครอบครองยุคนิยมโลกาภิวัตน์, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬา
ลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- อุดมพร อมรธรรม. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว.
๒๕๓๗.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. สานความรู้สู่เกษตรกรรมยั่งยืน. นนทบุรี: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจ แอนด์ เจ กราฟ
ฟิคดีไซน์, ๒๕๔๗.
- อำพล เสนาณรงค์. พระอัจฉริยภาพ ๘๔ พรรษา นวมนิพนธ์มหาราชา, กรุงเทพมหานคร: ๒๕๕๔.
- อภิชัย พันธเสน. จุดยืนของพุทธเศรษฐศาสตร์กับปัญหาความยากจน (ความทุกข์) เศรษฐธรรม
ธรรมะทางเศรษฐกิจแนวคิดแห่งเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ๒๕๕๓.
- อภิชัย พันธเสน .และคณะ. เศรษฐธรรมธรรมะทางเศรษฐกิจแนวคิดแห่งเศรษฐศาสตร์.
กรุงเทพมหานคร : Openbooks, ๒๕๕๓.
- _____และคณะ, การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดเล็ก.
พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อภิวัฒน์ โพธิ์सान . **ศึกษาชีวิตสื่อแนวคิดสะท้อนปัญญา**. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์, ๒๕๕๔.

(๒) หนังสือแปล

พระอุปัชฌาย์. **คัมภีร์วิมุตติมรรค**. แปลโดย พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และคณะ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระพุทฺธโชสเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภเถระ) และคณะ กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖

อี.เอฟ. ชูเมกเกอร์. **งานที่ดี Good Work**. แปลโดย สมบูรณ์ ศุภศิลป์ พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมิต, ๒๕๕๗.

Masanobu Fukuoka. **The One Straw Revolution** แปลโดย รสนา โสสิตตระกูล. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทมส์คอมมูนิค, ๒๕๓๐.

(๓) บทความจากหนังสือรวมบทความ:

พระภิกษุณี (เสรี ธมฺมเวที), **ธรรมเวทนานุสรณ์**, (ธนบุรี : วัดทองนพคุณ, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕๓-๑๕๔.

(๔) บทความในวารสาร

คิม ไชยแสนสุข, “ศก.พอเพียงหลักชัยแก้ไข..ชาติ” **รวมปริทรรศน์** ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๔๓ (๒๕๕๐): ๒๐.

พิมพ์มล แก้วมณีและคณะ, “ประโยชน์สุขคืออะไร: มุมมองทางเศรษฐกิจและสังคม”, **วารสารพฤติกรรมศาสตร์**. ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๒ (๒ กรกฎาคม ๒๕๕๘): ๑๐๗.

พระครูวิสุทธิธรรมโสภณ (สง่า ดิถีวิโร), “การจัดการชุมชนตามแนววิถีพุทธตามหลักทศพิธราชธรรม ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ของพระสังฆาธิการในจังหวัดชลบุรี”, **พุทธจักร**, ปีที่ ๗๐ ฉบับที่ ๑๐ (ตุลาคม ๒๕๕๙) ๒๗.

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, “**บทบาทของทิวทัศน์ในการชี้นำชีวิตและสังคม**”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์** ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๘): ๖.

พระมหาศุภกิจ สุภกิจโจ (ภักดีแสน), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธธรรม”, **พุทธจักร**, ปีที่ ๗๐ ฉบับที่ ๒ (กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙): ๔๕.

พระศากยวงศ์วิสุทธิ์ (อนิลมาน ธมฺมสากิโย). “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านจิตวิญญาณ”, **ต้นเสถียรธรรม**. ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๔ (๖๘) (สิงหาคม-พฤศจิกายน ๒๕๕๖): ๔๐.

เพียงขวัญ อ่ำพันธุ์เปรม. “สมาธิกับคุณค่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”, **พระพุทธศาสนากับจริยศาสตร์**. (๑๓-๑๕ กันยายน ๒๕๕๑): ๑๐๖-๑๐๗.

(๕) บทความในหนังสือพิมพ์

การเมือง “เศรษฐกิจพอเพียงดำเนินชีวิตสายกลาง...ตามรอยพ่อ”.**ข่าวสด**. (๒๓ ตุลาคม ๒๕๕๙) : ๓
ที่มเศรษฐกิจ. “ข่าวเศรษฐกิจไทยรัฐ”. **ไทยรัฐ**. (๑๑ กรกฎาคม ๒๕๕๙) : ๘

ประชาชาติธุรกิจ. “ธุรกิจเพื่อสังคมบริบทใหม่สร้างไทยที่ยั่งยืน” หนังสือพิมพ์ข่าวสด. (๑๘ สิงหาคม ๒๕๕๙) : ๒๑.

(๖) วิทยานิพนธ์:

ปถมพร ตะละภัก. “การศึกษาวิเคราะห์สัมมาทิฐิในการสร้างสันติสุขในสังคมไทย”, วิทยานิพนธ์ พุทธศาสนามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ประเด่น แบนปิง. “การศึกษาพฤติกรรมการดำเนินชีวิตของเกษตรกรชาวพุทธ ในจังหวัดลำพูน”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระครูสิริปริยัติธำรง. “ ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโศกวิภาค ๔ กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสนามหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาจุลศักดิ์ จิรวทฺธโน (รณน้อย) “แนวคิดและการแก้ปัญหาเศรษฐกิจแนวพุทธของปราชญ์อีสาน”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันท๊ะ). “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖

พระอภิรักษ์ กิตติปัญโญ (บุญเยี่ยม) และคณะ. “เปรียบเทียบเศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ” พุทธศาสตรบัณฑิต . มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระใบฎีกาสุพจน์ ตปสีโล (เกษนคร).เอกสารประกอบการสอนรายวิชาเศรษฐกิจพอเพียงกับการศึกษา.วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

(๗) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่:

ธันวา จิตต์สงวน “แนวทางและนโยบายในการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน” ภาควิชา เศรษฐศาสตร์และทรัพยากร (๓๐ สิงหาคม, ๒๕๔๔): (ถ่ายเอกสารเย็บเล่ม)

(๘) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

ประเวศ วะสี, เศรษฐกิจพอเพียงภาคปฏิบัติ การพัฒนาอย่างบูรณาการทั้งจังหวัด, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://resource.thaihealth.or.th/library/๑๑๗๘๙> [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร,ดร. ทิฐิ : ความเห็นความเชื่อที่ชี้นำชีวิตและสังคม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.mcu.ac.th/site/articleconter. [๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๐].

อุบล อยู่หว่า สិทธิเกษตรกรรมและความมั่นคงทางด้านอาหาร. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.sathai.org> [๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๙].

(๙) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ เตชา ศิริภัทร, ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญ, ๔ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ อณัญญา หงษา, ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ สุขสรรค์ กันตธี, เจ้าหน้าที่ปรับปรุงพันธุ์ข้าว, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ ธนรัช ไกล่กลาง, เจ้าหน้าที่ประสานงานภาคสนาม, ๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ เจริญ ไกล่กลาง, เจ้าหน้าที่ประสานงานภาคสนาม, ๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ วนิดา บุญยวิสาข์, เจ้าหน้าที่เทคนิคปรับปรุงพันธุ์พืช, ๖ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ พรชัย ชูเลิศ, เจ้าหน้าที่ฝึกอบรม, ๒ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ ทองเหมาะ แจ่มแจ้ง, ปรากฏเพื่อแผ่นดินสาขาจุลินทรีย์ชีวภาพ, ๓ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ ชัยพร พรหมพันธ์, ปรากฏเพื่อแผ่นดิน ๒๕๖๐, ๓ มีนาคม ๒๕๖๐

สัมภาษณ์ พิสิฐ สุขนิล เกษตรกรกลุ่มผักปลอดสารพิษ อ.อุ้มทอง จ.สุพรรณบุรี ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ บันทิว แก้วสระแสน เกษตรกรกลุ่มผักปลอดสารพิษ อ.อุ้มทอง จ.สุพรรณบุรี ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ สุนทร สุนทรวิภาต เกษตรกรกลุ่มผักปลอดสารพิษ อ.อุ้มทอง จ.สุพรรณบุรี ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ จำลอง ศรีสุขสาม เกษตรกรกลุ่มผักปลอดสารพิษ อ.อุ้มทอง จ.สุพรรณบุรี ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

สัมภาษณ์ สุริยา แก้วสระแสน เกษตรกรกลุ่มผักปลอดสารพิษ อ.อุ้มทอง จ.สุพรรณบุรี ๕ มีนาคม ๒๕๖๐.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือในการทำวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตา โทรศัพท์ ๐ ๘๑๓๗/๒ ๖๔๓๗

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘ / ว ๑๑

วันที่ ๑๕ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุมัติครุภัณฑ์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เจริญพร รศ.วิเชียร ขาบุตรบุณทริก

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างวิทยานิพนธ์ จำนวน ๑ ฉบับ

๒. เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระณรงศ์ ฉายา จันทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๘๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราวุธ ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธิน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่าน เป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญโณ, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๗๒-๖๔๓๗

ได้ตรวจสอบแล้ว
อนุมัติให้ดำเนินการต่อไปได้
อ. อนุชิต
๒๐ ม.ค. ๖๐

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เลขที่ ๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์-ประโคนชัย
ตำบลเสม็ด อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์
๓๑๐๐ โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว ๐๑

๑๘ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์
เจริญพร ผศ.ดร.วิรัช ยศโสธร
สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างวิทยานิพนธ์ จำนวน ๑ ฉบับ
๒. เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระณรงค์ ฉายา จันทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๓๑๔๐๕๐๐๒
นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
ตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัด
สุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราเวช ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร
จารุเมธีชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาดำเนินการตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี
จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่าน เป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้
แนบมาพร้อมแล้วนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาในความ
เอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

- ศ.ดร.วิรัช ยศโสธร

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญโล, ดร.)

๒. ๑๘/๑๖/๖๗ ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์
๒๐ มกราคม ๒๕๖๐

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๗๒-๖๔๓๗

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว๐๑

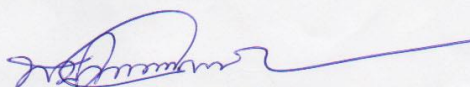
๑๙ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์
 เจริญพร ผศ.ดร.สุนันท์ เสนารัตน์
 สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงร่างวิทยานิพนธ์ จำนวน ๑ ฉบับ
 ๒. เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระณรงค์ ฉายา จันทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๓๑๔๐๕๐๐๒
 นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหา
 จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
 ตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัด
 สุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราวุธ ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร
 จารุเมธีชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
 วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง
 จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่าน เป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจสอบแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้
 แนบมาพร้อมแล้วนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขออนุโมทนาในความ
 เื้อื่อเพื่อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

 (พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญโน, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
 วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๗๒-๖๙๓๗

ได้ทราบข้อสอบเรียบร้อยแล้ว
 และให้ไปดำเนินการได้

ภาคผนวก ข.

หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขารยะโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๓๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว

มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรงค์ ฉายา จนฺทโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราวุธ ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกนัธ จารุเมธีชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับกรวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนี้สิดจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลปณฺโณ, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๗๒-๖๑๓๓๗

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว ๕๖

มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร คุณ คณิศร งามพินัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรงค์ ฉายา จนฺทธมฺโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราวุธ ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธิชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาดมหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออนุมัติขอคุณล่วงหน้านามาน โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลปณฺโณ, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระคณิศร งามพินัย

นางคณิศร งามพินัย

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๗๒-๖๔๓๗

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว ๐๕

มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตเคราะห้สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรงศ์ ฉายา จันทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๘๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราเวช ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธิชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออนุมัติทางขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญโณ, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๓๗๒-๖๔๓๓๗

กัญฉวน รัตนชัย

(นางสาวกัญฉวน รัตนชัย)

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว ๐๕

มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุมัติเคราะห้สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

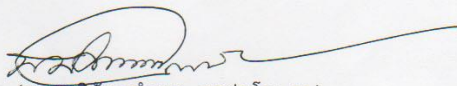
เรียน/เจริญพร คุณ ณัฏฐ์ โคกคณา

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรงค์ ฉายา จนฺทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๘๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราวุธ ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธีชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออโนทนาขอบคุณล่วงหน้ามา โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญไธ, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ด้วยดวงใจที่จริง

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๓๗๒-๖๙๓๓๗

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขารยะโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว๕๕

มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรังค์ ฉายา จันทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๘๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราวุธ ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธิชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออนุมัติขอคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญโล, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ด้วยทนายโจ

เนวิน ใจดี

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๓๗๒-๖๙๓๓๗

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว ๕๕

มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุมัติครุภัณฑ์สำนักงานประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร

นาง วิไลดา

บุญผะผาคำ

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรังค์ ฉายา จันทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราเวช ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธีชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออนุมัติมาขอคุณล่วงหน้านำมา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

นาง วิไลดา

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญ, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๗๒-๖๙๓๗

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๕๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว ๕๕

มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรงศ์ ฉายา จนทสมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราวุธ ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธีชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออนุมัติหมายขอคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญโล, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๗๒-๖๔๓๗

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขารยะโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว ๕๕

มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร คุณ พงษ์เทพ บุญแก้ว

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรังค์ ฉายา จนฺทโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราเวช ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธีชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญโย, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อรรถวิทย์ อธิษฐ์

ทอ-1๕๗-๗๑๐๗/๑๖

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๓๗๒-๖๔๓๓๗

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากะโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว ๔๕

๒๕ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตยืมทรัพย์สินของมหาวิทยาลัย

เรียน/เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรงค์ ฉายา จันทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๓๑๔๐๕๐๒๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราวุธ ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธีชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญโล, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ด้วยพระเดชพระคุณ

นายอึ้งผะ พลพัฒน์

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๓๒-๖๔๓๓๗

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว ๕๕

มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุมัติเคราะหส์สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร คุณ ลีลอง ลักขณ

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรงค์ ฉายา จนฺทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราวุธ ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธิชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออโนทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญไธ, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กัมมทินนีสัง

นาย ลีลอง ลักขณ

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๗๒-๖๙๓๗

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว๐๕

๒๕ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรงค์ ฉายา จันทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๘๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราเวช ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉันท จารุเมธีชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออนุโมทนาขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลปณฺโณ, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดำรงตำแหน่งนี้

คุณครู วัชรวิทย์

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๗๒-๖๔๓๗

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากะโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว ๕๕

มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุมัติเคราะห้สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร คุณ ชื่นจิ๋ว แก้วสงแสง

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรงศ์ ฉายา จันทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิติ ๕๘๓๑๔๐๕๐๐๒
 นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหา
 จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
 ตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัด
 สุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราเชษฐ์ ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร
 จารุเมธีชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้
 ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก ส่วนการ
 ติดต่อประสานงานนิติจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออนุมัติมาขอขอบคุณล่วงหน้ามา
 ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลปณฺโณ, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
 วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กัญจน์ฉัตร
 หจก ชื่นจิ๋ว แก้วสงแสง

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๓๗๒-๖๔๓๓๗

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๔๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว ๐๕

๒๕ มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตเคราะหส์สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร คุณ สุริยา แก้วส่องแสง

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรงศ์ ฉายา จันทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี" ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราเชษฐ์ ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธีชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์เชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออนุญาตขอพบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลปณฺโณ, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กัมภักดิ์นิลฉิ่ง

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๗๒-๖๔๓๗

นางสุริยา แก้วส่องแสง

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดพระพุทธบาทเขากระโดง

๒๘๑ หมู่ ๑๓ ถนนบุรีรัมย์ - ประโคนชัย ตำบลเสม็ด

อำเภอเมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ๓๑๐๐๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐ ๔๕๖๓ ๗๒๕๖

ที่ ศธ ๖๑๔๘.๘/ว

มกราคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์ประกอบการทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ (แบบสัมภาษณ์)

ด้วย พระณรงค์ ฉายา จันทมโม นามสกุล อ่วมรัมย์ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๓๑๔๐๕๐๐๒ นิสิตปริญญาโท โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี” ซึ่งมีคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์คือ ดร.วราวุธ ศิริประเสริฐศรี และ รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธีชน เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

เพื่อการนี้ ทางหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นสมควรว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการวิจัยนี้ จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ท่านเป็นผู้ให้สัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก ส่วนการติดต่อประสานงานนิสิตจะเป็นผู้ติดต่อประสานงานโดยตรง และขออนุมัติขอคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์เพื่อทางวิชาการจากท่านด้วยดี

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญ, ดร.)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระครูวินัยธรอำนาจ พลบุญ

นาย ฟ้าอยู่ คุณผล

หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๑-๓๓๗๒-๖๔๓๓๗

ภาคผนวก ค.

แบบสัมภาษณ์

คำชี้แจง

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาสาระตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ และใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัย แบบสอบถามแบ่งออกเป็น ๕ ส่วน ประกอบด้วย **ส่วนที่ ๑.** แบบสอบถามปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ สถานภาพ สมรส ระดับการศึกษา และรายได้ **ส่วนที่ ๒.** สอบถามสภาพปัญหาการดำเนินชีวิตของประชาชนและทัศนคติความคิดเห็นต่อหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช **ส่วนที่ ๓.** สอบถามการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวจ้าว จังหวัดสุพรรณบุรี ที่ดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นผลมาจากการยึดหลักสัมมาทิฐิ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา **ส่วนที่ ๔.** สอบถามความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเพื่อนำไปบูรณาการประยุกต์ใช้ในการทำงานและในการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชน **ส่วนที่ ๕.** ข้อเสนอแนะ

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์งานวิจัย เรื่อง การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษาเฉพาะกรณี มูลนิธิข้าวจ้าว (มขช.) จังหวัดสุพรรณบุรี

ส่วนที่ ๑ คำชี้แจง โปรดเติมคำหรือทำเครื่องหมาย ☐ ในที่ตรงกับสภาพของท่าน

ชื่อ.....นามสกุล.....

๑. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง
๒. อายุ ☐ ๒๕ ปี หรือน้อยกว่า ☐ ๒๖ – ๓๐ ปี ☐ ๓๑ – ๓๕ ปี ☐ ๓๖ – ๔๐ ปี
☐ ๔๑ – ๔๕ ปี ☐ ๔๖ – ๕๐ ปี ☐ ๕๑ – ๕๕ ปี ☐ สูงกว่า ๕๕
๓. การศึกษา ☐ ประถมศึกษา ☐ มัธยมศึกษา ☐ อนุปริญญา ☐ ปริญญาตรี
☐ ปริญญาโท ☐ ปริญญาเอก ☐ อื่นๆ.....
๔. สถานภาพ ☐ โสด ☐ สมรส ☐ หม้าย ☐ หย่า – แยก ☐ อื่นๆ
๕. สถานภาพครอบครัว ☐ บิดา ☐ มารดา ☐ ลูก ☐ อื่นๆ.
๖. จำนวนสมาชิกในครอบครัว ☐ ๑ – ๒ คน ☐ ๓ – ๔ คน ☐ ๕ คนขึ้นไป
๗. รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือน
☐ ๕,๐๐๐ บาท และต่ำกว่า ☐ ๕,๐๐๑ – ๑๐,๐๐๐ บาท ☐ ๑๐,๐๐๑ – ๑๕,๐๐๐ บาท
☐ ๑๕,๐๐๑ – ๒๐,๐๐๐ บาท ☐ ๒๐,๐๐๑ – ๒๕,๐๐๐ บาท ☐ สูงกว่า ๒๕,๐๐๐ บาท

ส่วนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับสภาพปัญหาการดำเนินชีวิตของประชาชนและความคิดเห็นต่อหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ ๙

๒.๑ สภาพปัญหาการดำเนินชีวิตของท่านในปัจจุบันมีอะไรบ้าง เป็นอย่างไร ?

๒.๒ ท่านมีความเข้าใจแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริหรือไม่ อย่างไร ?

๒.๓ ท่านมีแนวทางในการดำรงชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงหรือไม่ ?

๒.๔ ท่านคิดว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีส่วนช่วยเหลือสังคมได้หรือไม่ อย่างไร ?

๒.๕ ท่านคิดว่าการที่ท่านไม่ดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจะประสบกับปัญหาในการใช้ชีวิตในสังคมใช่หรือไม่ อย่างไร ?

๒.๖ ท่านคิดว่าหลักเศรษฐกิจพอเพียงมีความสำคัญต่อประเทศไทยหรือไม่ อย่างไร?

ส่วนที่ ๓. สอบถามการดำเนินงานของมูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี ที่ดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นผลมาจากการยึดหลักสัมมาทิฐิในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑ ท่านรู้จักมูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณหรือไม่ ?

๓.๒ ท่านคิดว่ามูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี ประสบความสำเร็จในการดำเนินกิจการเพราะ อะไร ?

๓.๓ ความหมายของโรงเรียนชาวนาในทัศนะของมูลนิธิข้าวขวัญเป็นอย่างไร ?

๓.๔ มุลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ดำเนินงานตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งยึดหลักสัมมาทิฐิ ทำให้ประสบความสำเร็จหรือไม่ อย่างไร ?

๓.๕ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักสัมมาทิฐิมีความสัมพันธ์กันหรือไม่ ?

๓.๖ ท่านสามารถอธิบายหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักสัมมาทิฐิให้คนอื่นเข้าใจได้หรือไม่อย่างไร ?

๓.๗ ท่านคิดว่าหากประชาชน องค์กร หรือ หน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้ยึดแนวทางปฏิบัติการดำเนินชีวิตและการดำเนินงานตามมูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรีแล้วจะช่วยเหลือปัญหาเศรษฐกิจได้ อย่างไร ?

๓.๘ การที่หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการประยุกต์ใช้ทำให้มูลนิธิข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรีประสบความสำเร็จ อย่างไร ?

๓.๙ ปรัชญาการทำงานของมูลนิธิข้าวขวัญในความคิดของท่านเป็นอย่างไร ?

ส่วนที่ ๔. สอบถามความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมของพระพุทธเจ้าเพื่อนำไปบูรณาการประยุกต์ใช้ในการทำงานและในการดำเนินชีวิตประจำวันของประชาชน

๔.๑ ท่านมีความเข้าใจหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมสัมมาทิฐิในมรรคมีองค์ ๘ อย่างไร ?

๔.๒ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักธรรมสัมมาทิฐิมีความสัมพันธ์สอดคล้องกันอย่างไร ?

๔.๓ การที่ประชาชนได้นำแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงในพระราชดำริกับหลักแนวคิดสัมมาทิฐิทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางปฏิบัติ จะประสบความสุขความเจริญอย่างไร ?

๔.๔ มุลินีข้าวขวัญ จังหวัดสุพรรณบุรี ได้ดำเนินงานโดยนำเอาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และหลักสัมมาทิฐิมาบูรณาการประยุกต์ใช้ ทำให้ประสบความสำเร็จอย่างไร ?

๔.๕ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและหลักสัมมาทิฐิสามารถนำมาพัฒนาตนเองในการทำงานและการใช้ชีวิตเพื่อประกอบการวางแผนในการดำเนินชีวิตในอนาคตได้ อย่างไร ?

๔.๖ ท่านคิดว่าการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงมีความสอดคล้องกับหลักคำสอนของพุทธศาสนา ในการดำเนินชีวิตอย่างไร ?

๔.๗ ท่านมีวิธีการดำเนินชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา (สายกลาง) อย่างไร ?

๔.๘ ท่านคิดว่าการทำงานที่ยึดหลักสัมมาทิฐิและมีสัมมาสติในมรรคมืองค์ ๘ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จะทำให้มีความสุขทั้งทางโลกและทางธรรม จะทำให้ประเทศชาติมีความร่มเย็นเป็นสุขอย่างไร ?

ส่วนที่ ๕. ข้อเสนอแนะ

พระณรงค์ จนทอมโม (อ่วมรัมย์) ผู้สัมภาษณ์

ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

สถานที่สัมภาษณ์ วัด / บ้านเลขที่----- หมู่ที่----- ตำบล-----

อำเภอ----- จังหวัด-----

วันที่สัมภาษณ์----- เดือน----- พ.ศ.-----

ภาคผนวก ง.

ภาพกิจกรรมภาคสนาม

รูปภาพที่ ๑

สัมภาษณ์ อาจารย์เดชา ศิริภัทร (ผู้อำนวยการมูลนิธิข้าวขวัญ)

บ้านเลขที่ ๓/๓ หมู่ ๓ บ้านท่าเสด็จ ตำบล สระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

สัมภาษณ์วันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

ใช้ภาพถ่ายวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ (งานวันพืชมงคล)

รูปภาพที่ ๒

สัมภาษณ์ คุณอณัญญา หงษา (ผู้จัดการมูลนิธิข้าวขวัญ)

บ้านเลขที่ ๗/๓๓ ตำบล ท่าพี่เลี้ยง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๐

สัมภาษณ์วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

ใช้ภาพถ่ายวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ (งานวันพืชมงคล)

รูปที่ ๓

สัมภาษณ์ คุณสุขสรรค์ กันตริ (เจ้าหน้าที่เทคนิคพัฒนาปรับปรุงพันธุ์ข้าว)
บ้านเลขที่ ๑๓ หมู่ ๓ บ้านท่าเสด็จ ตำบลสระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี
สัมภาษณ์วันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐
ใช้ภาพถ่ายวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ (งานวันพืชมงคล)

รูปที่ ๔

สัมภาษณ์ คุณธนรัช ไกล่กลาง (เจ้าหน้าที่ประสานงานภาคสนาม)
บ้านเลขที่ ๑๔ หมู่ที่ ๓ บ้านท่าเสด็จ ตำบล สระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี
สัมภาษณ์วันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐
ใช้ภาพถ่ายวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ (งานวันพืชมงคล)

รูปที่ ๕

สัมภาษณ์ คุณเหรียญ ไกล่กลาง (เจ้าหน้าที่ประสานงานภาคสนาม)
บ้านเลขที่ ๑๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลสระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี
สัมภาษณ์วันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐
ใช้ภาพถ่ายวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ (งานวันพืชมงคล)

รูปที่ ๖

สัมภาษณ์ คุณวนิดา บุญยวิสาข์ (เจ้าหน้าที่เทคนิคพัฒนาปรับปรุงพันธุ์พืชผัก)
บ้านเลขที่ ๘/๑๗ ตำบล รั้วใหญ่ อำเภอเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๐๐๐
สัมภาษณ์วันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐
ใช้ภาพถ่ายวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ (งานวันพืชมงคล)

รูปที่ ๗

สัมภาษณ์ คุณพรชัย ชูเลิศ (เจ้าหน้าที่ฝึกอบรม)

บ้านเลขที่ ๙๖/๕ หมู่ ๕ บ้านท่าเสด็จ ตำบลสระแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

สัมภาษณ์วันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

ใช้ภาพถ่ายวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ (งานวันพืชมงคล)

รูปที่ ๘

สัมภาษณ์ ลุงทองเหมาะ แจ่มแจ้ง (ปราชญ์เพื่อแผ่นดินสาขาคูณินทรีย์ชีวภาพ)

สถาบันการพัฒนาเกษตรอินทรีย์สุพรรณบุรี เลขที่ ตำบลวังห้ว อำเภอศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

วันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

รูปที่ ๙

สัมภาษณ์ คุณชัยพร พรหมพันธ์ (ปราชญ์เพื่อแผ่นดินสาขาการทำนาลดต้นทุนต่ำ)
บ้านเลขที่ ๓๕ หมู่ที่ ๑ ตำบลบางใหญ่ อำเภอบางปลาม้า จังหวัด สุพรรณบุรี
วันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

ใช้ภาพวันที่ ๑๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐ ขณะมาเป็นกรรมการร่วมตัดสินการพัฒนา
ปรับปรุงพันธุ์ข้าวพื้นบ้านที่มูลนิธิข้าวขวัญ (เนื่องในวันพืชมงคล)

รูปที่ ๑๐

สัมภาษณ์ คุณสุรียา แก้วสระแสน (กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดสารพิษ)
บ้านเลขที่ ตำบลอุ้มทอง อำเภ่อู้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี
วันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

รูปที่ ๑๑

สัมภาษณ์ คุณสุนทร สุนทรวิภาต (กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดสารพิษ)
บ้านเลขที่ ๗๙ หมู่ที่ ๑ ตำบลกระเจียน อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุพรรณบุรี
วันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

รูปที่ ๑๒

สัมภาษณ์ คุณบัณฑิต แก้วสระแสน (กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดสารพิษ)
บ้านเลขที่ ๑๗๒ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลอู่ทอง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดสุพรรณบุรี
วันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

รูปที่ ๑๓

สัมภาษณ์ คุณจำลอง ศรีสุขสาม (กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดสารพิษ)

บ้านเลขที่ ๑๕๗ ตำบลอุ้มทอง อำเภอยางทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

วันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระณรงค์ จันทรมโน (อ่วมรัมย์)
เกิด	: วันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๖
ภูมิลำเนาเดิม	: ๒๐ หมู่ ๔ ตำบล นางรอง อำเภอนางรอง จังหวัด บุรีรัมย์
ประวัติทางการศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๓๔-๒๕๓๖ สำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตรชั้นสูง จากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตหันตรา พระนครศรีอยุธยา พ.ศ. ๒๕๓๖-๒๕๓๘ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี วิทยาศาสตร์บัณฑิต คณะเทคโนโลยีการเกษตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
ประวัติการการศึกษาทางสงฆ์	: นักธรรมโท พ.ศ. ๒๕๕๘ สังกัด วัดโพธิ์ทองตะลุงเก่า ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย จังหวัด บุรีรัมย์
ประวัติการทำงาน	: พ.ศ. ๒๕๓๘-๒๕๕๑ ทำงานที่มูลนิธิข้าวขวัญ ซึ่งเป็นองค์กร พัฒนาเอกชนทำงานทางด้านเกษตรกรรมยั่งยืน พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๔ ทำงานเป็นนักวิชาการเกษตรขององค์การบริหารส่วนตำบลวัดดาว อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี พ.ศ. ๒๕๕๔ เป็นผู้ช่วยนักวิจัย พี่เลี้ยงนักวิจัยของสำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.) หน่วยการประสาน สุวรรณภูมิ คณะเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี พระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
ประสบการณ์	: พ.ศ. ๒๕๔๐ ผ่านการอบรม Searice Incooperation With Community Biodiversity Dvelopment And Conseration Programme ที่ประเทศ ฟิลิปปินส์ พ.ศ. ๒๕๔๒/๒๕๔๓ ผ่านการอบรมและศึกษาดูงานที่ประเทศ ญี่ปุ่นโครงการ ๒๑ The Youth Invitation Programme สำนักงานคณะกรรมการเยาวชนแห่งชาติ (สยช.) พ.ศ. ๒๕๔๖-๒๕๔๘ ผ่านการอบรมหลักสูตรนักวิจัยท้องถิ่นและ นักการจัดการความรู้ท้องถิ่นเพื่อชุมชนเป็นสุข ๕ จังหวัดภาค กลาง (สุพรรณบุรี อ่างทอง นครสวรรค์ ชัยนาท อุทัยธานี)
อุปสมบท	: เมื่อ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ ที่วัดศาลาลอย ตำบลสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัด บุรีรัมย์
สังกัด	: วัดโพธิ์ทองตะลุงเก่า ตำบลโคกม้า อำเภอประโคนชัย จังหวัด บุรีรัมย์ โทรศัพท์ ๐๘๖-๑๖๙๒๑๑๕
ปีที่เข้าศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๕๘
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๖๐